

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГОЛУБЄВ ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 331.548 +334.722, 338.242,

ДИСЕРТАЦІЯ
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Спеціальність 051 «Економіка»

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Подані до захисту наукові досягнення є напрацюванням автора, а всі запозичені ідеї, наукові результати, цитати супроводжуються належними посиланнями на їх авторів та джерела опублікування

_____ О. В. Голубєв

Науковий керівник – **Чорнодід Ігор Степанович**,
доктор економічних наук, професор

Запоріжжя – 2023

АНОТАЦІЯ

Голубєв О. В. Державне регулювання розвитку соціального підприємництва в національній економіці. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка». – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2023.

Дисертацію присвячено дослідженню державного регулювання розвитку соціального підприємництва. З урахуванням загальної теорії управління, міжнародного досвіду, узагальнення та аналізу практики функціонування суб'єктів підприємницької діяльності у соціальній сфері розроблено основи науково-практичного забезпечення реалізації соціальної функції держави для розвитку національної економіки.

Висвітлення обраної тематики дослідження передбачає аналіз стану наукового розроблення, визначення поняття та місця соціального підприємництва у системі державного регулювання, визначення ознак соціального підприємництва, окреслення видів та інструментів державного регулювання його розвитку, а також аналіз досвіду використання основних методів державного регулювання у процесі становлення та подальшого розвитку соціального підприємництва в національній економіці.

У роботі сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, які характеризуються науковою новизною. Проведено аналіз нормативно-правових актів, які регулюють підприємництво в соціальній сфері, проаналізовано світовий досвід, досліджено літературні джерела у галузі державного регулювання соціального підприємництва. Наукове дослідження проведено на підставі загальнонаукових та спеціально-наукових методів.

Встановлено, що соціальне підприємництво еволюціонувало зі звичайної допомоги у скруті у самостійний вид діяльності. Зазвичай така

допомога надавалась соціально вразливим верствам населення та мала соціальний вплив, хоча не була систематичною. Протягом періоду активного поширення даного явища в різні періоди воно набувало відповідних форм вирішення соціальних проблем для різних соціальних груп.

Виявлено, що у світовій науці та практиці не існує єдиного визначення поняття соціального підприємництва, але воно є мультидисциплінарним явищем, оскільки основу його розуміння формують моральні, соціальні, психологічні, етичні, економічні елементи, питання соціальної справедливості.

Запропоновано авторське визначення соціального підприємництва як систематичну самостійну соціально орієнтовану господарську діяльність підприємців, підприємств, яка здійснюється на основі інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем та забезпечує можливість отримання доходу, який спрямовується на вирішення/пом'якшення соціальних проблем, створення соціальних та економічних благ та на основі цього забезпечення позитивних зрушень у суспільстві.

Встановлено, що історично формування соціального підприємництва як самостійного явища пройшло такі етапи: зародження (відбулось з середини XIX століття – другої половини XX століття, у цей період було започатковано взяття на себе певної соціальної відповідальності власниками капіталу), розвитку (наприкінці XX століття внаслідок створення перших соціальних підприємств, оформлення фінансування певної допомоги для окремих верств населення у самостійну діяльність з надання соціальних благ та вирішення соціальних проблем на постійній основі) й активного поширення (на початку XXI століття внаслідок загострення соціальних проблем у більшості країн. З цього часу розпочалось створення перших офіційно зареєстрованих соціальних підприємств).

Акцентовано, що при вирішенні соціальних проблем доцільно розрізняти два підходи, які склалися у суспільстві: **фінансовий та інституційний**. За *фінансового підходу* йдеться про збір ресурсів для вирішення проблеми конкретних соціально вразливих груп населення, яке може не виділятися у окремий вид діяльності та офіційне оформлення самостійним суб'єктом господарювання. Це можуть бути соціальна допомога, соціальний захист, корпоративна соціальна відповідальність бізнесу. За *інституційного підходу*, вирішення соціальних проблем складає основний вид діяльності відповідного суб'єкта господарювання та здійснюється систематично. У цьому разі соціальне підприємництво набуває інституційної форми (соціальне підприємництво, соціальне підприємство).

В ході дослідження встановлено, що соціальне підприємництво є органічною складовою системи соціального захисту та елементом соціальної політики країни. Доведено, що лише окремі елементи загальнодержавної системи соціального захисту доцільно відносити до сфери соціального підприємництва, зокрема, це **соціальна робота, соціальні послуги та соціальне замовлення**.

Встановлено, що складність регулювання соціального підприємництва полягає у фактичній відсутності в Україні нормативних вимог до соціальних підприємців та соціальних підприємств внаслідок невизначеності у нормативних документах самого поняття «соціальне підприємництво».

Проведено конкретизацію суб'єктів соціального підприємництва. Акцентовано, що відповідність діяльності підприємства таким поодиноким ознакам як визначення ним соціальної місії, отримання статусу неприбутковості ще не ідентифікує відповідний суб'єкт як соціальне підприємство чи соціальне підприємництво. Саме *одночасна*

відповідність всім змістоутворюючим ознакам соціального підприємництва слугує виокремленню суб'єктів соціального підприємництва задля реалізації основних цілей регулювання.

Обґрунтовано, що основними суб'єктами соціального підприємництва є представники малого та середнього бізнесу, громадські організації та благодійні організації.

Виявлено, що особливу частину учасників процесу вирішення соціальних проблем суспільства займає волонтерська діяльність. Однак, хоча волонтерська діяльність є за своєю природою соціальною, однак соціальним підприємництвом її визнавати не доцільно, враховуючи норми чинного законодавства.

Узагальнюючи наявні наукові напрацювання, сформульовано авторське визначення *державного регулювання соціального підприємництва* як комплексну цілеспрямовану діяльність державних органів влади та управління всіх рівнів із поєднання, узгодження, комбінування різноманітних форм, інструментів, методів та важелів регулювання діяльності суб'єктів соціального підприємництва.

Основними напрямками практичного поширення державного регулювання на сферу соціального підприємництва запропоновано визначити такі: координування, підтримка та стимулювання, а вплив держави на розвиток суб'єктів соціального підприємництва реалізувати шляхом нормативно-правового, фінансово-інвестиційного, бюджетно-податкового, інфраструктурного та інформаційно-консультативного блоку методів регулювання.

Аналіз правового забезпечення функціонування соціального підприємництва окремих країн, дав змогу виявити, що єдиного уніфікованого варіанту щодо пакету інструментів для регулювання розвитку соціального підприємництва, наразі не сформовано, що пов'язано

з особливостями розуміння та можливостями кожної конкретної країни. Аналіз досвіду Великої Британії, Ірландії, Німеччини, Італії, Данії, Фінляндії, Бельгії, США, Канади, Польщі, Латвії засвідчив наявність в них розроблених, прийнятих у дію нормативно-правових актів щодо регулювання соціального підприємництва.

Виявлено, що організаційно-правові форми соціального підприємства, можуть бути досить різними в різних країнах, але найпоширенішою формою є кооперативи. Встановлено, що у більшості країн, роботу соціальних підприємств та форму їх функціонування легалізовано та закріплено на рівні законодавства (Великобританії, Угорщині, Чеській Республіці, Словацькій Республіці, Словенії, Литві, Польщі, Іспанії, Португалії, Греції, Бельгії та Франції).

Досвід розвитку соціального підприємництва підтвердив наукову гіпотезу, що розвиток соціальних підприємств у кожній з країн залежить від рівня загального добробуту у цій країні, але й впливає на підтримання належного рівня добробуту. Таким чином, виявлено, що чим вище рівень розвитку країни, тим більшою підтримкою характеризується й розвиток соціального підприємництва. І, навпаки, у країнах із високим рівнем підтримки розвитку соціального підприємництва спостерігаються високі позиції для показника ВВП на душу населення, показників людського розвитку, контролю безробіття та бідності, що відображається на загальних міжнародних індикаторах (індекс щастя, індекс соціального прогресу, індекс людського розвитку, показник ефективності уряду тощо).

Аналіз інституційних чинників та середовища регулювання соціального підприємництва дав змогу акцентувати, що здебільшого соціальне підприємництво реалізується шляхом утворення соціальних підприємств без чіткого закріплення на законодавчому рівні соціального підприємства як інституційної форми реалізації соціального підприємництва. Серед переваг такої ситуації для підприємців є можливість вибору будь-якої організаційно-правової форми, яка б

оптимально задовольняла інтереси соціального підприємця, зокрема й щодо мінімізації оподаткування. Недоліком – відсутність пільг від держави безпосередньо соціальним підприємствам, що ускладнює запровадження інструментів підтримки та робить їх більш уразливими в конкуренції порівняно з традиційним бізнесом.

Виявлено, що на практиці часті випадки ототожнення соціального підприємництва та бізнесу у соціальній сфері (*надання платних соціальних послуг*), що призводить до його підміни традиційним бізнесом. Доведено, що такі організаційні утворення бізнесу в соціальній сфері як приватні медичні центри, клініки, дошкільні дитячі заклади з розвитку дитини, приватні заклади освіти, приватні пансіонати з догляду для людей похилого віку, приватні служби з надання соціальних послуг для різноманітних верств населення тощо, соціальним підприємництвом не є, оскільки передбачає компенсацією за створення та надання соціальної послуги шляхом запровадження плати за її надання при вирішенні соціальної проблеми.

За підсумками аналізу функціонування в Україні суб'єктів соціального підприємництва у розрізі основних організаційно-правових форм встановлено відсутність обмежень у виборі форми для здійснення такої діяльності. Виявлено, серед соціального підприємництва такі організаційно-правові форми: підприємства (приватні підприємства – 16%), господарські товариства (товариства з обмеженою відповідальністю – 13%), кооперативи (сільськогосподарські кооперативи – 10%), громадські об'єднання, благодійні організації та інші подібні організації (громадські організації – 14%, громадські об'єднання – 5%, благодійні організації – 6%), інші організаційно-правові форми (підприємець – фізична особа – 26%).

Визначено, що суттєвою проблемою, яка стримує розвиток соціального підприємництва в Україні є юридична та термінологічна невизначеність соціального підприємництва, непрозорість здійснення цієї

діяльності тощо, що зумовлює зловживання з отримання грантів, кредитів, пільг та інших переваг. В результаті суб'єкти соціального підприємництва втрачають довіру населення та органів влади, необхідні для успішного провадження своєї діяльності.

Аргументовано важливість розгляду потенціалу розвитку соціального підприємництва як сукупності наявних можливостей у відповідних суб'єктів задовольняти соціальні потреби окремих верств населення та вирішувати соціальні проблеми у суспільстві. Виявлено, що коли йдеться про потенціал соціального підприємництва, здебільшого вартує уваги така діяльність з позицій її спроможності забезпечувати соціалізацію для окремих груп населення. Такий підхід в Україні доволі давній, оскільки має історичні витоки з кооперативного руху та створення соціально-орієнтованих підприємств в дореволюційну епоху бізнесу родин Терещенків, Ханенків, Симиренків, митрополита А. Шептицького та інших відомих меценатів. До прикладу, в Україні ще у середині двадцятого століття створювалися товариства глухих та сліпих. Діяльність таких підприємств базувалась на залученні до виробництва людей з інвалідністю, що сприяло їх соціалізації.

Акцентовано, що *потенціал соціального підприємництва* утворює певний ореол якісних та кількісних параметрів суспільного розвитку, що визначає здатність відповідного носія соціальних потреб до соціальної адаптованості (соціалізації), фінансової незалежності та впевненості.

Виявлено, що соціальне підприємництво в Україні лише формується в національній економіці як самостійний напрям діяльності. Активізація його розвитку потребує створення відповідних інститутів, підтримки та нівелювання перешкод для розвитку.

Аргументовано, що для удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва повинна бути сформована комплексна система показників-індикаторів, аналіз динаміки яких дає змогу інститутам регулюючого впливу своєчасно реагувати на реальний

потенціал накопиченої соціальної напруги, спричиненої зростанням масштабів розшарування населення за рівнем доходів й посиленням суспільної маргіналізації.

Доведено, що державне регулювання розвитку соціального підприємництва доцільно зорієнтувати на формування відповідних стратегій, які найбільшою мірою сприятимуть вирішенню соціальних проблем у суспільстві, стимулюючи залучення представників вразливих верств населення до економічних процесів, а не лише шляхом збільшення витрат на їх соціальне дотування. За такого підходу вирішуватиметься одночасно проблема підвищення рівня соціальної свідомості населення, а з іншої – ефективність використання фінансових ресурсів платників податків, за рахунок яких і фінансуються соціальні програми країни.

Обґрунтовано, що формування та вибір відповідної стратегії регулювання розвитку соціального підприємництва потребує розроблення відповідного методичного забезпечення. Така методика має одночасно слугувати двом цілям. По перше, дати змогу ідентифікувати чинний перелік соціальних проблем та поточний стан їх вирішення (запропоновано обчислювати «*індикатор соціальної вразливості (social vulnerabilities)*»). По друге, систематизувати та узагальнити існуючий світовий та український досвід аналізу й моделювання соціальних орієнтирів для національної економіки (запропоновано обчислювати «*індикатор соціальної стабільності (social stability)*»). Співвідношення між значеннями цих агрегованих індикаторів дасть змогу сформулювати ядро регулювання та деталізувати відповідні варіанти стратегій розвитку соціального підприємництва, а також обґрунтувати моделі регулювання розвитку соціального підприємництва.

Запропоновано методики обчислення та розроблені розрахункові моделі для індикаторів: «*Індикатора соціальної стабільності*» (I_{ss}) на основі застосування середнього значення основних показників: індекс людського розвитку (*Human Development Index (HDI)*), світовий рейтинг

добробуту (*The Legatum Prosperity Index (LPI)*), індекс щастя (*Happiness Index (HI)*) та індекс соціального прогресу (*Social Progress Index (SPI)*); «Індикатора соціальної вразливості» (I_{sv}) за сукупністю показників офіційної статистики, які найбільшою мірою характеризують чотири групи «вразливостей» для прояву соціальних проблем та визначення цілей соціального підприємництва («бідність», «безробіття», «смертність», «неосвіченість»).

Залежно від співвідношення *індикаторів соціальної стабільності та соціальної вразливості* запропоновано критерії вибору стратегій розвитку соціального підприємництва та моделі його регулювання для національної економіки. Запропоновано розгляд двох основних моделей регулювання та чотири основні стратегії регулювання для розвитку соціального підприємництва. I. Модель стимулювання. Дана модель вміщує дві стратегії: 1) «стратегія поштовху», доцільна до реалізації у випадку низьких показників для індикаторів соціальної вразливості та соціальної стабільності; 2) «стратегія заохочення», доцільна для реалізації у разі високих показників соціальної стабільності та низькому рівні соціальної вразливості. II. Модель партнерства у частині взаємовідносин «бізнес-влада». Дана модель містить наступні дві стратегії: 3) «стратегія підтримки», доцільна у разі низьких розрахункових значень для індикатора соціальної вразливості та високих значень для соціальної стабільності; 4) «стратегія невтручання», застосовується у випадку високих значень для індикаторів соціальної стабільності та соціальної вразливості.

За результатами апробації методики, виявлено, що для України за підсумками 2021 року характерним є «посередні» індикатор соціальної стабільності та індикатор соціальної вразливості склалися такі вихідні умови доцільною, що уможливають реалізацію *регулювання стратегією підтримки за моделлю партнерства*.

Обґрунтовано, що умовами активізації розвитку соціального підприємництва доцільно визначити: селективний характер – підтримка

соціальних підприємств, орієнтованих на вирішення вагомих соціальних проблем на інноваційних засадах; локалізований протекціонізм з пріоритетом застосування непрямих форм підтримки, які не спотворюють дію ринкових механізмів; системна підтримка, яка базується на використанні програмно-цільового підходу – комплексу загальнодержавних, регіональних та місцевих програм сприяння розвитку соціальних підприємств з розмежуванням повноважень між центральними та місцевими органами влади; державними, недержавними й громадськими організаціями; гарантування – підтримка, яка закріплюється договірними відносинами та взаємною відповідальністю сторін.

Основними інструментами підтримки розвитку соціального підприємництва запропоновано визначити: удосконалення нормативно-правового забезпечення соціального підприємництва, у частині створення спеціальної нормативної бази, ідентифікація статусу «соціальне підприємство» та «соціальне підприємництво»; інституційне забезпечення та супровід функціонування – наявність урядових установ щодо реалізації заходів підтримки соціального підприємництва; чітке розмежування функцій щодо підтримки соціального бізнесу між центральними та місцевими органами влади; налагодження взаємодії різних рівнів органів влади з об'єднаннями підприємців, громадських, волонтерських, благодійних організацій, меценатів тощо; застосування фінансових та кредитних важелів – державна та недержавна пряма фінансова підтримка, кредитування, гарантування кредитів; надання соціальним підприємствам в оренду на пільгових засадах (або на безоплатних умовах) приміщень, що знаходяться на балансі області, району чи міста та не використовуються; державне та місцеве фінансування реалізації програм та проєктів підтримки розвитку соціальних підприємств; запровадження державних (регіональних) замовлень (контрактів); податкове стимулювання діяльності соціальних підприємств та соціальних підприємців; запровадження податкових преференцій, з посиленням контролем та

запобіганням схемам мінімізації податкових зобов'язань, з метою унеможливлення дискредитації цієї організаційної форми ведення бізнесу; удосконалення організаційних інструментів підтримки розвитку соціального підприємництва – формування консультаційних центрів з питань оподаткування, фінансування, юридичних питань тощо із залученням наявних структур при міських, районних радах та адміністраціях; маркетинг, залучення до співпраці з крупними підприємствами за схемами аутсорсингу; популяризація та просвітництво щодо переваг соціального підприємництва.

Розв'язання основних соціальних проблем України потребує змін у формуванні соціальної політики на рівні держави, яка б узгоджувала інтереси основних учасників процесу соціального розвитку. Основною формою співпраці та взаємодії у цьому напрямі між бізнесом та владою може стати *public-private partnership (PPP)* / державно-приватне партнерство (ДПП), основу якого складають соціальні проекти.

Одержані в дисертації наукові результати дають підстави для формулювання висновків і рекомендацій, що мають теоретичне і практичне значення.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що окремі його положення, висновки та пропозиції можуть бути використані: у *науково-дослідній діяльності* при виконанні досліджень за темами «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (Державний реєстраційний номер: 0116U000798) та «Формування механізмів стабілізації функціонування промислових підприємств на засадах антикризового управління» (Державний реєстраційний номер: 0121U111281) в частині удосконалення процесу державного регулювання соціальних проблем національної економіки та розроблення пропозицій стосовно державного регулювання розвитку соціального підприємництва (акт впровадження № 833 від 08.09.2022 р., Класичний приватний університет); як основа для розроблення науково-практичних пропозицій із

забезпечення ефективності функціонування суб'єктів господарювання у сфері соціального підприємництва у правовому полі, що дають змогу підвищити рівень економічної та інституційної їх захищеності у нестабільному середовищі для подальшого розвитку (довідка №23/11/2022-1двп від 23 листопада 2022 року ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій»); у *практиці* для розробки пропозицій задля активізації розвитку системи кредитної кооперації шляхом підготовки методичних обґрунтувань з організації внутрішньої політики ідентифікації проєктів соціального підприємництва (довідка №15/11/22-3 від 15.11.2022 р. КС «Освіта» Київського національного університету імені Тараса Шевченка); у *навчальному процесі* для розробки складових навчальних дисциплін циклу професійної підготовки щодо розвитку національної економіки й державного регулювання для економічного обґрунтування удосконалення інструментів вирішення соціальних проблем національної економіки засобами соціального підприємництва.

Ключові слова: державне регулювання, інновації, національна економіка, підприємництво, соціальне підприємництво, соціальна сфера, регулювання економіки, регуляторна політика, державна підтримка, розвиток національної економіки.

ABSTRACT

Golubev O. V. State regulation of the development of social entrepreneurship in the national economy. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 051 «Economics». – Classical private university, Zaporizhzhia, 2023.

The dissertation is devoted to the study of state regulation of the development of social entrepreneurship. Taking into account the general theory of management, international experience, generalization and analysis of the practice of functioning of business entities in the social sphere, the foundations of scientific and practical implementation of the social function of the state for the development of the national economy have been developed.

The coverage of the selected research topic involves the analysis of the state of scientific development, the definition of the concept and place of social entrepreneurship in the system of state regulation, the definition of the features of social entrepreneurship, the outline of the types and tools of state regulation of its development, as well as the analysis of the experience of using the main methods of state regulation in the process of formation and further development social entrepreneurship in the national economy.

The work formulates a number of provisions, conclusions and recommendations, which are characterized by scientific novelty. The analysis of normative legal acts regulating entrepreneurship in the social sphere was carried out, world experience was analyzed, and literary sources in the field of state regulation of social entrepreneurship were studied. Scientific research was conducted on the basis of general scientific and special scientific methods.

It has been established that social entrepreneurship has evolved from ordinary help in times of need into an independent type of activity. Usually, such assistance was provided to socially vulnerable sections of the population and had a social impact, although it was not systematic. During the period of active

spread of this phenomenon in different periods, it acquired appropriate forms of solving social problems for different social groups.

It was revealed that there is no single definition of the concept of social entrepreneurship in world science and practice, but it is a multidisciplinary phenomenon, since the basis of its understanding is formed by moral, social, psychological, ethical, economic elements, issues of social justice.

The author's definition of social entrepreneurship is proposed as a systematic independent socially oriented economic activity of entrepreneurs, enterprises, which is carried out on the basis of innovative approaches to solving social problems and provides the possibility of obtaining income, which is directed to the solution/mitigation of social problems, the creation of social and economic benefits and on the basis of this provision of positive changes in society.

It was established that historically the formation of social entrepreneurship as an independent phenomenon went through the following stages: birth (occurred from the middle of the 19th century to the second half of the 20th century, during this period the assumption of a certain social responsibility by capital owners was initiated), development (at the end of the 20th century due to the creation of the first social enterprises, arranging financing of certain assistance for certain segments of the population in independent activities for providing social benefits and solving social problems on a permanent basis) and active distribution (at the beginning of the 21st century due to the exacerbation of social problems in most countries. From that time, the creation of the first officially registered social enterprises).

It is emphasized that when solving social problems, it is expedient to distinguish between two approaches that have developed in society: *financial and institutional*. The *financial approach* refers to the collection of resources to solve the problem of specific socially vulnerable groups of the population,

which may not be separated into a separate type of activity and official registration by an independent business entity. These can be social assistance, social protection, corporate social responsibility of business. According to *the institutional approach*, the solution of social problems is the main type of activity of the relevant business entity and is carried out systematically. In this case, social entrepreneurship acquires an institutional form (social entrepreneurship, social enterprise).

During the research, it was established that social entrepreneurship is an organic component of the social protection system and an element of the country's social policy. It has been proven that only certain elements of the national system of social protection should be attributed to the sphere of social entrepreneurship, in particular, these are *social work, social services and social order*.

It has been established that the difficulty of regulating social entrepreneurship lies in the actual absence of regulatory requirements for social entrepreneurs and social enterprises in Ukraine due to the uncertainty of the very concept of «social entrepreneurship» in regulatory documents.

The subjects of social entrepreneurship have been specified. It is emphasized that the compliance of the enterprise's activity with such single signs as defining its social mission, obtaining the status of non-profit does not yet identify the relevant subject as a social enterprise or social entrepreneurship. It is *the simultaneous compliance with all content-forming features of social entrepreneurship that serves to distinguish the subjects of social entrepreneurship in order to realize the main goals of regulation* . It is substantiated that the main subjects of social entrepreneurship are representatives of small and medium-sized businesses, public organizations and charitable organizations.

It was revealed that a special part of the participants in the process of

solving social problems of society is occupied by volunteering. However, although volunteer activity is by its nature social, it is not appropriate to recognize it as a social enterprise, taking into account the norms of the current legislation.

Summarizing the available scientific works, the author's definition *of state regulation of social entrepreneurship is formulated* as a complex purposeful activity of state authorities and management of all levels from the combination, coordination, combination of various forms, tools, methods and levers of regulation of the activities of social entrepreneurship entities.

It is proposed to define the following as the main directions of the practical spread of state regulation in the field of social entrepreneurship: coordination, support and stimulation, and the influence of the state on the development of social entrepreneurship entities should be implemented through regulatory and legal, financial and investment, budgetary and tax, infrastructural and informational and advisory blocks regulation methods.

The analysis of the legal support for the functioning of social entrepreneurship in individual countries made it possible to find that a single unified option for a package of tools for regulating the development of social entrepreneurship has not been formed yet, which is related to the peculiarities of the understanding and capabilities of each specific country. An analysis of the experience of Great Britain, Ireland, Germany, Italy, Denmark, Finland, Belgium, the USA, Canada, Poland, and Latvia proved that they have developed and enacted legal acts on the regulation of social entrepreneurship.

It was found that the organizational and legal forms of a social enterprise can be quite different in different countries, but the most common form is cooperatives. It has been established that in most countries, the work of social enterprises and the form of their functioning are legalized and fixed at the level of legislation (Great Britain, Hungary, the Czech Republic, the Slovak Republic, Slovenia, Lithuania, Poland, Spain, Portugal, Greece, Belgium and France).

The experience of the development of social entrepreneurship has confirmed the scientific hypothesis that the development of social enterprises in each country depends on the level of general well-being in that country, but also affects the maintenance of an appropriate level of well-being. Thus, it was found that the higher the level of development of the country, the more support the development of social entrepreneurship is characterized by. Conversely, in countries with a high level of support for the development of social entrepreneurship, high positions are observed for GDP per capita, indicators of human development, unemployment and poverty control, which is reflected in general international indicators (happiness index, social progress index, human development index, indicator of government efficiency, etc.).

The analysis of institutional factors and the regulatory environment of social entrepreneurship made it possible to emphasize that social entrepreneurship is mostly realized through the formation of social enterprises without a clear establishment at the legislative level of social enterprise as an institutional form of social entrepreneurship implementation. Among the advantages of such a situation for entrepreneurs is the possibility of choosing any organizational and legal form that would optimally satisfy the interests of the social entrepreneur, in particular with regard to minimizing taxation. The disadvantage is the lack of benefits from the state directly to social enterprises, which complicates the introduction of support tools and makes them more vulnerable in competition compared to traditional businesses.

It was found that in practice, there are frequent cases of identification of social entrepreneurship and business in the social sphere (*provision of paid social services*), which leads to its replacement by traditional business. It has been proven that such organizational formations of business in the social sphere as private medical centers, clinics, preschools for child development, private educational institutions, private boarding houses for the care of the elderly, private services for the provision of social services for various segments of the population, etc., are socially is not entrepreneurship , as it provides compensation

for the creation and provision of a social service by introducing a fee for its provision when solving a social problem.

Based on the results of the analysis of the functioning of social entrepreneurship entities in Ukraine in terms of the main organizational and legal forms, it was established that there are no restrictions in the choice of form for the implementation of such activities. The following organizational and legal forms were found among social entrepreneurship: enterprises (private enterprises - 16%), business partnerships (limited liability companies - 13%), cooperatives (agricultural cooperatives - 10%), public associations, charitable organizations and others similar organizations (public organizations – 14%, public associations – 5%, charitable organizations – 6%), other organizational and legal forms (entrepreneur – natural person – 26%) .

It was determined that a significant problem that restrains the development of social entrepreneurship in Ukraine is the legal and terminological uncertainty of social entrepreneurship, the lack of transparency in the implementation of this activity, etc., which leads to the abuse of grants, loans, benefits and other benefits. As a result, the subjects of social entrepreneurship lose the trust of the population and authorities, necessary for the successful implementation of their activities.

The importance of considering the potential for the development of social entrepreneurship as a set of available opportunities for the relevant subjects to meet the social needs of certain segments of the population and to solve social problems in society is argued. It was found that when it comes to the potential of social entrepreneurship, such activity is mostly worth attention from the standpoint of its ability to provide socialization for certain groups of the population. This approach is quite old in Ukraine, as it has historical origins from the cooperative movement and the creation of socially oriented enterprises in the pre-revolutionary business era of the Tereshchenko, Khanenk, Simyrenk families, Metropolitan A. Sheptytsky and other well-known patrons. For example, in Ukraine, as early as the middle of the twentieth century, associations

of the deaf and blind were created. The activities of such enterprises were based on the involvement of people with disabilities in production, which contributed to their socialization.

It is emphasized that *the potential of social entrepreneurship* forms a certain halo of qualitative and quantitative parameters of social development, which determines the ability of the corresponding bearer of social needs to social adaptability (socialization), financial independence and confidence.

It was revealed that social entrepreneurship in Ukraine is only being formed in the national economy as an independent field of activity. Activation of its development requires the creation of appropriate institutions, support and leveling of obstacles to development.

It is argued that in order to improve the state regulation of the development of social entrepreneurship, a complex system of indicators should be formed, the analysis of the dynamics of which enables institutions of regulatory influence to respond in a timely manner to the real potential of the accumulated social tension caused by the growing scale of population stratification by income level and the strengthening of social marginalization.

It has been proven that it is advisable to orientate the state regulation of the development of social entrepreneurship on the formation of appropriate strategies that will contribute to the greatest extent to the solution of social problems in society, stimulating the involvement of representatives of vulnerable segments of the population in economic processes, and not only by increasing the costs of their social subsidy. With this approach, the problem of raising the level of social consciousness of the population will be solved simultaneously, and on the other hand, the efficiency of the use of taxpayers' financial resources, at the expense of which the country's social programs are financed.

It is substantiated that the formation and selection of an appropriate strategy for regulating the development of social entrepreneurship requires the development of appropriate methodological support. Such a technique should simultaneously serve two purposes. First, to make it possible to identify the

current list of social problems and the current state of their solution (it is proposed to calculate the «*social vulnerability indicator (social vulnerabilitie)*»). Secondly, to systematize and generalize the existing world and Ukrainian experience of analysis and modeling of social benchmarks for the national economy (it is proposed to calculate the «*social stability indicator (social stabilit)*»). The correlation between the values of these aggregated indicators will make it possible to form the core of regulation and detail the relevant variants of strategies for the development of social entrepreneurship, as well as to substantiate the models of regulation of the development of social entrepreneurship.

Calculation methods are proposed and calculation models are developed for the indicators: «*Indicator of social stability*» (I_{ss}) based on the application of the average value of the main indicators: the index of human development (*Human Development Index (HDI)*), world rating of well-being (*The Legatum Prosperity Index (LPI)*), happiness index (*Happiness Index (HI)*) and index of social progress (*Social Progress Index (SRI)*); «*Indicator of social vulnerability*» (I_{sv}) according to a set of indicators of official statistics, which mostly characterize four groups of «vulnerabilities» for the manifestation of social problems and the determination of the goals of social entrepreneurship («poverty», «unemployment», «mortality», «ignorance»).

Depending on the ratio of *indicators of social stability* and *social vulnerability*, criteria for choosing strategies for the development of social entrepreneurship and a model of its regulation for the national economy are proposed. It is proposed to consider two main models of regulation and four main strategies of regulation for the development of social entrepreneurship. I. Stimulation model. This model contains two strategies: 1) «*strategy push*», appropriate for implementation in case of low indicators for social vulnerability and social stability indicators; 2) «*strategy of encouragement*», appropriate for implementation in case of high indicators of social stability and low level of social vulnerability. II. The model of partnership in the part of «business-

government» relations. This model contains the following two strategies: 3) «*strategy of support*», appropriate in case of low calculated values for the indicator of social vulnerability and high values for social stability; 4) «*strategy of non-intervention*», used in case of high values for indicators of social stability and social vulnerability.

According to the results of the approbation of the methodology, it was found that the «mediocre» indicator of social stability and the indicator of social vulnerability are typical for Ukraine by the results of 2021, and such initial conditions were appropriate, which enable the implementation of regulation by a support strategy based on *the partnership model*.

It is justified that in the languages of activation of the development of social entrepreneurship, it is expedient to define: selective nature - support of social enterprises, oriented to the solution of important social problems on an innovative basis; localized protectionism with the priority of using indirect forms of support that do not distort the operation of market mechanisms; system support, which is based on the use of a program-targeted approach - a complex of national, regional and local programs to promote the development of social enterprises with the separation of powers between central and local authorities; state, non-state and public organizations; guarantee – support that is secured by contractual relations and mutual responsibility of the parties.

The main tools for supporting the development of social entrepreneurship are proposed to be defined as: improvement of regulatory and legal support of social entrepreneurship, in terms of creating a special regulatory framework, identification of the status of «social enterprise» and «social entrepreneurship»; institutional support and operation support – the presence of government institutions for the implementation of measures to support social entrepreneurship; clear demarcation of functions regarding support of social business between central and local authorities; establishment of interaction of various levels of authorities with associations of entrepreneurs, public, volunteer, charitable organizations, patrons, etc.; application of financial and credit levers

- state and non-state direct financial support, lending, loan guarantees; providing social enterprises for lease on a preferential basis (or on free terms) premises that are on the balance sheet of the region, district or city and are not used; state and local financing of programs and projects supporting the development of social enterprises; introduction of state (regional) orders (contracts); tax incentives for the activities of social enterprises and social entrepreneurs; introduction of tax preferences, with increased control and prevention of tax liability minimization schemes, with the aim of making it impossible to discredit this organizational form of doing business; improvement of organizational tools to support the development of social entrepreneurship - formation of consultation centers on taxation, financing, legal issues, etc. with the involvement of existing structures at city, district councils and administrations; marketing, involvement in cooperation with large enterprises under outsourcing schemes ; popularization and education about the benefits of social entrepreneurship.

Solving the main social problems of Ukraine requires changes in the formation of social policy at the state level, which would harmonize the interests of the main participants in the process of social development. The main form of cooperation and interaction in this area between business and the government can be public-private partnership (PPP) / public-private partnership (PPP), the basis of which is social projects.

The scientific results obtained in the dissertation provide grounds for formulating conclusions and recommendations that have theoretical and practical significance.

The practical significance of the research results is that some of its provisions, conclusions and proposals can be used: in scientific research activities when conducting research on the topics «Development of the national economy in the context of modern economic theory» (State registration number: 0116U000798) and « Formation of mechanisms for stabilizing the functioning of industrial enterprises on the basis of anti-crisis management» (State registration number: 0121U111281) in terms of improving the process of state

regulation of social problems of the national economy and developing proposals for state regulation of the development of social entrepreneurship (certificate No. 833 dated September 8, 2022, Classic Private University); as a basis for the development of scientific and practical proposals to ensure the effectiveness of the functioning of business entities in the field of social entrepreneurship in the legal field, which make it possible to increase the level of their economic and institutional security in an unstable environment for further development (reference No. 23/11/2022-1dvp from November 23, 2022 NGO «Scientific and Educational Innovation Center of Social Transformations»); in practice for the development of proposals to intensify the development of the credit cooperation system by preparing methodological justifications for the organization of the internal policy of identification of social entrepreneurship projects (reference No. 15/11/22-3 dated 11.15.2022 of the CS «Education» of Taras Shevchenko Kyiv National University); in the educational process for the development of the components of the educational disciplines of the cycle of professional training regarding the development of the national economy and state regulation for the economic justification of improving the tools for solving social problems of the national economy by means of social entrepreneurship.

Keywords: state regulation, innovations, national economy, entrepreneurship, social entrepreneurship, social sphere, regulation of the economy, regulatory policy, state support, development of the national economy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

1. Голубев О.В. Актуалізація регулювання розвитку соціального підприємництва в умовах воєнного стану / International Partnership and Cooperation of Ukraine in Wartime: Collective monograph / edited by D. Nascimento, G. Starchenko. University of Coimbra, Portugal - Chernihiv: REICST, 2022. С. 43-58. URL: <https://reicst.com.ua/asp/monographs>.

2. Чорнодід І.С., **Голубев О.В.** Теоретичні засади дослідження соціального капіталу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. №11(210). С. 85–90. URL: <http://ndiime.org/wp-content/uploads/2019/01/11-2018.pdf> DOI: 10.5281/zenodo.2537315.

3. Голубев О.В. Розвиток соціального підприємництва в світі та можливості для України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. №10 (221). С. 105–111. DOI/10.5281/zenodo.3564335.

4. Баженова О., Чорнодід І., Ярмоленко Ю., **Голубев О.** Система раннього попередження щодо зовнішньої стійкості економіки (на прикладі України). *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. Т.4, №39. С. 503–511. DOI: 10.18371/fcaptp.v4i39.241436. (*Web of Science core collection*).

5. Голубев О.В. Оцінювання потенціалу розвитку соціального підприємництва в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. №3. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-3-03-07>.

6. Голубев О.В. Методичні аспекти вибору стратегічних альтернатив для обґрунтування моделі регулювання розвитку соціального підприємництва. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 4. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-03-09>.

7. Голубев О.В. Розвиток соціального підприємництва в Україні. *«Шевченківська весна 2018: Економіка»* (м. Київ, 27-29 березня 2018 р.). Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції студентів,

аспірантів та молодих вчених. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка. 2018. С.252.

8. Голубєв О.В. Деякі питання розвитку соціального підприємництва в Україні. *Концепція соціальної безпеки в Україні : тези доп. учасників наук.-практ. конф.* (Харків, 6 лист. 2020 р.). Харків: Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук, с. 15-18. URL: http://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201106/article/view/golubiev.

9. Голубєв О.В. Специфічність регулювання соціального підприємництва. *Сучасні суспільні трансформаційні процеси. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 12 листопада 2020 року). Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2020. URL: <https://reicst.com.ua/asp/article/view/237>.

10. Голубєв О.В. Регулюючий вплив соціального підприємництва у вирішенні соціальних проблем суспільства. *Наукові та освітні трансформації в сучасному світі: збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 15 липня 2021 року) / Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій, м. Чернігів. Суми: ТОВ НВП «Росток А. В.Т.». 2021. С. 477-480. URL: https://reicst.com.ua/asp/article/view/19/pc_2021_15_07.

11. Голубєв О.В. Перспективні напрями удосконалення державного регулювання соціального підприємництва в умовах військового стану. *Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду. Збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 10 червня 2022 року). Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2022. С.116-118 DOI: <https://doi.org/10.54929/confmult-06-2022>.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	29
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	39
1.1. Сутність та змістоутворювальні ознаки соціального підприємництва	39
1.2. Місце соціального підприємництва в сукупності форм вирішення соціальних проблем.....	55
1.3. Особливості регулювання діяльності основних суб'єктів соціального підприємництва	70
Висновки до першого розділу	88
Список використаних джерел до першого розділу	95
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	110
2.1. Світовий досвід регулювання розвитку соціального підприємництва	110
2.2. Інституційні чинники та середовище регулювання соціального підприємництва в національній економіці	129
2.3. Сучасні тенденції та потенціал розвитку соціального підприємництва в Україні.....	148
Висновки до другого розділу	172
Список використаних джерел до другого розділу	182
РОЗДІЛ 3. ІМПЕРАТИВИ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	191

3.1. Методичне забезпечення варіативності регулювання розвитку соціального підприємництва в Україні	191
3.2. Напрями формування моделі державного регулювання розвитку соціального підприємництва.....	211
3.3. Реалізація партнерських відносин між бізнесом та державою у розвитку соціального підприємництва	233
Висновки до третього розділу.....	246
Перелік використаних джерел до третього розділу	254
ВИСНОВКИ	261
ДОДАТКИ	267

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Існування соціальних проблем, поява соціально вразливих категорій громадян у різні періоди розвитку суспільства характерне для всіх країн світу внаслідок об'єктивності трансформаційних процесів. Для національної економіки актуальність дослідження соціальних проблем набула вагомого значення за останні роки, коли їх масштабність почала деструктивно впливати своїми наслідками на різні сфери суспільного життя та становити реальну загрозу розвитку національної економіки, що загострюється військовою агресією з боку РФ.

Гострота цієї проблеми наростає внаслідок падіння рівня життя населення, зростання безробіття на тлі збільшення кількості вразливих категорій населення, що потребують соціальної допомоги. Незважаючи на відсутність безпосереднього зв'язку між зубожінням населення та якістю надання соціальних послуг, збільшення кількості вразливих категорій населення вимагає нарощення обсягу видатків бюджету на соціальні цілі, що в умовах дефіциту фінансових ресурсів спроможне спричинити соціальну напругу у суспільстві як реакцію на погіршення умов та якості життя населення. У контексті даного положення, регуляторні заходи, спрямовані на застосування стимулюючих заходів та дії, які орієнтовані на розвиток соціального підприємництва, формування оптимальних вимог до ведення бізнесу у соціальній сфері чи застосування додаткової підтримки соціальних підприємців спроможне покращити ситуацію, зменшуючи напругу у суспільстві в умовах сучасної кризи в економіці країни. Такий стан справ у національному господарстві потребує наукового переосмислення засад державного регулювання соціальної сфери з позицій диверсифікації регуляторного впливу на розвиток соціального підприємництва в Україні.

Слід відмітити активізацію досліджень в цій площині, хоча

регулювання розвитку соціального підприємництва як окремого явища внаслідок складності його ідентифікації, багатоаспектного й неоднозначного прояву не набуло комплексності. Разом з тим, вагоме теоретичне підґрунтя для наукового пошуку щодо державного регулювання соціального підприємництва були закладені дослідниками проблематики соціальних процесів в економіці та системи соціального захисту, соціальної відповідальності, при виявленні структури, особливостей, появи соціальних проблем, проблем добробуту, бідності, обґрунтуванні напрямів державного впливу на подання негативних наслідків цих ганебних для суспільства процесів. Так, вагоме значення мають праці іноземних дослідників як Боніні С., Брехм К., Емерсон Дж., Майерс Р., Рубінгтон Е., Спреклі Ф., Фуллер Р., Шварц Г. та ін. Дослідженню окремих аспектів підприємництва, діяльності малого та середнього бізнесу у соціальній сфері, зокрема, соціального підприємництва та його інноваційного характеру у контексті регулювання, присвячені роботи таких учених як Варналій З.С., Галушка З. І., Гончарова М.А., Гусак Н. Є., Дегтяр А.О., Дука А.П., Кокоть В.О. Корнецький А.О., Крюков О.І., Назарук В.Я., Орел Ю.Л., Покатаєва О. В., Свинчук А.А., Смаль В.В., Томарева-Патлахова В.В., Трохимець О.І., Туманова А.А., Шапошников К.С. та інших.

Суттєвий внесок у дослідження інструментів регулювання, формування політики соціального розвитку, застосування державно-приватного партнерства у цілях розвитку національної економіки своїми працями здійснили такі зарубіжні та вітчизняні автори Баженова О., Бакуменко В., Безносенко Д. О., Вхейв Н., Галушка З., Гальцова О., Добрава Н., Захра С., Коваленко Н., Кравченко О., Мельник О., Неубаум Д., Раухаузер Х., Хаутон Дж., Чорнодід І., Шергіна Л. та інші.

Проте, враховуючи значний науковий доробок дослідників, ступінь дослідженості даної проблеми не дає змоги сформулювати чітке уявлення про економічну природу даного феномену у підприємстві, недостатньо

дослідженими залишаються питання запровадження заходів регулювання розвитку соціального підприємництва задля підтримки та стимулювання підприємницької вктивності в соціальній сфері, потребують поглиблення дослідження методичних підходів до оцінювання внеску соціального підприємництва у збалансування соціальної системи, виявлення зв'язку між соціальним підприємництвом та показниками розвитку національної економіки. Особливої уваги потребують також теоретичні та емпіричні аспекти формування та втілення відповідної моделі регулювання розвитку соціального підприємництва. Окреслене коло дискусійних питань, недостатній рівень їх розроблення, наукова, методична та практична корисність для розвитку національної економіки вплинули на вибір теми дисертаційної роботи, визначення мети, завдань, об'єкту, предмету, логіку та зміст дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до тематики науково-дослідних робіт Класичного приватного університету при виконанні досліджень за темами «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (Державний реєстраційний номер: 0116U000798) та «Формування механізмів стабілізації функціонування промислових підприємств на засадах антикризового управління» (Державний реєстраційний номер: 0121U111281), де автором розвинуті науково-практичні засади регулювання розвитку соціального підприємництва, що склало основу для удосконалення процесу державного регулювання соціальних проблем національної економіки та розроблення пропозицій стосовно державного регулювання розвитку соціального підприємництва.

Мета та завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних, науково-методичних засад державного регулювання розвитку соціального підприємництва в національній економіці та розроблення практичних рекомендацій щодо забезпечення дієвості основних інструментів його підтримки та стимулювання розвитку

у сучасних умовах.

Досягнення мети дисертаційної роботи зумовило визначення та вирішення наступних основних *завдань*:

- розвинути наукові погляди на сутність, змістоутворюючі ознаки та критерії соціального підприємництва;
- виявити особливості регулювання діяльності основних суб'єктів соціального підприємництва;
- провести змістовне узагальнення досвіду регулювання розвитку соціального підприємництва в зарубіжних країнах;
- упорядкувати інституційні чинники у середовищі регулювання розвитку соціального підприємництва в національній економіці;
- розробити прикладний інструментарій обґрунтування варіативності регулюючого впливу держави на розвиток соціального підприємництва в Україні;
- обґрунтувати напрями вироблення моделі державного регулювання розвитку соціального підприємництва.

Об'єктом дослідження є процес формування моделі державного регулювання та її втілення для розвитку соціального підприємництва.

Предметом дослідження виступає сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів формування та втілення державного регулювання розвитку соціального підприємництва в національній економіці.

Методи дослідження. У дисертації використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, що дало змогу досягти мети та вирішити поставлені завдання, зокрема: *індукції і дедукції, діалектичний та методи наукової абстракції* – при дослідженні змістовних характеристик та дифініційного ряду формування засад регулювання соціального підприємництва у пп. 1.1, 1.2, 2.1, 3.2, 3.3; *структурно-логічний, аналізу та синтезу* – при розкритті досвіду застосування інструментів регулювання та підтримки розвитку

соціального підприємництва у пп. 1,3, 2.1 та п. 2.2; *логічного узагальнення* – для узагальнення методичного апарату оцінювання соціального підприємництва й основних тенденцій його розвитку в пп. 2.3, п. 3.1; *графічний та графоаналітичний методи* – для обробки й узагальнення статистичних даних та їх візуалізації у таблицях і рисунках у пп. 1,1, 1,3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2; наукової абстракції – для формування практичних пропозицій щодо забезпечення варіативності регулювання розвитку соціального підприємництва в Україні у п. 1.2, п. 3.2 та п. 3.3. При проведенні розрахунків, побудови графічних елементів було використано MS Excel.

Нормативне підґрунтя дослідження склали нормативно-правові акти Верховної Ради України, акти Президента України і Кабінету Міністрів України, інші законодавчі та нормативно-правові акти України.

Емпіричну базу дослідження становлять монографічні дослідження та наукові публікації провідних українських та зарубіжних учених, дані офіційної статистики та аналітичні дані Державної служби статистики України, аналітичні матеріали та звітні дані міжнародних організацій, зокрема, Світового банку, МВФ, UNCTAD та інших. У роботі використано інформацію з мережі Інтернет, а також особисті розрахунки автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у поглибленні теоретичних, науково-методичних засад удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва в національній економіці та розробці практичних рекомендацій щодо забезпечення його дієвості за сучасних умов розвитку. До найбільш вагомих результатів, які засвідчують наукову новизну дослідження, належать такі:

удосконалено:

– наукові положення стосовно пізнання природи феномену соціального підприємництва та логіки розкриття його сутності через конкретизацію міждисциплінарних ознак ідентифікації даного явища, які проявляються у самій формі вирішення соціальних проблем та дають змогу

вирізнити соціальне підприємництво з-поміж загальної сукупності інших варіантів діяльності в соціальній сфері. На відміну від чинних підходів формою вирішення соціальної проблеми запропоновано визначати спосіб, за допомогою якого окремих вид соціальної проблеми пом'якшується/вирішується, тобто забезпечує надання соціальних послуг та здійснення соціальної роботи, яка пов'язана з підтримкою найбільш соціально вразливих категорій громадян та осіб, що потрапили у складні життєві обставини;

– науково-практичний підхід до формування моделі та вибору стратегії державного регулювання розвитку соціального підприємництва за рахунок встановлення причинно-наслідкових зв'язків між рівнями соціальної стабільності та соціальної вразливості в країні, що, на відміну від усталених практик, дало змогу обґрунтувати вектори регуляторного впливу, спрямовані на запобігання поширення негативних наслідків соціальних проблем та одночасного обґрунтування заходів комплексної підтримки розвитку соціального підприємництва;

– методичний підхід до кількісного виміру соціальних процесів за рахунок обчислення агрегованих індикаторів соціальної стабільності та соціальної вразливості в країні, який набув формалізації у вигляді усереднення міжнародних індексів щодо якості соціальних процесів в країні, а також релевантних показників кількісної оцінки перебігу соціального розвитку в країні, що вирізняються можливістю виявлення реального характеру врегулювання соціальних проблем, та на відміну від наявних, дає змогу здійснювати комплексний аналіз можливостей застосування практичних заходів регулювання розвитку соціального підприємництва, а їх візуалізація сприятиме формуванню ядра регулювання з конкретизацією варіантів стратегій розвитку соціального підприємництва для вибору моделі регулювання розвитку соціального підприємництва;

дістали подальшого розвитку:

– наукове бачення зв'язку між станом регулювання соціальних процесів та організаційно-правовими й інституційними чинниками появи та поширення соціальних проблем у суспільстві, що, на відміну від існуючих аспектів, робить можливою варіативність спрямування регулюючого впливу на вибір інструментів та форм підтримки розвитку соціального підприємництва. Це склало основу для конкретизації пропозицій, скерованих на формування сприятливих умов розвитку підприємницької діяльності у соціальній сфері на основі імплементації кращих практик із світового досвіду;

– понятійне поле теорії економіки та управління національним господарством у частині уточнення змісту поняття «соціальне підприємство» авторським підходом до розкриття його природи, яке, на відміну від усталених поглядів, визначається мультидисциплінарним явищем, основу розуміння якого формують моральні, соціальні, психологічні, етичні, економічні елементи, питання соціальної справедливості. Авторська інтерпретація сприяє формуванню наукового підґрунтя для виявлення потенціалу вирішення соціальних проблем через систематичну самостійну соціально орієнтовану господарську діяльність підприємців, підприємств, яка здійснюється на основі інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем та забезпечує можливість отримання доходу, що спрямовується на вирішення/пом'якшення соціальних проблем, створення соціальних і економічних благ й сприяє позитивним зрушенням у суспільстві;

– науково-методичні засади комплексного дослідження соціальних процесів на рівні країни, які містять методики обчислення індикаторів соціальної стабільності та соціальної вразливості, дають змогу проводити міжкраїнові співсталлення, та на відміну від чинних підходів сприяють здатності уніфікувати форми вирішення соціальних проблем, вибір конкретних моделей регулювання розвитку соціального

підприємництва, розробляти науково-прикладне диференціювання моделей та типів стратегій розвитку соціального підприємництва з позицій державної участі у процесі забезпечення регулювання, що в комплексі дає змогу конкретизувати заходи державного впливу на розвиток соціального підприємництва.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в роботі положення та висновки можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – при виконанні досліджень за темами «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (Державний реєстраційний номер: 0116U000798) та «Формування механізмів стабілізації функціонування промислових підприємств на засадах антикризового управління» (Державний реєстраційний номер: 0121U111281) в частині удосконалення процесу державного регулювання соціальних проблем національної економіки та розроблення пропозицій стосовно державного регулювання розвитку соціального підприємництва (акт впровадження № 833 від 08.09.2022 Класичний приватний університет); як основа для розроблення науково-практичних пропозицій із забезпечення ефективності функціонування суб'єктів господарювання у сфері соціального підприємництва у правовому полі, що дають змогу підвищити рівень економічної та інституційної їх захищеності у нестабільному середовищі для подальшого розвитку (довідка №23/11/2022-1двп від 23 листопада 2022 року ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій»);

– у практиці – для розвитку науково-практичних засад удосконалення заходів та інструментів регулювання соціального підприємництва в національній економіці для розробки пропозицій задля активізації розвитку системи кредитної кооперації шляхом підготовки методичних обґрунтувань з організації внутрішньої політики ідентифікації проєктів соціального підприємництва (довідка № 15/11/22-3 від 15.11.2022 р. КС «Освіта» Київського національного університету імені Тараса

Шевченка);

– у навчальному процесі – для розробки складових навчальних дисциплін циклу професійної підготовки щодо розвитку національної економіки й державного регулювання для економічного обґрунтування удосконалення інструментів вирішення соціальних проблем національної економіки засобами соціального підприємництва (акт впровадження №833 від 08.09.2022 Класичний приватний університет).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним завершеним дослідженням, Наукові результати, розробки, висновки та рекомендації, які викладені в роботі і виносяться на захист, одержані автором особисто. Обсяг особистого внеску автора у роботах, опублікованих у співавторстві, наведений у переліку опублікованих праць.

Апробація результатів досліджень. Основні положення дисертації доповідались, обговорювались і отримали схвальну оцінку на 5 наукових конференціях, серед яких: XVI Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна 2018: Економіка» (м. Київ, 27-29 березня 2018 р.). Науково-практична конференція «Концепція соціальної безпеки в Україні» (Харків, 6 лист. 2020 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні суспільні трансформаційні процеси» (м. Чернігів, 12 листопада 2020 року), Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Наукові та освітні трансформації в сучасному світі» (м. Суми, м. Чернігів, 15 липня 2021 року), Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду» (м. Чернігів, 10 червня 2022 року).

Публікації. Основні положення, висновки й результати дослідження висвітлені в 11 наукових публікаціях, одна з яких опублікована у виданні, що включене до міжнародної наукометричної бази Emerging Sources Citation Index (ESCI) by Web of Science, один розділ у колективній монографії, 4 статей у наукових фахових виданнях України, зокрема 3

одноосібні, а також у п'яти тезах доповідей на науково-практичних конференціях. Загальний обсяг публікацій складає 5,28 д.а., з яких автору належить – 3,32 д.а.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел (у першому розділі – 129 найменувань, у другому – 75 найменування, у третьому – 47 найменування), 7 додатків. Загальний обсяг дисертації складає 346 сторінок, з них основний текст – 240 сторінок, перелік використаних джерел – 30 сторінок, додатки – 80 сторінок. У тексті дисертації на 32 сторінках розміщено 18 таблиць, 18 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Сутність та змістоутворювальні ознаки соціального підприємництва

Поява останніми роками в економіках більшості країн світу, а також в національній економіці України соціальних підприємств привернула увагу наукових дослідників до порівняно нового феномену в суспільстві – соціального підприємництва. Власне, саме поєднання в одному виді діяльності спрямування її на вирішення проблем соціального характеру та можливості одночасно отримувати економічні вигоди від цього спонукає до поглиблення дослідження даного явища, пошуку її глибинних ознак та критеріїв розмежування з іншими спорідненими процесами та явищами економічного середовища.

Разом з тим, концептуальну основу дослідження даного явища формують низка понять, розуміння економічної природи яких дає змогу краще вибудувати ієрархію категоріально-понятійного апарату у сфері практичного втілення соціального підприємництва. Насамперед, йдеться про поєднання в одному терміні поняття «підприємство» та прикметника «соціальний», що змінює основне спрямування підприємницької діяльності. Тому заглиблення у зміст самого підприємництва дасть змогу виділити його важливі змістовні характеристики у розрізі дослідження соціального підприємництва.

Інтерес соціально-економічних наук до підприємництва зумовлений низкою причин, серед яких варто визначити спроможність даної діяльності забезпечувати економічне зростання, вплив її на суспільні процеси, поведінку та функціонування основних учасників соціально-економічного розвитку.

Актуальність дослідження проблематики соціального підприємництва надзвичайно посилюється у періоди нестабільності розвитку економіки. З поняттям «соціальне підприємство» здебільшого асоціюється з господарською діяльністю, метою якої є досягнення соціальних змін і вирішення соціальних проблем [1].

Слід відзначити, що розуміння цих основних понять формує сутнісне уявлення про умови здійснення регулювання соціального підприємництва в межах реалізації соціальної політики країни. Крім того саме висвітлення умов, за яких заходи регулювання надавали б максимальної користі розвитку економіки є вагомим елементом забезпечення стабільності її функціонування, формуванню чітких критеріїв ідентифікації соціального підприємництва для його всебічної підтримки, а також формуванню цілісної сукупності заходів запобігання негативним наслідкам існування соціальних проблем у суспільстві.

Разом з тим, особливої уваги набуває розкриття суті самого підприємництва з точки зору тих його ознак, які мають змогу ідентифікувати відповідну активність підприємця соціальною. Однак, дослідження суті підприємництва та його специфічних критеріїв досить складна та багатоаспектна тема, що може становити предмет окремого дослідження. Таким чином, варто звернутися до найпоширенішої наукової позиції щодо суті підприємництва та його найбільш загальних ознак, що дає змогу вирізнити цю діяльність в межах економічної діяльності будь-якого суб'єкта господарювання та формування у неї ознак соціального спрямування. У цьому контексті варто звернути увагу на історичні віхи становлення самого підприємництва, а також з'ясування його сутнісних параметрів як соціального явища. Найбільш загальне та вживане для практики розкриття даного поняття міститься у статті 1 Закону України «Про підприємство». Так, «підприємство – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку,

яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством» [2]. Навіть з втратою чинності даного акту з 01.01.2004 року, на підставі ухвалення Господарського Кодексу України №436-IV від 16.01.2003 (далі по тексту ГКУ), розуміння економічної сутності підприємництва законотворцями майже не змінилось хоча й подане у новому трактуванні через розкриття господарської діяльності: «діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями. Господарська діяльність може здійснюватися і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність)» [3]. Тобто підприємництву у новій редакції законодавства стає притаманне отримання окрім економічних ще й соціальних результатів за умови наявності прибутку від її здійснення. Якщо ж господарська діяльність здійснюється без мети одержання прибутку, за чинним законодавством підприємництвом не повинна визначатися. Крім того, ст. 55 ГКУ характеризує суб'єкта господарювання з позицій «учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна», до яких віднесені «господарські організації, ... громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці» [3].

Тобто, маємо змогу для подальшого наукового аналізу узагальнити критерії ідентифікації самого підприємництва:

- 1) діяльність у сфері суспільного виробництва при виготовленні та

реалізації продукції, виконанні робіт чи наданні окремих послуг,

- 2) вартісний характер діяльності та цінова визначеність її результатів,
- 3) орієнтація на досягнення конкретних результатів,
- 4) бізнес, метою якого є одержання прибутку.

Розглядаючи історичні віхи появи підприємництва, варто зважити на результати дослідження Варналія З. С., який ідентифікує запровадження у науковий обіг терміну «підприємець» з англійським банкіром та економістом Р. Кантільйоном на початку XVIII століття [4, с. 20].

Слід відмітити, що в цілому у ретроспективі, підприємництво більшою мірою орієнтоване на змістовні характеристики (новаторство, прийняття ризику, прибутковість, зареєстрованість), а в сучасних роботах зустрічаються додаткові його характеристики (самостійність, самодостатність, відповідальність, цивілізованість, соціокультурність), оскільки підприємництво не може обмежуватися тільки економічною сферою та співвідноситься з усіма видами людської діяльності, що підтверджують узагальнення праць [5–12] у таблиці А.1 Додатку А. Як засвідчують результати дослідження, в основу підприємництва покладено пошук можливостей, а такі можливості зазвичай виникають у підприємця внаслідок вирішення ним конкретної проблеми. Таким чином можемо стверджувати, що підприємницька діяльність є в своїй глибинній суті проблемо орієнтовано. Саме пошук проблеми та шляхів її вирішення дає змогу підприємцю проявити новаторство. З економічного погляду саме проблема стає основою попиту, задоволення якого й забезпечує прибутковість твоєї діяльності. Підприємництво як особлива форма господарювання в історичному вимірі постійно трансформується внаслідок зміни самих умов господарювання, зміни ментальності населення, трансформації господарських відносин. Оскільки розвиток суспільства відбувається під впливом зрушень, відкриваються принципово нові можливості, спричиняються несподівані виклики для підприємців, з'являються нові проблеми у розвитку суспільства, що зумовлює зміни й

самого підприємництва, варіантів його оновлення та адаптації до нових умов.

Поширення економічних підходів на соціальну сферу й виокремлення соціальних проблем окремою складовою національних політик фактично зумовило появу такого явища як соціальне підприємство.

Варто відмітити, що тема підприємництва перебуває у полі зору вже тривалий час. Проте, у контексті даного дослідження більшої уваги заслуговують не стільки самі ознаки підприємництва, скільки прояв у ньому соціального окрасу. Насамперед, йдеться про визначення межі, коли підприємство стає соціальним. Оскільки відповідно до законодавства, господарська діяльність перебуває в підприємницькому полі, орієнтуючись на прибутковість, але не всі соціальні проблеми при їх вирішенні можуть забезпечувати комерціалізацію результатів діяльності. Це означає, що соціальне підприємство спрямоване на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру виключно соціального характеру. Відповідно, понятійна невизначеність соціального підприємництва знижує ефективність регулювання такої господарської діяльності внаслідок поширення на діяльність, яка підлягає іншим варіантам регулювання.

Загалом, «соціальна проблема» як самостійний термін почали використовувати для позначення нерівномірного розподілу багатства на початку XIX ст. у країнах Західної Європи [14, с. 278]. Пізніше поширення було орієнтоване на появу небажаних соціальних наслідків від впливу промислової революції. У США та Великій Британії наприкінці XIX ст. з відбулось суттєве погіршення життєвих умов значної частини населення, що і склало основу соціальним проблемам [15, с. 15], зростання серед загальної чисельності населення бідних та голодуючих [16, с. 227, 17]. В Україні більшою мірою вживалось поняття «соціальне питання» попри «соціальна проблема». Підводячи підсумок, варто наголосити, що під

соціальними проблемами здебільшого визначаються небажані, небезпечні, загрозливі соціальні умови, які виникають у суспільстві. Слід відзначити, що переважною більшістю глибинно проблематикою природи, появи та поширення соціальних проблем як окремого вища опікується соціологія, тоді як у економічній науці ці питання досліджуються не настільки глибинно та в межах питань реалізації соціально-економічної політики.

Слід відмітити, що соціальні проблеми можуть виникати та існувати на будь-якому з рівнів суспільства: макро-, мезо- і мікрорівні. Залежно від цього виникають різні суб'єкти та види соціальних проблем, формуються основні властивості й кількісні ознаки, зокрема місце виникнення, локалізації, масштаби поширення, соціальні наслідки тощо [18].

В українській практиці вирішення соціальних проблем традиційно відноситься до сфери повноважень державних та місцевих органів влади та управління. Такі проблемні питання, зазвичай, віднесені до кола проблематики соціальної політики й соціального захисту та вирішуються, переважною більшістю, адміністративними методами. Проте, враховуючи упущення та недоліки в практиці реалізації соціального захисту та соціальної політики, вирішення соціальних проблем у такий спосіб не забезпечує належного рівня їх ефективності. Крім того, внаслідок реформи децентралізації та реформування державної служби низка соціальних напрямів із загальнодержавного рівня була передана до вирішення громадам, що за умови обмеженості бюджетних ресурсів, вирішення цих проблем не набули першочергового значення.

Термін «соціальна проблема» доволі часто вживається у висловлюваннях працівників державних установ та органів місцевого самоврядування, політиків, засобах масової інформації. Це поняття найчастіше пов'язують зі збільшенням кількості додаткових ускладнень внаслідок соціальних та економічних зрушень в Україні у кінці ХХ та на початку ХХІ століття під впливом часткового руйнування старої системи соціального захисту та соціального забезпечення населення, а також з

невдалими спробами державної влади врегулювати їх вирішення в межах заходів соціальної політики.

Спираючись на точку зору Фуллера Р. та Майєрса Р. [17, с. 138] у науковому середовищі серед суб'єктів соціальної проблеми розрізняють причетних до неї та залучених у соціальну проблему. Причетними до соціальної проблеми визнають осіб, стан або поведінка яких залежать від існування самої соціальної проблеми. Такі особи або безпосередньо страждають від наявності проблеми, або самі є для оточуючих носіями проблеми [18]. На відміну від причетних, залученими у соціальну проблему є ті, хто на професійному рівні займаються вирішенням соціальних проблем (співробітники органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій, благодійних фондів тощо) або вирішують соціальні проблеми з власної ініціативи та інтересів (на волонтерських засадах) [19, с. 160]. Таким чином, саме серед кола осіб, залучених у соціальну проблему формується та реалізується соціальне підприємництво.

Варто також акцентувати, що соціальні проблеми не є новим явищем для сучасного світу, оскільки виникають у будь-якому соціумі та супроводжують суспільний розвиток. Для різних етапів розвитку тих чи інших суспільств були характерні соціальні проблеми загальносуспільного, групового та особистого порядку. Тому сформувалися різні підходи до їх розуміння, аналізу та вирішення. Проте, слід акцентувати на відсутність уніфікованих та еталонних варіантів врегулювання соціальних проблем, внаслідок ускладнення самого процесу суспільного розвитку [20, с. 39]. Однак, існування невизначеності при віднесенні відповідної проблеми у суспільстві саме до соціальної, перетворення складних соціальних обставин на соціальні проблеми ускладнює не лише державне регулювання у соціальній сфері з позицій економічного їх вирішення, але й відсутність до сьогодні єдиного погляду на розкриття природи соціального підприємництва.

Соціальне підприємництво, як і будь-який різновид бізнесу, базується на певних законах, принципах та правилах, потребує конкретних знань, навичок та компетентностей.

Наявність та поширення таких соціальних проблем у суспільстві як «бідність, майнова поляризація, маргіналізація окремих верств населення в теперішній час набрали виняткової гостроти, що пояснюється як втратою значної частини економічного потенціалу країни через військову агресію, так і недоліками у проведенні економічних реформ» [1, с. 29].

Якщо зважити, що на сучасному етапі розвитку важливим завданням економічної політики відзначається підвищення матеріального добробуту населення і задоволення його потреб та життєвих інтересів, то проблематика соціального підприємництва актуалізує можливі нові підходи до розв'язання цих ключових завдань.

Разом з тим, варто погодитися з більшістю науковців, що навіть цілеспрямоване, але просте нарощення державних ресурсів на реалізації соціальних програм спроможне лише частково подолати наслідки, але не припиняє причини появи соціальних проблем. І таке нарощення ресурсів на подолання наслідків, а не причин, тобто без урахування причинно-наслідкових зв'язків між явищами та процесами може мати негативні наслідки для розвитку національної економіки.

Очевидно, що збільшення видатків бюджетів всіх рівнів на соціальний захист населення призводитиме до необхідності збільшення доходної частини цих бюджетів. Це, у першу чергу вимагатиме збільшення податкових надходжень. Підвищення податкового тиску спричинятиме зростання масштабів вилучення фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання, які з метою економії змушені будуть вдаватися до вивільнення робочої сили або використання схем мінімізації оподаткування, що своєю чергою не лише збільшуватиме рівень безробіття, але й вплине на необхідність збільшення видатків бюджету на виплати з безробіття та звужуватиме платоспроможний попит на

продукцію суб'єктів господарювання. Як наслідок, це гальмуватиме економічний розвиток і стимулюватиме зростання частки тіньової економіки.

З іншого боку, очікування виключно на допомогу держави у задоволенні життєвих потреб та сподівання на це, теж хибний варіант.

Крім того як засвідчує світовий досвід, незважаючи на суттєве зростання витрат у суспільних фондах споживання, підвищення рівня корпоративної соціальної відповідальності, активізацію діяльності громадських організацій, не вирішено досі значне коло гострих соціальних проблем. Це підтверджує недостатню ефективність традиційних способів вирішення соціальних проблем у суспільстві для подолання бідності, безробіття, інших проблем уразливих категорій населення. Тому, дилема співвідповідності між проблемами та можливостями людини їх самотійно вирішити лежить в активному пошуку та використанні нових підходів до регулювання у соціальній сфері суспільства, що передбачатимуть диверсифікацію економічних ресурсів, пошук нових форм організації надання соціальних послуг. У цьому аспекті суттєвими перспективами може стати розвиток соціального підприємництва.

Варто зауважити, що у світовій науці та практиці не існує єдиного визначення даного поняття, але більшість із наявних визначень орієнтовані на використання бізнес механізмів у вирішенні соціальних проблем. Загалом, соціальне підприємництво варто визначити мультидисциплінарним явищем, оскільки основу його розуміння формують моральні, соціальні, психологічні, етичні, економічні елементи, питання соціальної справедливості.

Разом з тим, саме у фокусі уваги науковців економічного профілю проблематика розвитку соціального підприємництва перебуває порівняно недавно. Поняття «соціальне підприємництво» в цілому має досить незначне поширення і часто ототожнюється із соціальною відповідальністю бізнесу, благодійництвом, волонтерством та іншими

подібними варіантами вирішення соціальних проблем у суспільстві.

Теоретичну основу дослідження соціального підприємництва складає концепція «комбінованої цінності» [21]. Суть концепції формує погляд на організацію як елемент соціально-економічної дійсності, в діяльності якої комбінуються та органічно взаємодоповнюють одна одну економічна та соціальна складові. Організація впродовж свого функціонування не має обирати між створенням економічного багатства або соціального удосконаленням, а повинна створювати комбіновані цінності та використовувати ресурси для примноження економічних і соціальних благ за неперервного їх виробництва, безперервної взаємодії соціальних та економічних цілей діяльності [21].

Висвітлення ідеї соціального підприємництва у працях М. Юнуса визначається прибутковим бізнесом, який діє за принципами корпоративної соціальної відповідальності, ставить собі окрім економічних соціальні цілі, спрямовує прибутки на розвиток самого підприємства, підтримку громади та соціальні проекти [22, с. 32].

Чіткого визначення на рівні науки та практики не отримали й критерії віднесення підприємництва до соціального. Єдиним критерієм, який є спільним для розуміння є вимірюваний соціальний ефект від діяльності. У США, приміром, до категорії соціальних відноситься підприємство-виробник товару або надавач послуги у разі вирішення за рахунок конкретного товару чи послуги певної соціальної проблеми. В Європі до таких підприємств відносять ті, які перераховують частину прибутку на соціальні проекти або створюють робочі місця для людей з особливими потребами.

Отже, як свідчить наведене, хоча в основу наведених поглядів покладено соціальну природу будь-якої економічної діяльності, тобто допомога суспільству, проте, чітке пояснення глибинної суті та особливостей соціального підприємництва наразі в науці, та в практиці поки що відсутнє.

Узагальнюючи досвід функціонування соціального підприємництва в іноземних країнах, низка авторів виокремлюють декілька основних підходів до пояснення природи такого феномену як соціальне підприємництво [23]:

1. Соціальним підприємництвом визнається діяльність спеціалізованих підприємств та підприємств, в яких передбачені видатки на соціальні цілі, яка в кінцевому підсумку зорієнтована на досягнення соціальної мети. До таких підприємств можна віднести державні соціальні організації; недержавні неприбуткові організації. Такий погляд, на думку авторського колективу [23, с. 13–14], базується на роботах Е. Шоу (E. Shaw), Дж. Віравардени (J. Weerawardena), Г. Морта (G. Mort), А. Фоулера (A. Fowler), Центру з поліпшення соціального підприємництва (The Center for the Advancement of Social Entrepreneurship). Тобто, за такого варіанту, до соціального підприємництва в цілому можна віднести будь-яку діяльність, яка передбачає витрати на соціальні цілі, тобто без конкретизації ознак. Аналогічним чином трактується поняття соціального підприємництва як бізнес із соціальною місією на першому місці попри фінансову ефективність у працях окремих авторів [24, с. 89].

2. Соціальним підприємництвом, базуючись на роботах А. Макміллана (I. MacMillan), Дж. Робінсона (J. Robinson), Я. Рогаліна визнається діяльність, орієнтована на досягнення не лише соціальних, але й економічних результатів. Тим самим сфера такої діяльності дещо звужується за рахунок наявності одночасно й бізнес елементів [23, с. 14]. Аналогічну точку зору щодо діяльності неприбуткових організацій, які для реалізації власної соціальної місії використовують бізнес-стратегії або спрямовують на її досягнення частину прибутку поділяють й інші дослідники [25, с. 26–27].

3. Актуалізуючи інноваційний характер підприємництва як самостійного явища та використання інноваційних варіантів вирішення соціальних проблем, що відображено у роботах Дж. Мейра (J. Mair), Е.

Нобоа (E. Noboa), Е. Остіна (J. Austin), Дж. Вей-Скіллерна (J. Wei-Skillern), Х. Стівенсона (H. Stevenson), Ф. Перріні (F. Perrini), С. Вурро (C. Vurro), соціальним підприємництвом вважається діяльність, яка впроваджує інновації у соціальній складовій своєї діяльності. Тим самим, перелік суб'єктів, діяльність яких визнаватиметься соціальним підприємництвом містить неприбуткові організації та державні соціальні установи, які розробляють і реалізують інновації у своїй діяльності [23, с. 14]. Аналогічним чином розглядається сутність соціального підприємництва через інноваційний характер діяльності задля досягнення соціальних перетворень у суспільстві та громадах за рахунок пошуку соціальних новаторів, створення для них сприятливих умов праці, їх підтримка та визнання [26, с. 16].

4. Зважаючи на погляди К. Лідбітера (C. Leadbeater) соціальним підприємництвом визначається діяльність, соціальні результати якої спрямовані на певну соціальну групу або проблему (люди з інвалідністю, люди з алко- та наркозалежністю, безхатченки тощо) [23, с. 14]. У даному контексті визначення соціального підприємництва використовується міжнародними громадськими та приватними фондами, створених задля розвитку і підтримки цього напрямку соціально-економічної діяльності. Цей підхід покладений в основу функціонування відомих фондаций Skoll Foundation (США), Schwab Foundation for Social Entrepreneurship (Швейцарія) та Ashoka Foundation (Індія).

5. Використання терміну «соціальне підприємництво» з позицій формування відкритого та справедливого суспільства міститься у поглядах британського спеціаліста в цій сфері Ф. Спреклі та визначається окремою формою комерційного підприємства, в якому пропорційно розподіляються контроль, власність та багатства [27, с. 4].

Таким чином, у світі існує варіативність у розумінні соціального підприємництва, що ускладнює його ідентифікацію у сфері загального підприємництва узагальнюючи наукові праці [28–43] (Таблиця А.2.

Додатку А). Разом з тим спільною рисою у всіх поглядах є розуміння соціального підприємництва як соціально орієнтованої підприємницької діяльності. Саме у такому аспекті найкраще проявляється поєднання підприємництва з соціальним напрямом його реалізації.

Так, у сучасному розумінні підприємництво є, у першу чергу, процесом пошуку і використання конкретним суб'єктом господарювання різного роду можливостей одержання додаткового доходу від реалізації їх на практиці. Отже, варто погодитися з точкою зору, що на відміну від бізнесу як будь-якої ініціативної господарської діяльності суб'єктів з метою отримання прибутку, підприємництво є специфічним бізнесом, що базується на пошуку та використанні додаткових можливостей отримання прибутку. Саме тому переважною більшістю соціальне підприємництво підпадає під сферу існування та функціонування малого та середнього бізнесу, і лише частково пов'язується з крупними господарськими одиницями [44; 45].

Отже, узагальнюючи опрацьовані трактування доцільно узагальнити їх у декілька базових підходів.

Першим підходом передбачено діяльність, орієнтовану на вирішення гострої проблеми певної соціальної групи населення, переважно вразливих категорій громадян.

Другим підходом передбачене поєднання в одній справі соціальної місії з бізнес ідеєю та подальшим наступним реінвестуванням отриманого доходу на вирішення соціальних проблем.

Третім підходом соціальне підприємництво закріплюється за функціонуванням неpubлічних неприбуткових організацій при вирішенні соціальних проблем.

Четвертий підхід вбачає у суті соціального підприємництва ключову роль особистості, що ефективно впроваджує нові рішення задля вирішення наявних гострих проблем суспільства та покращення життя людей [45].

Основні принципи, на яких базується розуміння сутності соціального

підприємництва запропоновані американським спеціалістом Г. Дізом дають змогу повніше розібратися із сутнісними ознаками даного явища. Так, Діз пропонує наступні принципи для соціального підприємництва [46]:

- створення та підтримка соціальної цінності (блага);
- виявлення нових можливостей для здійснення діяльності та їх використання у реалізації соціальної місії;
- постійний потік соціальних інновацій;
- рішучість дій, незважаючи на ресурсні обмеження;
- висока відповідальність за результати своєї діяльності перед клієнтами та суспільством.

Узагальнюючі наукові пропозиції дослідників у сфері соціального підприємства доцільно визначити такі основні причини, що зумовили появу соціального підприємництва у суспільстві (Рис. 1.1).

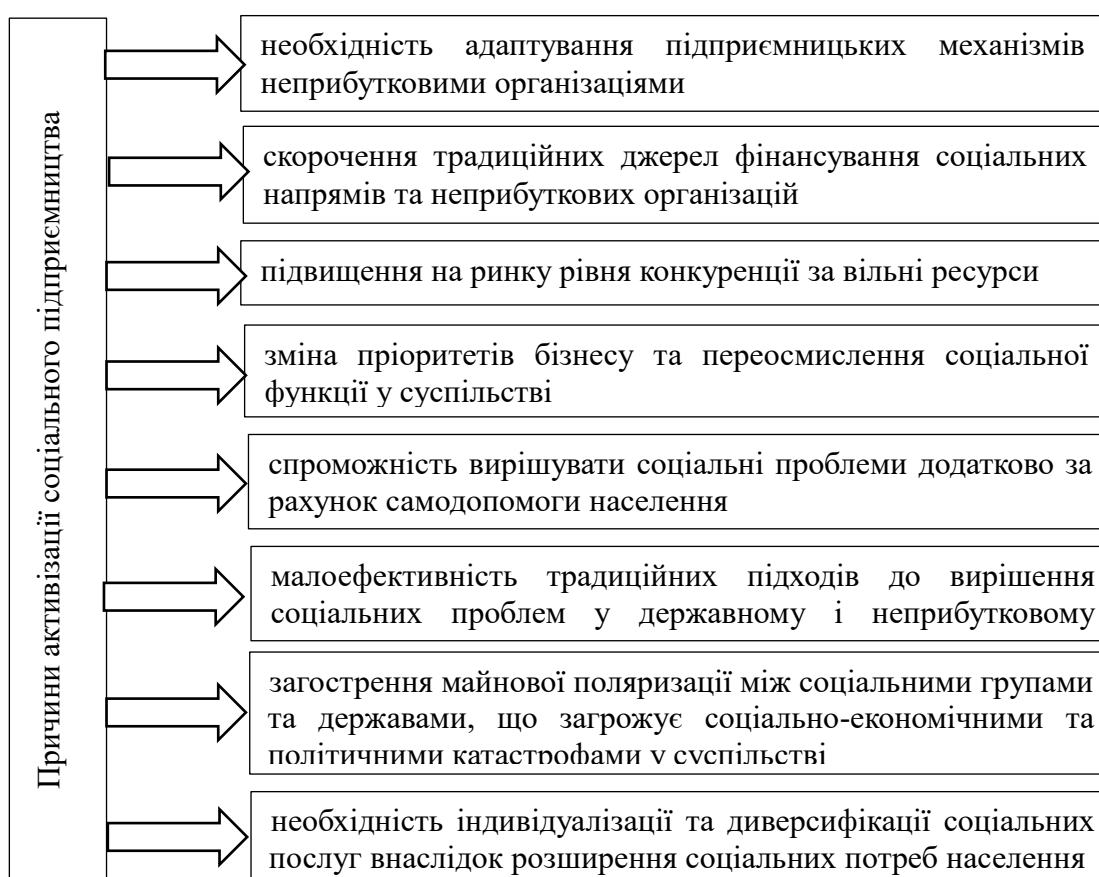

Рис. 1.1. Основні причини появи та активізації розвитку соціального підприємництва в сучасних умовах

Джерело: узагальнено за [47, с. 54, 48].

Таким чином, в основі соціального підприємництва міститься соціальна орієнтованість діяльності на рівні загальної місії підприємства, діяльність спрямована на вивчення соціальних потреб, за рахунок соціального підприємництва пом'якшується негативний вплив соціальних проблем у суспільстві. Однак, для більш чіткого проникнення у природу соціального підприємництва варто сконцентрувати ракурс дослідження на тих ознаках, які характеризують цей специфічний вид підприємницької діяльності та утворюють її зміст.

Наукові пошуки доволі активно впродовж останніх років зосереджуються на виявленні критеріальних ознак та спробах пояснити сутність феномену соціального підприємництва, яке в своїй основі органічно має поєднувати інноваційність, ризиковість, дохідорієнтовність із соціальною місією у суспільстві. Систематизація окремих досліджень [49, с. 8–11; 50, с. 196; 51; 52] у цій сфері подана у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Систематизація змістоутворювальних ознак соціального підприємництва

Змістоутворювальні ознаки	Розкриття змісту та характеристика
Цільова соціальна спрямованість	Соціальний вплив і результат є прямою метою, а не побічним чи другорядним продуктом діяльності. Має цільову спрямованість на вирішення існуючих соціальних проблем. Орієнтація на отримання суспільного багатства, створення соціальних та економічних благ, а не накопичення приватного капіталу
Неприбутковість	Доходи (прибутки) використовуються виключно для фінансування видатків, пов'язаних із соціальною метою та утримання самої організації
Демократичність управління	Управління в межах соціального підприємництва здійснюється за демократичними принципами стосовно розподілу прибутку між основними цілями розвитку та його використанням
Інноваційність	Використання інноваційних підходів для подолання соціальних проблем
Систематичність	Вирішення соціальних проблем стає основним видом діяльності на рівні соціальних послуг і задоволення соціальних потреб суспільства, тобто на постійній основі

Змістоутворювальні ознаки	Розкриття змісту та характеристика
Самостійність	Вирішення соціальних проблем за рахунок коштів, одержаних від власної підприємницької діяльності
Комбінаторність	Поєднання особливостей бізнесу з рисами некомерційної неприбуткової організації, комбінування ресурсів для вирішення соціальних проблем

Джерело: узагальнено автором

Таким чином, під *соціальним підприємництвом* доцільно розуміти *систематичну самостійну соціально орієнтовану господарську діяльність підприємців, підприємств, яка здійснюється на основі інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем та забезпечує можливість отримання доходу, який спрямовується на вирішення/пом'якшення соціальних проблем, створення соціальних та економічних благ та на основі цього забезпечення позитивних зрушень у суспільстві. Соціальне підприємництво виконує у суспільстві декілька головних функцій (табл. 1.2).*

Таблиця 1.2.

Основні суспільні функції соціального підприємництва

Назва функції	Характеристика реалізації функції соціального підприємництва
Соціальна	Вирішення/пом'якшення соціальних проблем та досягнення позитивних зрушень у суспільстві
Економічна	Підвищення фінансової спроможності економічно вразливих верств населення
Інноваційна	Реалізація нових можливостей вирішення соціальних проблем за рахунок новаторства / генерування потоку нових ідей та їх своєчасного практичного втілення
Коопераційна	Залучення громадян до участі у соціальних ініціативах, підвищення активності громадян з метою вирішення власних соціальних проблем
Раціоналізації та ефективності	Рішення повинні характеризуватися отриманням певного ефекту (як економічного, так і соціального), а вкладення для їх реалізації мають бути окупними

Назва функції	Характеристика реалізації функції соціального підприємництва
Перетворювальна	Сприяння перетворенню соціальних проблем на прибуткову діяльність з метою забезпечення соціальних інтересів
Ціннісна	Формування ринкового образу суб'єкта відносин та сприяння підвищенню його вартості і значущості в суспільстві

Джерело: узагальнено автором

Таким чином, соціальне підприємництво як підприємницька діяльність містить соціальні цілі як головний рушій її практичного втілення для вирішення соціальних проблем суспільства. Разом з тим, вирішення таких соціальних проблем може бути багатоваріантним. У цьому контексті варто брати до уваги, що не всі з них можуть слугувати формами реалізації соціального підприємництва, адже саме у разі створення за рахунок відповідних бізнес-моделей, метою яких є вирішення соціальних проблем та забезпечення якісних соціально-економічних перетворень у суспільстві реалізується ця діяльність.

1.2. Місце соціального підприємництва в сукупності форм вирішення соціальних проблем

Дослідження суті соціального підприємництва в рамках діяльнісного підходу дало змогу виявити, що така діяльність вдало комбінує застосування відповідних бізнес-моделей до вирішення соціальних проблем. Слід також зважити, що соціальне підприємництво виникає у сфері надання соціальних послуг. Разом з тим, варто акцентувати увагу на самому характері участі соціальних підприємців, які саме за рахунок власної діяльності задовольняють соціально значущий попит для окремих верств населення, тобто спроможний вирішувати соціальні проблеми окремих груп населення чи індивідуальні. Для повнішого

розкриття даного аспекту сутності соціального підприємництва варто звернути увагу, що історичні витoki даного явища доволі глибокі та пов'язані з появою й усвідомленням соціальних проблем у суспільстві. Зазвичай такі проблеми пов'язують з подоланням голоду, бідності та хвороб, допомогу пристарілим і сиротам тощо. Саме з таких позицій у літературі, зокрема у роботах Дж. Макклурга (J. McClurg) [53] та колективу авторів в рамках проекту «Соціальне підприємництво як інноваційний механізм вирішення питань суспільного розвитку» [23, с. 22], уявлення про сучасне соціальне підприємництво розглядається через історичні віхи його еволюції.

У цілому соціальне підприємництво еволюціонувало зі звичайної допомоги у скруті у самостійний вид діяльності у сьогоdnішньому його існуванні. Зазвичай така допомога надавалась соціально вразливим верствам населення та мала соціальний вплив, хоча не була систематичною. Протягом періоду активного поширення даного явища в різні періоди воно набувало відповідних форм вирішення соціальних проблем. Крім того у різні періоди еволюції суспільства змінювалися й самі соціальні проблеми, їх глибина для різних соціальних груп. Як зазначають у [23, с. 22] історичним витокom цієї діяльності стала добродчинність громади, а також місіонерів. Коштом громади та місіонерів створювалися та утримувались лікарні, будинки для літніх, церковно-приходські школи, сиротинці, навчальні заклади та притулки. Подібну діяльність здійснювали монастирі, створюючи на своїх територіях подібні місця допомоги.

Загалом оцінюючи історію сучасного соціального підприємництва як самостійного явища варто сконцентрувати увагу на основних періодах його зародження, розвитку й активного поширення.

Зародження соціального підприємництва відбулось з середини ХІХ століття – другої половини ХХ століття. Цей етап характеризується активізацією діяльності меценатів і спонсорів, особливо серед власників

промислових і торговельних підприємств, які створювали та утримували різноманітні соціальні проекти за рахунок частини власного прибутку (загальноосвітні школи, школи мистецтв, публічні бібліотеки, громадські лікарні, музеї тощо). Самостійності дана діяльність не набула у цей період, але реалізація таких проектів забезпечувала надання соціальних благ та повністю залежала від фінансових можливостей надавачів. Крім того у цей період зародилась та поступово набула поширення діяльність благодійних, волонтерських та громадських організацій у їх сучасному розумінні. Така діяльність реалізовувалась за рахунок збору членських внесків громадян чи пожертв з різних категорій населення задля вирішення конкретної соціальної проблеми. Разом з тим, такі добровільні організації створювались на короткостроковий період та цілком залежали від можливостей фінансування. Таким чином, можна акцентувати, що у даний період було започатковано взяття на себе певної соціальної відповідальності власниками капіталу.

Наступний етап у розвитку соціального підприємництва розпочався наприкінці ХХ століття внаслідок створення перших соціальних підприємств. Саме у цей період починає вживатися поняття «соціальне підприємство», що набуває ознак соціально-економічного явища й складає предмет самостійних досліджень науковців. Тобто, саме на цей період припадає початок організаційного оформлення фінансування певної допомоги для окремих верств населення у самостійну діяльність з надання соціальних благ та вирішення соціальних проблем на постійній основі.

Зацікавленість у дослідженнях цього явища активізується на початку ХХІ століття внаслідок загострення соціальних проблем у більшості країн. Соціальне підприємство починає глибше досліджуватися науковцями. Крім того активізація соціального підприємництва та підвищення його ролі у вирішенні назрілих соціальних проблем обумовили необхідність правового оформлення даної діяльності у самостійний вид, а також з цього

часу розпочалось створення перших офіційно зареєстрованих соціальних підприємств.

Таким чином, аналізуючи наведені історичні віхи розвитку феномену соціального підприємництва, доцільно виділити два підходи до вирішення соціальних проблем, які склалися у суспільстві: *фінансовий та інституційний*. Виділення цих підходів дає змогу вирізнити соціальне підприємництво з-поміж загальної сукупності можливих форм вирішення соціальних проблем. При цьому *формою вирішення соціальної проблеми* пропонуємо визначати спосіб, за допомогою якого окремий вид соціальної проблеми пом'якшується/вирішується, тобто забезпечується надання соціальних послуг та проведення соціальної роботи, спрямованих на підтримку найбільш соціально вразливих категорій та осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Так, в межах *фінансового підходу* виділяємо види діяльності, які орієнтовані на збір ресурсів для вирішення проблеми конкретних соціально вразливих груп населення, яке не виділяється у окремий вид діяльності та офіційне оформлення самостійним суб'єктом господарювання. До такої форми вирішення соціальної проблеми доцільно відносити соціальну допомогу, соціальний захист, корпоративну соціальну відповідальність бізнесу. У даному разі йдеться здебільшого про суб'єктів бізнесу, які дотримуються концепції корпоративної соціальної відповідальності, а також державні організації з надання соціальних послуг, неприбуткові організації, благодійні фонди та громадські організації. Переважно такі організації орієнтовані на здійснення відносно короткострокових програм чи проектів, тобто не є систематичною діяльністю. За рахунок реалізації даних форм вирішення соціальних проблем вирішуються загальносуспільні, групові та індивідуальні соціальні проблеми.

За *інституційного підходу*, вирішення соціальних проблем складає основний вид діяльності відповідного суб'єкта господарювання та

здійснюється систематично. Таким чином соціальне підприємництво набуває такої інституційної форми, яка спроможна гнучкіше сприяти вирішенню соціальних проблем, тобто утворюються соціальні підприємства. Значну частину таких підприємств складають представники малого та середнього бізнесу, метою яких є реалізація соціальних підприємницьких проєктів. Переважною більшістю за рахунок реалізації цієї форми вирішуються групові та індивідуальні соціальні проблеми.

Для соціальних підприємств характерними є ринкові засади здійснення діяльності, що забезпечує їм фінансову стійкість та незалежність. Крім того, діяльність цих організацій здійснюється систематично, орієнтована на довгострокову перспективу. Такі підприємства можуть мати ознаку неприбутковості, яка передбачає не відсутність результату комерційної діяльності, а обмеження щодо розподілу прибутку відповідно до законодавства. Так, отриманий у результаті господарської діяльності прибуток не може бути розподілений між учасниками та засновниками, а спрямовується на вирішення соціальних проблем, або на розширення діяльності самого соціального підприємства.

В іноземній літературі виокремлені чотири підходи до визначення сутності поняття «соціальне підприємство» (таблиця 1.3).

Таблиця 1.3

Підходи до визначення сутності поняття «соціальне підприємство»

Визначення поняття	Підхід та його представники
Бізнес-організація, яка здійснює виробництво і реалізацію товарів, робіт, послуг з метою задоволення соціальних потреб. Охоплює практично всі варіанти підприємств	Соціально орієнтований бізнес (К. Алтер (K. Alter), А. Ніколлз (A. Nicholls), Х. Хауг (H. Haugh), М. Дуніам (M. Duniam), Р. Еверсоул (R. Eversole))
Організація, діяльність якої орієнтована на розробку та впровадження інновацій у соціальній сфері. Охоплює лише такі, які здійснюють соціальні інновації	Соціальні інновації (Європейська асоціація венчурної філантропії (EVPA), Г. Діз (G. Dees), Д. Борнштейн (D. Bornstein), М. Крамер (M. Kramer), Г. Мулган (G. Mulgan))

Визначення поняття	Підхід та його представники
Організація, що здійснює залучення коштів із зовнішніх джерел для власної неприбуткової діяльності (гранти, пожертви тощо) і відповідає визначеним критеріям, які поділені на такі групи: економічні та підприємницькі; соціальні та колективного управління. Охоплює лише неприбуткові організації.	EMES підхід (Міжнародна дослідницька мережа «EMES»)
Неприбуткова організація, яка збільшує питому вагу самофінансування у структурі джерел її фінансування. Охоплює лише неприбуткові організації	Джерело доходу (Дж. Босчі (J. Boschee), НЕСсТ (NESsT))

Джерело: складено автором за [23, с. 17]

Соціальна проблема є складним і багатомірним явищем, яке включає в себе багато складових. Загальні тренди вирішення соціальних проблем у конкретних країнах зосереджується у сформованих в ній засадах соціальної політики. Залежно від рівня розвитку громадянського суспільства результатом реалізації соціальної політики може бути витрачання ресурсів суспільства на вирішення одних проблем і фактичне ігнорування інших ситуацій, які можуть бути не менш небезпечними, або орієнтація на вирішення/пом'якшення соціальних проблем.

Для вирішення соціальних проблем у кожній країні реалізується власна цілеспрямована соціальна політика, враховуючи фінансові та економічні можливості. Основою вирішення соціальних проблем на державному рівні є система соціального захисту населення. Вважається загальноприйнятим, що застосування поняття «соціальний захист» пов'язане з прийняттям у США Закону про соціальний захист (Social Security Act) 1935 р. [54, с. 106]. У буквальному перекладі термін з англійської, слово «security» має декілька значень, основними з яких є «безпека», «охорона», «опіка», «захист», «забезпечення», «гарантування». Саме у зв'язку з особливостями перекладу у практиці вітчизняної науки паралельно застосовуються окрім поняття соціального захисту такі терміни

як «соціальне забезпечення», «соціальне піклування», «соціальні гарантії», «соціальна підтримка». Проте, в літературі часто виникають дискусії щодо дефініційного ряду у сфері соціальних проблем та обґрунтовуються розбіжності між даними поняттями, зокрема [54 – 59 та ін.]. Вважається, що в Україні «довгий час основною категорією в соціальній сфері було «соціальне забезпечення». Лише на початку 90-х років минулого століття в умовах переходу до соціально орієнтованої економіки та наближення до міжнародних стандартів у правовому полі українського законодавства стали використовувати термін «соціальний захист» [55, с.247].

У межах даного дослідження пошук глибоких відмінностей між цими поняттями на семантичному рівні не ставилось, а тому критерії їх розмежування виходитимуть за межі предмету. Тому, в питаннях соціального підприємництва сутність даних понять розглядатимемо синонімами щодо вирішення конкретних соціальних проблем. А отже, вважаємо за доцільне дотримуватися широкого підходу до трактування терміну «соціальний захист», що включає «соціальну допомогу, соціальні гарантії, соціальне страхування, а також активні заходи (політика зайнятості, боротьба з безробіттям)» [54, с. 107].

Відповідно до найбільш поширеного визначення соціальний захист розглядається з позицій діяльності держави, спрямованої на забезпечення людини матеріальними благами, створення для неї умов для самовизначення, розвитку повноцінної особистості та ствердження у житті, нейтралізацію негативних факторів, що впливають на людину. Поняття соціального захисту населення тією чи іншою мірою охоплює всі верстви населення [55, с. 248].

Сьогодні соціальний захист пов'язується із забезпеченням виживання соціально незахищених верств населення, а також орієнтований на першочерговий захист окремих категорій громадян (військовослужбовців, вимушених переселенців, постраждалих та ін.). В цілому в національній економіці України державну політику у сфері

соціального захисту та соціального забезпечення визначають близько 30 законодавчих актів, серед яких провідне місце належить законам України, указам Президента та постановам Кабінету Міністрів України. У цих документах передбачені різноманітні пільги, соціальні виплати та соціальні послуги (58 законів та понад 120 підзаконних нормативно-правових актів). Відповідно до чинного законодавства України виділяють майже 120 категорій пільговиків, з них 45 категорій мають право на пільги за соціальною ознакою, решта – професійною; понад 130 категорій одержувачів різних видів соціальних виплат, з них 70 – за соціальною ознакою. Усі пільгові, включно із соціально незахищеними категоріями громадян мають право на 120 видів пільг, а також понад 60 видів соціальних і компенсаційних виплат. За оцінками різних експертів, законодавчо задекларовані пільги складають від 3,8 до 5,8 млрд. дол. США на рік, хоча лише незначна їх частина реально фінансується [56, с. 5]. Головні елементи системи соціального захисту населення подані в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Складники системи соціального захисту населення в Україні

Складник системи	Зміст та напрями реалізації
Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, у тому числі пенсійне забезпечення та пенсійна система загалом	система прав, обов'язків і гарантій, що включає матеріальне забезпечення громадян у скрутних життєвих обставинах, як то, у випадку хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від особи обставин, у старості та в інших випадках, за рахунок грошових фондів, сформованих із страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, бюджетних та інших джерел
Державні соціальні гарантії	мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень

Складник системи	Зміст та напрями реалізації
Соціальне замовлення	механізм виявлення й добору ефективної, раціональної ініціативи для розв'язання конкретних соціальних проблем та забезпечення її підтримки й фінансування на умовах договору/контракту. Кошти виділяються державою після конкурсного розгляду пропозицій щодо надання послуг і спроможності організації до вирішення визначених місцевих проблем
Державна соціальна допомога	форма підтримки осіб, чиє матеріальне становище не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення або є нижчим межі забезпеченості, визначеної національним законодавством (прожитковий мінімум).
Соціальні послуги (матеріальна допомога та соціальне обслуговування)	дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Матеріальна допомога надається особам у грошовій або натуральній формі: продукти харчування, засоби гігієни, засоби догляду за дітьми, одяг, взуття та інші предмети першої необхідності, палива, а також технічні і допоміжні засоби реабілітації. Соціальне обслуговування передбачає надання соціальних послуг: за місцем проживання особи (вдома); у стаціонарних інтернатних установах та закладах; у реабілітаційних установах та закладах; в установах та закладах денного перебування; в установах та закладах тимчасового або постійного перебування; у територіальних центрах соціального обслуговування; в інших закладах соціальної підтримки (догляду).

Джерело: узагальнено автором за [60, с. 105–106, 61, с. 107, 62).

Таким чином, як засвідчує матеріал таблиці 1.4 соціальне підприємництво по суті є органічною складовою системи соціального захисту, а отже й елементом соціальної політики країни. Разом з тим, як підтвердили дослідження складників загальнодержавної системи соціального захисту лише окремі її елементи доцільно відносити до сфери соціального підприємництва, зокрема, це *соціальна робота, соціальні послуги та соціальне замовлення*. Таким чином, варто стверджувати, що в межах загальної системи соціального захисту населення формами реалізації соціального підприємництва є вищеназвані її елементи, оскільки відповідають критеріальним ознакам, запропонованим у п.1.1 цієї роботи.

При дослідженні предметного поля соціального підприємництва важливим для аналізу також є поняття соціальної відповідальності бізнесу або корпоративної соціальної відповідальності, що часто у літературі ототожнюються із соціальним підприємництвом.

Концепція соціальної відповідальності бізнесу є порівняно новою для сучасної економічної науки. Проте, соціальний аспект ведення бізнесу має тривалі історичні корені і базуються на етико-трудовах нормах згідно з класичною філософією моралі І. Канта [63]. Саме «Етика внутрішнього переконання і доброї волі» Канта започаткувала формування на початку ХІХ століття громадських течій, спрямованих на боротьбу з рабством і необхідність соціальної діяльності бізнесу. Прикладами впровадження в підприємницьку діяльність соціальної відповідальності стали погляди Р. Оуена, які зумовили скорочення тривалості робочого дня, встановлення обмежень на працю дітей і необхідність їх залучення до виховного процесу, а також покращення умов праці і житлового забезпечення працівників [64, с. 6–7].

Ідею соціальних перетворень і благодійності бізнесу підтримав у своїй праці «Євангеліє процвітання» і Е. Корнегі, акцентуючи увагу на тому, що будь-який підприємець має брати участь у вирішенні загальних соціальних проблем і допомагати бідним. Сам Е. Корнегі здійснював підтримку освітньо-просвітницької сфери, фінансуючи створення бібліотек та університетів [23]. Впровадження гуманних принципів у трудову діяльність дотримувався Г. Форд. Його реформи призвели до скорочення тривалості робочого дня для працівників до 8 годин, встановлення мінімальної заробітної плати, а також створення спеціального соціального відділу в структурі фабрики для контролю за дотриманням умов праці та рівня життя працівників [23].

Таким чином, на практиці соціальна відповідальність більшою мірою сприяла вирішенню соціальних проблем працівників, але не була системним явищем, оскільки реалізовувалась промисловцями

індивідуально та добровільно.

Системності розгляд соціальної відповідальності набув з середини ХХ століття внаслідок досліджень Г. Боуена «Соціальна відповідальність бізнесмена», в якій соціальна відповідальність бізнесу з точки зору обов'язковості реалізації останнім таких політичних і напрямів підприємницької діяльності, які відповідають цілям і цінностям, сформованим у суспільстві [68].

Своєю чергою американський вчений К. Девіс у 60–70-х роках ХХ століття сформулював базові положення концепції соціальної відповідальності в контексті прийняття управлінських рішень. Соціальну відповідальність бізнесу визначено з точки зору відповідальності особи спрямовувати підприємницьку діяльність на реалізацію власних інтересів і примноження суспільного багатства, а також згруповано основні переваги та недоліки реалізації даної політики в бізнесі [66]. Аналогічної точки зору щодо додаткової відповідальності бізнесу перед суспільством було дотримано у роботах Дж. Макгуайра та К. Велтона, які поширили поняття на корпорації. Вважається, що саме з цього часу соціальна відповідальність почала розглядатися не для окремого бізнесмена, а по відношенню до всієї компанії, а термін «соціальна відповідальність» трансформувався у «корпоративну соціальну відповідальність». При цьому, на думку К. Девіса, вона означає «зобов'язання осіб, які приймають рішення, реалізовувати дії, орієнтовані не тільки на задоволення їхніх власних інтересів, але також і на захист і примноження суспільного багатства» [65]. При цьому вона має реалізовуватися при взаємодії бізнесу, держави чи профспілок та ґрунтуватися на соціальній владі та волі кожного з цих суб'єктів [66].

Практично з цього періоду розпочалось активне дослідження питання соціальної відповідальності бізнесу, участі бізнесу у вирішенні соціальних проблем суспільства. до наукової дискусії було залучено чималу кількість дослідників та практиків, кожен з яких тією чи іншою

мірою сприяв сучасному уявленню про формування соціально відповідального бізнесу. Зокрема серед таких дослідників доцільно визначити А. Керолла з працею «Тривимірна концептуальна модель корпоративної ефективності», М. Шварца. Спільними поглядами вказаних науковців стало бачення піраміди соціальної відповідальності, що складається з економічної, правової, етичної та філантропічної відповідальності бізнесу перед суспільством. Вершину піраміди становить дискреційна (філантропічна) відповідальність, що передбачає добровільну відповідальність організації щодо спрямування своєї діяльності на підтримку та розвиток соціальних програм [67].

Подальші наукові дослідження спрямовувалися також на пошук технологій реалізації соціально відповідальної поведінки бізнесменів. Зокрема така позиція вміщувалась у концепції зацікавлених сторін (стейкхолдерський підхід) Е. Фрімена. Характеристику основних концепцій соціальної відповідальності подано за підсумками узагальнення наукових джерел [63–73] в табл. А.3 Додатку А.

Слід відмітити, що соціальна відповідальність чи корпоративна соціальна відповідальність не передбачала для них механізму соціальної роботи чи надання соціальних послуг конкретними структурами бізнесу, а фактично орієнтувала на залучення цих бізнес структур до вирішення соціальних проблем. Тому варто акцентувати, що, самотійного соціального підприємництва такими структурами не здійснювалось, вони лише забезпечували можливості вирішення тих чи інших соціальних проблем на короткостроковій основі.

Підтвердженням для даного погляду слугує концепція соціально відповідальних інвестицій (М. Портера, М. Крамера) і корпоративного громадянства, формування якого відбулось у 80–90-х рр. ХХ століття.

Концепція соціально відповідальних інвестицій полягає в тому, що інвестиції у соціальну сферу та благодійність є важливими інструментами підтримки конкурентних переваг компанії і краще сприяють формуванню

соціальних цінностей, ніж окремі урядові заходи [71]. Своєю чергою у концепції корпоративного громадянства за бізнесом визнається ініціатива до соціальних перетворень і визначення напрямів соціального розвитку суспільства. Саме базові положення концепції корпоративного громадянства були закріплені у Глобальному договорі 2000 р. за ініціативи Генерального Секретаря Організації Об'єднаних Націй щодо визначення основних принципів сприяння соціальній відповідальності бізнесу та підтримки проблем глобалізації і створення всеохоплюючої економіки [74].

Отже, в ході становлення ідеї соціальної відповідальності бізнесу по суті відбувся перехід до визнання соціальної ролі корпорацій у забезпеченні розвитку суспільства поряд із державою. Аналіз сучасних підходів до визначення категорії «соціальна відповідальність» подано у табл. А.4 та А.5 Додатку А [75–83].

Зокрема, сучасне уявлення про соціальну відповідальність розривається як «імплементований у корпоративне управління певний вид соціальних зобов'язань (здебільшого добровільних) перед працівниками, партнерами, інститутами громадського суспільства і суспільством у цілому» [84]. Фактично такий погляд сумісний з позицією американського економіста М. Фрідмана, що «існує одна і тільки одна соціальна відповідальність ділового світу – використати свої ресурси і займатися діяльністю, спрямованою на збільшення прибутків, за умови дотримання правил гри, тобто займатися відкритою і вільною конкуренцією, без обману і шахрайства» [72].

В цілому, враховуючи теоретичні пошуки та практику втілення ідеї соціальної відповідальності, виокремились декілька базових моделей для даного явища (таблиця 1.5.).

Головні параметри моделей соціальної відповідальності бізнесу

Назва моделі	Головний концепт моделі
Американська	Поширення на окрему сферу: молодь, освіта, екологія); використання для іміджу компанії, покращення зв'язків із споживачами (діловий характер); зміцнення статусу підприємства в районі функціонування (місцеве співтовариство); партнерський характер взаємодії з іншими суб'єктами господарювання, органами місцевої влади, лідерами місцевого співтовариства; «економність» у витратах; заохочення соціальної активності співробітників компанії (волонтерський характер)
Європейська	Характеризується державним регулюванням: держава зацікавлена в стабільному суспільстві, що досягається за рахунок підвищення рівня соціальної захищеності та безпеки найманих працівників. Поведінка бізнес одиниць адаптується найбільшими промисловими підприємствами, які досягли певного рівня стабільності, що вимірюється реальними результатами їх діяльності
Британська	Передбачає активну підтримку та стимулювання бізнесу з боку держави, що сприяє активності бізнесу в реалізації соціальних проєктів
Японська (азійська)	Зумовлена культурними традиціями країни та передбачає соціальну згуртованість на рівні корпорації і робочу згуртованість на рівні групи корпорацій
Пострадянська	Створення у складі підприємств соціально спрямованих підрозділів, орієнтованих на задоволення соціальних потреб та підтримку працівників (літні табори, пансіонати, дитячі садочки, лікарні, будинки культури, будинки відпочинку, санаторії-профілакторії тощо)

Джерело: узагальнено автором за [85, с. 121, 86, с. 37, 87, с. 31].

Таким чином, розуміння соціальної відповідальності, переважною більшістю стосується отримання конкурентних переваг бізнесом, орієнтується на вирішення певних соціальних проблем обмеженої групи осіб на короткостроковій основі. Такі заходи бізнесу, можуть забезпечувати певні преференції та переваги у вигляді пільгових кредитів, податкових пільг тощо.

Підсумовуючи науковий пошук щодо форм вирішення соціальних проблем суспільства та зважаючи на отримані результати є підстави для

визначення місця соціального підприємництва у зазначених формах (рис. 1.2).

Основні відмінності між соціальною відповідальністю бізнесу та соціальним підприємництвом у вирішенні соціальних проблем суспільства полягають у їх розбіжностях у самій формі вирішення соціальних проблем.

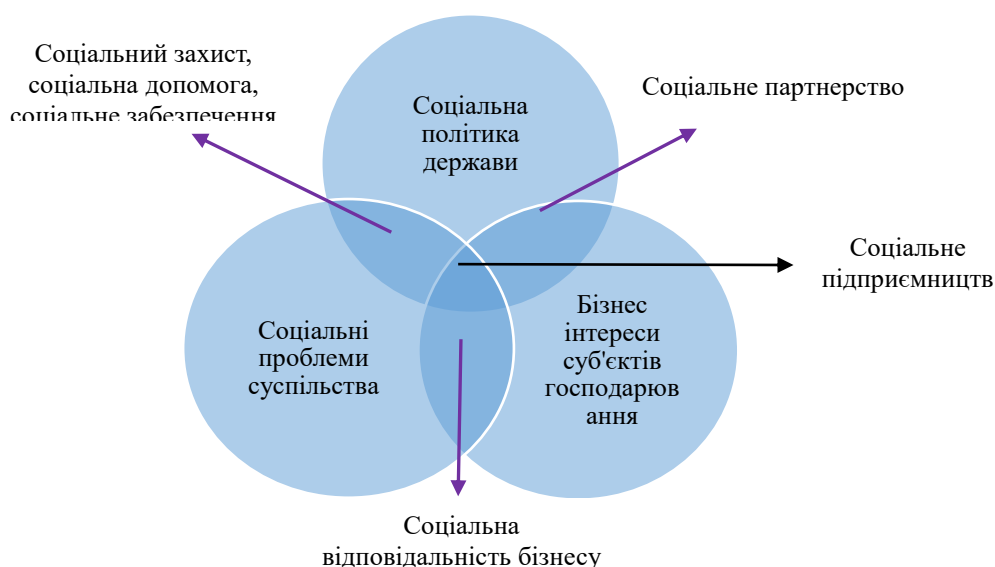

Рис. 1.2. Місце соціального підприємництва серед основних форм вирішення соціальних проблем

Джерело: складено автором

Так, основною причиною появи ідеї для соціального підприємства є соціальна мета, тоді як соціальна відповідальність бізнесу виникає в межах реалізації основних функцій менеджменту.

Отримання прибутку соціально відповідальним підприємством забезпечується за рахунок задоволення будь-яких потреб споживачів його продукції/послуг, а сам прибуток розподіляється між власниками бізнесу. Для соціального підприємства забезпечення отримання прибутку відбувається при вирішенні соціальних проблем, який знову ж таки реінвестується у проекти вирішення соціальних проблем.

Вважається, що соціальний захист населення є виключною справою держави. Однак, участь бізнесу у соціальній підтримці населення сприяє

запобіганню появі значної частини соціальних проблем суспільства, коли працівники відчують себе соціалізованими, не виживають за соціальні видатки, спроможні себе забезпечувати, отримують гарантовані робочі місця протягом життя. Звісно, що держава має заохочувати таку модель поведінки бізнесу, формувати умови розвитку соціально безпечного та сприятливого середовища [88, с. 36]. Створення сприятливого середовища для бізнесу та підвищення рівня його соціальної відповідальності створюється за активної участі розвинених інститутів громадянського суспільства (бізнес-асоціацій, засобів масової інформації, громадських та благодійних організацій, наукових установ тощо) на основі взаємодії та налагодження партнерських відносин. Серед основних стимулів варто розглядати державні премії, державні нагороди, правові та економічні пільги, заохочення, винагороди, гранти, вищі посади [90, с. 119]. Тобто у розвитку соціальної відповідальності державне регулювання має реалізовуватися не лише щодо формування законодавчого підґрунтя, але й створення сприятливого бізнес-середовища для взаємодії між владою та бізнесом.

Натомість державне регулювання соціального підприємництва окрім формування сприятливого бізнес-середовища потребує також розгляду інституційних особливостей регулювання окремих суб'єктів, диференціації інструментів та важелів практичного здійснення такого регулюючого впливу.

1.3. Особливості регулювання діяльності основних суб'єктів соціального підприємництва

Формування в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки, з одного боку, створює нові можливості для сталого розвитку та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, а з іншого

– викликає певні суперечності між рівнем ринкового та державного регулювання соціальних процесів, а також меж втручання держави в економіку для забезпечення соціальних видатків, спрямованих на реалізацію напрямів соціальної політики. Важливим у даному питанні також є коло проблем, які виникають внаслідок утворення нових інститутів у соціальній сфері, потребують відповідного механізму регулювання, орієнтованого на повніше задоволення соціальних потреб та вирішення соціальних проблем економічно вразливих груп в країні. Коло цих питань становить важливий пласт дискусійних питань щодо самих суб'єктів, які виконують соціальні функції у суспільстві, організація та регулювання їх діяльності. Серед таких питань окремої ваги набувають особливості регулювання соціального підприємництва, а також регулювання діяльності тих суб'єктів, основною метою функціонування яких є вирішення соціальних проблем.

Важливість регулювання соціального підприємництва пов'язана з спроможністю держави формувати та накопичувати соціальний капітал, використання якого сприятиме забезпеченню ефективного використання наявних в країні ресурсів та спрямовувати їх на розвиток. Важливість накопичення соціального капіталу в країні обумовлена необхідністю розвитку громадянського суспільства та його інститутів. Слід звернути увагу, що дієвим механізмом прискорення процесу накопичення соціального капіталу у суспільстві є та державна підтримка розвитку підприємництва, зокрема й соціального. Така підтримка криє в собі конструктивні саморегулятори, які позитивно впливають на рівень довіри, укріплення взаємовідносин, сприяє на зниження рівня корупції та в цілому обумовлює підвищення добробуту населення України. При цьому держава може здійснювати прямий та опосередкований вплив на процеси накопичення соціального капіталу формуванням відповідної стратегії державного регулювання. [91, с.88].

Слід зважити на той факт, що складність регулювання соціального

підприємництва полягає у фактичній відсутності в Україні нормативних вимог до соціальних підприємців внаслідок невизначеності у нормативних документах самого поняття «соціальне підприємництво».

Разом з тим, у світовій практиці, зокрема європейському, накопичено чималий досвід формування стандартних вимог для ідентифікування соціального бізнесу.

До основних таких вимог традиційно європейські інвестори відносять:

- наявність статусу підприємця, тобто офіційне оформлення підприємницької діяльності. Винятком може слугувати наявність соціальної місії у громадської або некомерційної організації, але юридична форма існування є обов'язковою;

- визначеність соціальної мети, що зазначена в статуті або в інших установчих чи організаційних документах. Тобто основна діяльність такої організаційної форми господарювання має передбачати надання соціальних послуг, соціальну роботу тощо.

З огляду на існування таких стандартизованих вимог, важливим аспектом для регулювання соціального підприємництва є окреслення суб'єктів господарювання, які можуть бути віднесені до суб'єктів соціального підприємництва. Тобто саме конкретизація суб'єктів соціального підприємництва дає змогу забезпечити достатньою мірою державне регулювання їх діяльності.

Сьогодні в національній економіці соціальним підприємництвом, у більшості випадків, опікуються представники малого та середнього бізнесу будь-якого організаційно-правового варіанту оформлення діяльності. Це цілком пояснювальний факт, адже новаторство легше реалізується в структурах, які є гнучкими та більш швидко адаптованими до змін у структурі самих соціальних проблем суспільства. Слід відзначити, що мікро, малий та середній бізнес визначається за чіткими кількісними критеріями, визначеними законодавством та, переважно, у

цілях ведення бухгалтерського обліку. До таких критеріїв, відповідно до положень Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [92] віднесено підприємства, які за кількісним виміром відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів до 350 тисяч євро (мікро), до 4 млн євро (мале), до 20 млн євро (середнє); чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 700 тисяч євро, до 8 млн євро, до 40 млн євро; середня кількість працівників – до 10 осіб, до 50 осіб, до 250 осіб відповідно.

Соціальне підприємництво також притаманне для громадських організацій у частині використання такого інструменту самофінансування, що спроможне забезпечувати фінансову стійкість. Окремі ознаки соціальне підприємництво, як вже було зазначено у попередніх частинах даного дослідження, характерні для великого бізнесу на рівні корпоративної соціальної відповідальності, але за обсягом своєї діяльності та можливостей великий бізнес в національній економіці до соціального підприємництва складно віднести.

Однією з головних визначальних рис, але не єдиною, щодо діяльності суб'єктів соціального підприємництва є неприбутковий характер такої діяльності. Тобто, отримання статусу неприбутковості чи існування неприбутковою організацією для діяльності суб'єкта соціального підприємництва є важливим аспектом реалізації соціальної місії. Тут варто відмітити, що неприбуткові організації саме отримують статус неприбутковості, але їх основна діяльність не суперечить природі економічної діяльності щодо отримання доходів. Звісно, витрати на виконання головних цілей створення самої організації існуватимуть, а отже виникає потреба визначення можливостей та джерел їх відшкодування. Однак для соціального підприємництва такий статус визначається самим орієнтиром заснуванням. Насамперед, це пов'язано із самою суттю діяльності таких суб'єктів, адже соціальне підприємство відрізняється від звичайного характером розподілу прибутку. Соціальний бізнес всі

зароблені гроші витрачає на вирішення соціальних проблем. Тобто, прибуток соціального підприємця фактично є основним джерелом для фінансування процесів вирішення соціальних проблем. Звичайний бізнес має змогу здійснювати аналогічне використання прибутку, не розподіляючи його серед власників, тобто може здійснювати реінвестування. Проте, на відміну від звичайного підприємця у соціального можливість розподілу прибутку як неприбуткової організації не визначена на рівні законодавства. Разом з тим, тут важливим є аспект одночасного існування для відповідного суб'єкту соціального підприємництва низки ознак ідентифікації, а не лише визначення ним соціальної місії, отримання статусу неприбутковості та наявність інших поодиноких ознак. *Саме одночасна відповідність всім змістоутворюючим ознакам соціального підприємництва слугує виокремленню суб'єктів соціального підприємництва задля реалізації основних цілей регулювання.*

Відповідно до законодавства України (статті 14 та 133 «Податкового кодексу України») неприбутковими підприємствами, установами та організаціями є неприбуткові підприємства, установи та організації, які не є платниками податку на прибуток підприємств. Отже, до неприбуткової організації належить юридична особа, метою діяльності якої є отримання прибутку без наступного його розподілу між учасниками чи власниками.

Водночас серед вимог до такої організації за законодавством України відзначаються [93]:

1) утворення та реєстрація у порядку, визначеному законодавством, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації;

2) в установчих документах має бути передбаченою заборона розподілу доходів або їх частини між засновниками (учасниками), членами такої організації, працівниками (окрім нарахування ЄСВ, платежів за трудові обов'язки), членами органів управління та іншими пов'язаними особами;

3) у статуті в разі припинення існування (ліквідація, злиття, поділ,

приєднання або перетворення) передбачається передача активів іншим неприбутковим організаціям обумовленого виду чи зарахування до доходів бюджету;

4) наявність реєстрації у Реєстрі неприбуткових установ та організацій.

Важливим законодавчим аспектом діяльності є те, що неприбутковим організаціям дозволено здійснювати економічну діяльність, тобто займатися підприємництвом. Саме за рахунок підприємництва неприбуткові суб'єкти господарювання мають змогу вирішувати соціальні проблеми суспільства та задовольняти соціальні потреби. З позицій регулювання, саме отримання чи позбавлення організації статусу неприбутковості залежить від самої діяльності організації.

Соціальним підприємцям заборонено розподіляти свої доходи серед засновників чи учасників, оскільки сучасне соціальне підприємництво створює соціальні блага або цінності шляхом комбінування різних ресурсів. Таким чином для соціального підприємництва характерна відсутність прямих вигодоодержувачів чи бенефіціарів для прибутків, але сприяє розширенню соціальної спрямованості їх діяльності.

Законодавцем передбачений перелік установ та організацій, яким можуть надаватися статус неприбутковості. У даному контексті варто відмітити, що не всі визначені статтею 133.4.6. суб'єкти можуть бути ідентифіковані саме соціальним підприємництвом.

Так, серед неприбуткових організацій, ті, що можуть бути віднесені до соціальних значно менший містять перелік (табл. 1.6). Отже, незважаючи на наявність у неприбуткових організацій в Україні достатніх правових можливостей реалізації соціального підприємництва, реальна кількість можливих суб'єктів дещо обмежена правом займатися підприємницькою діяльністю, а також соціальною місією, яка має бути передбачена у статутних документах як основна діяльність такого суб'єкту.

Можливі суб'єкти неприбуткових організацій у складі соціального підприємництва

Вид неприбуткової організації за законодавством	Відповідність змістоутворювальним ознакам						
	Цільова соціальна спрямованість	Неприбутковість	Демократичність управління	Інноваційність	Систематичність	Самостійність	Комбінаторність
бюджетні установи	+	+	-	-	+	-	+
громадські об'єднання	+	+	+	+	+	+	+
політичні партії	+	+	+	-	-	+	-
творчі спілки	-	+	+	+	-	+	+
релігійні організації	+	+	-	-	+	-	+
благодійні організації	+	+	+	+	+	+	+
пенсійні фонди	+	+	+	-	+	+	-
спілки	+	+	+	+	+	+	-
асоціації та інші об'єднання юридичних осіб	+	+	+	+	+	+	-
житлово-будівельні кооперативи	+	+	+	-	+	+	-
дачні (дачно-будівельні) кооперативи	+	+	+	-	+	+	-
садівничі кооперативи	+	+	+	-	+	+	-
гаражні (гаражно-будівельні) кооперативи	+	+	+	-	+	+	-
об'єднання співвласників багатоквартирного будинку	+	+	+	-	+	+	-
асоціації власників жилих будинків	+	+	+	-	+	+	-
професійні спілки	+	+	+	-	+	+	-
організації профспілок та їх об'єднання	+	+	+	-	+	+	-
організації роботодавців та їх об'єднання	+	+	+	-	+	+	-
сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи	-	+	+	-	+	+	-
кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів	-	+	+	-	+	+	-
інші юридичні особи, діяльність яких відповідає вимогам законодавства	+	+	+	+	+	+	+

Джерело: узагальнено автором за [49, с. 8–11; 50, с. 196; 51; 52; 93]

Як засвідчують дані таблиці 1.6 із загальної сукупності неприбуткових організацій соціальне підприємництво найчастіше може бути притаманне громадським об'єднанням, благодійним організаціям та

іншим юридичним особам, діяльність яких відповідає вимогам та змістоутворюючим ознакам.

Так, згідно з Законом України «Про громадські об'єднання» передбачено право громадських об'єднань займатися підприємницькою діяльністю: «Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має право здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню» [94].

Аналогічно підприємницька діяльність може здійснюватися і благодійними організаціями, незважаючи на пряму відсутність такого дозволу в законодавстві. Проте, варто пам'ятати, що відсутність прямої заборони на здійснення такої діяльності створює можливість для її здійснення. Саме нечіткість такого змісту у чинному законодавстві України породжує невірне трактування щодо можливостей здійснювати благодійними організаціями підприємницької діяльності у сферах, визначених статтею 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» та передбаченого обумовлення п.4 ст.16 «Благодійні організації мають право здійснювати господарську діяльність без мети одержання прибутку, що сприяє досягненню їх статутних цілей» [95]. Законодавство України не обмежує благодійні організації у виборі видів господарської діяльності для виконання її статутних цілей та у разі відсутності розподілу прибутку серед засновників / учасників. Тобто благодійні організації можуть здійснювати підприємницьку діяльність, якщо така діяльність не заборонена законодавством. На благодійні організації, як і на всі інші економічні суб'єкти, поширюються законодавчі обмеження щодо здійснення окремих видів господарської діяльності, що заборонені законами України. Крім того на благодійні організації поширюються умови дотримання неприбутковості, коли дохід від такої

господарського діяльності для виконання своїх статутних завдань не повинен розподілятися між засновниками або її учасниками.

Особливу частину учасників процесу вирішення соціальних проблем суспільства займає волонтерська діяльність, здійснення якої регулюється Законом України «Про волонтерську діяльність» 19 квітня 2011 року № 3236-VI. Згідно зі статтею 1 «Волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [96]. Однак, якщо зважити, що у статусі волонтера значиться: «Волонтер – фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги» та не передбачене отримання статусу підприємця, але «волонтери надають волонтерську допомогу на базі організації чи установи.. чи надавати волонтерську допомогу індивідуально» на основі письмового договору «за завданням ... особисто безоплатно надавати волонтерську допомогу її отримувачам протягом установленого в договорі строку» [96]. Таким чином, хоча волонтерська діяльність є за своєю природою соціальною, однак соціальним підприємництвом її визнавати не доцільно, враховуючи норми чинного законодавства.

Разом з тим, розвиток соціального підприємництва для неприбуткових організацій у більшості випадків стає одним із можливих напрямів забезпечення власної діяльності та самофінансування. При здійсненні підприємницької діяльності неприбутковими організаціями може бути досягнуто соціального ефекту за рахунок: залучення бенефіціарів до надання послуг та вироблення продукції щодо сфери вирішення проблем адаптації, терапії, ресоціалізації, працевлаштування; надання якісних товарів та послуг цільовій групі на спрощених (пільгових) умовах, покращуючи якість їх життя; застосування інноваційних підходів до вирішення проблем, які орієнтовані на покращення соціального становища різних верств населення або конкретної цільової групи [47, с.

56].

Важливо підкреслити, що розвиток соціального підприємництва сприяє актуалізації діяльності некомерційних організацій у різних сферах суспільства. В окремих країнах з розвинутими інститутами громадянського суспільства, частка некомерційного сектору в економіці країни може сягати майже 15–17%, у спектрі правових, культурних, господарчих, етнічних, релігійних інтересів. І їх бюджет постійно зростає [97, с.15].

З точки зору регулювання соціального підприємництва, дослідники схиляються точки зору, що необхідність державного регулювання в цій сфері є важливим у питаннях підтримки та стимулювання. Адже в умовах ринкової економіки проявляється низка різноманітних негативних явищ (неповна зайнятість, монополізм, цінова нестабільність, поглиблення майнового розшарування, несправедливий розподіл доходів тощо), виникають важливі для розвитку суспільства сфери діяльності, які не привабливі для приватного бізнесу, спрацьовують обмежено або із запізненням ринкові механізми саморегулювання, (ринок робочої сили) [98]. Тому державне регулювання досягатиме ефективності за умови його виваженості, тобто врахування оптимального розподілу між державою та ринком функцій регулювання. Тим самим ринкові саморегулятори спроможні ефективно та цілеспрямовано впливати на соціально-економічний розвиток [4].

Виявлення особливостей державного регулювання соціального підприємництва тісно пов'язане з визначенням сутності таких базових понять у цій сфері наукового пошуку як «державне регулювання», «державна регуляторна політика», «державна політика». Адже саме розуміння суті та взаємозв'язків між даними поняттями дасть змогу конкретизувати у подальшому інструменти реалізації державного регулювання соціального підприємства. Одразу варто відмітити, що реалізація державного регулювання щодо господарської діяльності та підприємництва розкривається у низці наукових праць [99 – 108 та ін.], але

специфічність регулювання саме соціального підприємництва внаслідок достатньої «молодості» даного наукового напрямку міститься частково у роботах із узагальнення світового досвіду чи в межах висвітлення загальних особливостей даного феномену [109, 110, 112-118, 121-124 та ін.]. Відсутнє також законодавче підґрунтя на рівні спеціального Закону України «Про соціальне підприємство». Саме тому більшою мірою питання регулювання соціального підприємництва пов'язуємо з регулюванням підприємницької діяльності або господарської діяльності окремих суб'єктів, для яких соціальне підприємство є основною метою функціонування. Це означає, що при регулюванні соціального підприємництва державні органи спираються на ті самі методи, що й діють для звичайного бізнесу. Саме тому дослідження державного регулювання потребує поглиблення задля удосконалення враховуючи специфіку його реалізації та важливість для суспільного розвитку.

Дослідженню сутності поняття «державного регулювання» щодо підприємницької діяльності в цілому присвячено значну кількість наукових праць, що зумовило формування різних варіантів визначення його ключових характеристик. Окремі визначення даного поняття наведені в табл. А.6. Додатку А. Узагальнюючи наведені визначення, *державне регулювання як окрема функція управління передбачає спрямування діяльності органів державної влади на розвиток підприємницької активності суб'єктів господарювання та оптимізацію регуляторних процедур відповідно до визначених норм, стандартів та правил таким чином, щоб забезпечити встановлення порядку у діяльності суб'єктів бізнесу та спрямування її на користь інтересів суспільства*. Таким чином, в рамках державного регулювання міститься реалізація відповідних регуляторних процедур щодо діяльності суб'єктів господарювання. Відтак, державне регулювання тісно переплетено на понятійному рівні з поняттям державної регуляторної політики.

Відповідно до чинного законодавства України державною

регуляторною політикою у сфері господарської діяльності є такий напрям державної політики, який спрямований на «вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України» [111].

Розрівняється також наукова позиція, що державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності є напрямом державної економічної політики, з метою забезпечення ефективного впливу держави на економічні й соціальні процеси та оптимізації адміністративно-правового регулювання економічних відносин. Це по суті означає важливість «вдосконалення правового регулювання господарських відносин між органами державної влади й іншими суб'єктами регуляторного впливу та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних і неефективних регуляторних актів, оптимізацію меж втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання» [107].

Державна регуляторна політика передбачає «синтез правового та економічного регулювання відносин між суб'єктами підприємницької діяльності, а також адміністративних та економічних відносин між регуляторними органами та іншими органами влади й суб'єктами підприємництва, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та використання податкових важелів як основного інструменту державного регулювання, який спрямований на стимулювання легальної господарської діяльності суб'єктів господарювання та детінізації бізнесу» [104].

Регуляторною політикою також визначають напрям політики держави, «спрямований на поліпшення якості державного управління та місцевого самоврядування у сфері господарської діяльності шляхом законодавчого визначення процедур підготовки, прийняття, відстеження ефективності дії та перегляду регуляторних актів щодо регулювання цієї сфери» [112].

Отже, регуляторна політика має на меті поліпшення якості управлінських рішень на державному рівні, забезпечення ефективного впливу держави на економічні й соціальні процеси, що досягається розробкою та впровадженням заходів оптимізації адміністративно-правового регулювання економічних відносин, уникнення забюрократизованості взаємодії між суб'єктами господарювання та органами влади всіх рівнів.

Зазвичай державне регулювання окрім регуляторної політики як практичної його складової реалізується в межах загальних політичних настанов, закладених у державній політиці країни. Традиційно заходи регулювання в даному ракурсі містять низку інструментів, методів та важелів щодо обмеження негативних явищ та процесів, а також підтримки – для активізації позитивних зрушень та забезпечення розвитку.

Зокрема, законодавством задекларовані такі засади державної політики у сфері підтримки розвитку підприємництва: «створення сприятливих умов з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності; стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів малого і середнього підприємництва; сприяння провадженню діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки; забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян» [113].

Враховуючи сутність та основні характеристики соціального підприємництва, особливості державного регулювання діяльності його

суб'єктів розкриваються саме на рівні формування засад державної підтримки її розвитку. У даному разі варто згодитись з позицією дослідників щодо доцільності поділу інструментів регулювання на прямого і непрямого впливу держави на розвиток відповідних суб'єктів з метою створення сприятливих фінансових, правових, інформаційних, економічних та організаційних умов становлення і розвитку для подолання об'єктивних бар'єрів їх діяльності [104, 114, 124-127]. Разом з тим, регулюючий вплив може мати місце у вигляді обмежень у випадках недопущення зловживань статусом неприбутковості при реалізації соціальної спрямованості у діяльності суб'єктів соціального підприємництва.

Таким чином державним регулюванням розвитку соціального підприємництва вартує визначати цілеспрямований комплексний вплив державних органів влади щодо узгодження, поєднання, комбінування форм, інструментів, методів та важелів регулювання діяльності суб'єктів соціального підприємництва.

Узагальнюючи наукові погляди та підходи до розуміння суті понять державного регулювання, державної регуляторної політики варто зазначити, що у сфері підприємництва сформовано значний пласт поглядів і щодо принципів їх реалізації. Проте, слід визначити застосування загальними принципами більшою мірою законодавчо закріплених принципів державної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності: доцільність, адекватність, ефективність, збалансованість, передбачуваність, прозорість та врахування громадської думки [111].

Розкриття засад державного регулювання економікою міститься у наукових працях Стеценка Д.М., в яких представлений розширений перелік загальних принципів (принцип пріоритету прав над економікою; постійне розширення органічно взаємопов'язаних форм державного регулювання; поєднання національного і державного підходів та інтернаціонального досвіду державного регулювання). Крім того, для

досягнення більшої результативності, на думку автора, варто дотримуватися в Україні таких принципів: ефективності, справедливості, стабільності, системності державного впливу, адекватності, оптимального поєднання адміністративно-правових та економічних важелів, поступовості та етапності, забезпечення єдності стратегічного і поточного державного регулювання та його оперативності [115].

Враховуючи, що державне регулювання має забезпечити систематичну послідовність у прийнятті рішень, спрямованих на економічний і соціальний розвиток країни мають бути дотримані такі принципи: цілеспрямованість, погодженість та обґрунтованість усіх дій у системі державного регулювання економіки, відповідальність за прийняття рішень і кінцеві результати, високий професіоналізм суб'єктів державного регулювання економіки, ефективне використання ресурсів, пріоритетність вирішуваних проблем, орієнтованість на забезпечення економічного розвитку та на його основі соціального благополуччя для всього населення [116].

Основні принципи, які доцільно поширити на регулювання у сфері соціального підприємництва поділені на умовні групи – загальні та спеціальні (рисунок 1.3).

Додатковий перелік принципів також має бути узгоджений і цілями державного регулювання, що відображаються у таких принципах: науковість, погодження інтересів, цілеспрямованість, пріоритетність та доцільність, системність, комплексність, принцип гнучкості й адаптації, достатності, принципи організаційно-правового й економіко-організаційного забезпечення, поступовості та етапності регулювання, пріоритету права над економікою, єдності економіки і політики, ефективності, прозорості, відповідальності [117].

Таким чином, у сфері підприємництва та господарської діяльності загалом у держави нагромаджено значну сукупність принципів державного регулювання, які можуть використовуватися при регулюванні

соціального підприємництва.

Державне регулювання соціального підприємництва – комплексна цілеспрямована діяльність державних органів влади та управління всіх рівнів із поєднання, узгодження, комбінування різноманітних форм, інструментів, методів та важелів регулювання діяльності суб'єктів соціального підприємництва

Спеціальні принципи регулювання

цілеспрямованість (спрямування на вирішення конкретних соціальних проблем і досягнення визначених цілей);
реальність (визначені цілі мають бути реальними й ресурсно забезпеченими);
комплексність (проведення ґрунтовного аналізу причинно-наслідкових взаємозв'язків й застосування належних методів та інструментів вирішення нагальних соціальних проблем);
узгодженість (координація та погодження дій щодо розвитку суб'єктів соціального підприємництва на всіх рівнях ієрархії державної влади);
гнучкість та **адаптивність** (важливість коригування планів та програм розвитку суб'єктів соціального підприємництва залежно від зміни умов функціонування та спроможність адаптуватися швидко до таких змін);
гармонійність (збалансованість та оптимальність сформованої державної політики у сфері діяльності суб'єктів соціального підприємництва, що забезпечуватиме їх розвиток);
передбачуваність (послідовність регулюючих дій в межах цілей державної політики, що дає змогу суб'єктам планувати власну діяльність);
транспарентність (відкритість регуляторних органів на всіх етапах регулюючих процесів, обов'язковість і своєчасність доведення прийнятих регуляторних актів до зацікавлених осіб, своєчасність інформування громадськості про здійснення регуляторної діяльності).

Загальні принципи регулювання

доцільність (обґрунтована необхідність державного регулювання господарських відносин з метою вирішення існуючих проблем);
адекватність (відповідність форм та рівня державного регулювання господарських відносин потребі у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам з урахуванням усіх прийнятних альтернатив);
ефективність (забезпечення дією регуляторного акта досягнення максимально можливих позитивних результатів за мінімально необхідних витрат).
достовірність (врахування достовірної, точної та об'єктивної інформації при розробці державної політики у сфері соціального підприємництва);
збалансованість (забезпечення при регулюванні балансу інтересів суб'єктів, відповідних соціальних груп та держави)

Рис. 1.3. Сукупність принципів державного регулювання діяльності суб'єктів соціального підприємництва

Джерело: узагальнено автором

Питання визначення методів, засобів, важелів та інструментів державного регулювання доволі досліджена проблематика. Узагальнюючи наукові публікації щодо класифікації методів (механізмів, способів, інструментів, важелів) державного регулювання економічних суб'єктів, у дослідженні [118] обґрунтовано дві основні класифікаційні ознаки їх поділу:

- за формами впливу (прямі та непрямі),
- за засобами впливу (правові, адміністративні, економічні, донорські, протекціоністські, індикативні)

У таблиці 1.7 подано найтипівіші характеристики для методів регулювання.

Таблиця 1.7.

Класифікації методів державного регулювання

Методи регулювання	Складові практичного застосування
За формами впливу	
Прямі методи	встановлення цін; субвенції, дотації; нормативи; цільові комплексні програми; державні замовлення; ліцензії, квоти; державні бюджетні витрати; державні стандарти; обмеження та заборони
Непрямі методи	регулювання цін; субсидії; норми амортизації; плата за ресурси, кредит; податки; валютні курси та обмін валют; стимулювання конкуренції
Засоби впливу	
Правові методи	нормативно-правові акти
Адміністративні методи	державні замовлення, норми амортизації, контроль над монополіями, структурна перебудова, забезпечення ресурсами
Економічні методи	державні закупівлі, ліцензування, квотування, макроекономічне планування, встановлення цін, стандарти і нормативи, кредитування, норми амортизації, дотації, субсидії, субвенції, податки, операції на фінансових ринках, норми резервування, валютне регулювання, заробітна плата
Донорські методи	державні дотації, податкові пільги, пільгові кредити
Протекціоністські методи	захист від зовнішньої конкуренції, квоти і ліцензії, сприяння розвитку національної науки, техніки та технологій
Індикативні методи	держзамовлення, субсидії, субвенції, дотації, прямі витрати уряду

Джерело: узагальнено автором за [110, 118]

У цілому, класифікація методів державного регулювання за змістом передбачає виділення нормативно-правових, адміністративних та економічних (зокрема фінансових) методів. За напрямом впливу – прямі та непрямі. При цьому прямі методи ґрунтуються безпосередньо на застосуванні актів нормативно-правової бази; непрямі використовують різні економічні й фінансові важелі (оподаткування, кредитування, надання пільг тощо) [110].

Нормативно-правові методи державного регулювання покликані надати соціальному бізнесу необхідні правові гарантії, встановити для нього сприятливі умови та норми взаємодії між ним і державою, а також однакові умови для всіх суб'єктів, які залучені до соціального підприємництва. Наразі діяльність суб'єктів соціального підприємництва регулюється окремими положеннями Цивільного та Господарського кодексів України, Законів «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про акціонерні товариства», «Про кооперацію», «Про громадські об'єднання». Однак, на сьогодні не сформовано реального механізму стимулювання державою розвитку соціальних підприємств. Окремо слід виділити особливості тих форм контролю та регуляторного адміністрування регулювання бізнесу, що державні органи застосовують найчастіше за Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 р. – стандартизацію та ліцензування (державна реєстрація, сертифікація), Серед багатьох видів діяльності, які підпадають під ліцензування, містяться освітня діяльність, медична практика, посередництво у працевлаштуванні тощо, проте соціальне забезпечення відсутнє [119].

Державне регулювання соціального підприємництва потребує партнерських відносин між державою та суб'єктами цього бізнесу. Держава за такого партнерства створює сприятливі правові умови для розвитку соціального бізнесу. Базові засади партнерства в Україні визначені Законом України «Про державно-приватне партнерство», який

регламентує правові, економічні, організаційні засади взаємодії державних інститутів і бізнес структур, встановлення гарантій взаємного дотримання їхніх прав та інтересів [120].

Беручи до уваги наукові результати, які накопичені наукою у сфері державного регулювання та враховуючи авторське розуміння сутності державного регулювання соціального підприємництва, основними напрямками його практичного поширення слід визначити такі: координування, підтримка та стимулювання, а вплив держави на розвиток суб'єктів соціального підприємництва реалізується шляхом нормативно-правового, фінансово-інвестиційного, бюджетно-податкового, інфраструктурного та інформаційно-консультативного блоку методів регулювання.

Таким чином, узагальнення теоретичних напрацювань вчених щодо особливостей державного регулювання розвитку суб'єктів соціального бізнесу дає виділити вагомі елементи такого регулювання, принципи, методи, застосування яких формує специфіку регулювання бізнесу у сфері вирішення соціальних проблем у суспільстві.

Висновки до першого розділу

Встановлено, що поєднання в одному виді діяльності спрямування її на вирішення проблем соціального характеру та можливості одночасно отримувати економічні вигоди від цього сформувало основу наукової дискусії щодо феномену соціального підприємництва, пошуку її глибинних ознак та критеріїв розмежування з іншими спорідненими процесами та явищами економічного середовища.

Виявлено, що соціальне підприємництво змінює основне спрямування підприємницької діяльності, а інтерес до даного явища зумовлений спроможністю даної діяльності забезпечувати економічне

зростання, впливати її на суспільні процеси, поведінку та функціонування основних учасників соціально-економічного розвитку.

Виявлено, що поширення економічних підходів на соціальну сферу й виокремлення соціальних проблем окремою складовою національних політик фактично зумовило появу такого явища як соціальне підприємство. Важливим при цьому є визначення межі, коли підприємство стає соціальним. Відповідно, понятійна невизначеність соціального підприємства знижує ефективність регулювання такої господарської діяльності внаслідок поширення на діяльність, яка підлягає іншим варіантам регулювання.

Встановлено, що основу соціального підприємства, його рушієм є «соціальна проблема». На основі узагальнення наукових підходів у межах її дисциплінарного розгляду, визначено, що під соціальними проблемами здебільшого визначаються небажані, небезпечні, загрозливі соціальні умови, які виникають у суспільстві. Відмічено, що соціальні проблеми можуть виникати та існувати на будь-якому з рівнів суспільства: макро-, мезо- і мікрорівні. Відзначено, що переважною більшістю глибинно проблематикою природи, появи та поширення соціальних проблем як окремого явища опікується соціологія, тоді як у економічній науці ці питання досліджуються не настільки глибинно та в межах питань реалізації соціально-економічної політики.

Існування невизначеності при віднесенні відповідної проблеми у суспільстві до соціальної, перетворення складних соціальних обставин на соціальні проблеми ускладнює не лише державне регулювання у соціальній сфері з позицій економічного їх вирішення, але й відсутність до сьогодні єдиного погляду на розкриття природи соціального підприємства. Визнано, що на сучасному етапі розвитку важливим завданням економічної політики відзначається підвищення матеріального добробуту населення і задоволення його потреб та життєвих інтересів, тому проблематика соціального підприємства актуалізує можливі нові

підходи до розв'язання цих ключових завдань.

Підкреслено, що навіть цілеспрямоване, але просте нарощення державних ресурсів на реалізації соціальних програм спроможне лише частково подолати наслідки, але не припиняє причини появи соціальних проблем. І таке нарощення ресурсів на подолання наслідків, а не причин, тобто без урахування причинно-наслідкових зв'язків між явищами та процесами може мати негативні наслідки для розвитку національної економіки.

Зауважено, що у світовій науці та практиці не існує єдиного визначення поняття соціального підприємництва, але більшість із наявних визначень орієнтовані на використання бізнес механізмів у вирішенні соціальних проблем. Загалом, соціальне підприємництво варто визначити мультидисциплінарним явищем, оскільки основу його розуміння формують моральні, соціальні, психологічні, етичні, економічні елементи, питання соціальної справедливості.

Узагальнюючі наукові пропозиції дослідників у сфері соціального підприємства обґрунтовано, що в основі соціального підприємництва міститься соціальна орієнтованість діяльності на рівні загальної місії підприємства, діяльність спрямована на вивчення соціальних потреб, за рахунок соціального підприємництва пом'якшується негативний вплив соціальних проблем у суспільстві. Запропоновано основні ознаки для даного явища, яке в своїй основі органічно має поєднувати цільову соціальну спрямованість, неприбутковість, демократичність управління, інноваційність, систематичність, самостійність, комбінаторність.

Запропоновано авторське визначення соціального підприємництва як систематичну самостійну соціально орієнтовану господарську діяльність підприємців, підприємств, яка здійснюється на основі інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем та забезпечує можливість отримання доходу, який спрямовується на вирішення/пом'якшення соціальних проблем, створення соціальних та економічних благ та на

основі цього забезпечення позитивних зрушень у суспільстві.

Виявлено, що соціальне підприємництво еволюціонувало зі звичайної допомоги у скруті у самостійний вид діяльності у сьогоденні його існуванні. Зазвичай така допомога надавалась соціально вразливим верствам населення та мала соціальний вплив, хоча не була систематичною. Протягом періоду активного поширення даного явища в різні періоди воно набувало відповідних форм вирішення соціальних проблем. Крім того у різні періоди еволюції суспільства змінювалися й самі соціальні проблеми, їх глибина для різних соціальних груп.

Оцінюючи історію сучасного соціального підприємництва як самостійного явища сконцентровано увагу на основних періодах його зародження (відбулось з середини XIX століття – другої половини XX століття, у цей період було започатковано взяття на себе певної соціальної відповідальності власниками капіталу), розвитку (наприкінці XX століття внаслідок створення перших соціальних підприємств, оформлення фінансування певної допомоги для окремих верств населення у самостійну діяльність з надання соціальних благ та вирішення соціальних проблем на постійній основі) й активного поширення (на початку XXI століття внаслідок загострення соціальних проблем у більшості країн. З цього часу розпочалось створення перших офіційно зареєстрованих соціальних підприємств).

Запропоновано виділяти два підходи до вирішення соціальних проблем, які склалися у суспільстві: фінансовий та інституційний. Виділення цих підходів дає змогу вирізнити соціальне підприємництво з-поміж загальної сукупності можливих форм вирішення соціальних проблем. При цьому *формою вирішення соціальної проблеми* запропоновано визначати спосіб, за допомогою якого окремий вид соціальної проблеми пом'якшується/вирішується, тобто забезпечується надання соціальних послуг та проведення соціальної роботи, спрямованих

на підтримку найбільш соціально вразливих категорій та осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах.

За *фінансового підходу* запропоновано виділяти види діяльності, які орієнтовані на збір ресурсів для вирішення проблеми конкретних соціально вразливих груп населення, яке не виділяється у окремий вид діяльності та офіційне оформлення самостійним суб'єктом господарювання. До такої форми вирішення соціальної проблеми доцільно відносити соціальну допомогу, соціальний захист, корпоративну соціальну відповідальність бізнесу.

За *інституційного підходу*, вирішення соціальних проблем складає основний вид діяльності відповідного суб'єкта господарювання та здійснюється систематично. Таким чином соціальне підприємництво набуваючи інституційної форми у вигляді соціального підприємства слугує вирішенню соціальних проблем. Значну частину таких підприємств складають представники малого та середнього бізнесу, метою яких є реалізація соціальних підприємницьких проєктів. Переважною більшістю за рахунок реалізації цієї форми вирішуються групові та індивідуальні соціальні проблеми.

В ході дослідження встановлено, що соціальне підприємництво по суті є органічною складовою системи соціального захисту, а отже й елементом соціальної політики країни. Разом з тим, як підтвердили дослідження складників загальнодержавної системи соціального захисту лише окремі її елементи доцільно відносити до сфери соціального підприємництва, зокрема, це соціальна робота, соціальні послуги та соціальне замовлення. В межах загальної системи соціального захисту населення вони є формами реалізації соціального підприємництва.

Співвідношення понять «соціальна відповідальність» чи «корпоративна соціальна відповідальність» та «соціальне підприємництво» дало підстави обґрунтувати, що основні відмінності між соціальною відповідальністю бізнесу та соціальним підприємництвом у

вирішенні соціальних проблем суспільства полягають у їх розбіжностях у самій формі вирішення соціальних проблем.

Окреслено, що державне регулювання соціального підприємництва окрім формування сприятливого бізнес-середовища потребує також розгляду інституційних особливостей регулювання окремих суб'єктів, диференціації інструментів та важелів практичного здійснення такого регулюючого впливу.

Важливість регулювання соціального підприємництва пов'язана з спроможністю держави формувати та накопичувати соціальний капітал, використання якого сприятиме забезпеченню ефективного використання наявних в країні ресурсів та спрямовувати їх на розвиток. Важливість накопичення соціального капіталу в країні обумовлена необхідністю розвитку громадянського суспільства та його інститутів. Слід звернути увагу, що дієвим механізмом прискорення процесу накопичення соціального капіталу у суспільстві є та державна підтримка розвитку підприємництва, зокрема й соціального.

Складність регулювання соціального підприємництва полягає у фактичній відсутності в Україні нормативних вимог до соціальних підприємців внаслідок невизначеності у нормативних документах самого поняття «соціальне підприємство».

З огляду на виділення вимог та критеріїв до соціального підприємництва окреслено суб'єктів господарювання, які можуть бути віднесені до суб'єктів соціального підприємства. Конкретизація суб'єктів соціального підприємства дає змогу забезпечити достатньою мірою державне регулювання їх діяльності. Важливим є аспект одночасного існування для відповідного суб'єкту соціального підприємства низки ознак ідентифікації, а не лише визначення ним соціальної місії, отримання статусу неприбутковості та наявність інших поодиноких ознак. *Саме одночасна відповідність всім змістоутворюючим ознакам соціального підприємства слугує виокремленню суб'єктів*

соціального підприємництва задля реалізації основних цілей регулювання. Обґрунтовано, що основними суб'єктами соціального підприємництва є представники малого та середнього бізнесу, громадські організації та благодійні організації.

Виявлено, що особливу частину учасників процесу вирішення соціальних проблем суспільства займає волонтерська діяльність. Однак, хоча волонтерська діяльність є за своєю природою соціальною, однак соціальним підприємництвом її визнати не доцільно, враховуючи норми чинного законодавства.

Узагальнюючи наявні наукові напрацювання, сформульовано авторське визначення. Так, під державним регулюванням соціального підприємництва доцільно розуміти комплексну цілеспрямовану діяльність державних органів влади та управління всіх рівнів із поєднання, узгодження, комбінування різноманітних форм, інструментів, методів та важелів регулювання діяльності суб'єктів соціального підприємництва.

Сформульовані основні принципи державного регулювання щодо розвитку соціального підприємництва, виділені нормативно-правові, адміністративні та економічні (включно з фінансовими) методи регулювання розвитку.

Серед основних напрямів поширення державного регулювання у сфері соціального підприємництва запропоновані координування та підтримка. Вплив держави на розвиток суб'єктів соціального підприємництва проновано до реалізації нормативно-правовими, фінансово-інвестиційними, бюджетно-податковими, інфраструктурними та інформаційно-консультативними методами регулювання.

Основні висновки, результати та положення першого розділу дисертації опубліковані автором у роботах [91, 128, 129].

Список використаних джерел до першого розділу

1. Горин В. П., Булавинець В. М. Соціальне підприємництво як інструмент диверсифікації фінансування соціальної політики. *Агросвіт*. №15, 2021. С.29–35.
2. Про підприємництво Закон України. 7 лютого 1991 року № 698-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (дата звернення: 15.02.2020).
3. Господарський Кодекс України № 436-IV від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n2582> (дата звернення: 15.02.2020).
4. Варналій З.С. Основи підприємництва: навч. посібн. К.: Вид-во «Знання» – Прес, 2002. 239 с.
5. Бешлей О. Історичний генезис розвитку підприємництва в контексті економічних вчень. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 22. С. 159–166.
6. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. *Фінансово-економічний словник*. 3-тє вид., доповн. та переробл. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. 844 с.
7. Мочерний С.В. *Економічна енциклопедія* / Відповідальний редактор С.В. Мочерний. Київ: Видавничий центр «Академія». Т. 1, 2000. 863 с.; Т.2, 2001. 847 с.; Т. 3, 2002. 952 с.
8. Корогод І. В. Генезис і сутнісна характеристика бізнесу в контексті економічних учень. *Економіка і регіон*. 2012. № 2. С. 57–62.
9. Дзюбик С.Д., Ривак О.С. Основи економічної теорії. 3 вид., перер. і доп. К. : Знання, 2014. 423 с.
10. Скорик Г.І., Барінов В.В., Швецова М.Б. Економічна теорія: навч. посібник. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2014. 188 с.
11. Sombart W. *Economic Life in the Modern Age*, 1st Edition, Kindle Edition. 2018. 390 p.

12. Суименко Е., Арсеенко А. Социально-исторический тип современного украинского предпринимателя: императивы цивилизованности и удручающие реалии. *Предприниматель Украины: эскизы к социальному портрету*: монография / ред. В.М. Ворона, Е.И. Суименко. Киев, 1995. Глава 4. С. 93–103.
13. Сірій Є.В. Підприємництво як предмет соціологічного теоретизування: автореф. дис... д-ра соціолог. наук: 22.00.01. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. К. 2010. 30 с (с. 7).
14. Schwartz H. On the origin of the phrase «social problems». *Social problems*. 1997. Vol. 44. P. 276–296.
15. Rubington E. The study of social problems: seven perspectives. M.S. Weinberg (eds.). N.Y.: Oxford University Press, 2003. XII, 366 p.
16. Гідденс Е. Соціологія / Пер. з англ. – К.: Основи, 1999. 726 с.
17. Mandal P. Social Problems: Elements, Sources and Types of Social Problems. www.yourarticlelibrary.com : *website*. URL: <https://www.yourarticlelibrary.com/essay/social-problems-elements-sources-and-types-of-social-problems/31413> (дата звернення: 15.09.2022).
18. Кацьора, О. Соціологічна інтерпретація соціальних проблем. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 2020. №23 (6–7), с. 39–45. doi: 10.15421/172063.
19. Spector M., Kitsuse J. Cummings Publishing Company, 1977. 184 p.
20. Кацьора О.В., Попович А.М. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Науково-теоретичний та громадсько-політичний альманах «Грані»*. Вип. 5. Дніпро. 2020. С. 39–44.
21. Emerson J., Bonini S., Brehm K. The blended value map: Tracking the Intersects and Opportunities of Economic, Social and Environmental Value Creation. 2003. 182 p.
22. Yunus M., Weber K. Creating a world without poverty: social business and the future of capitalism. New York: Public Affairs, 2007. 261 p.

23. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. К: ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.

24. Орел Ю.Л. Соціальне підприємництво: сучасний стан та перспективи розвитку. Державне регулювання соціального підприємництва та соціально-відповідального бізнесу: Матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції 11 грудня 2008 року. Харків: ХОМО «Союз молодих підприємців», 2008. С. 87–93.

25. Голікова О.М. Соціальне підприємство як забезпечення фінансової життєздатності організацій громадянського суспільства. Державне регулювання соціального підприємництва та соціально-відповідального бізнесу: Матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції 11 грудня 2008 року. Харків: ХОМО «Союз молодих підприємців», 2008. 152 с.

26. Дегтяр А.О., Крюков О.І. Сучасна практика соціального підприємництва. Державне регулювання соціального підприємництва та соціально-відповідального бізнесу: Матеріали Третьої міжнародної науково-практичної конференції 25 листопада 2011 року. Харків: С. А. М., 2011. 252 с.

27. Спреклі Ф. Посібник з планування соціального підприємництва. Британська рада. Київ, 2011. 68 с. URL: <http://surl.li/fotle> (дата звернення: 21.05.2021).

28. Defourny J., Nyssens M. Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences. *Journal of Social Entrepreneurship*. 2010. Vol.1 No. 1 pp. 32–53.

29. Alter K.. Virtue Ventures LLC. 2007. 133 p.

30. Mair J., I. Marti Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*. 2006. №41. P. 37–41.

31. Peredo A. M., Mc Lean M. Social entrepreneurship: A critical review of the concept. *Journal of World Business*. 2006. № 41(1). P. 56–65.
32. Gidron B., Hasenfeld Y. *Social Enterprise: An Organizational Perspective*. Palgrave Macmillan, 2012. 280 p.
33. Zahra S., Rawhouser H., Bhawe N., Neubaum D., Hayton J. Globalization of Social Entrepreneurship Opportunities. *Strategic Entrepreneurship Journal*. 2008. Vol. 2. Issue 2. P. 113–117. URL: <http://socialeconomyaz.org/wpcontent/uploads/2011/01/zahra.pdf> (дата звернення: 21.05.2021).
34. Галушка З. Феномен соціального підприємництва: поняття та перспективи розвитку в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 148. С. 16–17.
35. Добрава Н. В. Соціальне підприємництво. *Економічні інновації*. 2015. Вип. 59. С. 112–117.
36. Коваленко Н. С. Соціальне підприємництво: сучасні тенденції. *Економіка та управління*. 2010. № 1. С. 96–101.
37. Назарук В. Поки соціальні підприємці в Україні не можуть конкурувати за ресурси з бізнесом. URL: <http://www.gurt.org.ua/interviews/29086> (дата звернення: 27.07.2021).
38. Наумова М. Сутність соціального підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку суспільства. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 4. С. 34–39.
39. Петрусенко А. В., Хлівнюк Т.П. Соціальне підприємництво та його роль у соціально-економічному розвитку суспільства. *Збірник тез доповідей 74-ї щорічної студентської конференції Одеського національного університету імені І.І.Мечникова*. 26–27 квітня 2018 р. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова. 2018. С.124–125.

40. Свинчук А.А. Міжнародний досвід розвитку соціальних підприємств: уроки для України. 2014. URL: <https://core.ac.uk/reader/32608410> (дата звернення: 15.06.2021).

41. Смаль В. В., Кокоть В. О. Соціальне підприємництво: підходи до визначення та ідентифікації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 6. С. 69–74.

42. Смаль В. В., Кокоть В.О. Що слід знати про соціальне підприємництво: посіб. Київ. 2017. 54 с.

43. Шергіна Л.А. Соціальне підприємництво в контексті сталого розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 3 (2). С. 160–165.

44. Варналій З. С. *Мале підприємництво: основи теорії і практики*: монографія. 4-те вид., стер. К. : Знання, 2008. 302 с.

45. *Основи виробничого підприємництва*: навч. посіб. / [О.А. Підлісна, В.В. Янковий, М.П. Дорошенко та ін.]; за ред.: О.А. Підлісної та В.В. Янкового. Київ : НТУУ «КПІ», 2010. 272 с.

46. Dees J.G. The meaning of social entrepreneurship. Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University's Fuqua School of Business, 2001 (revised vers.). URL: <http://surl.li/fotlq> (дата звернення 12.06.2020).

47. Ткачов Д.С. Теоретичні засади розвитку соціального підприємництва в сучасних умовах. *Державне регулювання соціального підприємництва та соціально-відповідального бізнесу*: Матеріали Третньої міжнародної науково-практичної конференції 25 листопада 2011 року. Харків: С. А. М., 2011. 252 с

48. Матвієнко-Біляєва Г.Л. Розвиток та становлення соціального підприємництва та соціальної відповідальності в сучасних умовах. *Економіка та суспільство*. 2016. №7. С. 390-394.

49. Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. *Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування*: посібник. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2016. 92 с.

50. Андрющенко А.І., Рябець І.М. Соціальне підприємництво як інноваційний механізм підвищення якості життя найбільш уразливих прошарків населення. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2010. №1'10. URL: http://www.sociology.kharkov.ua/socioprostir/files/magazine/1_2010/4_3_3.pdf (дата звернення 12.06.2019).

51. Євсєєва О.О. Соціальне підприємництво як чинник росту потенціалу соціально-економічного розвитку регіону. *Механізм регулювання економіки*. 2011. С. 53.

52. Удодова В.І. Соціальне підприємництво як форма соціальної відповідальності бізнесу. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2011. № 1 (10). URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VUbsNbU/2011_1/VUBSNBU10_p348-p351.pdf. (дата звернення 12.06.2020).

53. The Institute for Social Entrepreneurs. Evolution of the social enterprise industry: A chronology of key events 2008.: <http://surl.li/fotmh> (дата звернення 12.06.2020).

54. Філіпчук В.Р. Соціальний захист населення: зміст категорії та відповідність викликам глобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Вип. 20, част. 3. 2018. С. 106–110.

55. Павлюк Т.І., Демченко О.П. Соціальний захист – складова частина соціальної політики. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 2(13). С. 246–250.

56. *Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні*. Реальний стан та перспективи реформування. К.: Центр громадської експертизи, 2009. 104 с.

57. Буяшенко В. В. Соціальне піклування як специфічна система соціальної підтримки. Філософські дослідження: *Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Вип. 12. Ч. 1. Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. С.232–243.

58. Буяшенко В. В. Соціальна допомога і філософія прав людини. *Гуманітарний вісник запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць*. Гол. ред. В. Г.Воронкова. Вип. 40. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2010. С. 95–109.

59. Свинчук А. Організаційні механізми розвитку соціальних підприємств в Україні: дис... к-та економ. наук: 08.00.04. Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана. К. 2016. 197 с.

60. Деріга В.В. *Соціальна і гуманітарна політика*. Навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 178 с.

61. Кацьора О.В. Пенсійне страхування та пенсійна реформа в Україні. *Науковий вісник УжНУ Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Випуск 2 (43), 2018. С. 107–110.

62. Коваль Г. В. Соціальне замовлення як ефективний механізм фінансування недержавних організацій в Україні. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2016. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2016_1_7 (дата звернення: 21.05.2021).

63. Тофтул М. Г. *Етика* : навчальний посібник. К. : Видавничий центр «Академія», 2005. 416 с.

64. Алексєєв В. М. Теоретичні і практичні розробки Роберта Оуена як приклад державно-управлінської діяльності. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 3 (22). С. 3–16.

65. Davis K. The case for and against business assumption of social responsibilities. *Academy of Management Journal*. 1973. Vol. 16 (2). P. 313.

66. Davis K. Can business afford to ignore social responsibilities? *California Management Review*. 1960. Vol. 2 (3). P.71.

67. Carroll B. The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders, *Business Horizons*, July-August 1991. URL: <http://faculty.wwu.edu/dunnc3/rprnts.pyramidofcsr.pdf> (дата звернення 12.06.2020).
68. Bowen H. R. Social responsibilities of the businessman. New York: Harper, 1953. 276 p.
69. Freeman R. E. Strategic management: A stakeholder approach. Boston: Pitman, 1984. P. 46.
70. Марущак Н. В. Теорії корпоративної соціальної відповідальності у світовій практиці. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип.111 (2). С. 209 – 219.
71. Porter M., Kramer M. Creating Shared Value: How to Reinvent Capitalism – and Unleash a Wave of Innovation and Growth. *Harvard Business Review*. 2011. Vol. 89. P. 62–77.
72. Friedman M. The Social Responsibility of Business Is to Increase its Profits. *New York Times*. September. 1970. № 13. P. 122–126.
73. Drucker P. F. Management : Tasks, Responsibilities, Practices. NY : Harper&Row, 1994. 840 p.
74. The Ten Principles of the UN Global Compact. URL: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles> (дата звернення: 05.02.2021).
75. Bowen H. R. Social responsibilities of the businessman. New York: Harper, 1953. 276 p.
76. Савченко І. Г. *Ціннісний вимір соціальної відповідальності в демократичній державі* : монографія. Х. : ХНУРЕ, 2008. 199 с
77. Мельник С. Становлення соціально орієнтованого бізнесу в Україні як складова державної соціальної політики. *Україна : аспекти праці*. 2008. № 5. С. 32-34.

78. Охріменко О. О., Іванова Т. В. Соціальна відповідальність : навч. посібн. НТУ України «Київський політехнічний інститут», 2015. 180 с.

79. World Business Council for Sustainable Development (WBCSD): URL: <http://docs.wbcsd.org/2010/12/CIIISustainableInclusiveInnovation.pdf> (дата звернення: 21.02.2020).

80. Business for Social Responsibility. URL: <https://www.bsr.org> (дата звернення: 21.02.2020).

81. Стратегія Європейського Союзу щодо корпоративної соціальної відповідальності / A renewed EU strategy 2011–2014 for Corporate Social Responsibility. URL: <http://surl.li/fotmo> (дата звернення: 01.03.2021).

82. Міжнародний стандарт ISO 26000:2010 «Guidance on social responsibility». ISO. URL: <https://www.iso.org/standard/42546.html> (дата звернення: 01.03.2021).

83. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 24 січня 2020 р. № 66-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-p#Text> (дата звернення: 01.03.2021).

84. Green paper : promoting a European framework for corporate social responsibility. European Commission. URL: https://ec.europa.eu > doc_01_9 > DOC_01_9_EN. (дата звернення: 01.03.2021).

85. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів. *Економічна теорія : науковий журнал*. 2013. № 4. С. 5–27.

86. Стецик А. Р. Основні моделі соціальної відповідальності підприємництва та проблеми їх застосування у перехідних економіках. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2011. Вип. 38. С. 120–123.

87. Кацьора О. Теоретичний аналіз соціальної відповідальності бізнесу. *Науковий журнал «Габітус». Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій*. 2020. Вип. 17. С. 35–38.

88. Лазоренко О., Колишко Р. Посібник із корпоративної соціальної відповідальності. Базова інформація з корпоративної соціальної відповідальності. К.: Видавництво «Енергія», 2008. 96 с.

89. Дмитрієв А.Ю. Соціальне партнерство влади, громадськості та бізнесу. *Державне регулювання соціального підприємництва та соціально-відповідального бізнесу: матеріали першої міжнародної науково-практичної конференції*. Харків. 2008. С. 35–37.

90. Кретьова А.В., Березовська Н. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в Україні за участі держави: механізм взаємодії. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління*. 2011. Вип. 194. С. 115–123.

91. Чернодід І.С., Голубєв О.В. Теоретичні засади дослідження сутності соціального капіталу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. №11 (210). С. 85–90.

92. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України. 16 липня 1999 року № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення 12.06.2020).

93. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року (зі змінами та доповненнями) № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 12.06.2020).

94. Про громадські об'єднання. Закон України. від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення 12.06.2020).

95. Про благодійну діяльність та благодійні організації. Закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення 12.06.2020).

96. Про волонтерську діяльність. Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення 12.06.2020).

97. Salamon L.M., Anheier H.K. and others. Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector. The John Hopkins Center for Civil Society Studies. Baltimore, 1999. P. 15.

98. Case, Clarence M. What is a Social Problem? *Journal of Applied Sociology*. 1924. Vol. 8, No. 5 (May–June). P. 268–273.

99. Бевз С. І. До питання про сутність державного регулювання господарської діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2015. Вип. 3. С. 114–118.

100. Гарагонич О. В. Теоретичні питання державного регулювання господарської діяльності. *Юридична наука, практика та освіта*. 2010. Вип. 1. С. 141–147.

101. Жарая С. Б. Сутність та складові механізмів державного регулювання підприємницької діяльності. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління*. 2013. Вип. 1. С. 33–39.

102. Зайцева І.Ю., Пархоменко М.О. Проблеми казначейського обслуговування місцевих бюджетів за доходами. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 50. С. 321–329.

103. Ісаков М. Роль держави в регулюванні підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки. *Митна справа*. № 1 (79). 2012. С. 354–360.

104. Колупаєва І. В. Державна регуляторна політика: сутність та принципи формування. *Проблеми економіки*. 2013. № 4. С. 99–107.

105. Кузьминчук Н. В. Системно-діяльнісний підхід до державного регулювання підприємництва. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. № 4. С.125–128.

106. Ляшенко В.І., Толмачова Г.Ф. Світові тенденції реформування державного регулювання малого і середнього підприємництва. *Управління економікою: теорія та практика*. К.: ІЕП НАНУ, 2015. С. 52–79.

107. Шевердіна О. В. Державне регулювання у сфері господарської діяльності: правовий аналіз і тенденції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 6. С. 99–102. URL: http://lsej.org.ua/6_2016/29.pdf (дата звернення: 17.09.2021).

108. Шраменко О.В. Удосконалення державного регулювання підприємницької діяльності на основі розвитку інформатизації економічних операцій. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 59. С. 32–37.

109. Осипова С. К. Соціальне підприємництво як об'єкт державного регулювання. *Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління*. 2019. 1 (10). С.48–56. DOI: 10.5281/zenodo.3233407.

110. Біланич Л.В., Голубка О.Я. Методи державного регулювання та підтримки соціального підприємництва в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. Випуск 1 (51). 2018. С.59–67. DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).59-67](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).59-67).

111. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text> (дата звернення: 10.07.2019).

112. Погрібняк М.А. Механізм державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2008. 20 с.

113. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 22.12.2019).

114. Гончаренко О. Саморегулювання та співрегулювання господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №9. С. 62–66.

115. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: навч. посібник. К.: МАУП, 2000. 176 с.

116. Гриньова В.М., Новікова М.М. *Державне регулювання економіки*: підручник. К.: Знання, 2008. 398 с.

117. Чечель О.М. Принципи та механізм державного регулювання економіки. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління*. 2013. № 2. С. 103–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2013_2_18 (дата звернення: 25.11.2019).

118. Гуменюк В.В. Державне регулювання процесів легалізації прихованого підприємництва: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2016. 248 с.

119. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 р. № 222-VIII. В редакції від 8.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення 12.06.2020).

120. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 1 липня 2010р. № 2404-VI. (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (дата звернення 12.06.2020).

121. Кацьора О. В. Формування соціального підприємництва в контексті соціальних проблем (на прикладі Закарпатської області). Дис. на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2021. 204 с.

122. Васильєва О.О., Трохимець О.І., Соколов А.В. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент розвитку людського

потенціалу. *Інфраструктура ринку*. 2022. № 66/2022. С. 153-161. <https://doi.org/10.32843/infrastruct66-28>.

123. Концепція розвитку соціального підприємництва в Україні (проект). Робоча група «Розвиток законодавства у галузі соціального підприємництва» в рамках проекту Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Запобігання торгівлі людьми в Україні шляхом посилення економічних можливостей представників груп ризику» (керівник Василь Назарук). URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/6/417257.pdf> (дата звернення 12.10.2022).

124. Oharenko V., Merzlyak A., Tomareva-Patlahova V., Vikhort Iu., Skriabina D. State regulation of sustainable innovation project funding in the EU countries and Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*, 2021. №18 (2), 374 – 390. doi:10.21511/imfi.18(2).2021.30.

125. Шапошников К.С. Державне регулювання національної економіки: світовий досвід протидії корупції. *Інфраструктура ринку*. 2022. Вип. 63. С. 31–34. <https://doi.org/10.32843/infrastruct63-6>

126. Томарева-Патлахова В. В., Рудь Ю.Л., Кокоріна В.І. Регуляторний механізм забезпечення всеосяжного розвитку національної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 41. С. 237–242. http://bses.in.ua/journals/2019/41_2019.pdf (дата звернення: 18.07.2020).

127. Шапошников, К. С., Покатаєва, О. В., & Дука, А. П. Державне регулювання розвитку соціального підприємництва в національній економіці: актуальні проблеми сьогодення. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, 2022. (3). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-3-03-09>.

128. Голубев О.В. Специфічність регулювання соціального підприємництва. *Сучасні суспільні трансформаційні процеси: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 12 листопада 2020 року). Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій, м. Чернігів. 2020. С. 12–14.

129. Голубєв О.В. Актуалізація регулювання розвитку соціального підприємництва в умовах воєнного стану / International Partnership and Cooperation of Ukraine in Wartime: Collective monograph / edited by D. Nascimento, G. Starchenko. University of Coimbra, Portugal - Chernihiv: REICST, 2022. URL: <https://reicst.com.ua/asp/monographs>.

РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

2.1. Світовий досвід регулювання розвитку соціального підприємництва

За останні роки поняття «соціальне підприємництво» все частіше використовується українським суспільством у різних контекстах. При цьому, часом у використанні поняття неоднозначне, і таке, що не має спільності ні з бізнесом, ні з українським соціальним життям. Проведення численних форумів, конференцій, обговорень фахівцями з даного питання не долає визначеність цього явища у суспільстві.

Загальносвітова тенденція до загострення значної кількості соціальних проблем за одночасної неспроможності держави їх достатньою мірою вирішувати стає вагомим рушієм для необхідності розвитку соціального підприємництва. Водночас гострота соціальних проблем у різних країнах по-різному впливає на розвиток соціального підприємництва. Соціальне підприємництво дозволяє швидко вирішити соціальні проблеми, які існують на місцевому рівні і важко вирішити на державному рівні, одночасно залучаючи до господарської діяльності суб'єктів господарювання, які прагнуть долучитися до підтримки соціально незахищених верств населення, створити нові робочі місця, полегшити та вирішити соціальні проблеми країни. Саме з цих аспектів соціальне підприємництво досягло розквіту в багатьох країнах Європи, успішно вирішуючи проблеми безробіття, соціального захисту та соціальної адаптації соціально незахищених верств населення.

Підприємництво поступово позбавляється безсистемної доброчинності та запроваджує власні складні корпоративні програми

соціальної відповідальності, втілює стратегічні форми взаємодії з суспільством і державою для вирішення назрілих соціальних проблем.

Вперше поняття «соціальний підприємець» як окремий термін почало вживатися у 60-х рр. ХХ століття у Великій Британії, внаслідок розгортання в англomовній літературі дискусій із соціальних питань. Проте, значного поширення це поняття набуло вже у 70–80-х роках [1, с.391].

Загалом у 90-ті роки 20-го століття відбулась активізація розвитку соціального підприємництва практично у всьому світі: Європа (Великобританія, Польща, Італія та ін.), країни Північної та Південної Америки (США, Канада, Бразилія), Азійські країни (Південна Корея, Японія, Тайвань). Проте, результати їх діяльності об'єктом офіційної статистики не стали в жодній країні. Це обумовлене декількома причинами, зокрема, невизначеністю статусу соціального підприємництва внаслідок різних підходів до розуміння його сутності, широким спектром сфер та форм діяльності його суб'єктів.

Разом з тим, єдність у розумінні даного явища пов'язана з розумінням його гібридною підприємницькою діяльністю, спрямованою на вирішення соціальних проблем та спонукання сучасного бізнесу до соціальної відповідальності.

Термін «соціальне підприємництво» є складним і незвичайним поняттям, оскільки містить багато протиріч: з одного боку, йдеться про «соціальну» спрямованість, тобто суспільно корисну діяльність, яка не приводить до максимального прибутку, а з іншого боку, – це діяльність з прагненням до прибутку, яка має здатність забезпечувати вирішення соціальних проблем. Отже, більшою мірою цей термін асоціюється з особливою здатністю відчувати та вміти використовувати можливості поєднання нестандартного мислення з бажанням реалізувати щось абсолютно нове, але з соціальним значенням для суспільства.

Слід відмітити, що правове середовище розвитку соціального

підприємництва варіюється залежно від країни.

Для чіткішого розуміння доцільно детальніше проаналізувати правове забезпечення функціонування соціального підприємництва країн, в яких накопичилося достатньо досвіду регулювання розвитку соціального підприємництва. Передусім, як свідчать наявні наукові узагальнення [2–3] особливої уваги варто приділити досвіду Великої Британії, Ірландії, Німеччини, Італії, Данії, Фінляндії, Бельгії, США, Канада, Польщі, Латвії. Вибір даних країн найбільш типовий, оскільки пов'язаний з наявністю в них розроблених, прийнятих у дію нормативно-правових актів щодо регулювання соціального підприємництва. Крім того, саме диференціація досвіду функціонування соціального підприємництва зумовила появу основних зарубіжних концепцій соціального підприємництва залежно від ролі держави в його регулюванні (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Диференціація моделей розвитку соціального підприємництва

Модель розвитку соціального підприємництва	Основні риси моделі
1	2
Модель Великої Британії (Англійська) [4]	Модель передбачає значні соціальні інвестиції в рамках схваленої у 2002 році Програми розвитку соціального підприємництва та соціальних підприємств. Єдина організаційно-правова форма їх функціонування відсутня, статус соціального підприємства може надаватися окремим компаніям, які здійснюють соціальні інвестиції. Напрямом підтримки та стимулювання є звільнення від оподаткування прибутку соціальних підприємств, якщо використаний для реалізації соціальних цілей підприємства або якщо комерційна діяльність здійснюється у процесі реалізації соціальної мети.
Модель Центральної Європи (Німецька) [5]	Модель Центральної Європи (Австрії, Німеччини, Франції) передбачає здійснення адресних соціальних програм і бізнес-проектів як «діяльність, спрямовану на спільний добробут». Законодавчо врегульовано статус соціального підприємства як такого, що повинно «служувати спільному добробуту та інтересу». Напрямом підтримки та стимулювання є передбачення обмеження власної відповідальності для соціальних підприємців та сприятлива система оподаткування. Підтримка з боку держави системного характеру не носить.

1	2
Американська [6]	Моделі США, Канади, Японії містять регулювання на рівні підприємств, використання благодійництва. Розподіл прибутків між засновниками не здійснюється, не відбувається дивідендні виплати чи будь-які інші виплати на користь засновників. Прибуток повністю використовують на розширення соціальної діяльності організацій та виплату зарплати. За статусом підприємство некомерційне. Державна підтримка забезпечується шляхом надання грантів з бюджету, фінансування окремих програм, інформаційної підтримки, податковими пільгами лише у разі сертифікації діяльності соціальних підприємств, що підтверджує визнання факту провадження соціально корисної, некомерційної діяльності.
Польська [7]	Модель передбачає створення соціальних кооперативів, в яких не менше 50 % учасників повинні відноситися до категорії людей, що опинилися в складній життєвій ситуації. Напрямом підтримки та стимулювання є звільняються засновників від реєстраційних зборів, можливість отримати одноразову грошову допомогу для початку провадження підприємницької діяльності у розмірі, що не перевищує 4 розміри середньої зарплати на кожного члена-засновника соціального кооперативу; податкові послаблення для соціальних кооперативів.
Бразильська [8]	Реалізація моделі здійснюється Національною радою соціальної допомоги, що забезпечує реєстрацію та сертифікацію соціальних підприємств, а здійснює контроль ведення бухгалтерського обліку усіх доходів та витрат, оприлюднення стану своїх розрахункових рахунків. Соціальні підприємства функціонують у формі асоціацій або фондів. Процедура реєстрації соціальних підприємств є досить складною та передбачає низку процедур. У разі відповідності встановленим вимогам до такого виду діяльності соціальні підприємства мають змогу отримувати пільги. Напрямом підтримки та стимулювання є запровадження пільг в оподаткуванні.
Індійська [9]	В рамках моделі соціальні підприємства функціонують у формі благодійних фондів або неприбуткових організацій. Передбачено законодавче врегулювання співвідношення у розподілі прибутку: 80 % на благодійність, 20 % – на налагодження оперативної внутрішньої діяльності. Затвердження соціальних цілей у діяльності підприємства дає змогу бути звільненим від сплати податків. Конкретизація благодійних цілей визначена на рівні законодавства, У разі одержання грантів для фінансується діяльності, підприємство 100 % свого доходу зобов'язане спрямовувати на благодійність. Напрямом підтримки та стимулювання є одержання грантів від держави, можливість звільнення від сплати податків.

Джерело: узагальнено на основі [10, 11, 12, с. 32, 13–16]

Тому, незалежно від розуміння сутності та мети соціального підприємництва, можна виділити кілька підходів, що склалися у світі до його змісту. Соціальне підприємництво в основному розвивалося на основі співпраці як діяльність некомерційної організації, яка використовує бізнес-стратегії або засновує бізнес для отримання прибутку та використання його для підтримки соціальної місії; користується активною підтримкою держави, тими способами, які найбільш прийнятні та відповідають внутрішнім законодавчим нормам: гранти з бюджету, встановлення пільг, інформаційна підтримка тощо.

Отже, єдиного уніфікованого варіанту щодо пакету інструментів для регулювання розвитку соціального підприємництва, наразі не сформовано. Насамперед, це пов'язано з особливостями розуміння та можливостями кожної конкретної країни.

Однак, серед основних ознак соціального підприємництва, які накопичені досвідом різних країн та забезпечуються належним регулюванням є:

- соціальний вплив – цільова орієнтація на рішення соціальних проблем суспільства;
- інновації – нові, унікальні підходи до здійснення соціального впливу;
- самоокупність та фінансова стійкість – здатність вирішувати соціальні проблеми доходами від власної діяльності;
- масштабність – нарощення соціального впливу поширенням досвіду;
- підприємницький підхід – здатність підлаштовуватися під недоліки ринку, виявляти можливості, акумулювати ресурси, продукувати нові ідеї та рішення для створення позитивного соціального впливу на тривалий період.

Проте, задля узагальнення наявного досвіду та формування власної моделі регулювання розвитку соціального підприємництва в Україні,

доцільно розглянути окремі елементи країнової специфіки такого регулювання детальніше в межах існуючого досвіду та наявних нормативно-правових вимог в окремих країнах.

Великобританія. У Великобританії не існує єдиної правової форми для організації діяльності соціального підприємництва. Статус соціального підприємства може надаватися різним фірмам і компаніям, проте законодавство офіційно визнає інститут соціального підприємства. Так, відповідно до Закону № 1788 «Про регулювання функціонування підприємств суспільного інтересу» (Community Interest Company) (2005), основною вимогою до підприємств є здійснювати основну діяльність в інтересах певної місцевої громади та діяти як некомерційна організація [17].

Організацією Social Enterprise London (SEL, UK) визначені такі риси соціального підприємництва: орієнтація на ринкові умови та спроможність функціонувати в таких умовах; наявність соціальної спрямованості та етичних принципів діяльності; «соціальна власність» підприємства, автономність та незалежність, за якої прибуток йде на потреби соціальних груп-власників або на потреби громади [1, с.393].

Законом «Про соціальні блага» (2013 р.) було розширено можливості соціальних підприємств, та поширено їх діяльність на сферу надання державних послуг на договірних засадах. При укладанні договорів на закупівлю продукції або послуг місцеві органи влади повинні враховувати показник соціальної користі, головним критерієм якої визначено підвищення якості послуг. Для контролю дотримання цього показника органи місцевої влади зобов'язані залучати «соціальних консультантів» і експертів, проводити опитування щодо покращення застосування та розуміння показника соціальної користі [18].

Якщо прибуток підприємства використаний для реалізації соціальних цілей або якщо комерційна діяльність уможливорює реалізацію соціальної мети отримані прибутки соціальних підприємств не

оподатковуюються [4]. У Великобританії майже 4% усього населення працюють у соціальному підприємстві, загальний оборот якого становить 27 мільярдів фунтів стерлінгів. Більшість соціальних підприємств у Великобританії часто працює у депресивних районах, із уразливими групами, є малими або середніми, з чисельністю працюючих до 10 осіб.

З метою сприяння розвитку соціального підприємництва у 2002 році у Великобританії було засновано національний орган соціального підприємства (коаліцію) – Social Enterprise UK, що поєднує всі соціальні підприємства різних організаційно-правових форм. Основними цілями функціонування коаліції є: підтримка соціального підприємства з метою процвітання; демонстрація переваг соціального підприємства; роль посередника, помічника та ін.

Якщо звернути увагу на реалізацію британської моделі, то соціальне підприємництво в ній характеризується зміною пріоритетів підприємницької діяльності. На перше місце виходить отримання соціального ефекту від підприємницької діяльності порівняно з фінансовою ефективністю. Важливою ознакою соціальних підприємств у Великобританії є спрямування їх діяльності на користь територіальної громади. Суб'єктом соціального підприємництва тут виступають підприємства колективної форми власності з соціальною місією.

У цій країні передбачено можливість отримання грантів для проектів у соціальному підприємстві. Загальний бюджет у 600 млн фунтів стерлінгів через посередників має розподілятися на користь соціальних підприємств і громадських організацій. Для підтримки розвитку соціальних підприємств також був заснований у квітні 2012 року банк «Big Society Capital». Своєрідним та інноваційним інструментом для фінансування розвитку соціального підприємництва запроваджено емісію акцій громади, коли кожен член громади інвестує незначну суму в розвиток місцевого соціального підприємства [19].

Ірландія. Соціальне підприємництво реалізується на засадах державно-приватного партнерства. Держава делегує повноваження з державного управління приватним компаніям, а ті, громадським об'єднанням згідно із Законом «Про загально-приватне партнерство» від 2002 р. У середині країни партнерство поділяється на державно-приватне та державно-приватне, що впливає на розвиток соціального підприємництва. Комерційні установи здійснюють свою діяльність відповідно до договорів, укладених з державними та громадськими об'єднаннями. Тобто центральною фігурою в партнерстві є бізнес, який делегує громадськості повноваження щодо розвитку соціального підприємництва. Держава не контролює ці процеси, оскільки відповідальність лежить на бізнесі [18].

Німеччина. Свою діяльність підприємці визначають «діяльність, спрямована на спільний добробут» [20]. Соціальні підприємці Німеччини при започаткуванні такої діяльності зацікавлені в обмеженні їх власної відповідальності та можливостях сприятливої системи оподаткування, хоча підтримка з боку держави не носить системного характеру.

Основними організаційно-правовими формами функціонування соціальних підприємств є кооперативи (Genossenschaften), фонди (Stiftungen), асоціації (Vereinen), товариства із обмеженою відповідальністю (Gmbhs).

Соціальне підприємство отримує податкові пільги лише у разі отримання статусу некомерційної організації. При цьому, засновники не отримують дивіденди, не отримують розподілу прибутку, оскільки вся його сума повністю використовується на виплату зарплати або розширення соціальної діяльності організацій. Державна підтримка передбачає окрім встановлення податкових пільг, надання грантів з бюджету, фінансування окремих програм, інформаційну підтримку [5].

Італія. Внаслідок відкриття ринку соціальних послуг приватні юридичні особи отримали можливість конкурувати за надання послуг, що вплинуло на зміни регулюючих умов для соціального підприємництва, в

результаті чого системи соціального забезпечення стали більш ліберальними без орієнтації в цій діяльності на прибуток організацій. За державою та органами місцевого самоуправління зберіглись функції забезпечення найбільш знедолених осіб.

Базою для регулювання соціального підприємництва слугують Закон «Про соціальні кооперативи» (1978 р.), Закон 381/1991 «Про соціальні кооперативи» (1991 р.), «Концепція громадсько корисних організацій» (1991 р.), Закон №155/2006 «Про соціальні підприємства» (2006 р.).

На державному рівні використання терміну «соціальне підприємство» розпочалось після 1990 р. із затвердження соціального кооперативу як спеціальної організаційно-правової форми для його здійснення. Такі утворення стали не лише новою формою кооперативу, але й новим типом підприємств із чіткою соціальною місією. Закон передбачає створення та діяльність двох типів соціальних кооперативів: «Тип А – надання соціальних, освітніх та медичних послуг окремим категоріям населення; Тип Б – створення можливостей для працевлаштування та соціальної інтеграції незахищених верств населення» [21, 22].

До соціальних кооперативів типу «А» включені: допомога вдома; центри для денного перебування; соціо освітні групи; терапевтичні групи; будинки для проживання літніх тощо; дитячі ясла. Серед основних бенефіціарів послуг цих кооперативів: люди похилого віку; неповнолітні; інваліди; залежні; особи з розумовими вадами [12, с. 32–33].

Соціальні кооперативи типу «В» переважають у сільському господарстві; охороні навколишнього середовища; столярній діяльності; ІТ; пранні; прибиранні; ремеслах; прошиванні книг та друкарстві [12, с. 32–33].

З прийняттям Закону № 155/2006 «Про соціальні підприємства» організаційно-правова форма перестала бути умовою легалізації соціальних підприємств. Законом введено юридичний термін «соціальне підприємство», визначені сфери його діяльності та критерії ідентифікації.

Таким чином, на рівні законодавства виникла можливість визнати юридично будь-яку організацію соціальним підприємством незалежно від організаційно-правової форми за умови відповідності таким критеріям:

- є юридичною особою, тобто має відповідну реєстрацію;
- здійснює на регулярній основі виробництво та обмін товарами та послугами, які мають «суспільну корисність»,
- основною метою визначається досягнення загальної користі, а не отримання прибутку,
- організація вважається соціальним підприємством, якщо підприємницька діяльність забезпечує отримання щонайменше 70% доходу;
- прибуток від діяльності не може розподілятися між власниками, а підлягає реінвестуванню у досягнення суспільної користі, тобто його основної встановленої законом цілі діяльності [23].

Фінляндія. У Фінляндії регулювання соціального підприємництва здійснюється на основі Закону №1351/2003 «Про Соціальні Підприємства» (2003 р.), введеного в дію 01.01.2004 р., з подальшою поправкою №409 від 2007 р.

Згідно із Законом, «Соціальне підприємство – це зареєстрований суб'єкт господарювання, який внесений до реєстру соціальних підприємств». Слід відмітити, що виключно у цьому разі підприємства мають право використовувати назву «соціальне підприємство» для своєї діяльності [24]. Соціальні підприємства, за Законом забезпечують працевлаштування, особливо для людей з інвалідністю та безробітних. Органи сфери зайнятості у межах державного бюджету мають змогу надавати фінансову підтримку для створення соціального підприємства, якщо працевлаштування осіб, які перебувають у скрутному становищі на ринку праці визначається специфічною метою діяльності підприємства. Крім того, за Законом фінансова підтримка може надаватися іншими корпораціями чи фондами сприяння та розвитку соціального

підприємництва. Надання підтримка передбачає відповідну юридичну процедуру ухвалення постановою уряду.

Данія. У Данії загальна політика соціального підприємництва почалася активно реалізовуватися у вересні 2013 року з рекомендаційного звіту Комітету соціальних підприємств та надання рекомендацій уряду, зокрема, необхідності прийняття нового закону, який стосується саме соціальних підприємств – Закон №711 від 25.06.2014 про «Зареєстровані соціальні підприємства» з урахування умов Директиви ЄС про державні закупівлі (Directive 2014/24/EU).

Законом передбачено можливість реєстрації підприємства зі статусом «соціальне підприємство», отримання офіційної печатки, внесення до реєстру «зареєстрованих соціальних підприємств» в Данії. Для реєстрації підприємства соціальним законодавством передбачено наступні основні критерії: соціальне призначення діяльності (визначається метою створення); розширена підприємницька діяльність; незалежність від органів державної влади; інклюзивне та відповідальне управління; спрямування прибутків на реалізацію соціальних цілей.

Серед основних організаційно-правових форм, в яких можуть створюватися та здійснювати свою діяльність за законодавством Данії соціальні підприємства визначені фонди, асоціації та товариства з обмеженою відповідальністю.

Залежно від організаційно-правової форми у Данії щодо соціальних підприємств варіюються фіскальні особливості, формуються конкретні правила, виникають переваги, які характерні лише до такої форми підприємства, та не поширюються на інші. Це означає, що важливим етапом для розвитку є саме чітка обізнаність із законодавчими нормами та виваженість у виборі відповідної організаційно-правової форми для соціального підприємництва, а також реєстрація як соціального підприємства. Фіскальна підтримка розвитку передбачає непрямі методи, оскільки соціальні підприємства легко розпізнаються за умови реєстрації в

такому статусі [25].

Бельгія. У Бельгії соціальне підприємництво законодавством не закріплене, проте з 1996 р. ухвалені нормативні документи для компаній із соціальною місією («social purpose company»). Підприємницька діяльність для таких компаній не обмежується федеральним законодавством, відсутні також вимоги до розподілу прибутків між засновниками (допустимі окремі варіанти мінімізації витрат на таку діяльність). Робота соціальних підприємств зосереджена на товарах й послугах, які не характерні для звичайного бізнесу і громадського сектору [18].

Для узагальнення практичного досвіду діяльності компаній із соціальною місією у Бельгії активно працюють інституції мережі European Research Network, які досліджують феномен соціального підприємництва. Серйозним поштовхом для підтримки та стимулювання розвитку соціального підприємництва стала програма фінансової банківської підтримки впродовж 2007–2008 рр. організацій, що працювали виключно в соціальній сфері країни.

Канада. Регулювання соціального підприємництва передбачає їх створення у формі благодійних та кооперативних корпорацій [13, 18]. Слід відмітити, що законодавство Канади сприяє розвитку соціальних підприємств на рівні традиційних підприємств, але чітко розмежовує соціальний бізнес та бізнес соціального призначення. Залежно від вибору, різняться методи підтримки відповідних підприємств. Для соціальних підприємств обов'язковою вимогою є створення Ради соціального підприємства, яка спостерігає за дотриманням підприємством правових основ здійснення соціального підприємництва. Підтримка розвитку соціального підприємництва передбачає на регулярній основі консультативну безкоштовну підтримку їх діяльності фахівцями державних служб та спеціалістами органів місцевого самоврядування.

США. Конкретизації термінологічної щодо соціального підприємництва та чіткого законодавчого закріплення поняття соціального

підприємства окремо не визначено. В основі регулювання соціального підприємництва покладено проєктний підхід, тобто цілі проєкту мають бути визначені як соціальні. У США соціальне підприємництво походить із сфери венчурної філантропії. Реалізація цієї ідеї детермінує інвестиції в соціальне підприємство під низькі відсотки віддачі, без відсотків, на умовах повернення частини суми або у формі програмно орієнтованих інвестицій з мінімальним відшкодуванням. Задля підтримки розвитку соціального підприємництва та пов'язаних з ним соціальних інновацій у США приймають окремі закони, створюють спеціальні відомства, організовують масштабні грантові конкурси та навіть розсекречують державні таємниці. Законодавство чітко встановлює сферу інтересів, права і обов'язки фінансових та компенсаційних структур, задіяних в проєктах соціального підприємства. Основними для реалізації є торги та процедури, що визначені Державним департаментом. У разі бюджету проєкту понад 300 млн дол США його реалізація передбачає створення Консультативного Комітету, яким оцінюється пропозиція на відповідність чинним правовим актам. Фінансування здійснюється за конкурсом на конкурентних умовах та відповідно до встановлених критеріїв оцінки: досвіду роботи; доведення можливості виконувати необхідну роботу тощо [18].

Польща. У цій країні окреме законодавство про соціальне підприємництво розробляється. В цілому база регулювання соціального підприємництва включає низку нормативно-правових актів: Закон «Про суспільно важливу роботу та волонтерство» від 24 квітня 2003 р.; Закон «Про допомогу при працевлаштуванні та ринок праці» від 13 червня 2003 р.; Закон «Про соціальні кооперативи» від 27.04.2006 р. Саме відповідно до Закону «Про соціальні кооперативи» такі організації функціонують окремо законодавчо визначеною організаційно-правовою формою. Зокрема існує три можливі варіанти створення соціального кооперативу: інституційний, некомерційна асоціація та приватний бізнес. Державна підтримка передбачає звільнення таких кооперативів від сплати реєстраційного збору

та можливості отримати одноразову грошову допомогу визначеного розміру [26].

Латвія. У цій країні здійснення соціального підприємництва базується на вимогах Закону «Про соціальні підприємства» № 212 (6039), введеного у дію Парламентом Латвії (Сеймом) 01.04.2018 р. Законодавством визначено та закріплено поняття соціального підприємства «товариство з обмеженою відповідальністю, якому відповідно до процедур, визначених цим Законом, надано статус соціального підприємства, здійснює господарську діяльність, що створює позитивний соціальний вплив (наприклад, надання соціальних послуг, формування інклюзивного громадянського суспільства, сприяння освіті, підтримці науки, захисту та збереженню довкілля, захисту тварин або забезпеченню культурного різноманіття)» [27]. Основна мета їх діяльності, визначена на рівні законодавства, полягає у сприянні поліпшенню якості життя, працевлаштування тих груп населення, які ризикують соціальним відчуженням (цільова група) за рахунок створення для економічної діяльності соціальних підприємств сприятливого середовища.

Законом передбачені основні вимоги щодо відповідності товариства з обмеженою відповідальністю статусу «соціального». Рішення про надання, відмову, відкликання або відкликання статусу соціального підприємства приймає Міністерство добробуту у разі відповідності підприємства наступним вимогам:

1) цілі, які визначені у статуті товариства та здійснювана господарська діяльність, відповідають вимогам Закону;

2) набуття статусу соціального підприємства здійснено за рішенням зборів засновників. При цьому рішення приймається, якщо за таке рішення було надано не менше двох третин голосів, представлених на зборах, а статут не передбачає більшої кількості голосів, необхідної для прийняття такого рішення;

3) прибуток від діяльності підприємства інвестується для досягнення

статутних цілей, а не зберігається;

4) на підприємстві працюють платні працівники.

Державне регулювання розвитку соціального підприємництва реалізується шляхом організації та надання державної допомоги за такими напрямками дій: фіскальні переваги для соціальних підприємств (деякі витрати не включаються до бази оподаткування податком на прибуток); надання податкової пільги на нерухоме майно відповідно до процедур на підставі закону «Про податок на нерухоме майно» від місцевого уряду; надання права соціальному підприємству для досягнення статутних цілей, залучати волонтерів до діяльності, яка не пов'язана з управлінням та обліком, а також реалізацією основних функцій підприємства [28, с. 24].

Узагальнюючи світовий досвід реалізації регулювання розвитку соціального підприємництва, варто акцентувати на позитивних ефектах від його існування та в цілому від здійснення соціально орієнтованої діяльності даного виду бізнесу, який проявився у аналізованих країнах, що відповідає засадам так званої Білої книги соціального підприємництва [29]:

- сприяння подоланню безробіття працевлаштування осіб з обмеженими фізичними, розумовими та психічними можливостями та;
- диверсифікація варіантів надання державних соціальних послуг за рахунок розширення видів соціальних послуг, тими, які не цікаві іншим суб'єктам бізнесу внаслідок їх малоприбутковості, непопулярності, відсутності належної професійної підготовки;
- сприяння поширенню соціальних ініціатив громадян та їх залучення на засадах волонтерства до реалізації соціальних проєктів, інноваційних ініціатив, мотивації об'єднання громад для вирішення соціальних проблем;
- посилення раціональності у використанні обмежених ресурсів регіону при вирішенні соціальних проблем, сприяння зменшенню навантаження на місцеві бюджети при вирішенні соціальних проблем;
- розвиток соціального підприємництва зумовлює формування

сприятливого конкурентного середовища.

Так, для більшості країн характерний підхід, за якого соціальним підприємництвом визначається підприємницька діяльність неприбуткових недержавних організацій («unprofitable private organization» – UPO, ННО), щодо реалізації ними соціальних цілей за статутом. Місія і цілі таких організацій за статутом – вирішення соціальних проблем, надання соціальних послуг та покращення якості життя відповідної цільової групи, навколо задоволення потреб та інтересів якої ця організація й створювалась. Традиційними суб'єктами соціального підприємництва за такого підходу є неприбуткові організації, що пов'язано з високим рівнем самоорганізації населення у більшості аналізованих країн. Функціонування соціального бізнесу в цих країнах дає змогу долати значну частину соціальних проблем, отримуючи фінансування від цільової групи, населення, держави і донорів [30, с.23].

Разом з тим, більшість країн позиціонує соціальний бізнес традиціями суспільних об'єднань визнанням такого підприємництва бізнесом із соціальною місією. Відповідно до законодавства у більшості європейських країн державні органи (особливо на місцевому рівні) можуть надавати окремі привілеї соціальним підприємствам з метою підтримки їх соціальної місії [12, с.35]. Саме у зв'язку з цим, в окремих дослідженнях можна зустріти ототожнення соціального бізнесу, соціального підприємництва з соціальною відповідальністю бізнесу, про що окремо було досліджено у першому розділі роботи.

Аналізуючи інституційні характеристики реалізації соціального підприємництва звертає на себе увагу вибір організаційно-правової форми їх функціонування. Організаційно-правові форми соціального підприємства, якими реалізується соціальне підприємництво, можуть бути досить різними в різних країнах, але найпоширенішою формою є кооперативи. Так, у країнах ЄС соціальні підприємства функціонують у вигляді «кооперативів соціальної солідарності» (Португалія),

«кооперативів соціальних ініціатив» (Іспанія), «компаній соціальної мети» (Бельгія), «соціальних кооперативів колективної власності» (Франція). В Іспанії, зокрема, діють «мандрагонські кооперативи» з власним університетом, інститутами, школами, дитячими садками.

У більшості зарубіжних країн законодавством визнані соціальні підприємства. Так, Парламент Великобританії легалізував соціальні підприємства (або «компанії, які працюють в інтересах громади» – social interest companies») у 2004 році. Робота соціальних підприємств регулюється законодавчими актами в Угорщині, Чеській Республіці, Словацькій Республіці, Словенії, Литві та Польщі. Зокрема, Польський парламент ухвалив закон «Про соціальні кооперативи» у 2006 році [31]. В Бельгії, Греції, Іспанії, Португалії та Франції функціонування за законодавством соціальні підприємства функціонують як кооперативи. Основою їх діяльності є демократична форма правління, обов'язковий розподіл акцій компанії між засновниками, волонтерами та бенефіціарами.

Порівнюючи основні моделі, доцільно відмітити, що американська модель соціального підприємництва ліберальніша – це «капіталізм із соціально відповідальним обличчям». Насамперед, це зумовлено історично. В Європейських країнах витоком розвитку соціального підприємництва став кооперативний рух, а в США – філантропія. В Європі соціальні підприємства функціонують у формі соціальних кооперативів або асоціацій, створених задля подолання безробіття, ґрунтуючись на ідеї «активної участі». У США – соціальним може розглядатися будь-який вид неприбуткових установ з можливим отриманням доходів. Однак, соціальні підприємства США надають більше видів соціальних послуг порівняно з кооперативами країн Європи.

Загалом, досвід розвитку соціального підприємництва у зарубіжних країнах свідчить, що соціальні підприємства з'являються та функціонують у тих суспільно важливих сферах, в яких змінилось державне фінансувати або його недостатньо для належного вирішення соціальних проблем.

Багато країн використовують соціальне підприємництво також для регулювання ринку праці. Тому розвиток соціальних підприємств у кожній з країн залежить від рівня загального добробуту у цій країні, але й впливає на підтримання належного рівня добробуту, що підтверджують дані табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Рейтингові показники щодо зв'язку підтримки соціального підприємництва з загальними показниками розвитку окремих країн (2020 р.)

Країна	ВВП на душу населення, ПКС (постійний міжнародний долар 2017 р.)	Безробіття, загальний (% від загальної робочої сили) (національна оцінка)	Індекс Джині	Індекс соціального прогресу (макс = 100)	Індекс щастя (ранг з 95 країн)	Індекс людського розвитку (ранг із 189 країн)	Ефективність уряду
Бельгія	115 577,69	5,55	27,6	88,68	6,839 (17)	0,931 (14)	91,35
Бразилія	35 877,68	13,93	48,9	72,06	6,110 (41)	0,765 (84)	49,04
Канада	94 355,23	9,46	32,7	91,41	7,025 (15)	0,929 (16)	99,52
Данія	113 933,05	5,64	28,2	92,15	7,515 (3)	0,940 (10)	99,52
Фінляндія	103 463,86	7,76	27,1	92,26	7,842 (1)	0,938 (11)	99,52
Німеччина	100 861,73	3,86	31,6	90,32	7,312 (7)	0,947 (6)	95,67
Індія	20 271,16	4,68	35,7	58,81	4,225 (92)	0,645 (131)	74,52
Ірландія	198 772,12	5,62	32,8	89,47	7,035 (13)	0,955 (2)	97,60
Італія	101 898,66	9,16	35,2	86,56	6,488 (25)	0,892 (29)	75,00
Латвія	63 454,21	8,10	34,3	83,43	6,229 (34)	0,866 (37)	86,06
Норвегія	125 885,95	4,42	28,5	92,63	7,290 (8)	0,957 (1)	100,00
Польща	70 352,36	3,16	31,2	83,08	6,139 (39)	0,880 (35)	74,52
Швеція	104 723,03	8,29	29,6	91,20	7,314 (6)	0,945 (7)	99,52
Україна	27 908,62	9,48	25,6	75,78	5,270 (69)	0,779 (74)	53,37
Об'єднане Королівство	86 705,48	3,74	34,8	88,25	6,798 (18)	0,932 (13)	95,67
Сполучені Штати Америки	130 770,48	8,05	41,1	86,29	7,028 (14)	0,926 (17)	95,67

Джерело: систематизовано та складено за даними [32–36]

Так, можна констатувати, що чим вище рівень розвитку країни, тим більшою підтримкою характеризується й розвиток соціального підприємництва. І, навпаки, у країнах із високим рівнем підтримки

розвитку соціального підприємництва спостерігаються високі позиції для показника ВВП на душу населення, показників людського розвитку, контролю безробіття та бідності, що відображається на загальному міжнародному показникові індексу щастя, індексу соціального прогресу, індексі людського розвитку, а також показникові ефективності уряду. Якщо міжнародний індекс щастя орієнтований на виявлення відчуття людини щасливим, тобто необтяженим соціальними проблемами, то індекс соціального прогресу дає змогу не вимірювати щастя чи задоволеність життям людей, а зосереджується на фактичних життєвих результатах у основних соціальних сферах життєзабезпечення людини, тобто задоволеності її соціальних потреб: від житла і харчування до прав та освіти.

Узагальнення результатів аналізу моделей розвитку соціального підприємництва та особливостей його нормативно-правового регулювання дає змогу визначити, що для ефективного розвитку соціального підприємництва в Україні варто розглядати його соціальну користь, за прикладом Великобританії.

Окремої уваги потребує налагодження партнерських відносин уряду з некомерційним сектором на основі законодавчого регулювання таких відносин; доцільно запровадити також досвід Великобританії та Канади щодо «соціальних консультантів», експертів.

Результати дослідження досвіду регулювання функціонування соціального підприємництва в окремих європейських країнах та країнах Америки засвідчили важливість економічних та нормативно-правових факторів. Таким чином, наявність значної кількості соціальних проблем зумовлює потребу розвитку соціального підприємництва, а сам розвиток такого бізнесу потребує відповідного економічного середовища та належного законодавчого забезпечення. У цьому контексті, для формування власної моделі регулювання соціального підприємництва в Україні, світовий досвід є лише певним орієнтиром, який визначає напрям

необхідних змін у законодавстві, діяльності підприємств і функціях держави. За нинішніх умов бізнес має змогу взяти на себе значну частину задоволення соціальних потреб населення, а не лише своїх працівників (медичне забезпечення, формування та утримання об'єктів інфраструктури), що традиційно закріплені функціями держави, але за умови налагодження сприятливих умов та транспарентності щодо гарантій стабільного і безперешкодного розвитку самого бізнесу.

Крім того, варто розуміти важливість адаптації відповідного досвіду до наявних умов певної країни. Отже, досвід різних країн у сфері реалізації соціального підприємництва необхідно адаптувати до реалій української економіки. Це пов'язано з самим характером діючого законодавства, традицій, норм та правил, які вже сформовані. Тому просте перенесення успішного досвіду будь-якої країни щодо регулювання соціального підприємництва в іншу країну без адаптації може не надати очікуваного позитивного ефекту. У цьому напрямі окремої уваги потребує розробка національної стратегії чи політики розвитку соціального підприємництва для успішного розвитку цього напрямку бізнесу в Україні, що дасть змогу системно вирішувати проблеми та скоординувати зусилля всіх стейкхолдерів – підприємців, громадських організацій, донорських структур та держави.

2.2. Інституційні чинники та середовище регулювання соціального підприємництва в національній економіці

Соціальне підприємництво у переважній більшості наукових праць визначають загальним феноменом підприємницької діяльності, оскільки в процесі його реалізації одночасно реалізується соціальна та підприємницька функції діяльності. Крім того як особливий різновид підприємництва, цей вид діяльності постійно розширюється і вміщує весь

спектр видів діяльності, пов'язаних із задоволенням соціальних потреб та вирішення соціальних проблем населення, а також враховує в своїй діяльності місцеву специфіку. В Україні соціальне підприємництво набуває особливого значення для розвитку місцевих громад в рамках реалізації децентралізації, створюючи умови для об'єднаних територіальних громад пошуку нових підходів до самофінансування, та забезпечення цим коштом соціального розвитку відповідних громад. Однак, варто зважити, що підприємництво на рівні громади включене у розуміння сутності соціального підприємництва хоча у класичному розуміння підприємництва, громаді така діяльність не характерна [37, с. 138]. Таким чином, соціальне підприємництво у даному ракурсі слід розглядати вектором суспільної користі для конкретної громади, мешканці якої безпосередньо будуть задіяні у здійсненні такої діяльності.

Підтримка соціально вразливих верств населення не лише значне соціальне навантаження, але й загальносвітова тенденція, яка характеризує соціальну орієнтованість бізнесу та влади в кожній конкретній країні. Тому соціальне підприємництво на сьогодні стає реакцією суспільства на вирішення соціальних проблем як на рівні конкретної громади, так і в цілому загальному, з якими стикаються соціальні підприємці всієї країни: працевлаштування осіб з інвалідністю та людей з інших вразливих соціальних груп, виробництво засобів реабілітації та екологічно чистої продукції, надання послуг людям похилого віку та догляд за ними, озеленення, облаштування спеціалізованих майданчиків з тренажерами тощо [38].

Суттєвою перевагою соціального підприємництва порівняно з традиційними видами надання соціальних послуг чи реалізації програм соціальної відповідальності бізнесу є пошук інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем, використовуючи комбінування різноманітних технологій, які застосовуються в соціальній роботі. Головним об'єктом соціального підприємництва є соціально вразливі та

незахищені групи населення. Щодо яких запроваджуються відповідні соціальні послуги для яких правдиться відповідна соціальна робота. Соціальне підприємництво через сукупність внутрішніх інструментів та механізмів здатне вирішувати низку соціально значущих проблем, зокрема сприяти подоланню безробіття, проблем працевлаштування жінок та вразливих груп на ринку праці, неспроможності здійснення адекватних соціальних виплат. Проте такі механізми потребують формування належного інституційного середовища та адекватної співпраці держави та соціальних підприємств [39].

Доцільно акцентувати, що переважною більшістю з організаційно-правового погляду, соціальне підприємництво реалізується шляхом утворення соціальних підприємств, хоч окремо таку організаційно-правову форму в українському законодавстві ще не означено. Серед основних переваг чіткого закріплення на законодавчому рівні соціального підприємства як інституційної моделі реалізації соціального підприємництва варто відзначити можливість вибору будь-якої організаційно-правової форми, яка б оптимально задовольняла інтереси соціального підприємця і щодо виду бізнесу, і щодо мінімізації податків. Саме тому, більшість соціальних підприємців реалізують соціальні ідеї власного бізнесу шляхом утворення неприбуткових організацій. Однак, недоліком слід визначити відсутність пільг від держави безпосередньо соціальним підприємствам, що ускладнює запровадження інструментів підтримки та робить їх більш уразливими порівняно з традиційним бізнесом в конкуренції.

Відмінності у визначенні соціального підприємництва зумовили різні підходи до класифікації соціальних підприємств [40]. Зокрема, розуміння соціального підприємства в цілому передбачає отримання прибутку від своєї соціальної діяльності. Практика їх функціонування підтвердила, що переважна більшість з них фінансово залежні і шукають варіанти залучення коштів благодійних організацій або спонсорів від

бізнесу. Серед основних варіантів існування соціальних підприємств є їх поділ за рівнем фінансової стійкості:

1. Частково самоокупні (діяльність дає змогу частково покривати свої поточні витрати, а тому здебільшого орієнтовані на залучення зовнішніх джерел фінансування).

2. Самодостатні (доходи від діяльності покривають усі поточні витрати на виробництво та реалізацію товарів і надання послуг).

3. Прибуткові (доходи від діяльності забезпечують отримання чистого доходу, що повністю спрямовується на досягнення соціальних цілей).

4. Неприбуткові (існують за рахунок пожертв та залучення зовнішніх джерел фінансування).

Відмінності між зазначеними різновидами полягають у їх спроможності частково або повністю відшкодувати витрати на своє функціонування та надання соціальних послуг різним категоріям громадян.

Результати аналізу співвідношення соціального підприємництва з іншими можливими формами задоволення соціальних потреб чи вирішення соціальних проблем населення у розділі першому цієї роботи, дають підстави відзначити критичні розбіжності соціального підприємництва з окремими формами господарювання, які часто на практиці ідентифікують саме соціальним підприємництвом.

По-перше, найчастіше соціальне підприємництво асоціюється в практичній діяльності з **корпоративною соціальною відповідальністю бізнесу**. Проте, як вже було акцентовано в цій роботі, відмінність соціального підприємництва полягає у прагненні отримувати прибуток від вирішення соціальної проблеми шляхом реалізації інноваційної чи бізнес ідеї. Натомість, соціальна відповідальність бізнесу передбачає виділення частини прибутку від основної діяльності на певні соціальні проекти. Тобто, соціальна відповідальність є добровільним зобов'язанням визначити бюджет на соціальні цілі. У соціального підприємства бюджет

на соціальну мету покривається загальним обсягом отриманого прибутку. У соціального підприємництва вирішення певних соціальних проблем є основною ідеєю формування бізнес моделі діяльності. З іншого боку, корпоративна соціальна відповідальність є більше моральним зобов'язанням бізнесу перед суспільством брати участь у вирішенні певних соціальних проблем, що впливає на його репутацію. Зараз майже всі бізнес організації тією чи іншою мірою (за бажанням, добровільно) приєднуються до допомоги внутрішньо переміщеним особам, Збройним силам України, медичним, освітнім, науковим, культурним чи спортивним закладам.

По-друге, дуже часто соціальним підприємництвом визначають **бізнес у соціальній сфері**. Проте, така асоціація є хибним уявленням. Насамперед, витоком такого погляду є розгляд соціальними підприємствами тих компаній, які отримують прибуток від надання соціальних послуг. Хибність уявлення саме й виходить з нерозуміння суті соціального підприємництва, що призводить до його підміни традиційним бізнесом. Найтипівішими прикладами подібних хибних уявлень є сприйняття соціальним підприємництвом приватних медичних центрів, клінік, дошкільних дитячих закладів з розвитку дитини, приватних закладів освіти, приватних пансіонатів і догляду для людей похилого віку, приватних служб з надання соціальних послуг для різноманітних верств населення тощо. Отже, такі організаційні утворення соціальним підприємництвом не варто розглядати з огляду на відсутність соціальної мети діяльності, а також чіткого розподілу прибутку на досягнення такої мети. Проте, в основі формування бізнесу покладено соціальну проблему для отримання комерційної вигоди від її вирішення. Тобто, суттєва відмінність у даному разі полягає в тому, що вирішення соціальної проблеми приносить прибуток, а не прибуток спрямовується на вирішення соціальної проблеми. В цій площині варто також звернути увагу на появу так званих псевдосоціальних підприємств, які зловживають соціальною місією для власного збагачення. Наприклад, останнім часом у ЗМІ часто

виникають дискусії щодо діяльності підприємств, які декларують працевлаштування осіб із вразливих категорій населення, отримують на пільгових умовах з державного бюджету кошти на створення робочих місць, але фактично користуючись життєвими обставинами таких людей та їх безпорадністю експлуатують за безцінь.

По-третє, *надання платних соціальних послуг* організаціями різних форм власності. Найпоширеніший варіант такої термінологічної невизначеності соціального підприємництва на практиці використовується державними соціальними службами через запровадження платних соціальних послуг. У даному разі ніби є соціальна мета, підприємницька складова, однак такий спосіб не відповідає ознакам соціального підприємництва. У даному разі йдеться про компенсацією за створення та надання соціальної послуги шляхом запровадження плати за її надання. А отже про використання отриманого прибутку на надання соціальних послуг не йдеться.

Аналіз суб'єктів соціального підприємництва у розрізі основних організаційно-правових форм його реалізації дає підстави обґрунтувати позицію щодо переважання фізичних-осіб підприємців (ФОП) (частка складає 26%), що дає змогу мінімізувати витрати на адміністрування бізнесу, спрощує ведення діяльності, спрощує звітність та оподаткування. Разом з тим, структуризація соціального підприємництва за організаційно-правовою формою засвідчує відсутність обмежень у виборі такої форми для здійснення діяльності. Так, присутні більшість організаційно-правових форм господарювання при здійсненні соціального підприємництва, які визначені Господарським кодексом України та передбачені чинним класифікатором організаційно-правових форм господарювання (КОПФГ) [41]. Зокрема, підприємства (приватні підприємства – 16%), господарські товариства (товариства з обмеженою відповідальністю – 13%), кооперативи (сільськогосподарські кооперативи – 10%), громадські об'єднання, благодійні організації та інші подібні організації (громадські

організації – 14%, громадські об'єднання – 5%, благодійні організації – 6%), Інші організаційно-правові форми (підприємець – фізична особа – 26%) (рис. 2.1).

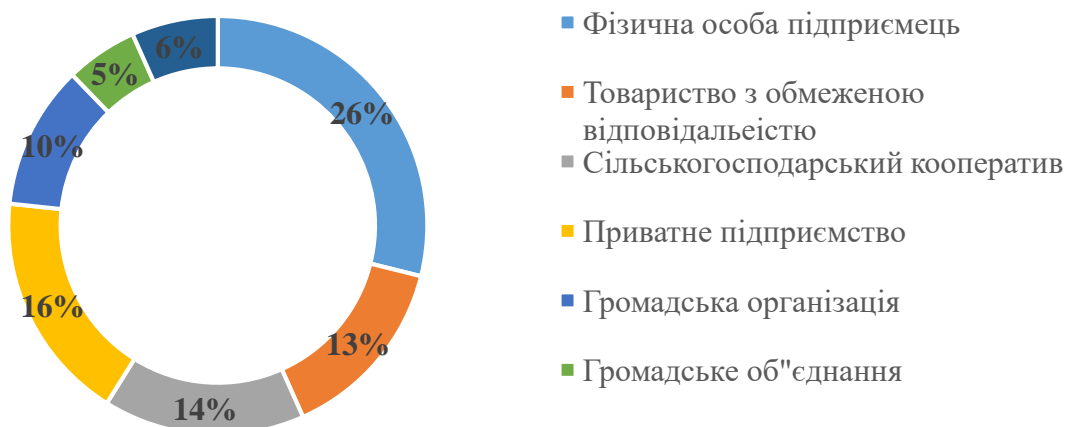

Рис. 2.1. Організаційно-правові форми здійснення соціального підприємництва в Україні у 2020 р.

Джерело: сформовано за даними [42].

Джерелами фінансування соціального підприємництва є: доходи від власної підприємницької діяльності, гранти, залучені кредити, спонсорські внески тощо. Близько 75% обсягу фінансування складають власні кошти, 15% – гранти та спонсорські внески. Кредити складають незначну частку у структурі джерел фінансування (лише 10%). Така ситуація зумовлена високими відсотковими ставками та високими ризиками самої діяльності соціальних підприємців. Серед інших джерел фінансування вирізняються також благодійні внески, нематеріальна підтримка партнерів, інвестиції засновників та учасників тощо.

Глобальні виклики України посилюються низкою процесів, прояв яких на національному рівні характеризується: надмірною залежністю від міжнародної макроекономічної фінансової допомоги, слабкістю соціальних інститутів, бідністю та зовнішньою міграцією українців. Більшість означених викликів є вагомим приводом для пошуку нових форм організації бізнесу, які сприятимуть зменшенню негативних проявів

глобальних впливів. Однією з таких форм варто розглядати соціальне підприємництво, здатному забезпечувати позитивну динаміку не лише в екстенсивному, а й інтенсивному напрямках розвитку [43].

Оскільки в Україні соціальне підприємництво лише формується окремим суспільним сектором, проблеми його функціонування відкриті для досліджень і розробок. У цій сфері важливо формувати концептуальні засади такої діяльності, середовища її здійснення, систематизувати напрями мобілізації ресурсів та партнерів, контролю їх соціального впливу та відкритість для всіх зацікавлених сторін.

Оцінюючи середовище регулювання соціального підприємництва, варто звернути увагу на ті багаторівневі проблеми, вирішення яких потребує формування належного потенціалу можливостей. Так, узагальнення можливостей формування відповідного середовища регулювання соціального підприємництва дає змогу виокремити відповідні напрями для регулювання розвитку соціального підприємництва (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Структурування проблем розвитку соціального підприємництва для цілей регулювання

Проблема розвитку	Потенціал можливостей вирішення	Напрямок регулювання
1	2	3
Відсутність нормативної бази та правових актів для регулювання соціального підприємництва	Можливість обрання найбільш оптимальної організаційно-правової форми з точки зору бізнес-моделі та оподаткування	Розробка нормативно-правової бази регулювання соціального підприємництва для унеможливлення зловживань соціальною метою
Термінологічна невизначеність поняття та суті діяльності в рамках соціального підприємництва	Можливість вибору інституційної моделі з точки зору бізнесу та оподаткування, доступ до ресурсів	Розробка нормативно-правової бази регулювання соціального підприємництва для створення умов підтримки та розмежування соціального підприємництва від надання платних соціальних послуг чи соціальної відповідальності бізнесу

1	2	3
Недостатність джерел фінансування, обмеженість державного бюджету для повного задоволення соціальних потреб	Активна підтримка фондами та міжнародними організаціями. Наявність декількох конкурсних та грантових програм, які інвестують, надають пільги у вигляді позик, консультацій та допомагають соціальним підприємцям будувати та покращувати власний бізнес	Формування партнерських відносин та запровадження співфінансування соціального підприємництва
Недиверсифікованість ресурсної бази забезпечення діяльності в рамках соціального підприємництва	Здатність до використання ресурсів, які традиційний бізнес не залучає. Кадрові ресурси – соціально вразливі категорії з відносно високим рівнем професійної компетентності, навичками, але є стереотипи статусу, не приваблива робоча сила для основних роботодавців (люди з обмеженими можливостями; літні люди; біженці (внутрішньо переміщені особи); етнічні меншини; молодь; люди, звільнені з місць позбавлення волі; люди з різними залежностями; люди, які живуть з ВІЛ та ВІЛ інфіковані; багатодітні).	Формування сукупності методів підтримки працевлаштування, компенсаторні механізми, налагодження партнерства
Труднощі започаткування діяльності та вибору бізнес-ідеї для реалізації соціального підприємництва	Можливість розширення спектру видів діяльності наданням послуг аутсорсингу (кур'єрська доставка, транспортування, прибирання, обслуговування оргтехніки і комп'ютерних мереж, розміщення реклами, організація зв'язків з громадськістю та розважальних заходів, надання послуг з навчання, бухгалтерського обліку тощо)	Чітке розмежування соціального підприємництва задля унеможливлення зловживань з боку підприємців
Відсутність інформаційної підтримки та просвітницької діяльності	Можливість отримати високий рівень довіри населення на рівні громад активним долученням до вирішення соціальних проблем місцевого рівня	Інформаційна підтримка розвитку соціального підприємництва, роз'яснювальні заходи, спільні проекти

Джерело: узагальнено автором [1].

Отже, незважаючи на значне поширення в різних країнах та частинах світу, в Україні розвитку соціального підприємництва притаманні низка проблем та перешкод інституційного характеру (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Головні інституційні проблеми розвитку соціального підприємництва в Україні

Джерело: узагальнено автором.

Суттєвими проблемами, що стримують в Україні розвиток соціального підприємництва є термінологічна та нормативно-правова невизначеність соціального підприємництва, непрозорість та неоднозначність функціонування соціального підприємництва, що зумовлює виникнення проблем із зловживанням в отриманні грантів, кредитів, пільг та інших преференцій. Зазначене стає перешкодою для функціонування суб'єктів соціального підприємництва через втрату довіри населення та органів влади, які важливі для успішного їх розвитку.

Відсутність інформаційної підтримки соціального підприємництва призводить до недостатнього поширення результатів та накопиченого досвіду при здійсненні соціального підприємництва та формування його позитивного іміджу у суспільстві.

Здійснення соціального підприємництва пов'язане не лише з великою кількістю різноманітних соціальних проблем, але й зі складною сукупністю взаємовідносин між основними учасниками: підприємці, вразливі верстви населення, органи державної влади, державні соціальні інститути, громади тощо. Такі відносини формують цілісну систему взаємодії між ними з високим рівнем транспарентності, складності та непередбачуваності, що дає змогу стверджувати про наявність значної кількості ендогенних та екзогенних чинників. Існування таких чинників впливає на загальний характер соціального підприємництва, формуючи інституціональне середовище його розвитку.

Загально визнано, що чинником є рушійна сила будь-якого процесу, умова за якої процес здійснюється, тобто «те, що чинить, здійснює вплив, діюче [44]. Саме з таких позицій варто розуміти інституційним чинником сукупність відповідних базових умов, рушіїв, що впливають на розвиток соціального підприємництва.

Сутнісно-змістовний розгляд основних чинників, які розрізняють у спеціалізованій літературі, зумовлює різну природу їх прояву, що визначає можливості розвитку такого процесу як соціальне підприємство. У більшості наукових праць до основних чинників найчастіше відносять історичні, політичні, економічні, соціальні тощо. Проте, такий перелік не є виключним, оскільки варто врахувати й можливість прояву інших чинників, які зумовлюють функціонування будь-якого середовища. Узагальнення чинників, які впливають на розвиток соціального підприємництва та зумовлюють особливості інституційного середовища його регулювання уявлено на рис. 2.3.

Суб'єктивний контекст появи та прояву чинників

- Управлінські чинники пов'язані з налагодженням циклу управління та дієвістю процесу організації регулювання діяльності учасників процесу соціального підприємництва
- Інформаційні чинники відображають транспарентність функціонування учасників соціального підприємництва
- Психологічні чинники дають змогу врахувати поведінкові аспекти соціальних підприємців та окремих представників відповідних верств населення

Об'єктивний контекст появи та прояву чинників

- Історичні чинники визначають особливості формування та здійснення соціального підприємництва, інструментів його регулювання впродовж всього періоду від зародження ідеї до становлення самостійним явищем в різних умовах та країнах
- Політичні чинники пов'язані з існуванням відповідного політичного та правового режиму, державного устрою та враховують умови створення якісного законодавства для реалізації соціальної місії, соціальної політики в країні
- Економічні чинники визначають можливості здійснення соціального підприємництва з огляду на економічну стабільність, умови економічного розвитку країни

Рис. 2.3. Інституційні чинники регулювання розвитку соціального підприємництва

Джерело: узагальнено автором.

Основні інституційні чинники, які визначають особливості регулювання розвитку соціального підприємництва доцільно розглядати з точки зору суб'єктивного та об'єктивного контекстів їх появи та прояву, що пов'язано з об'єктно-суб'єктною природою даного явища.

Об'єктивний контекст появи та прояву інституційних чинників регулювання розвитку соціального підприємництва передбачає врахування умов, за яких виникає відповідна соціальна потреба, яка потребує задоволення та соціальна проблема, яка вимагає вирішення. Поява таких потреб та проблем об'єктивна, оскільки не залежить від бажань чи прагнень самої людини, але виникають за відповідних наявних умов розвитку суспільства. Впродовж розвитку суспільства потреби структуруються, змінюються, що відображається зміною підходів до

вирішення соціальних проблем та вибору інструментів регулювання соціальних процесів у різні історичні віхи, за різних політичних та економічних систем. У даному контексті варто розрізнити історичні, політичні та економічні інституційні чинники регулювання розвитку соціального підприємництва.

Значний вплив на розвиток соціального підприємництва мають *історичні чинники*, які визначають особливості соціального підприємництва, що формувалися впродовж періоду його становлення самостійним явищем, інституційні засади регулювання, якими виокремлені інструменти регулювання, історичний досвід процесу регулювання соціальних процесів у державі. До основних історичних чинників доцільно відносити: специфіку історичного процесу формування інструментів регулювання; еволюційні аспекти застосування інструментів та важелів регулювання; історичні засади формування моделі державного регулювання соціальних процесів тощо.

Політичні чинники формують передумови регулювання розвитку соціального підприємництва, оскільки пов'язані з умовами існування відповідного політичного режиму, державного устрою та враховують умови створення якісного законодавства для реалізації соціальної місії, соціальної політики в країні, усвідомленні соціальних проблем та важливості їх вирішення, стимулювання розвитку соціального підприємництва, підтримка соціальних ініціатив. До таких чинників доцільно відносити: політичну стабільність у державі; наявність, якість та ефективність нормативно-правового забезпечення розвитку соціального захисту та соціального підприємництва; якість соціального законодавства; ефективність застосування інструментів контролю та підтримки дій основних учасників.

Важливого значення для регулювання розвитку соціального підприємництва мають також *економічні чинники*, які визначають можливості здійснення соціального підприємництва з огляду на

економічну стабільність, умови економічного розвитку країни, стан фінансово-кредитної системи, податкову систему тощо. Важливо брати до уваги загальносвітові тенденції та враховувати чинники глобального середовища, які впливають на функціонування національної економіки. При здійсненні регулювання органи державної влади та місцевого самоврядування можуть розробляти механізми та застосовувати інструменти та методи протидії можливим негативним впливам на діяльність соціальних підприємців, запобігання зловживань ними своїми перевагами або недопущення тиску на соціально-орієнтований бізнес у цілях розвитку національної економіки. Важливими різновидами економічних чинників є окрім глобальних, макроекономічні, секторальні, фінансові та інфраструктурні.

Суб'єктивний контекст появи та прояву інституційних чинників регулювання розвитку соціального підприємництва зумовлює формування та врахування свідомої поведінки учасників соціального підприємництва як реакцію на створені умови для вирішення соціальних проблем, У даному контексті йдеться про свідомий вибір та застосування відповідних інструментів та методів регулювання соціальних процесів. У даному контексті варто розрізнити управлінські, інформаційні, психологічні інституційні чинники регулювання розвитку соціального підприємництва.

Управлінські чинники, що пов'язані з налагодженням циклу управління та дієвістю процесу організації регулювання діяльності учасників процесу соціального підприємництва: наявність системи органів державного регулювання; ефективність роботи таких органів на відповідних рівнях ієрархії; інформаційна прозорість та якість роботи апарату державних органів влади у сфері регулювання; рівень узгодженої взаємодії між окремими органами державної влади та іншими учасниками тощо.

Інформаційні чинники відображають транспарентність функціонування учасників соціального підприємництва через впровадження нових технологій опрацювання інформації, врахування інформаційної асиметрії, доступності та якості інформаційних потоків, інформаційних баз даних, надійність інформації, розвиток інформаційних технологій тощо. Ці чинники тісно пов'язані з інфраструктурними, та в останні роки набувають вагомого значення, оскільки охоплюють процеси інформатизації економічного середовища, пов'язані з існуванням баз необхідних даних та їх захисту; наявності механізмів захисту інформації; рівня розвитку інституційної інфраструктури тощо.

З позицій інституційного регулювання важливого значення набувають також *психологічні чинники*, оскільки дають змогу врахувати поведінкові аспекти соціальних підприємців та окремих представників відповідних верств населення, що суттєво впливає на причинно-наслідкові зв'язки між соціальними проблемами та способами їх вирішення в рамках соціального підприємництва та підтримки його розвитку з боку держави. В цій групі чинників доцільно розрізняти: рівень довіри учасників один до одного; національну ментальність громадян, які впливають на їхню поведінку та довіру тощо.

Досвід країн із розвиненим соціальним підприємництвом підтверджує важливість підкріплення відповідною державною політикою прагнення держави розвивати соціальне підприємництво [45]. Серед основних пріоритетів для формування політики розвитку соціального підприємництва можуть стати: пропагування соціального підприємництва в суспільстві для вирішення соціальних та екологічних проблем; розбудова якісного та дієвого нормативно-правового забезпечення розвитку соціального підприємництва; забезпечення соціальним підприємствам доступу до стабільного фінансування; надання бізнес-послуг із розвитку соціального підприємництва; підтримка досліджень у сфері соціального підприємництва [46].

У процесі розроблення та реалізації державної політики розвитку соціального підприємництва варто також врахувати бар'єри, які зазначені в Моніторингу реалізації Стратегії розвитку малого і середнього України на 2017–2020 роки: «відсутність систематичної взаємодії та комунікації між соціальними підприємствами та існуючі пробіли у питанні вимірювання соціального впливу діяльності підприємств. Уряд України міг би вирішити ці проблеми та усунути бар'єри через спеціальні програми, особливо в межах політики щодо соціального підприємництва». Серед проблем, що потребують вирішення залишаються також незнання посадовими особами органів влади методів та механізмів стимулювання участі суб'єктів господарювання до вирішення соціальних проблем населення, недостатня підготовленість суб'єктів господарювання для реалізації соціального підприємництва [47]. На сьогодні, державна політика у сфері розвитку підприємництва в цілому орієнтована, в першу чергу, на досягнення економічних результатів та одержання прибутку, ігноруючи певним чином досягнення соціальних результатів. З огляду на зазначене, окремої уваги в рамках формування політики розвитку соціального підприємництва з боку держави потребує створення умов заохочення та підтримки соціальних ініціатив суб'єктів господарювання. Як засвідчує динаміка кількісного виміру активізації соціального підприємництва, тенденція до зростання їхньої кількості проявляється у періоди загострення соціальних процесів. Така тенденція характерна для періодів погіршення умов життя певної частини населення, що потребує єднання навколо соціальних проблем та координації зусиль для покращення їхнього соціально-економічного становища.

Проте, складність та невизначеність інституційного середовища здійснення соціального підприємництва не сприяє формуванню та закріпленню соціального підприємництва постійним процесом, що стримує його активний розвиток.

Серед головних перешкод розвитку соціального підприємництва в Україні, у першу чергу, доцільно відмітити відсутність відповідної підтримки: з боку держави та інвесторів, а також незрозумілість для більшої частини населення.

Серед бар'єрів розвитку соціального підприємництва, які потребують належного врегулювання визначаються також відсутність стартового капіталу або його недостатність внаслідок обмеженого доступу до джерел фінансування, особливо інвестиційних і кредитних; відсутність достовірної та надійної інформації щодо соціального підприємства, впливу соціальних підприємств на вирішення соціальних проблем та їх значення в цьому процесі; байдужість суспільства до соціального підприємства внаслідок нерозуміння його сутності та недостатності серйозних наукових досліджень даного явища як феномену підприємства; значні адміністративні витрати; відсутність у соціальних підприємців тісних зв'язків та налагоджених комунікацій з іншими основними учасниками даного процесу; недостатня освіта в сфері соціального підприємства зумовлює недостатність кваліфікованих кадрів з відповідною освітою [48, с. 72, 49–50]. На стриманні розвитку соціального підприємства позначаються стереотипах – виключної ролі держави у вирішення соціальних проблем громадян та недовіри громадян до соціальних підприємців. Серед причин низького розвитку соціального підприємства в Україні також можна відмітити острах перед цією діяльністю внаслідок недостатнього досвіду функціонуванн соціального бізнесу, відсутності навичок фандрайзингу та комплексної державної підтримки [51].

До переваг соціального підприємництва можна віднести високу відповідальність за власні результати діяльності, інноваційні підходи до організації справи, першочерговість соціальної місії при здійсненні підприємства, сприяння вирішенню соціальних проблем вразливих груп

населення, у першу чергу шляхом їх працевлаштування, вплив на прискорення реформ у соціальній сфері.

Соціальне підприємництво сприяє зменшенню безробіття шляхом створення робочих місць; збагачує професійний досвід та забезпечує отримання нових навичок тими, хто задіяний на соціальних підприємствах; активізує розвиток територіальних громад шляхом сприяння соціалізації вразливих груп населення, забезпечуючи роботою, відроджуючи сільські та міські території, поліпшуючи соціальну інфраструктуру в громадах; привертає увагу до проблем соціально незабезпечених верств населення, створює для них умови саморозвитку, забезпечуючи їх роботою; тощо [52, с. 87].

Соціальне підприємництво за своєю економічною суттю є бізнес-способом вирішення соціальних проблем у суспільстві. Втім, соціальне підприємництво суттєво відрізняється від традиційного підприємництва за низкою специфічних притаманних виключно йому характеристик, що й зумовлює існування соціального підприємництва певним феноменом у сфері підприємництва. Перш за все, дана діяльність покликана задовольняти потреби суспільства, які державний сектор належним чином задовольнити не спроможний, а приватний бізнес в цьому не зацікавлений з економічної точки зору. По-друге, соціальне підприємництво зорієнтоване на прийняття на роботу громадян вразливих чи незахищених категорій населення, які зазвичай приватний бізнес належною робочою силою для найму не розглядає. Тим самим соціальне підприємництво долає проблему соціальної ізольованості таких громадян (людей з обмеженими фізичними та психічними можливостями, внутрішньо переміщених осіб, представників груп ризику). По-третє, соціальне підприємництво допомагає психологічній адаптації представників вразливих груп населення шляхом подолання їх пасивності до самостійного вирішення власних матеріальних чи інших проблем, а також сприяє залученню громадськості до реалізації соціальних ініціатив на волонтерських

засадах, об'єднанню громадян навколо вирішення їх соціальних проблем [53]. По-четверте, активний розвиток соціального підприємництва спроможний забезпечити зниження навантаження на бюджет внаслідок заміщення окремих соціальних виплат з бюджету альтернативними варіантами вирішення назрілих соціальних проблем населення [54, с. 32].

Узагальнюючи результати дослідження впливу інституційних чинників та стану середовища регулювання соціального підприємництва, варто акцентувати, що незважаючи на виявлені значні переваги та важливість для розвитку національної економіки, в Україні цей вид соціальної діяльності не отримав підтримки та належного законодавчого забезпечення внаслідок існування низки формальних та неформальних бар'єрів, здебільшого штучного характеру, суб'єктивного походження основних чинників, що й зумовили нерозвиненість інституційного середовища для його розвитку. Найперше, варто відмітити відсутність правового оформлення соціального підприємництва та однієї з можливих форм його реалізації – соціального підприємства. Внаслідок такої термінологічної невизначеності поняття у правовому полі діяльності підприємств, які за своїми ознаками можуть бути зараховані до соціальних, виникає незрозуміння його сутності у владних колах, у представників бізнесу та громадськості. А саме соціальний характер діяльності таких підприємств визначає можливість застосування податкових пільг для них за умови дотримання низки відповідних критеріїв. Крім того, соціальний характер діяльності має вплинути на активізацію участі недержавних організацій у постачанні відповідних послуг у межах соціального замовлення за Законом України «Про соціальні послуги» [55].

Варто відмітити, що імплементація європейського досвіду для державної підтримки соціальних підприємств в Україні вкрай необхідна внаслідок виняткової суспільної важливості розвитку соціального підприємництва на даному етапі розвитку економіки, з огляду на активний прояв соціальної ізоляваності вразливих суспільних груп, та певну

недовіру при сприйнятті соціального підприємництва суспільством. У даному сенсі, легітимація та критеріальна ідентифікація соціальних підприємств дасть змогу прискорити застосування адресних важелів стимулювання та підтримки розвитку соціальних підприємств [56, с. 160].

Отже, важливість і значимість функцій соціального підприємництва в житті суспільства ще недооцінена, розвиток даного сектора економіки необхідний. Це дозволить залучити унікальні технології для втілення великомасштабних стійких соціальних змін в сучасній Україні.

2.3. Сучасні тенденції та потенціал розвитку соціального підприємництва в Україні

Соціальні процеси у суспільстві характеризується розмаїттям явищ, яким притаманна участь різних об'єктів. Такі об'єкти, насамперед, визначаються складністю структури соціальних проблем, з якими стикається суспільство на відповідному етапі свого розвитку. Процеси регулювання за таких умов передбачають орієнтацію на вирішення таких проблем, але інструменти регулюючого впливу різняться суттєво, оскільки різні соціальні проблеми потребують різних підходів до їх врегулювання. Приміром, проблеми безробіття не можуть бути вирішені за рахунок створення зустрічей, на шквал, «анонімних алкоголіків». Тобто, такі процеси та об'єкти мають різні ознаки, властивості та якості, а тому для їх характеристики мають використовуватись різні соціальні показники і системи показників. Це означає, що оцінювання потенціалу розвитку соціального підприємництва потребує не лише чіткої структурованої сукупності відповідних порівнювальних показників, але й передбачає їх тісний зв'язок з описом соціального стану. При цьому виявлення тенденцій та потенціалу розвитку соціального підприємництва крізь дослідження соціального стану можливе за умови структурованої та досить повної системи показників-індикаторів й соціальних нормативів, які

відображають соціальні проблеми, а відтак пов'язані з характеристикою рівня життя населення країни та його окремих соціально вразливих груп.

З позицій визначення потенціалу розвитку соціального підприємництва, науковий інтерес містить розуміння суті самого поняття «потенціал», оскільки його застосування доволі поширене у багатьох науках, що зумовлює наявність різноманітних трактувань його змісту. В дослідженнях економічних процесів поняття потенціалу зазвичай пов'язують з наявністю певних внутрішніх можливостей розвитку або врахування зовнішнього впливу на наявні процеси з метою нарощення будь-яких можливостей розвитку.

Етимологічно «потенціал» пов'язаний з латинським «*potentia*» й означає «приховані можливості», «міць, сила» [57, с. 245]. Разом з тим, у науковій літературі сформувався декілька найбільш типових визначень даного явища:

– «можливості системи ресурсів і компетенцій підприємства створювати результат для зацікавлених осіб за допомогою реалізації бізнес-процесів [57, с.246–247];

– «наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використати для досягнення поставленої мети» [58, с. 13];

– сукупність ресурсів і можливостей, які можуть бути використані підприємством для досягнення певних цілей [59, с. 61];

– «сукупність матеріальних та нематеріальних благ, які можуть бути задіяні для задоволення потреб споживачів; трудові ресурси; використані та невикористані можливості для отримання бажаного результату» [60, с. 16].

Таким чином, пов'язуючи сутність соціального підприємництва та розуміння потенціалу, *потенціалом розвитку соціального підприємництва* доцільно розглядати сукупність наявних можливостей у

відповідних суб'єктів задовольняти соціальні потреби окремих верств населення та вирішувати соціальні проблеми у суспільстві.

Одним з головних завдань в оцінюванні стану та тенденцій у розвитку соціального підприємництва в національній економіці, а ще глибше – виявлення та оцінка потенціалу такого розвитку в умовах трансформації економіки та в умовах обмеженості державного та місцевого бюджетів для повного задоволення соціальних потреб вразливих верств населення є структуризація населення за групами.

За даного підходу можливим стає повніше розуміння зв'язку соціальних проблем та об'єкту соціального підприємництва, який здатен їх вирішувати. Основні соціальні групи населення, потреби та проблеми яких можуть формувати основу для розвитку соціального підприємництва представлені на рис. 2.4.

Слід відмітити, що більшість вказаних на рис. 2.4 груп населення мають достатньо професійних навичок, компетенцій, вмінь, проте їхні потреби та проблеми потребують належної адаптації, що вимагає додаткових витрат. Соціальне підприємництво здатне не лише сприяти вирішенню їхніх проблем, але й спроможне залучати таких працівників, формуючи для них умови більшої соціальної адаптованості, фінансової незалежності та впевненості.

Загалом, коли йдеться про потенціал соціального підприємництва, здебільшого вартує уваги така діяльність з позицій її спроможності забезпечувати соціалізацію для окремих груп населення. Такий підхід доволі давній, оскільки має історичні витоки з кооперативного руху та створення соціально-орієнтованих підприємств в дореволюційну епоху бізнесу родин Терещенків, Ханенків, Симиренків, митрополита А. Шептицького та інших відомих меценатів. До прикладу, в Україні ще у середині двадцятого століття створювалися товариства глухих та сліпих. Діяльність таких підприємств базувалась на залученні до виробництва людей з інвалідністю, що сприяло їх соціалізації.

особи з особливими портебами (з інвалідністю)
біженці
внутрішньо-переміщені особи (ВПО)
ветерани війни та учасники бойових (військових дій) (АТО, ООС тощо)
національні меншини
особи похилого віку
постраждали від збройних конфліктів
особи з важкими хронічними захворюваннями
багатодітні родини, матері-одиначки, багатодітні матері
особи, звільнені з місць позбавлення волі
діти-сироти, безпритульні діти, діти, позбавлені батьківського піклування
постраждали від домашнього насильства, торгівлі людьми, військових дій та злочинів
постраждали від стихійного лиха
безпритульні, безхатченки
особи, які потребують соціальних послуг та соціальної адаптації
інші особи, які потрапили у складні життєві обставини

Рис. 2.4. Основні групи населення, проблеми та потреби яких формують можливості розвитку соціального підприємництва

Джерело: узагальнено автором.

Таким чином, у широкому розумінні, **потенціал соціального підприємництва** утворює певний ореол якісних та кількісних параметрів суспільного розвитку, що визначає здатність відповідного носія соціальних потреб до соціальної адаптованості (соціалізації), фінансової незалежності та впевненості.

Варто відзначити, що розповсюдження соціального підприємництва стає своєрідним трендом на тлі збільшення соціальних проблем у суспільстві та важливості позитивних змін в суспільстві. Оскільки соціальне підприємництво сприяє налагодженню ефективних комунікацій

між основними учасниками суспільних відносин – бізнес структурами, громадським сектором, державними установами – поєднання соціальних і бізнес-підходів забезпечує ефективність вирішення соціальних проблем населення. Однак, з іншого боку, така комунікація ускладнює процеси налагодження ефективної комунікації щодо різних підходів до власної вигоди учасників, а тому питання потребує належного збалансування їх інтересів у цілях, результатах та часі й визначає напрями регулювання у сфері соціального підприємництва.

Враховуючи відсутність в Україні законодавчого визначення поняття соціального підприємництва та прямих нормативних актів щодо його регламентування, в цій сфері діяльності учасники керуються нормативно-правовими документами споріднених чи дотичних сфер, в яких створення чи функціонування суб'єктів підприємницької діяльності за своєю формою та діяльністю можна вважати соціальними.

Дослідження суб'єктів соціального підприємництва у розділі першому даної роботи дає підстави обґрунтувати висновок про розширені можливості їх утворення, відсутність чітких регламентованих норм до організаційно-правової форми здійснення такої діяльності. Однак, з точки зору оцінювання потенціалу соціального підприємництва, даний аспект проблеми характеризується певною специфікою щодо структурування самим соціальних проблем, шляхів їх вирішення та самих носіїв соціальних потреб.

Так, з позицій здійснення економічної діяльності, соціальне підприємництво в Україні в рамках чинного правового поля (статті 85 та 86 Цивільного кодексу України [61]) не містить єдиної вимоги до організаційно-правової форми, тобто здійснювати таку підприємницьку діяльність можна у будь-якій формі організації. Стаття 85 Цивільного кодексу України передбачає віднесення до непідприємницьких тих організацій, які не ставлять основною метою одержання прибутку для подальшого розподілу між учасниками. Вимогами статті 86 Цивільного

кодексу дозволено невідприємницьким товариствам (кооперативам, крім виробничих, об'єднанням громадян тощо) та установам «поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню» [61].

Сприяння реалізації можливого потенціалу свого розвитку соціальне підприємництво має змогу досягти в рамках дії чинного Закону України «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 року № 875-ХІІ, яким регламентована діяльність зареєстрованих громадських об'єднань осіб з інвалідністю, їх спілок, а також квоти на працевлаштування осіб з інвалідністю. Для таких підприємств та організацій громадських об'єднань осіб з інвалідністю статтею 14¹ передбачено «право на отримання державної допомоги як пільги із сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), отримання поворотної та безповоротної фінансової допомоги, позик, пріоритетів при розміщенні державного замовлення, у працевлаштуванні осіб з інвалідністю та в інших формах» [62]. Загальні вимоги та критерії для отримання дозволу на право користуватися пільгами з оподаткування для них визначені Постановою КМУ від 8 серпня 2007 р. № 1010 «Про затвердження Порядку надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування для підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю» [63].

Можливість соціального підприємництва закладена у статті 52 Господарського кодексу України, якою визначено діяльність суб'єктів державного та комунального секторів економіки при здійсненні некомерційної економічної діяльності, яка спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку у сферах (видах діяльності), де підприємництво заборонено законом [64].

Важливим документом, який дає змогу реалізовувати соціальним підприємництвом власний потенціал розвитку є Закон України «Про соціальні послуги» 17 січня 2019 року № 2671-VIII [55]. Цей Закон визначає чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини, основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків.

Не менш важливим у вирішенні завдань удосконалення регулювання соціального підприємництва є також обґрунтований вибір показників-індикаторів, які б дали змогу оцінювати не лише стан, але й визначати потенціал розвитку соціального підприємництва, порівнювати дієвість відповідних заходів з боку держави, застосовуваних у різних країнах. Такий підхід забезпечуватиме кращу імплементацію досвіду не в цілому для застосування, а для точкового використання у конкретних умовах і щодо конкретних соціальних проблем. Тим більш, що світовий досвід впродовж тривалого часу напрацював відповідну сукупність прийомів, які різняться між собою, але можуть стати універсальними щодо конкретної соціальної проблеми. Приміром, використання стимулювання чи податкового заохочення до соціальних підприємств, які опікуються працевлаштуванням осіб з обмеженими можливостями можуть виявитися більш дієвими, аніж їх дотування з коштів місцевого бюджету, в умовах їх дефіциту.

Таким чином, визначення потенціалу розвитку соціального підприємництва та виявлення сучасних його тенденцій базується на системі відповідних показників-індикаторів, структурування яких складає окреме наукове завдання у межах загальної мети даного дослідження.

Слід відмітити відсутність окремих статистичних даних щодо соціального підприємництва як у розрізі суб'єктів, так і з позицій узагальнення соціальних потреб. Зазвичай, статистичні дані подібного характеру пов'язані із показниками щодо функціонування системи

соціального захисту, або у розрізі реалізації окремих напрямів соціальної політики. Зрештою, цей аспект проблеми ускладнює об'єктивну оцінку потенціалу соціального підприємництва, оскільки більшість показників заміщувальні, або ж стосуються загальних настанов реалізації соціальної політики без конкретизації внеску у досягнення результатів саме суб'єктами соціального підприємництва.

Статистичні дані у розрізі саме соціального підприємництва, здебільшого, не систематичні, що ускладнює виявлення стійких тенденцій, та є результатом окремих досліджень чи спеціальних звітів [65].

В Україні в цілому можна виділити декілька організаційно-правових форм соціального захисту, що відображає структурування цієї системи. Розглянемо детальніше ці форми:

1. *Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування* (фінансується коштом держави та Пенсійного фонду України за рахунок податкових надходжень, переважно ЄСВ). Передбачається матеріальне забезпечення непрацездатних громадян у вигляді пенсій, допомог та інших виплат і обслуговувань, які закріплені у законодавстві.

2. *Загальнообов'язкове державне соціальне страхування* (фінансується коштами з відповідних фондів України, створених цільовими надходженнями). Передбачається соціальний захист, що включає матеріальне забезпечення громадян при настанні різних подій як то: хвороба, повна, часткова або тимчасова непрацездатність, втрата годувальника, безробіття, та інші можливі випадки, передбачені законом. Така права, обов'язки і гарантії реалізуються грошовим коштом сформованих сплатою внесків власниками або уповноваженими ним органами, громадянами, одержаних з бюджету та інших джерел, що формуються від надходжень Єдиного соціального внеску (ЄСВ).

3. *Соціальний захист за рахунок прямих асигнувань з Державного бюджету України.* За Бюджетним Кодексом України (ст. 2, 23) така форма призначена для виплати державних пенсій військовослужбовцям,

журналістам, суддям, робітникам прокуратури, підвищених пенсій ветеранам війни та іншим. Окрім того такими прямими асигнуваннями покриваються виплати різноманітних допомог сім'ям з дітьми, медичного обслуговування, професійного навчання і забезпечення роботою інвалідів тощо.

4. *Утримання непрацездатних громадян у державних, комунальних і інших закладах соціального призначення* (фінансується за рахунок прямих асигнувань з державного бюджету, а практична реалізація покладається на місцеві органи праці і соціального захисту, служби соціального захисту МВС України та інші органи). До таких закладів належать будинки-інтернати (пансіонати) для громадян похилого віку, інвалідів, ветеранів війни та праці та дітей, які задовольняють потреби населення у стаціонарному догляді.

5. *Адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми, непрацездатним громадянам, пенсіонерам* (фінансується з коштів Державного та місцевих бюджетів). Передбачає конкретизацію надання соціальної допомоги відповідним групам населення України.

6. *Недержавне пенсійне забезпечення* (фінансується за рахунок недержавних пенсійних фондів на умовах договору). Передбачає виплати пенсій за рахунок попередньо накопичених громадянами власних добровільних страхових внесків у недержавні пенсійні фонди.

7. *Благодійна допомога* (фінансується за рахунок коштів громадських об'єднань і фондів, зібраних відповідними добровільними внесками та пожертвами). Ця форма передбачає можливість отримати допомогу найменш соціально захищеними непрацездатними громадянами (хворими, пристарілими, дітьми), у яких матеріальне становище критичне. Допомога надається вибірково, враховуючи конкретний діагноз та матеріальне становище. Передбачають фінансування державних програм на соціальний захист інвалідів, професійну реабілітацію, покриття витрат

на створення робочих місць для інвалідів та інші види соціальної допомоги інвалідам.

Враховуючи таку будову системи соціального захисту, слід відмітити, що офіційна статистика з питання розвитку соціального підприємництва та функціонування соціальних підприємств відсутня. Держкомстат України оперує даними у розрізі забезпечення соціального захисту, які отримані внаслідок звернень громадян за допомогою до наявних державних установ у сфері надання соціальних послуг чи соціальної допомоги. Проте, по перше, така статистика не відображає ту частину населення, які мають соціальні проблеми чи перебувають у складних життєвих обставинах, але з різних причин за допомогою не звертаються. По друге, в наявній статистиці є лише інформація щодо функціонування державних інституцій. По третє, статистична інформація не відображає дані щодо функціонування соціальних підприємств, адже на рівні законодавчого визначення такого статусу поняття відсутнє. З цього погляду боку наявна офіційна статистична база відображає дані лише частково. Тобто, у даному контексті проблеми, саме удосконалення регулювання соціального підприємництва має змогу забезпечити повніший доступ до соціальних послуг більшої частини тих, хто її потребує, але через наявні труднощі не має змоги звернутися за допомогою, або ж дані про такі звернення офіційній статистиці не відомі. Таким чином, соціальне підприємництво може застосовувати превентивні заходи з виявлення осіб у складних обставинах, але без змоги отримати допомогу від офіційних державних інституцій.

Узагальнення світового і вітчизняного досвіду визначення конкретних параметрів, які характеризують ті чи інші варіанти вирішення соціальних проблем або рівні задоволення соціально-економічних потреб громадян, засвідчують існування на сучасному етапі ще до кінця не відпрацьованих чітких та науково обґрунтованих критеріїв об'єктивного оцінювання показників, що ідентифікують реальний якісний стан рівня

життя різних соціальних верств населення. Крім того виникає необхідність за певними ознаками здійснити їх відповідне ранжування.

Отже, для удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва повинна бути сформована комплексна система показників-індикаторів, аналіз динаміки яких дає змогу інститутам регулюючого впливу своєчасно реагувати на реальний потенціал накопиченої соціальної напруги, спричиненої зростанням масштабів розшарування населення за рівнем доходів й посиленням суспільної маргіналізації.

Результативність державного регулювання соціального підприємництва, передусім, орієнтована на забезпечення належного рівня та якості життя населення, та може бути досягнута за умови врахування комплексу різноаспектних соціальних чинників, що його визначають й відображається системою всебічних кількісних показників оцінювання життєвого рівня. Враховуючи, що параметри життєдіяльності людей та їх потреб характеризуються багатоманітністю та різноплановістю, неможливо виокремити єдиний універсальний показник для оцінювання рівня життя населення чи певної соціальної групи або окремої особи (домогосподарства). Для цього необхідна систематизація характеристик, показників і параметрів, які у своїй єдності відображатимуть стан вирішення соціальних проблем, задоволення суспільних потреб за їх окремими видами, рівень життєвих гарантій, а також умови формування та розподілу матеріальних, духовних благ і послуг в країні. Крім того такі показники мають давати змогу здійснити міжнародні співставлення, тобто бути співставними щодо їх розуміння.

У даному контексті доцільно виділяти блоки показників, які дають змогу відобразити повноту вирішення соціальних проблем у конкретній країні як за відповідними соціальними групами, так і за відповідними суб'єктами надання соціальних послуг. У даному разі варто також наголосити на зв'язку таких проблем з типовими базовими потребами за А.

Маслоу [66]. Отже, структурування показників має відображати рівень задоволення базових потреб особистості, тобто 1–2 рівні потреб за ієрархією Маслоу (потреби життєзабезпечення та безпеки), а також стосуватимуться диференціації соціальних проблем за відповідними вразливими групами населення. Структурування показників за блоками представлено на рис. 2.5.

Рис. 2.5. Структурування блоків показників для оцінювання розвитку соціального підприємництва

Джерело: структуровано автором.

Показники з першого та другого блоку, переважно, та у більшості випадків покриваються статистичними даними щодо реалізації окремих напрямів соціальної політики, узагальнення результатів соціального захисту та дієвості цієї системи, а також пов'язані із ідентифікацією самих соціальних проблем у суспільствах через систему соціальних стандартів та державних соціальних гарантій. При міжнародних співставленнях такі показники додатково відображають рівень бідності, безробіття, стан сфери охорони здоров'я, тривалість життя, смертність тощо. Тобто по суті, ці показники ідентифікують рівень життя населення та його якість.

В Україні програми соціального захисту та соціального забезпечення

реалізуються коштом соціальної допомоги та соціальних послуг в установах спеціального соціального обслуговування. Законом України «Про соціальні послуги» передбачається надання соціальних послуг за «рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ та організацій, плати за соціальні послуги, коштів благодійної допомоги (пожертвувань), коштів одержувачів соціальних послуг та інших джерел» [55], які передбачені на рівні законодавства.

У цілому мережа організаційних утворень, які мають змогу надавати та надають понад 1 млн. осіб соціальні послуги та здійснюють обслуговування громадян, які виявлені та які перебували на обліку у зв'язку зі складними життєвими обставинами і потребували надання соціальних послуг у 2020 році, налічує за офіційними даними Держкомстату 643 одиниці [67]. За рахунок коштів місцевих бюджетів фінансується мережа комунальних установ із соціального захисту та забезпечення населення, сформована з наступних установ: територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), заклади для безхатченків; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; заклади соціального обслуговування, притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей [68, с. 25]. Основною проблемою функціонування такої розгалуженої системи установ соціального захисту населення є їх постійне недофінансування внаслідок застосування ними кошторисного методу, переважно за залишковим принципом, у плануванні та фінансуванні, що ускладнює досягнення конкретних результатів та не дає змоги оцінити результативність витрат бюджетних коштів на фінансування соціальних послуг.

Традиційно в Україні фінансування напрямів соціального захисту населення здійснюється за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів. Відповідно до ст. 87–91 Бюджетного кодексу України за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів здійснюється фінансування

основних напрямів соціального захисту: на випадок непрацездатності; пенсіонери; ветерани війни та праці; сім'ї, діти та молодь; безробітні; інші категорій населення. Як засвідчують дані таблиці 2.4, частка видатків на соціальні цілі впродовж 2015–2020 рр. коливається на рівні 9% до ВВП (від 8,1% до 10,8%), та 25% від загальних видатків на соціальні цілі (від 21,7% до 30,9%). Проте, внаслідок обмеженості бюджетного фінансування, більшість таких напрямів фінансується на межі достатності.

Аналізуючи узагальнені дані таблиці 2.4 щодо структурування населення України з позицій складних життєвих обставин доцільно відмітити загальну стійку тенденцію скорочення чисельності таких осіб. На тлі загального зменшення осіб у складних життєвих обставинах, структура практично незмінна, за виключенням загальної тенденції старіння населення (частка осіб віком 80 років і старші збільшилась з 23,53% 2015 року до 26,03% у 2020 р.

Зазначені у таблиці 2.4 дані відображають повний спектр надання соціальних послуг спеціалізованими відділеннями – відділеннями паліативного догляду вдома та відділеннями соціальної допомоги вдома для осіб з інвалідністю з психічними захворюваннями, а суб'єктами, які надають соціальні послуги – територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центри надання соціальних послуг, структурні підрозділи з питань надання соціальних послуг виконавчого органу об'єднаної територіальної громади та їх відділення і підрозділи.

Разом з тим, різні форми соціального захисту населення (соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога, соціальні послуги тощо) потребують різних методів та джерел їх фінансування. З огляду на накопичений світовий досвід, джерелами фінансування соціального захисту населення можуть стати кошти державного та місцевих бюджетів, державних та недержавних соціальних фондів, суб'єктів господарювання різних форм власності, спонсорів, меценатів,

волонтерів та самофінансування домогосподарств.

Таблиця 2.4

Дані про громадян у складних життєвих обставинах, які потребували надання соціальних послуг протягом 2015–2020 рр., у %

Інформаційні дані	Роки					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6	7
Із загальної кількості – проживають у сільській місцевості	58,55	57,33	56,09	55,46	54,80	52,85
Із загальної кількості – за категоріями користувачів						
особи віком 80 років і старші	23,53	22,79	23,98	24,25	24,30	26,03
особи з V групою рухової активності	2,07	2,08	2,02	1,92	2,08	2,08
громадяни похилого віку	82,75	81,44	80,37	80,24	79,61	78,50
особи з інвалідністю	17,43	17,36	17,48	17,93	17,88	18,23
хворі працездатного віку (до встановлення їм групи інвалідності)	0,13	0,09	0,14	0,22	0,19	0,13
громадяни похилого віку, особи з інвалідністю, хворі, що не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу	46,13	45,86	46,51	46,05	44,89	46,33
громадяни похилого віку, особи з інвалідністю, хворі, що проживають самотньо і мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу	43,21	41,31	41,66	41,04	40,30	40,06
інші громадяни	2,00	2,64	2,91	3,19	2,44	2,86
Із загальної кількості – за статусом						
ветерани війни, у тому числі особи з інвалідністю внаслідок війни	19,51	16,63	15,19	12,99	11,33	9,83
члени сімей учасників АТО та/або ООС	-	-	0,81	0,75	0,71	0,60
внутрішньо переміщені особи	-	-	0,64	0,84	0,66	0,64
біженці	-	-	0,01	0,03	0,01	0,00
ветерани праці	25,24	24,77	25,52	24,57	24,18	23,97
постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС	2,98	2,99	3,08	3,11	3,31	3,02
жертви торгівлі людьми	-	-	0,00	0,06	0,00	0,01
інші категорії	51,25	50,54	29,02	28,69	29,95	29,32
Загальні видатки на соціальний захист (за методологією європейської системи інтегрованої статистики соціального захисту), усього, у % до ВВП	20,50	18,2	17,40	17,40	17,20	17,91

1	2	3	4	5	6	7
Державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення населення (Сума видатків зведеного бюджету України, у % до ВВП)	8,90	10,80	9,60	8,70	8,10	8,30
у % до загальних видатків	25,90	30,90	27,00	24,70	23,40	21,70
Громадяни, які були виявлені та перебували на обліку у зв'язку зі складними життєвими обставинами у % до безробітного населення (за методологією МОП) у віці 15–70 років	96,26	88,89	79,35	81,79	84,05	69,41
Громадяни, які були виявлені та перебували на обліку у зв'язку зі складними життєвими обставинами у % до чисельності постійного населення	3,73	3,50	3,18	3,06	2,98	2,78

Джерело: розраховано та складено автором за даними [67].

Слід звернути увагу та виявлений факт (див. табл. 2.4) наявності чималої частки громадяни, які були виявлені та перебували на обліку у зв'язку зі складними життєвими обставинами у % до безробітного населення (за методологією МОП) у віці 15–70 років. Це підтверджує авторське бачення про важливість стимулювання розвитку соціального підприємництва саме з позицій вирішення проблеми безробіття, яка є своєрідним «фундаментом» для задоволення інших соціальних потреб вразливими групами населення. Адже саме отримання роботи, а відповідно отримання джерела доходу слугуватиме задоволенню інших потреб життєдіяльності, а відтак спроможне стати напрямом подолання бідності.

Оскільки на сьогодні не ведеться окрема офіційна статистика, яка здатна описати соціальне підприємництво у масштабі країни, окрім суб'єктів державної соціальної служби, при аналізі функціонування таких суб'єктів має сенс скористатися результатами каталогу соціальних підприємств, який складався за 2016–2017 років [69], оприлюдненого за проектом «Соціальні підприємства в Україні» громадської організації «Молодіжний центр з проблем трансформації соціальної сфери “СОЦІУМ-

XXI» за фінансової підтримки Western NIS Enterprise Fund. Слід зауважити, що статистика Каталогу також суттєво обмежена критеріями відбору відповідних суб'єктів для включення до каталогу, відображенням самовизначеності відповідних підприємств, а також характером підприємницьких ініціатив, які самостійно визначили себе соціальними. Серед головних критеріїв, які були застосовані при формуванні каталогу застосовувались: 1) працевлаштування осіб із вразливих груп населення (ветерани АТО, ВПО, громадяни з інвалідністю, мешканці сільської місцевості тощо); 2) забезпечення статутної діяльності за рахунок частини чи всього обсягу прибутку (на розвиток громадських організацій, благодійних організацій чи у благодійні фонди); 3) спрямування частини чи всього обсягу прибутку від діяльності на фінансування надання окремих видів послуг соціально вразливим групам населення, фінансову підтримку соціальних, культурних чи спортивних заходів, проєктів [69].

Отже, в каталог потрапили ті суб'єкти господарювання, які самовизначилися, а також діяльність котрих орієнтована на певну частину населення.

Здебільшого, соціальне підприємництво в Україні реалізується через утворення суб'єктів мікро- або малого бізнесу, в якому задіяно до 5 осіб працюючих. Насамперед, це пов'язано з необхідністю забезпечувати швидку адаптивність та гнучкість в діяльності, а також нетривалий процес ухвалення поточних рішень.

Відповідно до проведеного ГО аналітичного дослідження, зазначеним критеріям в Україні у 2008 році відповідали 112 підприємств, а загальна кількість соціальних підприємств на кінець 2017 року досягла 150 суб'єктів.

Проте, вже за даними дослідження у 2020 р. та аналізу інших аналітичних та статистичних джерел, в Україні працюють близько 1000 підприємств, які можна віднести до соціальних, інформацію про окремі з них подано у Таблиці Б.1 Додатку Б. Таке значне зростання у 8,9 разів за

весь період (рис. 2.6) з 112 одиниць у 2008 р. до 1000 у 2020 р., зумовлене посиленням проявів соціально-економічної кризи, спричиненої наслідками військових дій на Сході України, анексії Криму, появою нових категорій осіб, які потребують соціальної підтримки – біженці з Криму та Донбасу, ветерани АТО та ООС, економічною стагнацією, інфляцією тощо.

Рис. 2.6. Орієнтовна динаміка суб'єктів надання соціальних послуг в Україні

Джерело: складено за даними [65, 67].

Саме тому виникла гостра необхідність у пошуку альтернативних джерел фінансування та допомоги у вирішенні соціальних проблем найбільш уразливих категорій громадян» [65, с. 8]. Саме соціальне підприємництво у даному випадку стало певним інструментом вирішення нових соціальних проблем таких груп населення шляхом їх економічної самозгуртованості у прагненні вирішити власні соціальні та економічні проблеми. Як свідчать дані рис. 2.6 за кількістю сомовизначені соціальні підприємства здатні створити ефективну альтернативу державним інституціям при вирішенні соціальних проблем населення. Проте варто

зважати на той факт, що не всі потреби соціального характеру такі підприємства здатні забезпечувати самотужки. Саме тому важлива цілеспрямована державна політика розвитку соціального підприємництва. Узагальнення даних щодо розподілу чисельності зайнятих осіб у суб'єктів соціального підприємництва уявлено на рисунку 2.7.

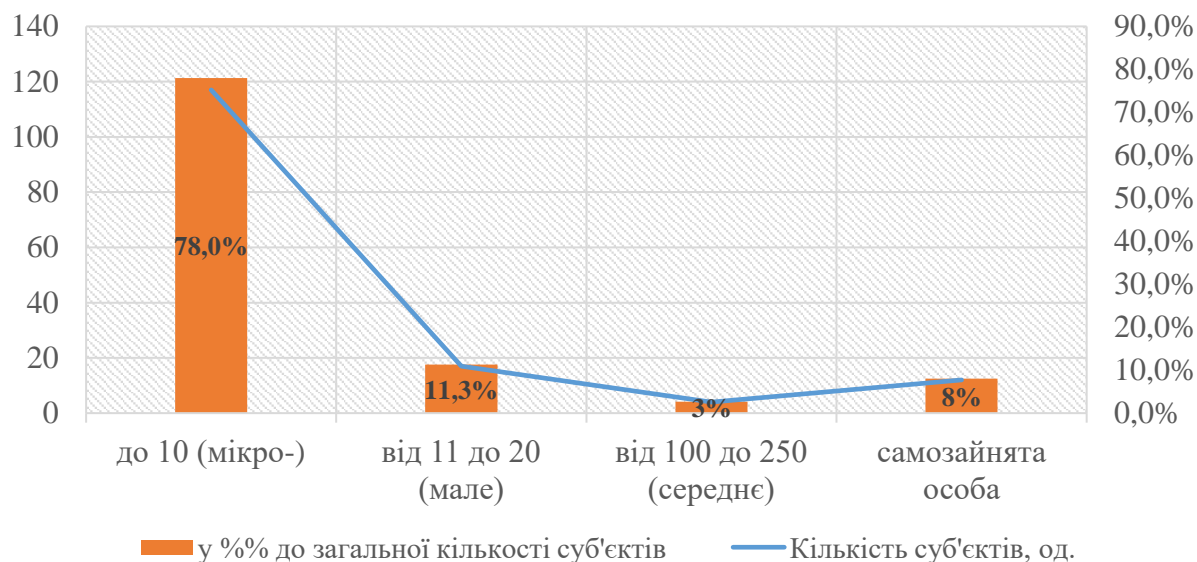

Рис. 2.7. Чисельність працюючих в основних суб'єктах соціального підприємництва України, за даними Каталогу 2016–2017 рр.

Джерело: сформовано за даними [65, 69].

Слід відмітити, що за наведеними даними, суб'єкти соціального підприємництва за критерієм середньої кількості працюючих тяжіють до мікро та малого бізнесу (89% від загальної кількості суб'єктів соціального підприємництва). Так, найбільшу частку у загальній чисельності складають суб'єкти, в яких працювали до 10 осіб, друге місце належить суб'єктам з чисельністю до 20 осіб. Лише 3% внесених до Каталогу соціальних підприємств є представниками середнього бізнесу, а великого бізнесу в переліку немає. Слід відзначити, що є також суб'єкти, які є самозайняті особи щодо їх юридичного статусу, а також такі, залучення до надання соціальних послуг в яких здійснюють на волонтерських засадах.

Важливими напрямками обґрунтування потенціалу розвитку соціального підприємництва є створення нових робочих місць, обсяги орієнтовних річних сум податкових та інших необхідних відрахувань, сум приблизних прибутків соціального підприємства, що важливо для розвитку економіки України.

Стосовно створення нових робочих місць, слід відмітити, що лише діяльність Українського товариства глухих (УТОГ), яке поєднує майже 42 тисячі учасників у 22 обласних та 103 територіальних організаціях, з метою професійного навчання та працевлаштування сприяла створенню 31 виробничих підприємств. А за експертними оцінками сфера соціального підприємництва покриває майже 0,41% всього ринку праці працездатних осіб, у тому числі забезпечує зайнятість 5,5% у сфері охорони здоров'я та надання соціальних послуг в Україні [65].

Соціальні підприємства у переважній більшості випадків займаються працевлаштуванням осіб із соціально незахищених категорій населення. Виходячи з цього, за даними досліджень соціальні підприємства за рік надають соціальні послуги (інформаційні, консультаційні, юридичні інші) у середньому 80 соціально незахищеним особам на місяць та працевлаштовують у середньому 2% таких осіб (осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів АТО/ООС) [65, с. 15].

В Україні перші соціальні підприємства з'явилися за ініціативи та підтримки міжнародних програм технічної допомоги наприкінці 2000-х років. За відсутністю нормативно-правової бази у сфері соціального підприємництва, статистичний облік соціальних підприємств в країні не ведеться. Наразі відсутній єдиний реєстр соціальних підприємств, не ведеться офіційний моніторинг їх чисельності у регіонах України.

Серед найбільш відомих соціальних підприємств можна виділити наступні: ресторани «Урбан 100» (м. Івано-Франківськ) та «Урбан 500» (м. Київ), які спрямовують 80% від прибутку на проекти розвитку міст в Івано-Франківську та Києві; ресторани «Veterano Pizza» у Києві, Одесі, Кривому

Розі, Маріуполі та Стрию, які працевлаштовують ветеранів АТО/ООС; соціальне підприємство «Горіховий дім» (м. Львів), який виробляє печиво, прибутки від якого йдуть на підтримку притулку для жінок, які постраждали від насилля; соціальне підприємство «Ласка» (м. Київ) – перший благодійний магазин на території України, що збирає від населення одяг, аксесуари, взуття та інші речі у хорошому стані, перепродає їх і частину прибутку реінвестує на підтримку соціальних проєктів великих громадських організацій міста. Одяг у хорошому стані, який не може бути продано передається на благодійність у громадські організації, що працюють з вразливими категоріями населення (див. Табл. Б.1 Додатку Б).

Дослідження територіального розподілу соціальних підприємств, за даними Каталогу соціальних підприємств, свідчить про наявність диспропорцій у територіальному розміщенні за регіонами України. Проте розвиток соціального підприємництва спостерігається у всіх регіонах країни (табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

Порівняльна динаміка чисельності регіонального розподілу суб'єктів задоволення соціальних потреб населення на рівні державних центрів та соціального підприємництва

Область	Кількість територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), у % до загальної кількості		Кількість соціальних підприємств, у % до загальної кількості	
	2017 рік	2020 рік	2017 рік	2020 рік
1	2	3	4	5
Вінницька	5,04%	5,44%	1,3%	0,8%
Волинська	2,97%	2,80%	0,7%	0,5%
Дніпропетровська	7,86%	6,84%	3,3%	3,6%
Донецька	4,60%	4,82%	5,3%	4,3%
Житомирська	3,86%	3,73%	2,7%	2,5%
Закарпатська	2,67%	2,80%	4,7%	4,3%
Запорізька	3,71%	2,49%	5,3%	5,3%
Івано-Франківська	2,82%	2,95%	3,3%	3,2%

Продовження таблиці 2.5

1	2	3	4	5
Київська	5,19%	5,60%	5,3%	6,3%
Кіровоградська	4,01%	4,04%	0,7%	0,7%
Луганська	2,37%	1,87%	2,7%	2,6%
Львівська	4,60%	5,13%	9,3%	9,3%
Миколаївська	3,56%	3,73%	2,7%	2,6%
Одеська	4,75%	4,98%	1,3%	1,5%
Полтавська	5,04%	4,98%	7,3%	7,3%
Рівненська	2,97%	2,80%	0,7%	0,5%
Сумська	4,01%	4,51%	2,0%	1,7%
Тернопільська	3,41%	3,58%	2,7%	2,5%
Харківська	6,23%	6,84%	4,7%	4,7%
Херсонська	3,86%	3,89%	2,7%	2,9%
Хмельницька	4,15%	4,04%	2,0%	2,2%
Черкаська	4,45%	4,04%	3,3%	3,6%
Чернівецька	1,93%	1,71%	2,7%	2,8%
Чернігівська	4,30%	4,67%	3,3%	3,3%
м. Київ	1,63%	1,71%	20,0%	21,0%

Джерело: складено за даними [65, 67, 70].

При аналізі регіонального розподілу виявлено зосередження лідерами за кількістю суб'єктів соціального підприємництва є м. Київ та Київська область, Донецька, Запорізька, Львівська і Полтавська області, в яких у 2017 році було розташовано сукупно понад 50% усіх соціальних підприємств і така тенденція зберіглась у 2020 році. Таким чином, за критерієм територіальної концентрації соціального підприємництва лідерами серед регіонів є Київська, Львівська, Харківська, Донецька і Полтавська області (див. табл. 2.5). Слід відмітити, що ці регіони не відрізняються аналогічним рівнем концентрації територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Так, за підсумками 2017 року та 2020 року лідерами були Вінницька, Дніпропетровська, Київська, Полтавська, Харківська області, в яких розташовано від 5% загальної кількості таких центрів. А у 2020 році, до

лідерів доєдналась Львівська область. Таким чином, варто акцентувати увагу, що більшою мірою соціальне підприємництво виникає у тих областях, в яких окрім соціальних проблем є належна «основа» у вигляді вже існуючої порівняно розвиненої мережі центрів надання соціальних послуг. Серед областей аутсайдерів як щодо центрів надання соціальних послуг, так і соціальних підприємств, відімаються Волинська, Луганська, Рівненська області.

За тривалістю функціонування суб'єкти соціального підприємництва відносно молоді, оскільки більшість з них здійснює свою діяльність впродовж від 1 до 3 років (48%), а понад 10 років функціонує 23% відповідних суб'єктів господарювання. Проведений аналіз функціонування соціального підприємництва підтвердив той факт, що нині в Україні досить обмежена кількість доступних для розвитку джерел фінансування. Основним джерелом фінансування більшості суб'єктів соціального підприємництва є кошти від власної комерційної діяльності, на другому місці – донорське фінансування.

Аналізуючи розподіл суб'єктів соціального підприємництва за видами економічної діяльності, доцільно відмітити переважаючу їх кількість у сфері послуг, освіти, відпочинку, туризму, культури (рис. 2.8).

Основна причина такої активності є змога створення відповідних суб'єктів для започаткування діяльності без значних фінансових вкладень. Важливим акцентом для вибору виду діяльності є також вимоги часу, особливості самого регіону функціонування суб'єктів, загальний стан економіки та розвитку бізнес середовища як в конкретному регіоні, так і в цілому в країні.

Враховуючи дані рис. 2.8, чотири види діяльності зосереджують більшість суб'єктів (61,8% їх загальної кількості), які поєднують виробництво та надання послуг: здійснюють психологічну допомогу та реабілітацію (18%), виробляють сувенірну продукцію (15,5%), зайняті у сфері харчування (12,1%), сільському господарстві (16,2%). Решта (близько

40%) орієнтовані на підвищення якості життя представників вразливих верств населення, формування здорового способу життя, тощо.

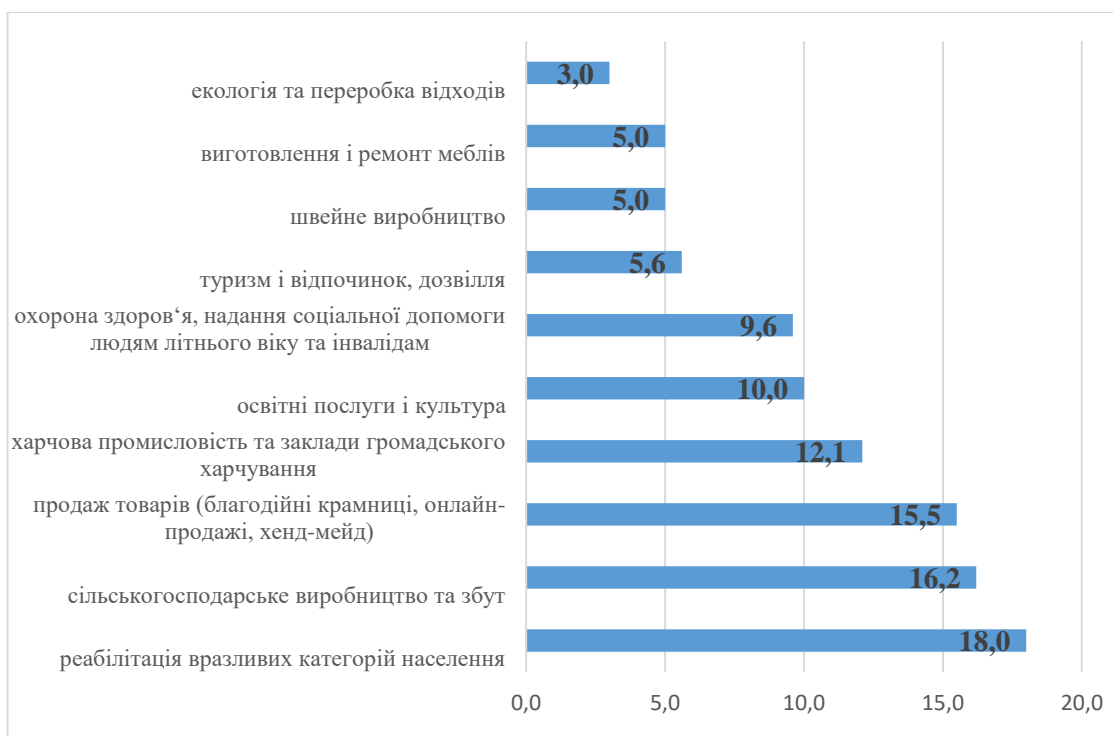

Рис. 2.8. Розподіл суб'єктів соціального підприємництва за видами діяльності у 2020 р., у % до загальної кількості

Джерело: побудовано за даними [65].

Аналіз соціального підприємництва в Україні підтверджує висновок, що основною проблемою недооцінки потенціалу цього виду бізнесу для отримання підтримки розвитку є відсутність законодавчої визначеності. Така ситуація ускладнює розвиток внаслідок складності відрізнити суб'єктів соціального підприємництва від інших суб'єктів господарювання. Такий стан справ ускладнює їх державну підтримку на етапі становлення. Відсутність переваг суб'єктів соціального підприємництва порівняно із традиційними комерційними та некомерційними організаціями є ще однією перешкодою їх розвитку, яка зумовлює неможливість визначення кількості соціальних підприємців в Україні в цілому або будь-якому з регіонів [65]. Таким чином, соціальне підприємництво в Україні лише формується в національній економіці як

самостійний напрям діяльності. Активізація його розвитку потребує створення відповідних інститутів, підтримки та нівелювання перешкод. Соціальне підприємництво має всі підстави стати одним із пріоритетів державної соціальної політики.

Оцінюючи потенціал розвитку соціального підприємництва, слід погодитись з позицією, що поява соціального підприємництва, спрямованого на досягнення конкретних соціально значущих цілей обумовлена неспроможністю ринкових механізмів ефективно вирішувати соціальні проблеми [71].

Загрози та виклики сучасності, які обумовлені пандемією коронавірусу, військовими діями на Сході країни, призводять до необхідності перегляду пріоритетів суспільного розвитку, обґрунтування нових цілей та завдань у сфері соціального підприємництва. Соціальне підприємництво є відповіддю на прояв гострих соціальних проблем, у першу чергу бідність, зростання безробіття, поглиблення майнового розшарування населення в країні, незахищеність вразливих верств населення та людей з обмеженими можливостями, роз'єднаність громади, війна та вимушене переселення людей на нові для них території. Саме чітка соціальна місія, самоокупність (отримання та розподіл прибутку) та звітування соціального підприємства за результатами діяльності робить такі суб'єкти активним учасником соціального прогресу в суспільстві.

Висновки до другого розділу

У ході дослідження історичних аспектів становлення соціального підприємництва та його регулювання виявлено, що вперше поняття «соціальний підприємець» почалось вживатися окремим терміном у 60-х роках 20-го століття у Великобританії, а більш стійкого і широкого поширення поняття «соціальне підприємництво» отримало у 70-80-х роках. Поступово у 90-ті роки 20-го століття відбулась активізація розвитку

соціального підприємництва практично у всьому світі: Європа (Великобританія, Польща, Італія та ін.), країни Північної та Південної Америки (США, Канада, Бразилія), Азійські країни (Південна Корея, Японія, Тайвань). Проте, результати їх діяльності об'єктом офіційної статистики не стали в жодній країні. Це обумовлене декількома причинами, зокрема, невизначеністю статусу соціального підприємництва внаслідок різних підходів до розуміння його сутності, широким спектром сфер та форм діяльності його суб'єктів.

Аналіз правового забезпечення функціонування соціального підприємництва окремих країн, дав змогу виявити, що єдиного уніфікованого варіанту щодо пакету інструментів для регулювання розвитку соціального підприємництва, наразі не сформовано, що пов'язано з особливостями розуміння та можливостями кожної конкретної країни. Аналіз досвіду Великої Британії, Ірландії, Німеччини, Італії, Данії, Фінляндії, Бельгії, США, Канада, Польщі, Латвії засвідчив наявність в них розроблених, прийнятих у дію нормативно-правових актів щодо регулювання соціального підприємництва. Крім того, саме диференціація досвіду функціонування соціального підприємництва зумовила появу основних зарубіжних концепцій соціального підприємництва залежно від ролі держави в його регулюванні.

Виявлено, що організаційно-правові форми соціального підприємства, якими реалізується соціальне підприємництво, можуть бути досить різними в різних країнах, але найпоширенішою формою є кооперативи. Так, у країнах ЄС соціальні підприємства відомі як «кооперативи соціальної солідарності» (Португалія), «кооперативи соціальних ініціатив» (Іспанія), «компанії соціальної мети» (Бельгія), «соціальні кооперативи колективної власності» (Франція). В Іспанії, зокрема, існують так звані «мандрагонські кооперативи», що мають власний університет, інститути, школи, дитячі садки.

Встановлено, що у більшості країн, роботу соціальних підприємств та форму їх функціонування легалізовано та закріплено на рівні законодавства (Великобританії, Угорщині, Чеській Республіці, Словацькій Республіці, Словенії, Литві, Польщі, Іспанії, Португалії, Греції, Бельгії та Франції).

В цілому, досвід розвитку соціального підприємництва підтверджує той факт, що розвиток соціальних підприємств у кожній з країн залежить від рівня загального добробуту у цій країні, але й впливає на підтримання належного рівня добробуту. Таким чином, виявлено, що чим вище рівень розвитку країни, тим більшою підтримкою характеризується й розвиток соціального підприємництва. І, навпаки, у країнах із високим рівнем підтримки розвитку соціального підприємництва спостерігаються високі позиції для показника ВВП на душу населення, показників людського розвитку, контролю безробіття та бідності, що відображається на загальному міжнародному показникові індексу щастя, індексу соціального прогресу, індексі людського розвитку, а також показникові ефективності уряду. І якщо міжнародний індекс щастя орієнтований на виявлення відчуття людини щасливим, тобто необтяженим соціальними проблемами, то індекс соціального прогресу дає змогу не вимірювати щастя чи задоволеність життям людей, а зосереджується на фактичних життєвих результатах у основних соціальних сферах життєзабезпечення людини, тобто задоволеності її соціальних потреб: від житла і харчування до прав та освіти.

Результати дослідження досвіду регулювання функціонування соціального підприємництва в окремих європейських країнах та країнах Америки засвідчили важливість економічних та нормативно-правових факторів. Таким чином, наявність значної кількості соціальних проблем зумовлює потребу розвитку соціального підприємництва, а сам розвиток такого бізнесу потребує відповідного економічного середовища та належного законодавчого забезпечення. У цьому контексті, для

формування власної моделі регулювання соціального підприємництва в Україні, світовий досвід є лише певним орієнтиром, який визначає напрям необхідних змін у законодавстві, діяльності підприємств і функціях держави.

Аналіз інституційних чинників та середовища регулювання соціального підприємництва дав змогу акцентувати, що переважною більшістю з організаційно-правового погляду, соціальне підприємництво реалізується шляхом утворення соціальних підприємств. Серед основних переваг чіткого закріплення на законодавчому рівні соціального підприємства як інституційної моделі реалізації соціального підприємництва варто відзначити можливість вибору будь-якої організаційно-правової форми, яка б оптимально задовольняла інтереси соціального підприємця і щодо виду бізнесу, і щодо мінімізації податків. Саме тому, більшість соціальних підприємців реалізують соціальні ідеї власного бізнесу шляхом утворення неприбуткових організацій. Однак, недоліком слід визначити відсутність пільг від держави безпосередньо соціальним підприємствам, що ускладнює запровадження інструментів підтримки та робить їх більш уразливими порівняно з традиційним бізнесом в конкуренції.

Встановлено, що серед основних варіантів існування соціальних підприємств є їх поділ за рівнем фінансової стійкості: частково самоокупні (діяльність дає змогу частково покривати свої поточні витрати, а тому здебільшого орієнтовані на залучення зовнішніх джерел фінансування); самодостатні (доходи від діяльності покривають усі поточні витрати на виробництво та реалізацію товарів і надання послуг); прибуткові (доходи від діяльності забезпечують отримання чистого доходу, що повністю спрямовується на досягнення соціальних цілей); неприбуткові (існують за рахунок пожертв та залучення зовнішніх джерел фінансування). Відмінності між зазначеними різновидами полягають у їх спроможності

частково або повністю відшкодувати витрати на своє функціонування та надання соціальних послуг різним категоріям громадян.

Виявлено, що суттєва відмінність соціального підприємництва від *корпоративної соціальної відповідальності бізнесу* полягає у прагненні соціального підприємця вирішити соціальну проблему за допомогою отриманого прибутку, тоді як соціальна відповідальність бізнесу за основної мети отримання прибутку лише добровільно виділяє його частину на певну соціальну програму.

Ототожнення соціального підприємництва та бізнесу у соціальній сфері виходить з нерозуміння суті соціального підприємництва, що призводить до його підміни традиційним бізнесом. Однак, такі організаційні утворення бізнесу в соціальній сфері як приватні медичні центри, клініки, дошкільні дитячі заклади з розвитку дитини, приватні заклади освіти, приватні пансіонати з догляду для людей похилого віку, приватні служби з надання соціальних послуг для різноманітних верств населення тощо, соціальним підприємництвом не є з огляду на отримання комерційної вигоди від вирішення соціальної проблеми, що приносить прибуток, а не прибуток спрямовується на вирішення соціальної проблеми.

На відміну від соціального підприємництва такий спосіб вирішення соціальних проблем як *надання платних соціальних послуг* організаціями різних форм власності не відповідає ознакам соціального підприємництва, оскільки йдеться про компенсацією за створення та надання соціальної послуги шляхом запровадження плати за її надання.

За результатами аналізу суб'єктів соціального підприємництва у розрізі основних організаційно-правових форм його реалізації в Україні встановлено відсутність обмежень у виборі форми для здійснення діяльності. Так, присутні більшість організаційно-правових форм господарювання при здійсненні соціального підприємництва (підприємства (приватні підприємства – 16%), господарські товариства

(товариства з обмеженою відповідальністю – 13%), кооперативи (сільськогосподарські кооперативи – 10%), громадські об'єднання, благодійні організації та інші подібні організації (громадські організації – 14%, громадські об'єднання – 5%, благодійні організації – 6%), інші організаційно-правові форми (підприємець – фізична особа – 26%).

Визначено, що суттєвою проблемою, яка стримує розвиток соціального підприємництва в Україні є юридична та термінологічна невизначеність соціального підприємництва, непрозорість здійснення цієї діяльності тощо, що зумовлює зловживання з отримання грантів, кредитів, пільг та інших переваг. В результаті суб'єкти соціального підприємництва втрачають довіру населення та органів влади, необхідні для успішного провадження своєї діяльності.

Встановлено, що основні інституційні чинники, які визначають особливості регулювання розвитку соціального підприємництва доцільно розглядати з точки зору суб'єктивного та об'єктивного контекстів їх появи та прояву, що пов'язано з об'єктно-суб'єктною природою даного явища. **Об'єктивний контекст появи та прояву інституційних чинників** регулювання розвитку соціального підприємництва передбачає врахування умов, за яких виникає відповідна соціальна потреба, яка потребує задоволення та соціальна проблема, яка вимагає вирішення. Поява таких потреб та проблем об'єктивна, оскільки не залежить від бажань чи прагнень самої людини, але виникають за відповідних наявних умов розвитку суспільства. Впродовж розвитку суспільства потреби структуруються, змінюються, що відображається зміною підходів до вирішення соціальних проблем та вибору інструментів регулювання соціальних процесів у різні історичні віхи, за різних політичних та економічних систем. У даному контексті варто розрізнити історичні, політичні та економічні інституційні чинники регулювання розвитку соціального підприємництва.

Суб'єктивний контекст появи та прояву інституційних чинників регулювання розвитку соціального підприємництва зумовлює формування та врахування свідомої поведінки учасників соціального підприємництва як реакцію на створені умови для вирішення соціальних проблем. У даному контексті йдеться про свідомий вибір та застосування відповідних інструментів та методів регулювання соціальних процесів. У даному контексті варто розрізнити управлінські, інформаційні, психологічні інституційні чинники регулювання розвитку соціального підприємництва.

Серед головних перешкод розвитку соціального підприємництва в Україні, у першу чергу, доцільно відмітити відсутність відповідної підтримки: з боку держави та інвесторів, а також незрозумілість для більшої частини населення.

Серед бар'єрів розвитку соціального підприємництва, які потребують належного врегулювання визначаються також відсутність стартового капіталу або його недостатність внаслідок обмеженого доступу до джерел фінансування, особливо інвестиційних і кредитних; відсутність достовірної та надійної інформації щодо соціального підприємництва, впливу соціальних підприємств на вирішення соціальних проблем та їх значення в цьому процесі; байдужість суспільства до соціального підприємництва внаслідок нерозуміння його сутності та недостатності серйозних наукових досліджень даного явища як феномену підприємництва; значні адміністративні витрати; відсутність у соціальних підприємців тісних зв'язків та налагоджених комунікацій з іншими основними учасниками даного процесу; недостатня освіта в сфері соціального підприємництва зумовлює недостатність кваліфікованих кадрів з відповідною освітою, стереотипи стосовно виключної ролі держави у вирішення соціальних проблем населення, інертність та недовіра громадян до соціальних підприємців.

Аргументовано важливість розгляду *потенціалу розвитку соціального підприємництва* як сукупності наявних можливостей у відповідних суб'єктів задовольняти соціальні потреби окремих верств населення та вирішувати соціальні проблеми у суспільстві. Виявлено, що коли йдеться про потенціал соціального підприємництва, здебільшого вартує уваги така діяльність з позицій її спроможності забезпечувати соціалізацію для окремих груп населення. Такий підхід доволі давній, оскільки має історичні витоки з кооперативного руху та створення соціально-орієнтованих підприємств в дореволюційну епоху бізнесу родин Терещенків, Ханенків, Симиренків, митрополита А. Шептицького та інших відомих меценатів. До прикладу, в Україні ще у середині двадцятого століття створювалися товариства глухих та сліпих. Діяльність таких підприємств базувалась на залученні до виробництва людей з інвалідністю, що сприяло їх соціалізації.

Таким чином, у широкому розумінні, *потенціал соціального підприємництва* утворює певний ореол якісних та кількісних параметрів суспільного розвитку, що визначає здатність відповідного носія соціальних потреб до соціальної адаптованості (соціалізації), фінансової незалежності та впевненості. Акцентована відсутність окремих статистичних даних щодо соціального підприємництва як у розрізі суб'єктів, так і з позицій узагальнення соціальних потреб. Виявлено, що статистичні дані подібного характеру пов'язані із показниками щодо функціонування системи соціального захисту, або у розрізі реалізації окремих напрямів соціальної політики. Зрештою, цей аспект проблеми ускладнює об'єктивну оцінку потенціалу соціального підприємництва, оскільки більшість показників заміщувальні, або ж стосуються загальних настанов реалізації соціальної політики без конкретизації внеску у досягнення результатів саме суб'єктами соціального підприємництва.

Аргументовано, що для удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва повинна бути сформована

комплексна система показників-індикаторів, аналіз динаміки яких дає змогу інститутам регулюючого впливу своєчасно реагувати на реальний потенціал накопиченої соціальної напруги, спричиненої зростанням масштабів розшарування населення за рівнем доходів й посиленням суспільної маргіналізації.

Традиційно в Україні фінансування напрямів соціального захисту населення здійснюється за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів. Частка видатків на соціальні цілі впродовж 2015–2020 рр. коливається на рівні 9% до ВВП (від 8,1% до 10,8%), та 25% від загальних видатків на соціальні цілі (від 21,7% до 30,9%). Проте, внаслідок обмеженості бюджетного фінансування, більшість таких напрямів фінансується на межі достатності.

Аналізуючи структурування населення України з позицій складних життєвих обставин доцільно відмітити загальну стійку тенденцію скорочення чисельності таких осіб. На тлі загального зменшення осіб у складних життєвих обставинах, структура практично незмінна, за виключенням загальної тенденції старіння населення (частка осіб віком 80 років і старші збільшилась з 23,53% 2015 року до 26,03% у 2020 р.

Слід звернути увагу та виявлений факт наявності чималої частки громадяни, які були виявлені та перебували на обліку у зв'язку зі складними життєвими обставинами у % до безробітного населення (за методологією МОП) у віці 15–70 років. Це підтверджує важливість стимулювання розвитку соціального підприємництва саме з позицій вирішення проблеми безробіття, яка є своєрідним «фундаментом» для задоволення інших соціальних потреб вразливими групами населення.

Здебільшого, соціальне підприємництво в Україні реалізується через утворення суб'єктів мікро- або малого бізнесу, в якому задіяно до 5 осіб працюючих.

Значне зростання у 8,9 разів за весь період з 112 одиниць у 2008 р. до 1000 у 2020 р. соціальних підприємств в Україні зумовлене посиленням

проявів соціально-економічної кризи, спричиненої наслідками військових дій на Сході України, анексії Криму, появою нових категорій осіб, які потребують соціальної підтримки – біженці з Криму та Донбасу, ветерани АТО та ООС, економічною стагнацією, інфляцією тощо.

При аналізі регіонального розподілу виявлено, за критерієм територіальної концентрації соціального підприємництва лідерами серед регіонів є Київська, Львівська, Харківська, Донецька і Полтавська області. Слід відмітити, що ці регіони не відрізняються аналогічним рівнем концентрації територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Так, за підсумками 2017 року та 2020 року лідерами були Вінницька, Дніпропетровська, Київська, Полтавська, Харківська області, в яких розташовано від 5% загальної кількості таких центрів. А у 2020 році, до лідерів доєдналась Львівська область. Таким чином, варто акцентувати увагу, що більшою мірою соціальне підприємництво виникає у тих областях, в яких окрім соціальних проблем є належна «основа» у вигляді вже існуючої порівняно розвиненої мережі центрів надання соціальних послуг. Серед областей аутсайдерів як щодо центрів надання соціальних послуг, так і соціальних підприємств, відімаються Волинська, Луганська, Рівненська області.

Аналізуючи розподіл суб'єктів соціального підприємництва за видами економічної діяльності, доцільно відмітити, що чотири види діяльності зосереджують більшість суб'єктів (61,8% їх загальної кількості), які поєднують виробництво та надання послуг: здійснюють психологічну допомогу та реабілітацію (18%), виробляють сувенірну продукцію (15,5%), зайняті у сфері харчування (12,1%), сільському господарстві (16,2%). Решта (близько 40%) орієнтовані на підвищення якості життя представників вразливих верств населення, формування здорового способу життя, тощо.

Таким чином, соціальне підприємництво в Україні лише формується в національній економіці як самостійний напрям діяльності. Активізація

його розвитку потребує створення відповідних інститутів, підтримки та нівелювання перешкод. Соціальне підприємництво має всі підстави стати одним із пріоритетів державної соціальної політики.

Основні висновки, результати та положення другого розділу дисертації опубліковані автором у роботах [72–75].

Список використаних джерел до другого розділу

1. Матвієнко-Біляєва Г.Л. Розвиток та становлення соціального підприємництва та соціальної відповідальності в сучасних умовах. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 390–394.

2. Никифорак В. А., Тодорюк С. І., Антохова І. М. Удосконалення нормативно\правового забезпечення України у сфері соціального підприємництва: досвід країн ЄС. *Інвестиції: практика та досвід*. №4/2020. С.5–10. DOI: 10.32702/2306_6814.2020.4.5.

3. Мінняйленко І. В., Биба В. В., Кулябка А. А. Зарубіжні моделі розвитку соціального підприємництва. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.100.

4. Social Enterprise Solutions for 21st Century Challenges. The UK Model of Social Enterprise and Experience. *Publications of the Ministry of Employment and the Economy*. 2010. URL: http://tem.fi/files/26789/TEM_25_2010_netti.pdf:<http://archive.fininst.uk/en/articles/387-publication-social-enterprise-solutions-for-21st-century-challenges.html>. (дата звернення: 02.08.2021).

5. The Development of Social Entrepreneurs in Germany: URL: http://uni-muenster.de/imperia/md/content/ifpol/mitarbeiter/zimmer/developement_of_social_entrepreneurs.pdf (дата звернення: 02.08.2021).

6. Досвід Сполучених штатів Америки щодо розвитку та підтримки соціального партнерства URL: <http://slideshare.net/Vovainer/ss->

36115255 (дата звернення: 02.08.2021).

7. Social Enterprise Social Innovation and Social Entrepreneurship in Poland: A National Report. URL: <http://fp7-efeseiis.eu/nationalreport-poland> (дата звернення: 02.08.2021).

8. Fostering Social Entrepreneurship in Brazil. URL: http://weforum.org/pdf/schwabfound/Linklaters_Schwab_Report.pdf (дата звернення: 02.08.2021).

9. Social Entrepreneurship in India. Overseas Indian Facilitation Centre URL: <http://oifc.in/social-entrepreneurship-india> (дата звернення: 02.08.2021).

10. Lysiuk O., Britchenko I. Social Entrepreneurship as an Instrument of Development of Small and Medium Entrepreneurship in Ukraine. *VUZF review*. 2021. №6(1). С. 38–48. DOI: 10.38188/2534-9228.21.6.04.

11. Удодова В.І., Шаповал В.І. Дослідження досвіду функціонування національних моделей соціального підприємництва. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Карабіна*. 2013. №1042. С. 105–108.

12. Березяк І. І. Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії становлення соціального підприємництва. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : збірник наукових праць, 2014. Випуск 25. С. 31–36.

13. Legal structures for Social Ventures: Social Enterprise, Social Business and cooperatives in Canada URL: <http://www.marsdd.com/mars-library/legal-structures-for-socialventures-socialenterprisesocial-business-and-cooperatives-in-canada/> (дата звернення: 02.08.2021).

14. Public Private Partnership Legislation in Washington State. URL: <http://www.pacificallawgroup.com/public-privatepartnershiplegislation-in-washington-state/> (дата звернення: 02.08.2021).

15. Social enterprise in the united states and abroad – NCNE URL: http://www.nationalcne.org/index.cfm/fuseaction/feature.display/feature_id/14

1/ inde (дата звернення: 02.08.2021).

16. State Authorities (Public Partnership Arrangements) Act, 2002
URL: <http://www.irishstatutebook.ie/2002/en/act/pub/0001/sec0003.html> (дата звернення: 02.08.2021).

17. Nicolls A. The legitimacy of social entrepreneurship: reflexive isomorphism in a pre-paradigmatic field. *Entrepreneurship Theory and Practice*. 2010. Vol. 34, 4. P. 611–633.

18. Шаульська Л.В., Кабаченко Г.С. Розвиток соціального підприємництва як напрям державного регулювання ринку праці. *Економіка і організація управління*. № 2 (22). 2016, с. 300–309.

19. Салій І. Американський та європейський шляхи соціального підприємництва. URL: <http://surl.li/fottu> (дата звернення: 02.08.2021).

20. Zimmer Annette & Bräuer Stephanie. The Development of Social Entrepreneurs in Germany. Westfälische Wilhelms University, Germany. April 2014. URL: <http://surl.li/fottx> (дата звернення: 02.08.2021).

21. Marthe Nyssens (ed.) Social Enterprise. At the Crossroads of Market, Public Policies and Civil Society, (Routledge, 2006), p. 4-5.

22. Borzaga C., Carini C., Carpita M., Lori M. The Relevance and Economic Sustainability of the Social Economy in Italy. *Euricse Working Papers*. 2015. Vol. 81/15. P. 21–27.

23. Act on Social Enterprises in Italia No 155/2006. URL: <http://www.oecd.org/cfe/leed/37508649.pdf> (дата звернення: 02.08.2021).

24. Act on Social Enterprises in Finland (1351/2003). ISN:FIN_2003_L_7393. URL: <http://surl.li/fotua> (Дата звернення: 17.10.2019).

25. Social enterprises and their ecosystems in Europe: country report Denmark: completed by Hulgard L., Chodorkoff L. 2019. URL: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=21200&langId=en> (Дата звернення 26.10.2019).

26. Ciepielewska_Kowalik A., Pielinski B., Starnawska M.,

Szymanska A. Social Enterprise in Poland: Institutional and Historical Context. *ICSEM Working Paper*. 2015. No. 11. P. 38–52.

27. Saeima 2017. Social Enterprise Law, Latvijas, 212 (6039). URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/294484> (дата звернення 18.11.2019).

28. Veigure A., Zorina A. The Potential for Developing a Social Impact Investment Market in Latvia. *Executive Thesis: SSE Riga*. 2017. P. 4–51

29. Розвиток соціального підприємництва в Україні. Біла книга. Під загальною редакцією Валерія Кокотя. К.: 2020. 28с.

30. Гура В., Ігнатович Н. Зарубіжний досвід розвитку соціального підприємства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2014. Випуск 12(165). С.22–25.

31. Eva Les, Marija Kolin, «East Central Europe», in: Janelle A. Kerlin (ed.), *Social Enterprise. A Global Comparison*, Medford: Tufts University Press, 2009.

32. World Development Indicators. *Worldbank. Web site*. URL: <https://databank.worldbank.org/home.aspx> (дата звернення: 02.08.2022).

33. Human Development Reports. *undp.org: Web site*. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads> (дата звернення: 02.08.2022).

34. Social Progress Index. *Social Progress Imperative. Web site*. URL: <https://www.socialprogress.org/index/> (дата звернення: 02.08.2022).

35. World Happiness Report 2021. *World Happiness Report. Web site*. URL: <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2021/WHR+21.pdf> (дата звернення: 02.08.2022).

36. Worldwide Governance Indicators. *Worldbank. Web site*. URL: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/> (дата звернення: 02.08.2022).

37. Ковалевська А. В., Нечипоренко Я. Є. Підприємництво на базі громади як особливий вид соціального підприємництва. *Молодий вчений*. 2019. Вип. 71(7). С. 134–141. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/7/29.pdf> (дата звернення:

08.04.2020).

38. Литвин Л. Соціальне підприємництво: сутність та особливості становлення в Україні. *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* 2018. Вип. 21. С. 86–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2018_21_11 (дата звернення: 08.04.2020).

39. Смачило В.В., Халіна В.Ю., Кильницька Є.В. Development of the social entrepreneurship in Ukraine as an innovative form of the business. *Маркетинг і менеджмент інновацій.* 2018. № 1. URL: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2018_1_235_246.pdf (дата звернення: 08.04.2020).

40. Смалъ В. В. Кокоть В. О. Соціальне підприємництво: підходи до визначення та ідентифікації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Географічні науки. 2016. Вип. 5. С. 69–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ksuhsgs_2016_5_13 (дата звернення: 09.05.2020).

41. Класифікатор організаційно-правових форм господарювання (КОПФГ). *Адвокатське бюро Яновський і партнери. Сайт.* <http://surl.li/fotui> (дата звернення: 02.08.2021).

42. Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз. Аналітичний звіт проекту «EU4Youth – Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні». 2020. 37 с.

43. Кульбако М. С. Соціальне підприємництво: кон'юнктурний тренд чи ефективний інструмент вирішення соціальних проблем суспільства? *Стратегія економічного розвитку України.* 2015. № 36. С. 232–240.

44. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/chynnyk> (дата звернення: 02.08.2021).

45. Арент С.С. Державна підтримка соціального підприємництва: досвід для України. *Державне управління: теорія і практика.* 2017. №1. С.70–75.

46. Кольба І. Соціальне підприємництво як новітнє явище міжнародної економіки *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 95(2). С. 113-114. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_95\(2\)_46](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_95(2)_46) (дата звернення: 06.05.2020).

47. Концепція розвитку соціального підприємництва в Україні (проект робочої групи «Розвиток законодавства у галузі соціального підприємництва» в рамках проекту Координатора проектів ОБСЄ в Україні). URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-inukraine/417257> (дата звернення: 05.05.2020).

48. Носань Н. С. Соціальне підприємництво як важлива передумова розвитку економіки України. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. 2017. Вип. 45(1). С. 69–75. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2017_45\(1\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2017_45(1)_11) (дата звернення: 08.05.2020).

49. Босак І. П. Соціальне підприємництво: основні ознаки та особливості розвитку. *Наукові записки Української академії друкарства*. 2017. № 1. С. 99–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2017_1_13 (дата звернення: 22.04.2020).

50. Сіренко Н.М., Лункіна Т.І. Соціальне підприємництво в Україні: основні аспекти. *Економіка та управління національним господарством*. 2016. № 1. С. 5–10.

51. Осипова С.К., Носирев О. О., Фінансово-економічна безпека регіонів в системі адміністративно-територіального менеджменту. Тези доповідей міжнародної наукової інтернет-конференції «Публічне управління та адміністративний менеджмент: сучасні тренди та перспективи» (28 червня 2021 року). Харків: Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». С. 121–122.

52. Литвин Л. Соціальне підприємництво: сутність та особливості становлення в Україні. *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник*

наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2018. Вип. 21. С. 86–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2018_21_11 (дата звернення: 08.04.2020).

53. Арапетян А., Архипчук О. Чисті прибутки соціального підприємництва. *Практика управління*. 2008. № 7. URL: http://svb.ua/sites/default/files/Social_enterprises.pdf (дата звернення: 11.06.2020).

54. Горин В. П., Булавинець В. М. Соціальне підприємництво як інструмент диверсифікації фінансування соціальної політики. *Агросвіт*. 2021. №15. с. 29–35.

55. Про соціальні послуги. Закон України 17 січня 2019 року №2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 02.08.2021).

56. Міщук Г. Ю., Пилипчук Р. Р. Соціальне підприємництво: критерії ідентифікації та проблеми розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2. С. 152–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2017_2_13 (дата звернення: 17.06.2020).

57. Гончар О. І., Галкіна Ю. Г. Еволюція категорії «потенціал підприємства» та її роль в економічних дослідженнях. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 5, Т. 3. С. 245–247 URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_3/pdf/245-247.pdf (дата звернення: 02.08.2021).

58. Економічна енциклопедія : у 3 т. / за ред. С. Мочерного. Київ : Академія, 2002. Т. 3. 952 с.

59. Лапин Е.В. *Оценка экономического потенциала предприятия*: Монография. Сумы: ИТД «Университетская книга», 2004. 360 с.

60. Роскладка Н. О., Вівсюк І. О. Сутність та структура економічного потенціалу підприємства готельного господарства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. Вип. 47. С. 14–21. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2021/47-2021/4.pdf>

(дата звернення: 02.08.2022).

61. Цивільний кодекс України. 16 січня 2003 року (зі змінами та доповненнями) № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ru/ed20131011#Text> (дата звернення: 02.08.2021).

62. Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 02.08.2021).

63. Про затвердження Порядку надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування для підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю. Постанова КМУ від 8 серпня 2007 р. № 1010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2007-п#n9> (дата звернення: 02.08.2021).

64. Господарський кодекс України 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 02.08.2021).

65. Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз. Аналітичний звіт проекту «EU4Youth – Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні». 2020. 37 с.

66. Maslow A.H. Motivation and Personality. Harper & Row, Publishers, Inc. 1954. 399 p. URL: <https://www.eyco.org/nuovo/wp-content/uploads/2016/09/Motivation-and-Personality-A.H.Maslow.pdf> (дата звернення: 12.04.2021).

67. *Держкомстат України: офіційний сайт*. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 02.09.2022).

68. Лисяк Л.В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. Вип. 11(1), 2017. С.23–30.

69. Каталог соціальних підприємств України 2016–2017 рр. Громадська організація «Молодіжний центр з проблем трансформації

соціальної сфери «СОЦІУМ–XXI», 2017. 302 с.
<https://drive.google.com/file/d/151lNaCLownZVph-lAgcZpk3Esp79sicw/view>
(дата звернення: 02.08.2021).

70. *Міністерство соціальної політики України: офіційний сайт.*
URL: <https://www.msp.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2021).

71. Смачило В.В., Попова Є. Сутність суб'єктів соціального підприємництва. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 27 листопада 2020 р. Харків: ХНАДУ, 2020. С. 201–202.*

72. Голубев О.В. Розвиток соціального підприємництва в світі та можливості для України. *Формування ринкових відносин в Україні.* 2019. №10 (221). С. 105–111. DOI/10.5281/zenodo.3564335.

73. Голубев О.В. Оцінювання потенціалу розвитку соціального підприємництва в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління.* 2022. №3. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-3-03-07>.

74. Голубев О.В. Розвиток соціального підприємництва в Україні. «Шевченківська весна 2018: Економіка» (м. Київ, 27-29 березня 2018 р.). *Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених.* Київ: КНУ імені Тараса Шевченка. 2018. С.252.

75. Голубев О.В. Деякі питання розвитку соціального підприємництва в Україні. *Концепція соціальної безпеки в Україні : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 6 лист. 2020 р.).* Харків: Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук, с. 15-18. URL: http://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201106/article/view/golubiev.

РОЗДІЛ 3. ІМПЕРАТИВИ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

3.1. Методичне забезпечення варіативності регулювання розвитку соціального підприємництва в Україні

Україна всупереч геополітичній нестабільності, кризових потрясіннях, що супроводжували країну практично весь період її становлення самостійною та самодостатньою державою, все ще володіє значними перевагами у існуючих показниках наявності висококваліфікованої робочої сили, характеризується великим потенційним внутрішнім ринком, що дає змогу здійснювати господарську діяльність практичну у всіх видах економічної діяльності. Проте головні переваги та значний потенціал не використовувалися належним чином, що спричинило відсутність запасу міцності. Військові дії на Сході з 2014 року лише загострили соціальні суперечності, та висвітлили прогалини у реалізації соціальних напрямів розвитку країни. Більшість соціальних проблем залишились не вирішеними, та тлі обмеженості джерел фінансування та одночасному зростанні чисельності вразливих груп населення. Така ситуація позначається на низьких позиціях у міжнародних рейтингах, що пов'язано з низькою швидкістю переходу до ринкової економіки, корупційними ризиками, політичною нестабільністю, а останніми роками військовими діями. Це вилилося не лише на загальноекономічних показниках розвитку країни, але й на рівні забезпечення соціальних програм.

Отже, виявлення специфічних характеристик для формування умов розвитку соціального підприємництва в національній економіці, спонукає до розгляду причинно-наслідкових зв'язків між основними параметрами даного феномену. За для цього, з-поміж виявлених чинників, які найбільшою мірою охарактеризовують розвиток соціального

підприємництва, варто конкретизувати заходи впливу: посилення позитивних впливів від розвитку соціального підприємництва на соціально-економічні процеси, запобігання негативним проявам зловживань податковими преференціями, передбаченими соціальним підприємницям, а також формування нейтрального ставлення у визначенні сфер та видів економічної діяльності для реалізації проєктів соціального підприємництва. Слід зазначити, що такий підхід до регулювання розвитку соціального підприємництва в країні сприятиме вибору конкретних сценаріїв дій для основних учасників цього процесу, а також створить відповідні зрозумілі та єдині «правила гри» для кожного з них.

Сучасна наукова спадщина як в національному науковому середовищі, так і міжнародному, нараховує численну варіативність методичних підходів до оцінювання рівня соціального розвитку країни. К. Шапошніков з цього приводу зазначає: «головним інструментом вирішення будь-яких проблемних ситуацій є процес інтеграції знань з різних сфер діяльності і залучення їх до системи в процесі побудови багатовимірних моделей різних явищ і процесів нашого життя» [1, с. 94]. Такий методичний підхід дає змогу розробляти ефективні інструменти регулювання та здійснювати добір методів для формування державної політики регулювання розвитку соціального підприємництва. При цьому, при визначенні індикаторів як відправної позиції формування такої політики вагомим є використання відповідного аналітичного матеріалу та логіки його підбору з належним рівнем інформаційно-статистичного забезпечення аналізу основних параметрів та конкретних показників для ідентифікації соціальних проблем. У даному ракурсі має бути відібрана сукупність таких показників, якими описується соціальний розвиток, особливо у частині характеристики соціальної стабільності у суспільстві.

Тож, одним з важливих аспектів оцінювання індикаторів соціального розвитку є відбір конкретних індикативних показників, які визначають в цілому його досягнутий стан. Можливий перелік індикаторів досить

об'ємний, оскільки характеризує різні аспекти формування та розвитку соціально-економічної системи, соціального розвитку, а також може відображати спроможність вирішувати соціальні проблеми та стійкість системи до прояву нових соціальних викликів, що у сукупності здатне створювати певні ускладнення для самого аналізу. Крім того, сформована сукупність показників може відображати конкретні цілі та орієнтири їх формування, виходячи із загальної мети дослідження, яким і слугує підбір відповідних показників. Крім того, розроблення політики розвитку соціального підприємництва внаслідок відсутності достатнього власного досвіду його реалізації в Україні, та з огляду на початковий етап його розвитку, потребує імплементації позитивного світового досвіду. Своєю чергою, для адекватного сприйняття та узагальнення позитивних міжнародних практик у цілях їх запровадження в національній економіці на рівні політики чи стратегії вимагає вибору тих показників, які не міститимуть суттєвих розбіжностей у методологічних підходах та доступності у країновому розрізі.

Таким чином, за таких обставин, критеріальними ознаками вибору має стати значимість та суттєвість конкретного показника, наявність відповідних та співставних даних, незмінність методик впродовж тривалого періоду та подібність методології розрахунків для оцінювання, періодичність збору інформації, здатність забезпечити співставність показників для різних країн у міжнародному масштабі. Тобто вибір має бути здійснений у такий спосіб, щоб мати змогу адекватно визначити не лише досягнутий стан розвитку соціального підприємництва, але й конкретні детермінанти його подальшого розвитку за відповідної моделі державного регулювання. Проте, наявність значної кількості індикаторів для характеристик соціальних процесів визначається тим, що соціальний розвиток національної економіки є складним та ієрархічним поняттям, яке розкривається з позицій оцінки людського розвитку, якості надання соціальних послуг, рівня забезпечення соціального захисту та розкриває

особливості досягнення соціальної стабільності у суспільстві.

Перелік показників, які дають змогу охарактеризувати чинний стан для можливого розвитку соціального підприємництва в національній економіці, має забезпечуватись, з однієї сторони, проведенням максимально змістовного аналізу, а з іншої – забезпечувати швидкий пошук, систематизацію конкретних співставних даних для відповідних розрахунків. Особливої уваги у цьому контексті заслуговує використання поширених традиційних показників, які містяться у більшості розрахункових моделей виявлення тенденції рівня розвитку економіки країни (ВВП на душу населення у ПКС, темп інфляції, розмір державного боргу, розмір середньої реальної заробітної плати, темпи економічного зростання та інші) та специфічних, які характеризують стан соціально-економічної системи щодо конкретних соціальних проблем у суспільстві (корумпованість економічних систем, рівень безробіття населення, рівень доступу до інтернету, тривалість життя від народження, якість медичної системи, освіта, житлові умови, комунікація, боргова залежність в розрахунку на одну особу тощо). Тобто, якщо загальні показники дають змогу оцінити чинні умови життя населення в країні, формуючи базовий стан соціальної стабільності, то специфічні показники – відображають конкретні соціальні проблеми у суспільстві, які характеризують бідність, безробіття, захворюваність, відсутність житла тощо. Саме на вирішення цих соціально значущих проблем орієнтоване соціальне підприємництво, формуючи можливості для їх вирішення конкретно особою, та з урахуванням загальних умов для здійснення самого соціального підприємництва.

З огляду на вищевикладене, державне регулювання розвитку соціального підприємництва доцільно зорієнтувати на формування відповідних стратегій, які найбільшою мірою сприятимуть вирішенню соціальних проблем у суспільстві, стимулюючи залучення представників вразливих верств населення до економічних процесів, а не лише

вирішуватимуться шляхом збільшення витрат на їх соціальне дотування. За такого підходу вирішуватиметься одночасно проблема підвищення рівня соціальної свідомості населення, а з іншої – ефективність використання фінансових ресурсів платників податків, за рахунок яких і фінансуються соціальні програми країни.

Таким чином, формування та вибір відповідної стратегії регулювання розвитку соціального підприємництва потребує розроблення відповідного методичного забезпечення. Така методика має одночасно слугувати двом цілям. По перше, дати змогу ідентифікувати чинний перелік соціальних проблем та поточний стан їх вирішення (*«індикатор соціальної вразливості (social vulnerabilities)»*). По друге, систематизувати та узагальнити існуючий світовий та український досвід методичного обґрунтування переліку та змісту індикаторів, їхніх значень для аналізу й моделювання соціальних орієнтирів для національної економіки (*«індикатор соціальної стабільності (social stability)»*).

Слід відзначити, що перелік даних для обох варіантів необхідно та бажано формувати з даних міжнародної статистики, яка збирається та систематизується відомими міжнародними організаціями, зокрема Світовим банком, Міжнародним валютним фондом, Євростатом тощо.

«Індикатор соціальної стабільності» (I_{ss}) узагальнює перебіг соціальних процесів у країні відповідно до еталонних показників ряду країн за міжнародними порівняннями. Тим самим цей індикатор дає змогу ідентифікувати чинний перелік соціальних проблем, які накопичились в країні та поточний стан їх вирішення. Основу розрахунку даного індикатора складають загальновідомі та найбільш поширені міжнародні показники у сфері оцінювання соціальних процесів. У цілях формування матриці стратегій, усереднені значень за низкою обраних міжнародних показників окреслюють вектори необхідних змін в країні, оскільки на шкалі виміру позначаються максимальні розрахункові значення з-поміж значної кількості країн, які приймаються до відповідного рейтингування.

Значення самого «Індикатора соціального розвитку» можна розрахувати на основі застосування середнього значення основних показників: індекс людського розвитку (*Human Development Index (HDI)*), світовий рейтинг добробуту (*The Legatum Prosperity Index (LPI)*), індекс щастя (*Happiness Index (HI)*) та індекс соціального прогресу (*Social Progress Index (SPI)*). Розрахунок Індикатора соціальної стабільності (I_{ss}) доцільно здійснювати на основі середнього геометричного, оскільки його обчислення пропонує результати, більш адаптовані до реальності, й підходить для обчислення змінних у індексах.

Співвідношення між значеннями цих агрегованих індикаторів та їх графічна візуалізація дасть змогу сформувати ядро регулювання та деталізувати відповідні варіанти стратегій розвитку соціального підприємництва у вигляді матриці вибору таких стратегій, та обґрунтувати моделі регулювання розвитку соціального підприємництва (рис. 3.1).

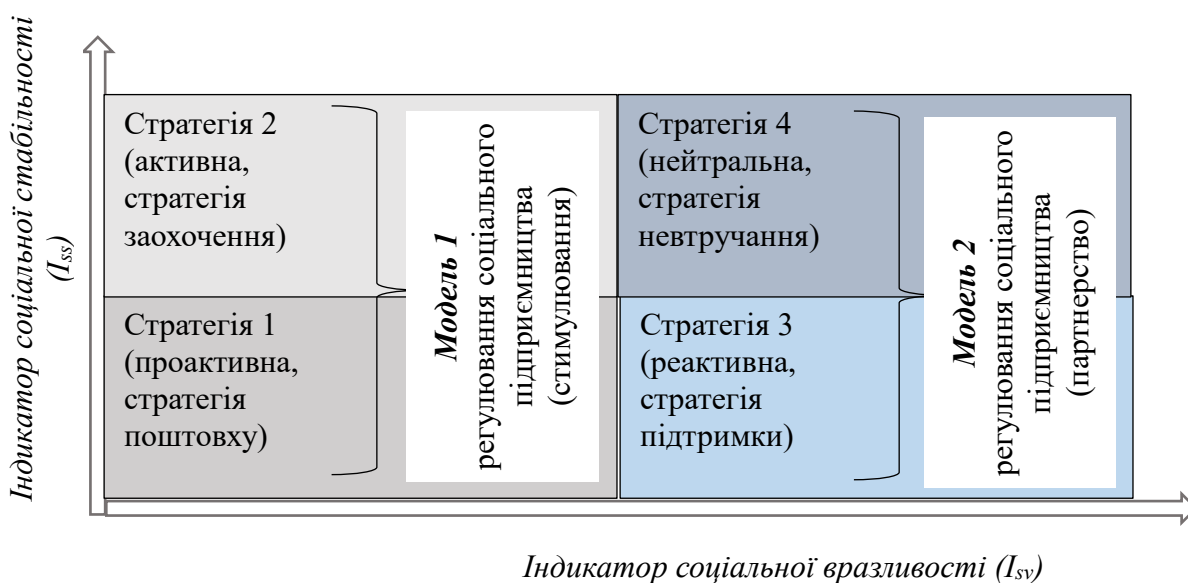

Рис. 3.1. Графічна візуалізація формування ядра стратегій розвитку соціального підприємництва, їх вибору та обґрунтування моделі регулювання розвитку соціального підприємництва

Джерело: розроблено автором

Суттєвою перевагою даного варіанту обчислення середнього

значення є його менша чутливість до екстремальних значень (дуже великих або дуже малих), які можуть змінювати середнє значення за статистичною вибіркою. А, оскільки маємо справу з індексами, головний його недолік щодо неможливості використовувати з від'ємними числами, нівелюється.

Таким чином, матимемо наступний вигляд формалізації обчислення «Індикатора соціальної стабільності» (I_{ss}), значення якого знаходяться у діапазоні від 0 до 1:

$$I_{ss} = \sqrt[4]{HDI \times LPI \times HI \times CPI} \quad (3.1)$$

Слід відмітити, що наближення значення індексу до 1 свідчить про кращу ситуацію в соціальній сфері країни. У таблиці 3.1 подані характеристики міжнародних показників, які прийняті в даному дослідженні для розрахунків «Індикатора соціальної стабільності» (I_{ss}).

Таблиця 3.1.

Основні показники для розрахунку «Індикатора соціальної стабільності» (I_{ss}) та їх характеристика

Показник	Сутність та цільове використання	Значення
Індекс людського розвитку (<i>Human Development Index (HDI)</i>)	Інтегральний показник розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття, як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території. Він є стандартним інструментом при загальному порівнянні рівня життя різних країн і регіонів. Індекс складає United Nations Development Programme (UNDP). Загалом до рейтингу увійшло 191 країна. Індекс включає три виміри людського розвитку : - тривалість здорового життя (тривалість життя при народженні);	Показники призначені для створення індексу здоров'я, індексу освіти та індексу доходу, кожен зі значенням від 0 до 1. Розраховується як середнє геометричне з трьох індексів (кубовий корінь добутку цих індексів і є індексом людського розвитку. Значення вище 0,800 оцінюється як дуже високе, від 0,700 до 0,799 – високе, від 0,550 до 0,699 – середнє і нижче 0,550 – низьке.
	- рівень освіти (очікувані роки шкільного навчання для дітей; середні роки навчання у школі для дорослих); - економічний показник гідного рівня життя (валовий національний дохід на душу населення).	

Показник	Сутність та цільове використання	Значення
Індекс соціального прогресу (<i>Social Progress Index (CPI)</i>)	Індекс соціального прогресу – перша цілісна оцінка рівня соціального розвитку країни незалежно від економічних чинників. Індекс визначає рейтинги країн на базі показників, що мають безпосередній вплив на якість життя людей.. ІСР охоплює дані 146 країн за 51 показником. Індекс було розроблено як органічне доповнення для показника ВВП та інших економічних індикаторів для забезпечення більш цілісного уявлення про загальний рівень розвитку країн. Складається з трьох напрямів соціального розвитку: базові людські потреби, добробут і можливості. Країни поділені на 6 груп за ознаками подібності. Країни рівня 1-ї групи (тіар 1) є високо дохідними. Рівень 2 дещо менше дохідні країни, однак держави із високим рівнем доходності. Країни третього рівня багаті ресурсами, четвертого - демонструють високих соціальний прогрес, однак це - країни середнього або нижчого рівня. Рівень 5 складається з країн з низьким рівнем середнього та низького рівня доходів. Країни рівня 6 є крихкими державами, де нестабільність перешкоджає соціальному прогресу	Оцінюється в балах від 0 до 100 можливих балів.
Світовий рейтинг добробуту (<i>The Legatum Prosperity Index (LPI)</i>)	Аналізує ефективність 167 країн за 66 елементами політики, які вимірюються за майже 300 показниками на рівні країни. Індекс дає змогу скласти повну картину процвітання в його інституційних, економічних і соціальних вимірах. Використання Індексу доцільне країнам визначити свої плани зростання та розвитку. Показники, які використовуються в Індексі, організовані за 12 стовпами, які згруповані в три сфери, важливі для процвітання: Інклюзивні суспільства: безпека та захист, особиста свобода, управління та соціальний капітал Відкрита економіка: інвестиційне	Оцінюється в балах від 0 до 100 можливих балів.

Показник	Сутність та цільове використання	Значення
	<p>середовище, умови для підприємств, доступ до ринку та інфраструктура та економічна якість Уповноважені люди: умови життя, здоров'я, освіта та природне середовище Використовуючи структуру Індексу процвітання, країни в усьому світі можуть оцінювати свої сильні та слабкі сторони, щоб визначити економічні та стратегічні рішення, які необхідно зробити для підвищення рівня процвітання.</p>	
<p>Індекс щастя (<i>Happiness Index (HI)</i>)</p>	<p>Показує добробут людей в різних країнах світу. відображає добробут людей та стан навколишнього середовища в різних країнах світу, який був запропонований New Economics Foundation (NEF) в липні 2006. Всесвітнє опитування Gallup, залишається основним джерелом даних та відображає оцінку респондентами свого поточного життя в цілому, , при цьому найкраще можливе життя для них оцінюється як 10, а найгірше – як 0. Кожен респондент дає числову відповідь за цією шкалою, яка називається драбиною Кантріла. Як правило, для кожної країни щорічно збирається близько 1000 відповідей. Вагові коефіцієнти використовуються для побудови репрезентативних для населення середніх національних значень для кожного року в кожній країні. Національний рейтинг щастя будується на основі середнього показника за три роки, таким чином збільшуючи розмір вибірки, щоб надати більш точні оцінки. Головне завдання індексу відобразити «реальний» добробут націй. До нього увійшли від 143 до 178 країн.</p>	<p>Оцінюється в балах від 0 до 10 можливих балів.</p>

Джерело: узагальнено за даними [2 – 5].

На рисунку 3.2 подано результати розрахунків на прикладах таких країн як Швейцарія, Велика Британія, Сінгапур, Польща та Україні. Вибір Швейцарії, Великої Британії, Сінгапуру зумовлений високими показниками розвитку цих країн в цілому, суттєвих здобутків щодо

добробуту населення та вирішення соціальних проблем, розвитку соціального підприємництва, зокрема, а також сформованих моделей регулювання соціальних процесів.

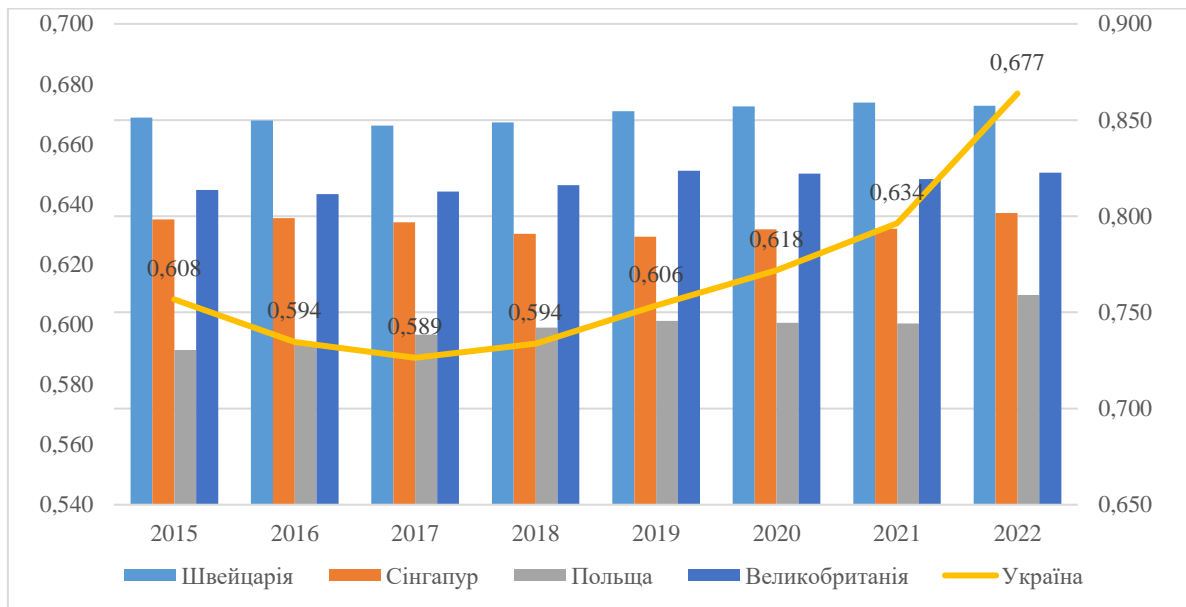

Рис. 3.2. Порівняння динаміки «Індикатора соціальної стабільності» (I_{ss}) для Швейцарії, Великої Британії, Сінгапуру, Польщі та України

Джерело: складено за розрахунками автора

Вибір для порівняння з Україною показників Польщі дає змогу оцінити позитивність реформ в цій країні впродовж побудови демократичних засад функціонування, враховуючи пострадянське минуле цієї країни.

«Індикатор соціальної вразливості» (I_{sv}) дає змогу за даними існуючого стану в країні, ідентифікувати вразливі місця соціального розвитку, відповідні соціальні проблеми для національної економіки, на які доцільно спрямувати соціальне підприємництво. Обчислення здійснюється на основі відповідних показників за сформованим переліком.

Для формування переліку та розуміння змісту вхідних показників соціальної вразливості національної економіки може формуватися матриця з відповідних інформаційних даних: з елементів a_{ij} ($i = 1, \dots, n; j = 1, \dots, m$), рядки якої ($i = 1, \dots, n$) означають номери відповідних деталізованих

показників соціального спрямування, а стовпчики ($j = 1, \dots, m$) – номери груп показників оцінювання. Іншими словами, вибірка може складатися з m напрямів дослідження, де a_{ij} – значення i -ї ознаки, що характеризує стан j -го блоку структурних одиниць соціальної вразливості. Наприклад, це можуть бути окремі блоки «бідність», «безробіття», «смертність», «неосвіченість» тощо, які вміщують відповідні кількісні показники (ознаки). Слід відзначити, що блоками можна визначати окремі країни, якщо здійснюємо порівняння за відповідними ознаками (показниками). У разі, якщо відсутня потреба групувати показники у блоки, можна дещо спрощувати обрахунки та використовувати лише відповідну сукупність критеріїв (показників – $a_i (i = 1, \dots, n)$).

Оскільки показники зазвичай різномірні, до них застосовується стандартизація/нормування. Ця процедура дає змогу привести значення показників до єдиного порівнювального вигляду. Справа у тім, обрані для оцінювання показники, можуть вимірюватися у різних одиницях, оскільки відображають різні аспекти вразливості як досліджуваного явища чи процесу. Зокрема, показники можуть вимірюватися у процентах, у млн. грн., чисельністю осіб тощо). Для нормування важливого значення має вибір оптимальних, порогових та граничних значень для кожного такого показника. Слід відмітити, що для оцінювання соціальної вразливості логічним є застосування порогових значень для окремих показників. Така позиція пов'язана з тим, що соціальні процеси та соціальні проблеми пов'язані із виявленням соціально незахищених чи соціально вразливих груп населення, труднощі яких можуть вирішуватися якнайшвидше в рамках програм соціального підприємництва. Тобто така соціальна вразливість є складним і багатоаспектним явищем, тому для кількісної оцінки доцільно застосувати багатокритеріальні методи аналізу. Ці методи дають змогу поєднати в єдиний показник значення за різними критеріями, різних процесів та їх значущість для суспільства (вагові коефіцієнти критерію) [6, с. 203-204].

З метою розроблення комплексу заходів щодо методичного забезпечення регулювання розвитку соціального підприємництва багатокритеріальні методи доцільно ґрунтувати на матриці критеріїв, що пояснюють порівняні об'єкти (показники міжнародних співставлень), статистичні дані та ваги відповідних їм критеріїв. Більш точна та об'єктивна оцінка соціальної вразливості не може базуватися на якомусь довільному наборі показників. Сучасна соціально-економічна теорія формує цей підхід до оцінки не тільки як якісну характеристику, а й як кількісно вимірюване явище. Це дозволяє сформулювати загальні принципи створення науково обґрунтованого методу визначення рейтингу для груп з метою ранжування їх за оцінкою соціальної вразливості.

Для обчислення «Індикатора соціальної вразливості» (I_{sv}) використовуватимемо середньозважений підхід [6, с. 203-204; 7, с.13-16]:

$$I_{sv} = \sum_{i=1}^n (\tilde{a}_i \times w_i), I_{sv} \geq 0 \quad (3.2)$$

де w_i – вага i -го критерію, \tilde{a}_i – стандартизоване значення i -го критерія (показника).

Необхідно також враховувати напрям впливу показників та їх важливість, що досягається шляхом своєрідного «вирівнювання» їх значень. Тому важливим кроком стає спершу визначення ваги для кожного показника. У цьому разі можна скористатися статистичним аналізом, математичним моделюванням, або ранжуванням. Визначення таких вагових коефіцієнтів можна здійснювати експертними методами, проте залучення експертів може стати дещо суб'єктивним варіантом. Для усунення суб'єктивності при оцінці соціальної вразливості доцільно припустити, що всі показники обираються рівнозначні щодо відповідного явища чи оцінки процесу. Останнє, дає змогу більш повно розглянути складність та багатовимірність соціальної вразливості. Тобто,

$$w_i = \frac{1}{n}; i = 1, \dots, n; \sum_{i=1}^n w_i = 1 \quad (3.3)$$

Окрім визначення ваг показників, у ході оцінювання здійснюється уніфікація показників задля унеможливлення спотворення результату внаслідок різного характеру їх впливу на узагальнюючий результат.

Для приведення окремих показників до єдиної бази порівняння, тобто щоб перетворити кожен головний компонент у оцінку компонента за шкалою від 0 до 1, використовуватиметься проста формула min-max (3.4):

$$\tilde{a}_i = \left\{ \frac{a_i - a_i^{worst}}{a_i^{best} - a_i^{worst}} \right. \quad (3.4)$$

де \tilde{a}_i – нормоване значення відповідного критерію, a_i – значення i -го критерію (вхідні дані), a_i^{best} – краще значення для вхідних даних у виборці; a_i^{worst} – гірше значення для вхідних даних у виборці.

Завдяки цим змінам досягається отримання нормованих значень для показників, які знаходяться в діапазоні від 0 до 1. Слід відмітити, що чим наближене значення показника до 1, тим менш вразливим є внутрішня ситуація з чисельністю невирішених соціальних проблем. Такий підхід дає змогу нівелювати повтори, зменшити помилки при обчисленні, забезпечити конкретизацію соціальних проблем та враховувати набуті підходи до формування й реалізації відповідних напрямів державних соціальних політик.

Визначення варіанту стратегії регулювання соціального підприємництва, а також моделі регулювання є складним процесом внаслідок неоднозначності розуміння та складності ідентифікації явища соціального підприємництва з-поміж інших видів діяльності у соціальній сфері. Тому підбір показників має відповідати наступним критеріям (табл. 3.2).

**Критерії відповідності обраних показників цілям запропонованої
методики**

Назва критерію	Відповідність цілям методики (зміст)
<i>Транспарентність оцінок</i>	Використання офіційних даних статистики без застосування суб'єктивних специфічних експертних оцінок, якісних показників та опитувань. Усі показники мають формуватися з відкритих публічних джерел, що забезпечить прозорість самих розрахунків, можливість їх відтворення, можливого збільшення часових рядів для аналізу та подальшого удосконалення самої методики.
<i>Репрезентативність оцінок</i>	Узагальнення всіх можливих аспектів соціально-економічного розвитку, які відображають появу соціальних проблем у суспільстві, і такі проблеми однаково сприймаються всіма країнами та учасниками оцінювання. Тобто обрані показники повинні бути досить «сильними» щодо їх розуміння.
<i>Співставність оцінок</i>	Методика оцінки базується на використанні економічних та соціальних показників, які акумулюються міжнародними організаціями, зокрема Світовим банком, та розраховуються за єдиними методиками для всіх країн.

Джерело: складено автором

Для застосування запропонованого підходу до розробки методики було обрано сукупність показників, які найбільшою мірою характеризують чотири групи появи «вразливостей» для прояву соціальних проблем та визначення цілей соціального підприємництва («бідність», «безробіття», «смертність», «неосвіченість»), які представлені офіційною статистикою, включаються до розрахунків (табл. 3.3).

Таблиця 3.3.

Перелік показників обчислення індикатора соціальної вразливості

Блок показників	Закладені параметри у показниках
«Смертність»	Дана група показників вміщує оцінки різноманітних об'єктивних та суб'єктивних факторів, які впливають на рівень смертності населення та спроможність суспільства запобігти неприродним причинам таких ситуацій (приріст населення, дитяча смертність (на 1000 живонароджених; смертність жінок під час пологів, самогубства тощо)
«Неосвіченість / неграмотність»	Дана група показників характеризує рівень грамотності, свідомості та відображає доступність для населення закладів освіти (базової, середньої, вищої), а також рівень залучення держави до формування умов доступу до освіти (державні витрати на освіту, всього (% ВВП), частка населення, що має відповідну освіту тощо)

Блок показників	Закладені параметри у показниках
«Бідність»	Показники цієї групи дають змогу оцінити вплив об'єктивних та суб'єктивних факторів на рівень бідності населення та спроможність суспільства запобігти негативним наслідкам бідності (коефіцієнт бідності на рівні 1,90 доларів на день (2011 ПКС) (% населення), очікувана тривалість життя при народженні, всього (років), захворюваність на туберкульоз (на 100 тис. населення) тощо)
«Безробіття»	Коефіцієнт вікової залежності (% населення працездатного віку), безробіття, загальне (% від загальної робочої сили) (змодельована оцінка МОП), безробіття, загальна кількість молоді (% від загальної кількості робочої сили у віці 15-24 років) (змодельована оцінка МОП)

Джерело: складено автором

За алгоритмом представленого методичного підходу було сформовано сукупність показників обрахунку *Індикаторів соціальної вразливості та соціальної стабільності*, які характерні для національної економіка, й формувалися впродовж тривалого періоду. Разом з тим, оскільки явище соціального підприємництва для нашої держави порівняно нове, формування матриці вибору стратегії розвитку та відповідної моделі регулювання сенсу оцінювати у довгостроковій ретроспективі немає. Тому часові рамки для аналізу ситуації в цілому зафіксуємо періодом 2015-2020 рр. Тим більше, що більшість показників статистичних спостережень доволі складні для отримання вихідних даних, і тому на офіційному сайті міжнародних організацій з'являються з часовим лагом 2-3 роки поспіль. Тому для розрахунку самих значень індексів дані для аналізу будуть об'єктивно обмежені роком, за який відібрана кількість показників представлена максимально повно. Основні вихідні дані та результати розрахунків наведені у Додатку В (таблиці В.1 – В.6).

Для визначення ядра стратегій, з урахуванням умов нормального розподілу, діапазони для відповідних видів стратегій та моделей регулювання соціального підприємництва подано у табл. 3.4.

Критерії обґрунтування та вибору стратегій розвитку соціального підприємництва та моделі регулювання для національної економіки

Соціальна стабільність (I_{ss})	Соціальна вразливість (I_{sv})	Межі зміни показників (I_{ss}) та (I_{sv})	Вид стратегії	Модель регулювання
Висока	Висока	$0,75 < (I_{ss}) < 1,0$ $0,5 < (I_{sv}) < 1$	Нейтральна (стратегія невтручання)	Модель партнерства
Достатня	Достатня	$0,0 < (I_{ss}) < 0,75$ $0,5 < (I_{sv}) < 1$	Реактивна (стратегія підтримки)	Модель партнерства
Посередня	Середня	$0,25 < (I_{ss}) < 1$ $0 < (I_{sv}) < 0,5$	Активна (стратегія заохочення)	Модель стимулювання розвитку
Низька	Низька	$0 < (I_{ss}) < 0,25$ $0 < (I_{sv}) < 0,5$	Проактивна (стратегія поштовху)	Модель стимулювання розвитку

Джерело: складено автором

На основі застосування запропонованої методики обчислено відповідні індикатори для соціальної вразливості (I_{sv}) України, динаміка якого на Рис. 3.3 дає змогу глибше оцінити проблемне поле подальшого розвитку цього феномену.

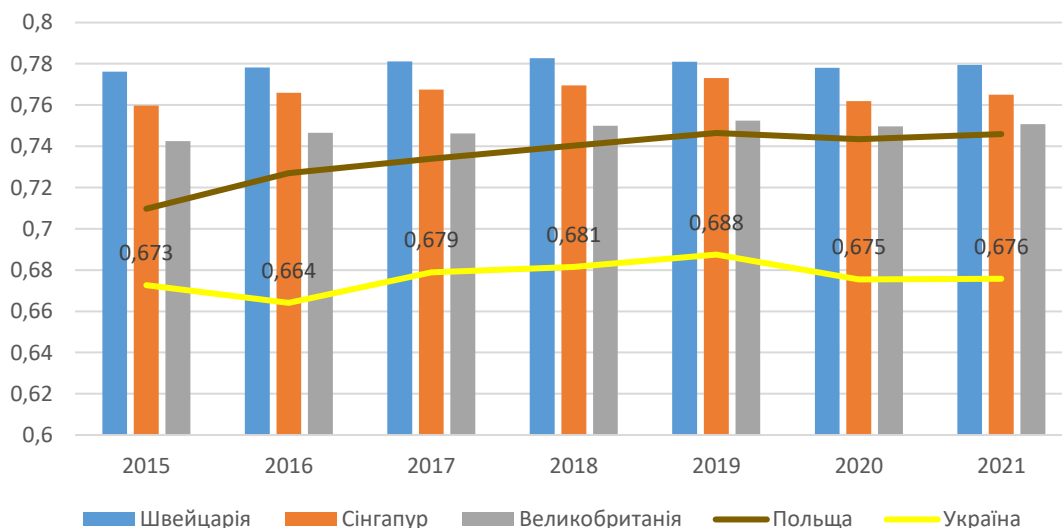

Рис. 3.3. Порівняння динаміки «Індикатора соціальної вразливості» (I_{sv}) для Швейцарії, Великої Британії, Сінгапуру, Польщі та України

Джерело: складено за розрахунками автора.

За результатами проведеного аналізу, можемо стверджувати, що сьогодні порівняно з розвиненими країнами в Україні склалися складні умови для соціальних процесів, фактично відсутні сприятливі умови для вирішення соціальних проблем, які впродовж тривалого періоду лише загострюються. Всі ці явища ускладнюють не лише розвиток соціального підприємства в країні, та досягнення ефективності регулювання ним, але й потребують змін задля перспектив подальшого відновлення та розвитку країни. Тобто, беручи до уваги значення розрахованих індексів у 2021 році, маємо змогу обґрунтувати варіанти стратегії розвитку соціального підприємництва та розробити сукупність відповідних інституційних заходів щодо застосування найбільш адекватної моделі регулювання для розвитку соціального підприємництва для України.

Дані рис. 3.4 демонструють, що для економіки України впродовж аналізованого періоду соціальна стабільність та соціальна вразливість знаходяться в діапазоні середнього значення. Для такого варіанту індексів доцільне розроблення та застосування реактивної стратегії, в основі якої заходи підтримки розвитку соціального підприємництва за рахунок формування моделі регулювання на основі моделі партнерства.

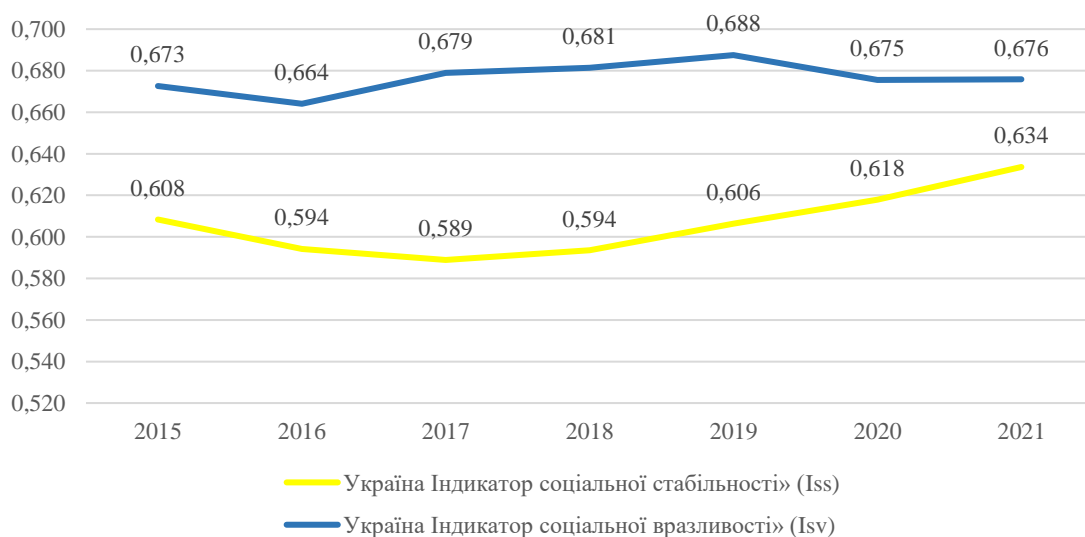

Рис. 3.4. Динаміка значень індикаторів соціальної стабільності та соціальної вразливості України впродовж 2015-2021 р.

Джерело: складено за розрахунками автора.

Вибір стратегії та моделі регулювання розвитку соціального підприємництва для України є послідовним процесом, пов'язаним з прийняттям обґрунтованих управлінських рішень на державному рівні. Основним орієнтиром такого вибору є застосування таких інструментів, які б дали змогу обґрунтовувати належні управлінські рішення, генерувати їх варіанти та обирати з-поміж них найбільш потенційно ефективні.

Слід відмітити, що серед основних стратегічних імперативів та детермінант трансформації ролі держави має стати вибір конкретних інструментів регулювання гуманітарного та соціального розвитку, що залежить від рівня розвитку та стану інституційного середовища, дієвості державних та приватних інститутів. У кожній країні виробляється власна прагматична модель регулювання соціальних процесів, яка охоплює і сферу розвитку соціального підприємництва, містить набір інструментів, які орієнтовані на досягнення найбільшої результативності у вирішенні соціальних проблем в країні. Тому основним завданням трансформації ролі держави в регулюванні соціального підприємництва має стати забезпечення сприятливих та рівних умов для діяльності всіх суб'єктів, задіяних у цій сфері. Це полягатиме у запровадженні моделі державної участі, орієнтованої на баланс між інтересами та можливостями всіх учасників соціального підприємництва.

Саме таке бачення та усвідомлення важливості збалансування інтересів приватного сектора, представників вразливих груп населення з загальнонаціональними цілями розвитку дають підстави обґрунтувати структуру матриці стратегій та моделей регулювання розвитку соціального підприємництва, утвореної на основі визначення за авторською методикою індикаторів соціальної стабільності та соціальної вразливості (див. рис. 3.1).

Квадранти матриці диференціюють чотири типи стратегій розвитку соціального підприємництва щодо регулювання цього процесу залежно від співвідношення індикаторів соціальної стабільності та соціальної

вразливості для країни, що в комплексі дає змогу застосовувати відповідні регулюючі заходи державними органами для активізації розвитку соціального підприємництва в рамках двох основних моделей такого регулювання.

I. Модель регулювання соціального підприємництва, що передбачає активне застосування заходів стимулювання його розвитку. Дана модель вміщує дві стратегії:

1) *»стратегія поштовху»*, доцільна до реалізації у випадку низьких показників для індикаторів соціальної вразливості та соціальної стабільності, що свідчить про накопичення значної кількості невирішених соціальних проблем. Основу такої стратегії складають проактивні заходи регулювання, тобто «на випередження», що передбачають формування сприятливого інституційного середовища в країні та підвищення ефективності використання базових чинників економічного та соціального розвитку національної економіки, з допомогою яких унеможливаються негативні прояви від поширення соціальних проблем у суспільстві;

2) *»стратегія заохочення»*, доцільна для реалізації у разі високих показників соціальної стабільності та низькому рівні соціальної вразливості. Основу такої стратегії формують заходи регулювання, орієнтовані на заохочення розвитку соціального підприємництва, запровадження яких спонукає до активізації розвитку за рахунок використання мотиваційних інструментів для ініціювання проєктів соціального підприємництва;

II. Модель регулювання соціального підприємництва, що передбачає налагодження партнерських відносин між учасниками соціального підприємництва, особливо у частині взаємовідносин «бізнес-влада». Дана модель містить наступні дві стратегії:

3) *»стратегія підтримки»*, доцільна у разі низьких розрахункових значень для індикатора соціальної вразливості та високих значень для соціальної стабільності. Дана стратегія вимагає формування сприятливого

інституційного середовища, підтримки у ефективності використання базових можливостей національної економіки за рахунок застосування заходів підтримки ініціаторів соціального підприємництва;

4) *»стратегія невторчання»*, застосовується у випадку високих значень для індикаторів соціальної стабільності та соціальної вразливості. У даному разі йдеться про застосування заходів регулювання, які не створюють додаткових штучних бар'єрів учасникам соціального підприємництва, а ні тиском, а ні контролем чи іншими адміністративними заходами. Дана модель потребує підтримання на належному рівні сприятливості інституційного середовища, а також профілактичні заходи з недопущення зловживань перевагами соціального підприємництва за одночасного уникнення надмірного впливу на діяльність соціальних підприємців.

За результатами апробації методики, виявлено, що для України за підсумками 2021 року характерним є «посередні» індикатор соціальної стабільності та індикатор соціальної вразливості (див. Рис. 3.4), отже за таких вихідних умов доцільною є реалізація *стратегії підтримки за моделлю регулювання партнерства*.

Забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні має бути комплексним, скоординованим підходом до оцінки, управління і планування заходів із забезпечення та підвищення рівня соціальної стабільності та покращення стану соціальної вразливості.

Необхідність удосконалення інституційного забезпечення регулювання соціального підприємництва для національної економіки містить сукупність норм, правил, традицій і принципів провадження підприємницької діяльності, а також сукупності інститутів, які супроводжують її формування та забезпечення на наднаціональному, національному, регіональному та локальному рівнях. Використання основних інструментів регулювання та способів реалізації впливу на основні параметри соціального підприємництва вимагають розробки та

реалізації комплексної доктрини розвитку соціального підприємництва для національної економіки. В зазначеному документі має бути узагальнено основні стратегічні напрями, які містяться у численних стратегіях розвитку для різних секторів економіки, а також визначені пріоритети. Такий документ має стати своєрідним «соціальним кодексом» з чітким визначенням цілей, завдань, обмежень та варіантів дій для збалансування інтересів суспільства, ініціаторів проєктів соціального підприємництва та його реципієнтів, а також інших стейкхолдерів, за умови досягнення якісних інституційних змін та організаційного забезпечення реалізації такої доктрини.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують, що забезпечення розвитку соціального підприємництва для національної економіки можливе за умов підвищення рівня мотивації основних учасників брати участь у проєктах соціального підприємництва, виступати їх ініціаторами та забезпечувати практичне втілення соціальних ідей, стимулювання їх схильності до спрямування підприємницького хисту у важливі для розвитку національної економіки види економічної діяльності при одночасному забезпеченні раціоналізації діяльності в економіці країни у цілях «згладжування» негативних наслідків виникнення соціальних проблем.

3.2. Напрями формування моделі державного регулювання розвитку соціального підприємництва

Відповідно до основ еволюційної теорії роль державного регулювання у трансформаційних процесах посилюється важливість соціальних та гуманітарних аспектів розвитку, зокрема вирішення питань підвищення рівня добробуту населення, подолання бідності, соціальної нерівності у суспільствах тощо. За наявності альтернативних варіантів

розвитку суспільство не спроможне самостійно зробити відповідний вибір між соціальними та економічними вигодами, внаслідок чого суттєво актуалізується участь держави в регулюванні зазначеного процесу на тлі загальних закономірностей розвитку цивілізації з дотриманням національних інтересів. Держава як важливий учасник соціальних змін встановлює загальні правила та законодавчі норми, визначає умови для формування інституційного та правового середовища для прояву соціалізації, забезпечує дотримання встановлених правил та норм провадження соціальної діяльності. При цьому держава одночасно є самостійним суб'єктом у функціонуванні соціальної системи та через відповідні інституції визначає пріоритети й відповідну політику розвитку у соціальній сфері.

Соціальні напрями розвитку потребують значних обсягів фінансування, які б задовольняли до вимоги до дотримання соціальних стандартів, належний рівень добробуту громадян. Тому спрямування коштів у забезпечення соціальних цілей хоч і є вагомою статтею видатків, але на практиці, у більшості випадків, не відповідають європейським практикам соціального захисту. Це зумовлює пошук альтернативних варіантів вирішення соціальних проблем громадян, зокрема й шляхом активізації використання переваг соціального підприємництва. Проте, активізація розвитку такої підприємницької діяльності, яка орієнтована на соціальні цілі потребує державної підтримки та стимулювання у тій чи іншій формі: прямій – при здійсненні бюджетного фінансування, реалізації державного замовлення; непрямій – у вигляді податкових та митних преференцій, пільгового інвестиційного кредитування, державних гарантій, підтримки розвитку соціальної інфраструктури тощо. У зв'язку з цим важливою передумовою забезпечення розвитку соціального підприємництва є вибір форми участі у цьому процесі держави, чим забезпечуватиметься створення належних умов для підтримки, стимулювання активізації діяльності соціальних підприємців та розвитку

соціальних підприємств. Така участь забезпечуватиме змогу соціально вразливим верствам населення отримати не лише соціальну адаптованість та психологічну підтримку, але й джерело доходу через працевлаштування, що стимулюватиме попит в межах економіки. Варто акцентувати, що регулятивна функція держави щодо окремих процесів розвитку, зокрема й соціального підприємництва входить до складу державного регулювання економіки. Проте, у науковій думці є цілком об'єктивна точка зору про належність до специфічних управлінських функцій саме функції регулювання. На доцільності державної участі в регулюванні економічних процесів через стимулювання попиту у своїх дослідженнях наголошували Дж. Кейнс (інструменти грошово-кредитної та бюджетної політики), Дж. Гобсон, А. Пігу (заходи регулювання оподаткування, використання фіскальних інструментів, субсидування та адміністративний контроль).

Для чіткого усвідомлення суті та важливості регулювання розвитку соціального підприємництва вагомого значення набуває розуміння даного поняття у співвідношенні з державним регулюванням, оскільки вбачається як частина державної політики реалізації відповідних заходів регулювання.

У даному сенсі варто відмітити, що більшість досліджень не суттєво диференціюють поняття «управління» та «регулювання», внаслідок чого сутність та їх конкретизація виглядають певним чином спрощеними.

Проте, складність практичного втілення поняття регулювання соціального підприємництва особливо по відношенню до запобігання його неправильного використання підтверджується диференційованими підходами до державного управління, державного регулювання окремих процесів в соціальній сфері, в яких відображені його нерівнозначність та багатоплановість й вимагає поглиблення змістовного навантаження даного поняття, особливо у частині прикладного характеру реалізації конкретної моделі регулювання розвитку соціального підприємництва. У даному ракурсі, реалізація моделі регулювання тісно переплетена з механізмом регуляторної політики держави, визначеного сукупністю інституційних

інструментів та важелів. Так, Горобінська І. визначає механізмом регуляторної політики «сукупність принципів, функцій, методів, сфер реформування та засобів реалізації, за допомогою яких забезпечується збалансування інтересів всіх суб'єктів та створюються сприятливі умови для їх ефективної діяльності та виконання притаманних їм функцій» [8, с. 234]. Тобто головним виступає вибір методів реалізації, на основі конкретних принципів та функцій реалізації регулювання.

Своєю чергою Погрібняк М. [9] визначає механізм регуляторної політики «сукупністю послідовних видів регуляторної діяльності (стадій) та засобів регулювання, спрямованих на прийняття якісного управлінського рішення відповідним регуляторним органом».

Стосовно соціального підприємництва як певного феномену підприємницької діяльності варто також відзначити той факт, що впродовж незалежності України було напрацьовано чималу кількість законодавчих та нормативно-правових документів для формування та реалізації інструментів регулювання у сфері господарської діяльності. З 1998 року стимулюючий акцент розвитку підприємницької діяльності було запроваджено за рахунок активного застосування у законодавстві поняття «дерегулювання підприємницької діяльності» [10]. Згідно з загальним розумінням дерегуляцією визначалось «здійснення заходів щодо усунення обмежень, які стримують розвиток підприємницької діяльності, та щодо зменшення надмірного державного регулювання підприємницької діяльності (далі – дерегулювання)», деталізувались заходи «сукупність спрямованих на зменшення втручання державних органів у підприємницьку діяльність, усунення правових, адміністративних, економічних та організаційних перешкод у розвитку підприємництва заходів, які включають: спрощення порядку створення, реєстрації та ліквідації суб'єктів підприємницької діяльності; скорочення переліку видів підприємницької діяльності, що підлягають ліцензуванню та патентуванню, вимагають одержання сертифікатів та будь-яких інших

дозволів на здійснення підприємницької діяльності; лімітування перевірок та контролю за діяльністю суб'єктів підприємництва; спрощення процедури митного оформлення вантажів при здійсненні експортно-імпорتنих операцій; забезпечення послідовності та стабільності нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності» [11].

Враховуючи таке бачення, державне регулювання доцільно розглядати з таких позицій:

– практичні заходи, способи, важелі та стимули, використовуючи які органи державної влади мають змогу впливати на досягнення цілей та будь-які суспільні відносини [12];

– сукупність способів організації процесів управління та впливу на розвиток керованих об'єктів, використовуючи відповідні методи управління, спрямовані на реалізацію цілей державного управління [13];

– конкретні механізми управління (економічний, мотиваційний, політичний, правовий тощо), здатні сукупно забезпечити збалансоване та ефективне функціонування єдиного державного механізму [14];

– спосіб розв'язання суперечностей явищ чи процесів у державному управлінні, послідовна реалізація дій, що базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй методів управління та спрямовані на досягнення конкретної мети [15].

Таким чином, забезпечення регулювання розвитку соціального підприємництва пов'язане з поняттям державного регулювання, а регулюючий вплив на конкретні процеси забезпечує відповідна модель такого регулювання.

Дотримуючись загальної логіки державне регулювання розвитку соціального підприємництва реалізується через відповідну модель чи механізм, структура якого відповідає за елементним складом механізму державного регулювання в цілому. До структури такого механізму варто включити низку принципів, додержання яких слугуватиме основою його

ефективного функціонування та чітко відображатиме загальний перебіг регуляторних процесів в країні.

Такий підхід відповідатиме й принципам, які виділені на законодавчому рівні стосовно регуляторної політики в цілому. Так, відповідно до статті 4 Закону України, принципами державної регуляторної політики є:

- доцільність (обґрунтована необхідність державного регулювання господарських відносин задля вирішення певної існуючої проблеми);

- адекватність (з урахуванням усіх альтернатив відповідність форм та рівня державного регулювання господарських відносин потребі у вирішенні такої існуючої проблеми та ринковим вимогам);

- ефективність (забезпечення досягнення максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян та держави);

- збалансованість (забезпечення балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави);

- передбачуваність (послідовність регуляторної діяльності, її відповідність цілям державної політики, планам щодо підготовки проектів регуляторних актів, що дає змогу суб'єктам господарювання планувати свою діяльність);

- прозорість та врахування громадської думки тобто для фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань (відкритість дій регуляторних органів на всіх етапах регуляторної діяльності, обов'язковий розгляд ініціатив, зауважень та пропозицій, обов'язковість і своєчасність доведення прийнятих регуляторних актів до відома, інформування громадськості про здійснення регуляторної діяльності) [16].

Розглядаючи державні управлінські питання у сфері соціального підприємництва, та формуючи відповідні моделі регулювання, доцільно звертатися до формування відповідного напрямку з його підтримки також у межах загальнодержавної соціальної політики. Такий підхід дасть змогу

забезпечити конкретизацію відповідних заходів підтримки та активізації розвитку соціального підприємництва з практичної сторони. Адже, загальною найбільш визнаною метою соціальної політики є забезпечення добробуту громадян, своєчасне вирішення їх соціальних проблем через використання механізму соціального захисту, а також найповніше задоволення соціальних потреб суспільства та кожного громадянина країни. Саме з позицій вирішення соціальних проблем та забезпечення добробуту громадян, соціальна політика та соціальне підприємництво мають спільні дотичні. Соціальна політика визначає орієнтири та конкретні цілі, а соціальне підприємництво стає своєрідним практичним інструментом досягнення цілей соціальної політики. Це витікає з загального розуміння соціальної політики, найпоширеніше розуміння з яких вбачає сутність такої політики у наступному: «Соціальна політика – це діяльність державних і цивільних інститутів, суспільних груп і окремих осіб (суб'єктів соціальної політики), спрямована на реалізацію природних прав людини, що забезпечують її життєдіяльність і розвиток як соціальної істоти за невід'ємного дотримання її цивільних прав і бажань» [17, с. 31].

Очевидно, що саме економічний розвиток стає головною передумовою реалізації соціальних проєктів у країні. У цьому контексті роль держави без сумніву зростає у визначенні відповідних напрямів розвитку соціального простору та забезпечення соціальних стандартів життя громадян на рівні кращих європейських практик.

Особливий інтерес у площині розробки державних заходів регулювання розвитку соціального підприємництва складає порівняння рівнів розвитку України з розвиненими країнами для виявлення особливостей наближення соціально-економічних умов національної економіки до міжнародних стандартів, зокрема, європейських. Відомо, що багатство певної країни, її спроможність забезпечувати високий рівень життя громадян засвідчує показник ВВП в розрахунку на душу населення за паритетом купівельної спроможності. Цей показник в Україні суттєво

відстає від значень не лише більшості розвинених країн, але й країн ЄС, які межують з нашою державою, що підтверджує як значне відставання та розрив в економічних параметрах розвитку, так й низький рівень соціальної спроможності, що потребує активних державних заходів для подолання такого відставання (табл. 3.5).

Водночас, необхідні темпи подолання розриву у розвитку національної економіки та розвинених країн, варто оцінювати з урахуванням темпів зростання економічних показників останніх (від 1,5–2,5% щороку), задоволення в цих країнах основних соціальних потреб, а також досягнення значного рівня продуктивності праці, наявної системи соціальних гарантій, сформованих стандартів життя та добробуту населення. В Україні ж соціальні потреби населення залишаються незадоволеними, що загострюється формуванням нових соціально вразливих груп – внутрішньо переміщеними особами, постраждалими від військової агресії, зростання чисельності сиріт, безробітних та збільшення кількості осіб з інвалідністю внаслідок військових дій та інші соціально незахищені групи населення. Це означає, що основним напрямом реалізації соціальної політики має стати не лише пошук додаткових джерел фінансування соціальних виплат, але й створення умов для соціальної адаптації, нових робочих місць для таких людей.

Одним із таких напрямів вбачається у стимулюванні розвитку соціального підприємництва, та виділення його підтримки окремим блоком соціальної політики – політикою регулювання розвитку соціального підприємництва. Для цього за аналогією зближення рівнів розвитку при дослідженні інноваційних процесів [38, с. 113] скористаємось розрахунками для аналізу соціальних процесів.

Приміром, задля досягнення рівня розвитку Швейцарії, яка за підсумками розрахунку Індексу людського розвитку 2021–2022 рр. посіла серед 191 країн перше місце із значенням показника 0,962, а Україна 77 місце з показником 0,773 [2], у найближчі п'ять років темп зростання ВВП

в Україні повинен бути на рівні не менше 40,32 %. Обчислення даного показника здійснено за базовим рівнянням за середніми значеннями таблиці 3.5.

$$U_1 \times (1 + P_1)^t = U_2 \times (1 + P_2)^t \quad (3.5)$$

U_1, U_2 – обсяги ВВП в розрахунку на одну особу у 2021 р. в Україні та Швейцарії, при цьому $U_2=5,4U_1$; P_1, P_2 – темп економічного зростання в Україні та Швейцарії, при цьому $P_2=0,015$; $t = 5$ років.

Таким чином, отримаємо: $(1+P_1)^5 = 5,4 (1+0,015)^5$, звідки $P_1 = 40,32$ %. Отже, щоб досягти рівня розвитку Швейцарії у найближчі п'ять років Україні необхідно забезпечити щорічне зростання ВВП понад 40 %, за умови, що темп розвитку Швейцарії за цей період буде без змін. Цікаво, що аналогічні розрахунки для України порівняно з Польщею (34 місце серед 191 країни за показником Індексу людського розвитку 2021-2022) засвідчили необхідність забезпечення в національній економіці щорічного зростання ВВП щонайменше на 21,61%.

Слід відмітити, що розрахунок був зроблений для неперервного середньорічного темпу зростання ВВП на рівні 1,5 %, і навіть за таких обмежень матимемо лише кількісне зближення, а не якісне. Таким чином, отриманий результат дає підстави стверджувати, що на основі існуючої моделі соціальної політики основні проблеми соціально-економічного розвитку в національній економіці складно вирішувати. Більше того, з практичної точки зору назрілою є зміщення соціальних орієнтирів на зміну механізму реалізації соціальної політики від патерналізму до формування партисипативної моделі державного регулювання соціальних процесів, в рамках якої передбачається активізація розвитку соціального підприємництва.

Порівняння показників України з окремими країнами світу

Назва країни	1995	2000	2005	2010	2013	2015	2019	2020	2021
ВВП в розрахунку на одну особу, дол. США за ПКС - GDP per capita, PPP (current international \$)									
Австрія	23 684,6	29 376,0	35 013,7	42 009,4	47 922,0	49 865,9	58 076,3	55 686,0	58 427,5
Азербайджан	2 317,6	3 381,7	6 740,4	14 678,8	17 188,9	14 938,4	15 051,6	14 478,5	15 842,9
Чехія	13 852,1	16 235,5	22 095,4	27 882,0	30 818,1	33 899,3	42 847,0	41 608,0	44 260,9
Данія	22 684,3	28 658,1	34 150,2	43 003,1	46 726,9	49 045,3	58 701,0	60 229,9	64 651,2
Фінляндія	19 576,6	26 784,7	32 051,8	38 956,5	41 493,1	42 497,7	50 321,5	50 937,2	55 006,6
Німеччина	23 552,3	27 199,0	31 794,1	38 952,7	44 993,9	47 609,8	55 652,9	54 844,5	57 927,6
Італія	22 382,9	27 072,4	30 130,6	35 158,4	36 314,7	36 899,4	44 376,2	41 987,8	45 936,0
Латвія	5 514,7	8 039,5	13 913,8	17 706,9	22 639,1	24 972,8	31 883,3	31 424,9	34 468,6
Литва	5 927,3	8 445,9	14 510,5	20 096,7	26 721,6	28 834,4	38 540,8	38 880,5	42 665,3
Нідерланди	23 433,7	31 870,8	37 625,6	45 043,9	49 241,5	50 288,6	59 004,3	59 266,9	63 766,9
Норвегія	24 347,8	36 936,5	47 797,5	57 919,7	66 961,3	60 368,9	66 799,2	62 644,8	79 201,2
Польща	7 681,2	10 672,1	13 896,8	21 072,5	24 567,5	26 862,1	33 797,8	34 287,0	37 502,6
Румунія	5 426,2	5 848,1	9 602,1	16 976,3	19 781,9	21 605,8	31 867,3	32 202,2	35 414,0
Сінгапур	35 087,0	43 775,9	58 814,9	75 389,8	83 001,8	86 974,7	102 431,3	99 681,3	116 486,5
Словацька республіка	8 693,0	11 376,6	16 639,4	25 302,2	27 915,4	29 964,9	31 966,6	31 356,5	33 010,3
Словенія	13 620,5	18 001,2	23 852,6	27 826,9	29 973,7	31 628,2	40 670,9	39 725,3	43 624,7
Швеція	23 094,1	29 618,3	34 244,5	42 223,9	46 312,4	49 103,1	54 598,8	55 064,9	59 324,0
Швейцарія	30 851,8	36 772,7	41 749,2	54 858,4	62 225,1	66 020,2	72 033,9	71 745,3	77 324,1
Турція	10 394,5	9 628,9	12 003,8	17 542,2	22 438,7	25 753,4	26 867,5	27 235,4	30 472,4
Україна	4 136,2	4 260,3	7 214,1	8 559,9	11 111,1	10 164,3	13 345,4	13 087,3	14 219,8
Великобританія	20 617,4	26 472,2	32 747,4	36 576,6	40 218,7	42 912,9	49 041,5	46 526,9	49 675,3
США	28 690,9	36 330,0	44 123,4	48 650,6	53 291,1	56 762,7	65 094,8	63 027,7	69 287,5

Продовження таблиці 3.5

Назва країни	1995	2000	2005	2010	2013	2015	2019	2020	2021
Рівень безробіття, % загального показника робочої сили - <i>Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)</i>									
Австрія	4,3	4,7	5,6	4,8	5,3	5,7	4,5	5,4	6,3
Азербайджан	7,2	11,8	7,3	5,6	5,0	5,0	4,8	6,5	6,6
Чехія	4,0	8,8	7,9	7,3	6,9	5,1	2,0	2,5	2,9
Данія	7,0	4,5	4,8	7,8	7,4	6,3	5,0	5,6	4,8
Фінляндія	17,0	11,1	8,4	8,4	8,2	9,4	6,7	7,8	7,5
Німеччина	8,2	7,9	11,2	7,0	5,2	4,6	3,1	3,8	3,5
Італія	11,7	10,8	7,7	8,4	12,1	11,9	9,9	9,2	9,8
Латвія	19,0	14,2	10,0	19,5	11,9	9,9	6,3	8,1	7,6
Литва	17,5	15,9	8,3	17,8	11,8	9,1	6,3	8,5	7,9
Нідерланди	7,2	2,7	5,9	5,0	7,2	6,9	3,4	3,8	4,0
Норвегія	6,3	3,5	4,4	3,5	3,4	4,3	3,7	4,4	5,0
Польща	13,7	16,3	17,8	9,6	10,3	7,5	3,3	3,2	3,4
Румунія	8,0	7,0	7,2	7,0	7,1	6,8	3,9	5,0	5,2
Сінгапур	3,3	3,7	5,6	4,1	3,9	3,8	3,1	4,1	3,6
Словацька республіка	13,1	19,1	16,3	14,4	14,2	11,5	5,8	6,7	6,7
Словенія	7,2	6,9	6,5	7,2	10,1	9,0	4,4	5,0	4,4
Швеція	8,9	5,5	7,5	8,6	8,1	7,4	6,8	8,3	8,7
Швейцарія	3,3	2,7	4,4	4,8	4,8	4,8	4,4	4,8	5,3
Турція	7,6	6,5	10,6	10,7	8,7	10,2	13,7	13,1	13,4
Україна	5,6	11,7	7,2	8,1	7,2	9,1	8,2	9,1	8,9
Великобританія	8,7	5,6	4,8	7,8	7,5	5,3	3,7	4,5	4,5
США	5,7	4,0	5,1	9,6	7,4	5,3	3,7	8,1	5,5

Джерело: складено за: [18].

У застосуванні аналітичного інструментарію для регулювання розвитку соціального підприємництва, у контексті рівня соціальних проблем, які виникають та спроможності їх своєчасного вирішення, вагоме місце посідає необхідність врахування основних показників, які в цілому характеризують інституційне середовище для розвитку соціального підприємництва. Слід відмітити, що показники, якими доцільно оцінювати сприятливість інституційного середовища базуються на міжнародному рейтингу WGI (worldwide-governance-indicators), розрахованого Світовим банком. Основні індикатори даного індексу оцінюються у порядку зростання від 0 до 100 за відповідним індикатором [19]. Для оцінки інституційного середовища щодо його впливу на соціальні процеси серед показників, які відображають загальний характер якості та результативності функціонування інститутів в країні вартують більшої уваги такі - контроль корупції, верховенство права, ефективність Уряду, якість регулювання.

У таблиці 3.6 наведено дані про відповідні показники щодо характеристики інституційного середовища.

Враховуючи представлені порівняння у розвитку країн (див. табл. 3.5) та якості державного управління (табл. 3.6), державна політика розвитку соціального підприємництва, необхідність та можливі моделі якої запропоновано за розрахунками індексів соціальної вразливості та соціальної стабільності (див. п. 3.1) спрямовується на застосування всіх доступних інструментів прямого та непрямого стимулювання підприємницької активності у сфері соціальних проблем суспільства, формування комплексу інфраструктури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, зближення національних та приватних інтересів у розв'язанні соціальних проблем суспільства, на чому наголошують для розвитку національної економіки значна кількість науковців, зокрема у працях [39-44].

Характеристика основних показників щодо інституційного середовища розвитку соціального підприємництва в Швейцарії, Великобританії, Сингапурі, Польщі та Україні

Країна	1996	1998	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Контроль корупції / Control of Corruption												
Швейцарія	95,7	95,7	94,7	97,1	96,7	97,6	95,7	96,6	96,6	96,6	97,1	96,6
Великобританія	95,2	96,3	95,7	94,6	92,4	93,8	94,2	95,2	94,2	93,8	94,2	93,3
Польща	75,8	77,5	73,4	62,0	71,9	75,5	76,4	75,5	74,0	72,1	73,1	70,2
Сингапур	97,3	96,8	97,3	98,0	98,6	96,6	97,1	97,6	98,6	99,0	99,0	98,6
Україна	13,4	4,3	11,2	24,9	16,2	13,9	19,2	21,2	17,8	25,0	23,1	24,5
Верховенство права / Rule of Law												
Швейцарія	100,0	99,0	99,5	98,1	94,3	97,6	98,1	99,0	99,0	99,0	97,6	97,6
Великобританія	94,5	95,0	94,5	91,9	95,7	93,8	92,3	92,8	91,8	91,8	89,9	89,4
Польща	70,9	72,5	69,2	62,7	68,7	77,4	72,1	65,4	64,9	64,9	69,2	65,4
Сингапур	87,9	88,0	87,1	94,7	91,9	94,2	96,2	96,6	97,6	97,6	98,6	98,6
Україна	22,6	18,5	15,9	25,8	23,7	20,7	20,7	23,6	24,0	25,5	26,4	26,4
Якість регулювання / Regulatory Quality												
Швейцарія	95,1	96,2	97,8	93,1	94,7	95,2	98,1	97,1	97,1	94,7	93,8	95,7
Великобританія	99,5	99,5	98,4	96,6	97,6	98,6	95,2	94,2	95,7	93,8	92,3	90,9
Польща	72,3	70,7	72,8	72,5	81,3	79,8	79,8	76,4	78,8	80,8	76,4	76,0
Сингапур	100	100	100	99,5	98,1	100	100	99,5	99,5	100	100	100
Україна	33,7	23,4	34,2	33,8	35,4	30,8	38,5	41,3	43,8	45,2	42,8	42,8
Ефективність Уряду / Government Effectiveness												
Швейцарія	94,0	96,7	98,4	96,1	97,6	99,5	99,5	99,5	99,0	99,0	99,5	99,5
Великобританія	96,7	94,5	92,9	95,1	92,8	94,7	92,8	91,3	89,4	90,9	89,4	86,5
Польща	75,4	72,1	69,4	66,7	71,3	75,0	73,6	72,6	72,6	71,2	65,4	63,5
Сингапур	100	100	100	98,5	100	100	100	100	100	100	100	100
Україна	27,9	22,4	27,3	31,9	23,9	34,6	32,2	33,7	37,5	39,4	38,9	36,5
Політична стабільність / Political Stability No Violence												
Швейцарія	99,5	98,4	97,4	90,8	92,4	96,7	94,8	94,3	95,3	94,3	93,4	92,5
Великобританія	78,7	78,2	81,5	50,5	60,2	61,4	58,6	60,5	50,5	63,2	61,3	62,7
Польща	73,9	74,5	59,3	56,8	84,4	75,2	63,3	64,3	63,2	65,1	62,3	61,3
Сингапур	87,2	78,7	84,1	88,8	90,5	96,2	99,0	99,0	98,6	97,6	97,2	97,6
Україна	42,6	39,9	32,3	37,4	45,5	5,2	6,7	6,7	5,7	9,0	12,3	11,8
Право голосу / Voice and Accountability												
Швейцарія	92,0	93,5	93,5	97,1	99,1	98,5	97,5	98,0	99,0	97,6	98,6	98,1
Великобританія	87,0	87,1	91,5	92,3	91,9	92,1	93,1	93,6	92,8	89,9	89,4	92,8
Польща	80,0	81,1	81,1	78,4	80,1	81,8	74,4	72,4	70,5	69,1	66,7	63,8
Сингапур	55,5	53,2	53,7	55,3	40,3	41,4	40,9	41,4	41,1	38,6	38,2	40,6
Україна	39,5	43,3	30,8	39,4	45,0	43,8	47,8	47,3	43,5	46,9	51,7	49,3

Джерело: складено за даними [19].

Основним завданням такої політики є створення належних умов реалізації поточних та перспективних цілей соціального розвитку на основі стимулювання життєдіяльності суспільства з метою підвищення рівня свідомості, відповідальності громадян та розвиток громадянського суспільства.

Таким чином, державну політику щодо розвитку соціального підприємництва можна визначити як взаємоузгоджену діяльність держави та ринкових інститутів, що поєднує заходи організації та координації основних учасників соціального підприємництва задля створення сприятливих умов для розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, належного інституційного середовища для вирішення соціальних проблем та унеможливлення появи негативних соціальних наслідків, всебічного розкриття та використання потенціалу особистості, найповніше її залучення до суспільних процесів, досягнення в країні стабільності та суспільної злагоди. Основною метою такої політики має стати забезпечення високого рівня інституційного середовища для задоволення суспільних потреб населення.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити цілий ряд завдань, а основні орієнтири у формуванні такої політики держави можна сформулювати таким чином:

- удосконалення законодавчої бази щодо інституційного закріплення соціального підприємництва окремою формою ведення бізнесу, що дозволить сформувати низку преференцій для активізації його розвитку з одночасним унеможливленням зловживання ними;
- вдосконалення виконавчої інфраструктури на національному та регіональному рівнях (механізми виконання, зони відповідальності, моніторинг результатів (зворотний зв'язок), коригувальні дії);
- вироблення об'єднуючої позиції в громадянському суспільстві (формування національної самосвідомості, соціальної відповідальності як стимулів для вирішенні соціальних проблем).

Отже, у масштабах державної політики необхідно створити певні умови, які дадуть змогу: узгодити інтереси бізнесу, державних органів і потреби відповідних соціальних груп населення завдяки використанню передових організаційно-технічних та управлінських змін, підвищити їх матеріальну і моральну зацікавленість у соціальному прогресі.

У зв'язку з цим, слід визнати доцільним сутність регулювання розвитку соціального підприємництва розглядати через сукупність напрямів, форм та методів цілеспрямованого впливу органів державної влади на поведінку суб'єктів підприємництва (Рис. 3.5).

Рис. 3.5. Основні базові елементи формування моделі регулювання розвитку соціального підприємництва

Джерело: складено автором.

Реалізація політики розвитку соціального підприємництва передбачає реалізацію двох основних моделей: підтримки та партнерства (рис. 3.6).

Мета регулювання - Створення умов для ефективної взаємодії між основними учасниками та стейкхолдерами процесу розвитку, а також стимулювання концентрації ресурсів для підвищення рівня добробуту, своєчасного реагування та вирішення соціальних проблем, які виникають впродовж трансформаційних процесів під впливом різноманітних внутрішніх та зовнішніх чинників з метою підвищення якості життя населення	
Напрями спрямування регулюючого впливу держави на соціальне підприємництво	
«Стимулювання розвитку» (запровадження заходів підтримки та стимулювання максимального використання переваг підприємництва щодо гнучкості та швидкості реагування на проблеми розвитку суспільства та їх участі у вирішенні соціальних проблем)	«Налагодження партнерства» (концентрація внутрішніх зусиль всіх учасників на формування партнерства в соціальній сфері, розвитку соціальної інфраструктури, чітке визначення видів соціального підприємництва)
Формування орієнтирів соціальної політики та напрямів соціального розвитку.	Стимулювання інтеграції між основними учасниками соціального забезпечення та захисту
Стимулювання розвитку соціальних підприємств	Сприяння реалізації соціальних програм розвитку
Пріоритетність залучення інвестицій до створення нових соціальних підприємств	Забезпечення підтримки довгострокових інвестицій у соціальні проекти
Контроль за дотриманням вимог соціальної відповідальності всіма економічними суб'єктами	Організація взаємодії між органами влади та управління з представниками бізнесу для розвитку соціальної сфери
Спрямування діяльності бізнесу на раціональне використання людських ресурсів та дотримання соціальних стандартів	Створення основ розвитку соціальної екосистеми
Основні групи заходів практичного втілення моделей регулювання соціального підприємництва	
<ul style="list-style-type: none"> – заходи удосконалення розвитку інститутів, інституційного середовища для створення належних умов для соціального прогресу у суспільстві, – заходи підвищення ефективності фіскального адміністрування, – заходи формування сприятливих умов та вдосконалення системи оподаткування для забезпечення вигідності здійснення соціального підприємництва 	<ul style="list-style-type: none"> – заходи підвищення ефективності управління публічними фінансами на кожному з етапів планування та використання бюджетних коштів, – заходи забезпечення взаємодії й інформаційного обміну між відповідними державними органами для зменшення кількості правопорушень у соціальній сфері, – заходи зниження рівня корупції шляхом зменшення ролі суб'єктивних чинників прийняття рішень у регулюванні соціальних процесів

Рис. 3.6. Конкретизація напрямів реалізації моделей регулювання розвитку соціального підприємництва в національній економіці

Джерело: складено автором.

Таким чином, варто відмітити обмеженість наукових напрацювань у сфері розвитку соціального підприємництва з точки зору превентивного характеру регулювання даного процесу внаслідок складності досліджень самого процесу соціального підприємництва у його глибинній суті.

Так, перша модель регулювання – підтримка – підпорядкована максимальному використанню переваг соціального підприємництва у вирішенні соціальних проблем в країні, розробленню заходів стимулювання участі бізнесу у проєктах соціального підприємництва. Цей напрям передбачає реакцію підприємницької діяльності на виклики соціальних процесів, головними стейкхолдерами яких є вразливі верстви населення. Основною функцією такої моделі регулювання є захист соціально вразливих громадян від небажаного впливу економічних та політичних трансформацій.

Другий напрям – партнерство – сконцентована на вирішенні надзвичайно важливого завдання: формування та активний розвиток партнерських відносин між владними інститутами та соціальними підприємцями для розвитку соціальної інфраструктури, здатної забезпечити їх функціонування. Основна функція цього напрямку полягає у формуванні інституціональних умов для інтеграції економічних суб'єктів та формування на цій основі загальної соціальної архітектури через утворення структур, здатних наблизити рівень вирішення соціальних проблем, добробуту населення та захищеності до рівня високорозвинених країн.

Високий рівень ефективності партнерства продемонстровано практичним досвідом багатьох країн світу та включає поєднання можливостей суспільства та ресурсів приватного сектора для створення довгострокових та взаємовигідних суспільних благ. Заохочення державою розвитку механізмів партнерства у соціальній сфері спрямоване на подолання негативних тенденцій у цій сфері: низької якості соціальних послуг та їх недоступності. У бізнесу існує постійний інтерес до участі в соціальних проєктах, які користуються постійним масовим попитом [20]. Проте досвід партнерства у соціальній сфері досить обмежений.

Наведені вектори регулювання розвитку соціального підприємництва, передбачають різні напрями діяльності органів влади з досягнення визначених цілей, окремі її блоки логічно взаємопов'язані з погляду формування системи інформаційної підтримки суб'єктів господарювання до нових соціальних викликів, форм і методів діяльності у соціальній сфері.

Державний вплив здійснюється метою забезпечення реалізації заходів державної політики, спрямованої на зниження рівня соціальної напруженості у суспільстві; а модель такого регулювання є способом організації взаємодії органів державної влади з приводу вибору та застосування відповідних засобів, які орієнтовані на формування сприятливого середовища для активізації соціального підприємництва.

Позитивним для функціонування національної економіки є змога диверсифікації методів регулювання соціального підприємництва та постійний пошук оптимальних варіантів прояву негативних наслідків соціальних проблем, розробка адекватних механізмів протидії використанню переваг та преференцій соціального підприємництва для зловживань, що у відповідний часовий проміжок найбільшою мірою відповідатиме потребам та інтересам суспільства.

Таким чином, обґрунтування моделі регулювання розвитку соціального підприємництва за відповідних інституційних умов має передбачати комплексний підхід, що поєднує в собі загальні методи державного регулювання діяльності всіх суб'єктів господарювання та селективні методи стимулювання створення сприятливого інституційного середовища для розвитку соціального підприємництва. Стимулююча роль держави у даному разі відіграватиметься у визначенні загальних орієнтирів розвитку та узгодженні інтересів бізнесу з інтересами суспільства задля виоішення чинних соціальних проблем та запобігання соціальним негараздам у подальшому.

Сформована в такий спосіб траєкторія змін розвитку інститутів, стимулювання та підтримання економічної діяльності у соціальній сфері

здійснюватиметься шляхом активного застосування відповідних фінансово-кредитних, фіскальних та інших інструментів, створюючи об'єктивні умови вигідності ведення соціального бізнесу. Основні функції держави в рамках такого підходу доцільно сформулювати у таких напрямках:

- визначення цілей активізації розвитку соціального підприємництва,
- розроблення довгострокових планів та програм розвитку економіки для запровадження заходів регулювання у соціальній сфері,
- удосконалення інститутів, спрямованих на виконання програм в межах регулювання соціального розвитку.

При розробленні концептуальних засад регулювання розвитку соціального підприємництва необхідно врахувати та усунути розбіжності в ідентифікації соціального підприємництва з поміж інших видів діяльності у соціальній сфері, міжнародних оцінок якості сформованого інституційного середовища, що сприятиме правильному формуванню відповідних пріоритетів для регуляторних заходів держави.

Критичний аналіз законодавчого забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні дає змогу констатувати законодавчий нігілізм щодо питань даного виду підприємницької діяльності, відсутність адекватних підходів до визначення норм національного законодавчого у розумінні та закріпленні суті такого виду підприємництва, закріплення формування сприятливого середовища розвитку даного виду бізнесу та соціальних підприємств, оскільки більшою мірою сформоване нормативне підґрунтя не лише не дає змогу чітко визначити суть соціального підприємництва, адле й унеможлиблює застосування адекватних заходів стимулювання його розвитку. Існуючі пропозиції щодо удосконалення законодавчої бази та формування національної системи стимулювання розвитку підприємництва у соціальній сфері в цілому не узгоджуються з принципами ринкової економіки й сприяє адекватному стимулюванню формування сприятливих умов ведення мсоціального бізнесу в Україні.

Така ситуація дає підстави зробити наголос на важливості застосування визначених вище основних принципів, згідно з якими повинно відбуватися формування завдань реалізації відповідних моделей регулювання розвитку соціального підприємництва.

Регулювання розвитку соціального підприємництва є послідовним процесом ухвалення державницьких управлінських рішень. Основним завданням є застосування таких інструментів, які б дали змогу обґрунтовано застосувати відповідні управлінські рішення, генерувати їх варіанти та обґрунтовано підходити до вибору найбільш ефективних для стимулювання розвитку соціальних підприємств.

Саме ці дії дають змогу вважати процес розроблення відповідного варіанту регулювання та відповідної його моделі щодо розвитку соціального підприємництва виваженим вибором вектору практичної реалізації заходів, спираючись на інформацію про стан та перспективи розвитку економіки, соціальної сфери, системи соціального забезпечення та захисту за відповідного стану сприятливості інституційного середовища.

Необхідним також вбачається впровадження регіональних програм підтримки соціального підприємництва в межах чинної реформи децентралізації. Основними цілями такої програми можуть стати: забезпечення рівноправних відносин у взаємодії з класичними суб'єктами господарювання; формування сприятливих ринкових умов розвитку соціальних підприємств; стимулювання ділової активності та забезпечення конкуренції у функціонуванні соціального підприємництва.

Умовами активізації розвитку соціального підприємництва доцільно визначити:

- селективний характер – підтримка соціальних підприємств, орієнтованих на вирішення вагомих соціальних проблем на інноваційних засадах;
- локалізований протекціонізм з пріоритетом застосування непрямих форм підтримки, які не спотворюють дію ринкових механізмів;

- системна підтримка, яка базується на використанні програмно-цільового підходу – комплексу загальнодержавних, регіональних та місцевих програм сприяння розвитку соціальних підприємств з розмежуванням повноважень між центральними та місцевими органами влади; державними, недержавними й громадськими організаціями;
- гарантування – підтримка, яка закріплюється договірними відносинами та взаємною відповідальністю сторін.

Основними інструментами підтримки розвитку соціального підприємництва доцільно визначити:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення соціального підприємництва, у частині створення спеціальної нормативної бази, ідентифікація статусу «соціальне підприємство» та «соціальне підприємництво»;
- інституційне забезпечення та супровід функціонування – наявність урядових установ щодо реалізації заходів підтримки соціального підприємництва;
- чітке розмежування функцій щодо підтримки соціального бізнесу між центральними та місцевими органами влади;
- налагодження взаємодії різних рівнів органів влади з об'єднаннями підприємців, громадських, волонтерських, благодійних організацій, меценатів тощо;
- застосування фінансових та кредитних важелів – державна та недержавна пряма фінансова підтримка, кредитування, гарантування кредитів; надання соціальним підприємствам в оренду на пільгових засадах (або на безоплатних умовах) приміщень, що знаходяться на балансі області, району чи міста та не використовуються; державне та місцеве фінансування реалізації програм та проектів підтримки розвитку соціальних підприємств; запровадження державних (регіональних) замовлень (контрактів);
- податкове стимулювання діяльності соціальних підприємств та соціальних підприємців; запровадження податкових преференцій, з

посиленим контролем та запобіганням схемам мінімізації податкових зобов'язань, з метою унеможливлення дискредитації цієї організаційної форми ведення бізнесу;

– удосконалення організаційних інструментів підтримки розвитку соціального підприємництва – формування консультаційних центрів з питань оподаткування, фінансування, юридичних питань тощо із залученням наявних структур при міських, районних радах та адміністраціях; маркетинг, залучення до співпраці з крупними підприємствами за схемами аутсорсингу; популяризація та просвітництво щодо переваг соціального підприємництва.

Слід відмітити, що регулювання розвитку соціального підприємництва забезпечує превентивний характер функціонування відповідних інститутів. Превентивний характер реалізації заходів орієнтований на те, щоби завдяки орієнтації на убезпечення країни від негативних соціальних наслідків органи влади не чекатимуть результатів діяльності, а передбачатимуть їх. Отже, ухвалюючи рішення про застосування стимулюючих або заохочувальних заходів державне регулювання орієнтуватиметься на ті варіанти можливого прояву соціальних проблем у суспільстві, які погіршуватимуть сприятливість інституційного середовища.

За нашим переконанням, реалізація запропонованих заходів сприятиме формуванню сприятливих умов здійснення соціального підприємництва, реалізації соціальних програм та проєктів, що унеможливить прояв негативних наслідків існування соціальних проблем та забезпечуватимуть своєчасне реагування на їх вирішення.

3.3. Реалізація партнерських відносин між бізнесом та державою у розвитку соціального підприємництва

У розвинених країнах державне регулювання соціального підприємництва є економічно обумовленим і необхідним, оскільки має метою створення найбільш сприятливих умов для вирішення соціальних проблем, зокрема забезпечення позитивної динаміки соціальних зрушень, подолання безробіття, бідності, надмірної стратифікації в суспільстві, посилення захищеності та соціальної безпеки, які пов'язані з активним пошуком і залученням усіх можливих джерел фінансування, необхідних для ресурсного забезпечення соціальних процесів, а також оптимізацією грошово-кредитних механізмів, якими вони регулюються. Проблема обґрунтування ролі держави у процесах регулювання розвитку соціального підприємництва вимагає комплексного дослідження умов, які впливають на цей процес, і безпосередньо усіх суб'єктів, які можуть бути у ньому задіяні. З одного боку, перенесення вирішення соціальних проблем суспільства цілковито на бізнес й відсторонення держави від виконання своєї соціальної функції, що супроводжується активним втручанням держави у перебіг підприємництва в соціальній сфері лише зумовлює зменшення мотивації представників бізнесу до такої діяльності, внаслідок можливого надмірного тиску, неприбутковістю таких видів діяльності тощо, з іншого, – покладення питань вирішення соціальних проблем виключно на державу обмежено фінансовою спроможністю бюджетів відповідного рівня, а відтак, з перебігом часу потребуватиме збільшення податкових надходжень, джерелом яких є доходи платників податків, у тому числі бізнесу, що спричинить своєю чергою податковий тиск. Саме таке замкнене коло взаємовідносин «держава-бізнес» щодо вибору моделі регулювання посилює зацікавленість у наукових розвідках розвитку партнерських відносин та їх поширення на різні сфери економічної діяльності.

Сьогодні збільшилась кількість вчених, які поділяють позицію, що за

рахунок посилення державного мотивуючого впливу та забезпечуючи активну участь держави у регулюванні соціальних процесів при виконання нею соціальної функції можна змінити умови соціального розвитку.

Однак, у процесі еволюції та загально цивілізаційному дискурсі роль держави трансформувалась у захисника майбутнього для соціальних інтересів суспільства, орієнтиром чого стає збалансування інтересів конкретної людини з інтересами людства. А тому роль держави у вирішенні соціальних проблем зміщується до виконання нею низки важливих функцій щодо збалансування приватних та суспільних інтересів. Основні приватні інтереси, пов'язані із основними цілями веденням бізнесу – максимізації прибутку, тобто примноження власного багатства. Суспільні інтереси, пов'язані з реалізацією владних повноважень та ухвалення державницьких рішень, полягають у забезпеченні конституційних вимог у державі, зокрема й добробуту населення шляхом реалізації соціальних програм, захисту загальнонаціональних інтересів держави у світовому просторі, з огляду на соціалізацію процесів розвитку. Тому саме партнерство між бізнесом і владою спроможне забезпечити ефективне співробітництво в узгодженні приватних і суспільних інтересів.

Проте, сучасна ситуація в національній економіці та сформована в ній інституційна структура, характеризується інертністю, наявністю значної кількості накопичених проблем у соціальній сфері. З цього приводу, узагальнюючи основні наукові дослідження, варто виокремити ті з них, які в національній економіці можуть бути вирішені за рахунок розвитку соціального підприємництва:

- низький рівень соціальної відповідальності українського бізнесу;
- недосконалість податкової системи, що виключає стимули для національного бізнесу реалізовувати соціальні проекти;
- недосконалість механізму фінансування програм соціального розвитку;

- високий рівень трансакційних витрат при кредитуванні бізнесу;
- зростання безробіття;
- зростання кількості та глибини прояву соціальних проблем;
- загострення проблем, пов'язаних із майновою нерівністю у суспільствах;
- відсутність дієвої стратегії соціального розвитку та стратегічного бачення в цій сфері;
- незацікавленість великого бізнесу у комплексних соціальних проєктах;
- відсутність системності у сприйнятті соціальних проблем та загальний низький рівень соціально-етичної культури в суспільстві, що створює додаткові бар'єри для розвитку соціально орієнтованого бізнесу та соціального підприємництва бізнесу.

Розв'язання зазначених проблем потребує змін у формуванні соціальної політики на рівні держави, яка б узгоджувала інтереси основних учасників процесу соціального розвитку, оскільки розвиток соціального підприємництва має розглядатися органічною частиною реалізації такої політики. Основною формою співпраці та взаємодії у цьому напрямі між бізнесом та владою є *public-private partnership* (PPP), що у дослівному перекладі з англійської мови означає публічно-приватне партнерство (ППП). Хоча в національному законодавчому полі застосовується термінологія ДПП (державно-приватне партнерство) [21]. Традиційно, така форма співпраці застосовується у випадку зацікавленості держави у приватних інвестиціях та управлінні при одночасному збереженні публічної власності на новостворений об'єкт. Важливим проявом державно-приватного партнерства є орієнтація на спільне використання бюджетних та приватних ресурсів з метою реалізації стратегічних проєктів розвитку країни.

Проблемна ситуація, що склалася в Україні в сфері фінансового забезпечення соціального розвитку, зокрема, соціального захисту, соціального забезпечення, соціального піклування та інших споріднених

соціальних напрямів реалізації різноманітних соціальних програм, здатності забезпечити довгострокову основу формування відчуття соціальної захищеності та підвищення рівня добробуту громадян вказує на необхідність врахування потенціалу взаємодії секторів державних і приватних фінансів на рівні активізації ППП / ДПП.

Питання теорії і практики державно-приватного партнерства розвивалися в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Серед зарубіжних вчених, які досліджують зазначену проблему, Хаммамі М. [22], МакКі Е., Едвардз Н., Атун Р. [23] та інші. Перспективи становлення державно-приватного партнерства, можливості реалізації різного роду проєктів завдяки застосуванню ДПП висвітлені у працях вітчизняних вчених, зокрема: О. Берданової, В. Вакуленко, М. Василенка [24], А. Мельник, С. Підгайця [25], Шапошникова К. [1], Старченка Г. [26], та інших. Проте, на жаль, досить мало робіт присвячено питанням застосування ДПП у соціальній сфері, а тим паче сьогодні відсутні дослідження перспектив даного партнерства для активізації розвитку соціального підприємництва. Так, щодо окремих аспектів розвитку ДПП у соціальній сфері є, зокрема, праці у О. В. Мартякова та І. В. Трикоз [27], А. Жуковської [28], А.В. Сидуняк [29], М. М. Александрової, В. В. Довгалюк [30], Б. Косович [31].

Наявність невирішених соціальних завдань в країні потребує впровадження інструментів фінансового забезпечення ефективного механізму, який би за наявності обмежених фінансових ресурсів дав змогу перетворити такі проблеми зі статусу суцільних суспільних витрат на інструмент, що забезпечує соціальний розвиток національної економіки.

У сучасних економічних реаліях роль партнерства зростає. У Законі України «Про державно-приватне партнерство» ДПП визначене як – співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або

фізичними особами –підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства, визначеним Законом [21].

Сфери застосування державно-приватного партнерства різняться у різних країнах:

– у Великобританії основна увага у процесі планування та реалізації проєктів ДПП приділяється соціальній сфері (будівництво або переоснащення шкіл, лікарень, будівель суду, поліції, пожежних частин та інших муніципальних об'єктів), транспортній інфраструктурі та інформаційним технологіям;

– у Канаді проєкти ДПП реалізуються переважно у сферах транспорту, енергетики, захисту довкілля, водопостачання та водовідведення, рекреаційній, сфері охорони здоров'я, інформаційних технології, освіти;

– для Греції реалізація проєктів ДПП здійснюється у транспортній галузі;

– в Ірландії об'єктами проєктів ДПП є міські транспортні системи та автомагістралі;

– Австралія та Нідерланди за рахунок ДПП реалізують проєкти систем життєзабезпечення міст, громадського житлового сектору і розвитку транспорту;

– ДПП у Франції забезпечує реалізацію проєктів оновлення мереж водопостачання та будівництва швидкісних доріг;

– в Іспанії ДПП забезпечує реалізацію проєктів систем життєзабезпечення міст, будівництва та експлуатації платних автомагістралей;

– у США переважно проєкти ДПП орієнтовані на природоохоронну діяльність, життєзабезпечення сільських населених пунктів.

Разом з тим, узагальнюючи світовий досвід реалізації ДПП у сфері соціального розвитку, Жуковська А. [28] виявила залежність пріоритетних

секторів функціонування державно-приватного партнерства від рівня соціально-економічного розвитку держави. Так, у країнах «Великої сімки» серед всіх сфер національної економіки ДПП поширене в охороні здоров'я (184 із 615 проектів) та освіті (138 проектів), а потім на розвиток автомобільних доріг (92 проекти). У кожній з країн «Великої сімки» є свої внутрішні пріоритети у використанні ДПП. Так, у Великобританії – охорона здоров'я (123 із 352 проектів) та освіта (113 із 352 проектів), в Німеччині – освіта (24 із 56 проектів), в Італії, Канаді та Франції – охорона здоров'я. У інших розвинутих країнах (Австрія, Бельгія, Данія, Австралія, Ізраїль, Ірландія, Фінляндія, Іспанія, Португалія, Греція, Південна Корея, Сінгапур) переважають за кількістю використання проектів державно-приватного партнерства будівництво та реконструкція доріг (93 проекти), а потім проекти охорони здоров'я (29 проектів), освіти (23 проекти). Таким чином, спираючись на аналізовані дані, авторка обґрунтовує висновок, що пріоритетність соціальної сфери в країнах «Великої сімки» і інших розвинених країн зумовлена політикою цих держав та їх високим рівнем соціально-економічного розвитку [28].

Отже, міжнародний досвід засвідчує високу ефективність партнерських відносин між державним та приватним секторами, а також доцільність використання партнерства в складних масштабних проектах за різними напрямками та сферами. Як свідчить аналіз світової практики державно-приватного партнерства, форма такої співпраці корисна не лише у транспортній сфері (автомобільні дороги, порти, залізничний транспорт) та у сфері енергетики (будівництво електростанцій, управління об'єктами енергетики), але й в окремих сегментах соціальної сфери (медицина, освіта).

Слід відзначити, що в Україні наявний незначний досвід реалізації проектів ДПП, переважно у сфері будівництва автошляхів та енергетиці [32, с. 39].

З аналізу досвіду застосування ДПП та практичної реалізації використання такої взаємодії можна зробити декілька висновків, які

уможливляють поширення такого партнерства на розвиток соціального підприємництва.

Перше. Державно-приватне партнерство поєднує зусилля держави та бізнесу у тих сферах, які мають важливе значення для суспільства, але є надмірно ризиковими для бізнесу.

Друге. Реалізація ДПП для кожної сторони забезпечує отримання певних переваг від такого партнерства. Зацікавленість держави у залученні приватних учасників зумовлена дефіцитом фінансових ресурсів та їх недостатністю для ініціатив у соціальній сфері внаслідок їх надмірної витратності. Такі проєкти зазвичай важливі для суспільства, однак не привабливі для бізнесу внаслідок високої ризикованості, а оскільки досить витратні, то не можуть бути реалізовані через обмеженість бюджетного фінансування. Перевагами для приватного бізнесу у таких проєктах стає державна підтримка шляхом надання певних преференцій (зокрема, податкових пільг), пом'якшення наявних обмежень тощо, отримання доступу до результатів наукових досліджень та розробок, державної чи комунальної інфраструктури.

Третє. Світовий досвід доводить, що залучення приватного капіталу до реалізації суспільно важливих, але затратних соціальних проєктів, дає змогу прискорити розвиток за більш раціонального використання ресурсів. Зокрема, незалежні оцінки реалізованих проєктів ДПП у Великобританії засвідчили, що понад третину всіх проєктів була реалізована у встановлені строки та без перевищення лімітів фінансування. У 2009 році підписання угоди про концесії порту «Котону» (республіка Бенін) дало змогу створити 450 нових робочих місць, збільшити пропускну спроможність порту, зменшити вартість транспортних витрат, розширити експортний коридор для внутрішніх районів країни та забезпечило поштовх для розвитку суміжних галузей економіки (зокрема, ринку сільського господарства та рибної промисловості). За попередніми оцінками, загальна фіскальна вигода від реалізації цього проєкту ДПП становить 200-300 млн доларів США.

Тобто, реалізація даного проєкту хоч і не відноситься напряду до соціальної сфери, але має соціальний ефект у вигляді створення 450 нових робочих місць, чим власне і привабливе для розвитку економіки соціальне підприємництво. Таким чином, в ідеальних інституційних умовах реалізація проєктів ДПП дає змогу бізнесу налагодити співпрацю з державними органами чи місцевим самоврядуванням, отримати підтримку та додаткові преференції, забезпечити отримання прибутку від діяльності створеного об'єкту, а також отримувати доступ до окремих ресурсів або інфраструктури. Для держави реалізація цих проєктів дає змогу реалізовувати важливі та суспільно значимі проєкти за менших витрат і ризиків.

Четверте. Реалізація проєктів ДПП у частині встановлення преференцій приватному бізнесу має супроводжуватися чіткими та прозорими вимогами щодо їх використання задля запобігання зловживанню, а також потребує закріплення відповідальності за учасниками. Тому реалізація ДПП потребує ґрунтовного підходу до планування таких проєктів. Зокрема, доволі часто саме інституційні фактори стають на заваді реалізації проєктів державно-приватного партнерства, які зводять нанівець не лише зусилля, але й вкладені кошти, наслідком чого стають надвеликі фінансові втрати та припинення проєкту.

П'яте. При реалізації ДПП у соціальній сфері, особливо при участі соціальних підприємців чи підприємств як учасників зі сторони бізнесу, важливого значення має чіткість та незмінність «правил гри» впродовж всього періоду реалізації проєктів, а також прозорість умов участі, розподілу ризиків та відповідальності учасників. Насамперед, це пов'язане з тими нечисленними негативними прикладами ДПП, які мали місце у світовій практиці. Так, у 2018 р. у звіті «Публічно-приватне партнерство в ЄС: великі недоліки та обмежені вигоди» Європейського суду аудиторів (Рахункова плата) [33, с. 49-50] була узагальнена інформація про досвід ДПП, що дато підстави для висновку, що державно-приватне партнерство не

завжди забезпечує належне співвідношення ціни та якості послуг, якими може користуватися суспільство внаслідок реалізації таких проєктів, оскільки протягом багатьох років мають місце суттєві провали в їх реалізації та було рекомендовано державам-членам ЄС «не сприяти більш інтенсивному та масштабному використанню державно-приватного партнерства, поки визначені у звіті проблеми не будуть вирішені (зокрема, поки не буде впевненості в тому, що вибір на користь державно-приватного партнерства є таким, що забезпечує найвигідніше співвідношення капіталовкладень та якості отриманого продукту)» [34].

Серед основних недоліків проєктів ДПП в країнах ЄС зазначаються, що вони є найдорожчим способом фінансування проєкту та при їх реалізації відсутня достатня прозорість та адекватний розподіл ризиків між учасниками.

Слід відмітити, що саме недоліки проєктів ДПП послугували тому, що у жовтні 2017 р. понад 150 організацій з усього світу підписали маніфест та закликали Світовий банк та подібні міжнародні організації припинити просування державно-приватного партнерства для фінансування проєктів розвитку.

Найвідомішими провалами ДПП з практичної точки зору стали [34]:

1. *Проект реконструкції лондонського метрополітену* (станцій, колій та оновлення рухомого складу). Наприкінці 1990-х років лондонський метрополітен потребував значних інвестицій. Внаслідок аварійного стану вагонів поїздів, не працюючих сигнальних пристроїв на станціях, необхідності невідкладної реконструкції та оновлення станцій, тобто суттєвого погіршення інфраструктури відбувалось збільшення витрат і зменшення якості послуг. З метою отримання необхідних інвестицій Урядом консерваторів було запропоновано повну приватизацію метрополітену задля його комплексної модернізації. Натомість як альтернативу приватизації у травні 1997 р. лейбористська опозиція запропонувала реалізацію проєкту державно-приватного партнерства для збереження державного контролю

над метрополітеном, при одночасному залученні приватних інвестицій на умовах партнерства. «Протягом перших 5 років робота лондонського метрополітену покращилася: загальна кількість втрачених через затримки в роботі метрополітену клієнтів зменшилася на 20%, обсяг поїздок збільшився майже на 125 млн. До 2010 р. за рахунок цього проєкту було замінено 26,6 км колії, відремонтовано 25 ескалаторів, замінено 2 підйомники, модернізовано 23 станції» [34]. Однак, у 2007 р. у зв'язку зі збільшенням обсягів необхідних витрат на реалізацію проєкту приватні інвестори вийшли з проєкту, і всі витрати щодо фінансування започаткованого проєкту залишились зобов'язанням публічної корпорації «Transport for London», яка представляла в проєкті державу та відмовитись від зобов'язань не мала змоги. В результаті всі витрати щодо реалізації проєкту стали «фінансовим тягарем» платників податків, оскільки повністю покривались бюджетними коштами (за різними оцінками, від 2,5 до 20-25 млрд фунтів стерлінгів). Вплив цього проєкту ДПП з фінансової точки зору на економіку країни був визнаний негативним.

2. Наступним неуспішним прикладом проєкту державно-приватного партнерства стало *будівництво в Австралії платної дороги (тунелю) до аеропорту «Брісбен»*. Внаслідок фінансової неефективності подальшої участі для приватного інвестора (дорога не отримала достатньої кількості користувачів та, відповідно, очікуваного фінансового результату) через 7 місяців після реалізації цей тунель був переданий до муніципальної сфери управління, щоб уникнути виходу з проєкту приватного інвестора та залишати проєкт життєздатним та цікавим для участі в ньому [34].

3. Аналогічна ситуація склалася в Китаї щодо *будівництва шосе у провінції Чжецзян*, плата за користування яким в окремих випадках у 7 разів перевищувала стандартну плату [34].

Таким чином, було обґрунтовано висновок, що для державного учасника реалізація проєктів державно-приватного партнерства у сфері дорожньої інфраструктури (особливо платних доріг) є найризикованішими.

Це об'єктивно пов'язано з дією ринкових законів. А, отже, за такого партнерства має бути на етапі планування проведена оцінка ризиків та забезпечена рівноправність учасників відносин щодо поділу не лише фінансових вигід та соціальних ефектів від реалізації проєкту, але й ризиків, відповідальності та зобов'язань щодо поділу наслідків (у разі «провалу» проєкту) без змоги виходу з проєкту чи відмови приватного інвестора від подальшої участі в проєкті.

Слід зважити, що за умови реалізації соціального підприємництва на умовах державно-приватного партнерства, його основу формуватимуть не комерційні проєкти, а соціальні. Тому ще на етапі планування має передбачатися своєрідна заборона платних суспільних чи соціальних послуг як основного результату проєкту. Модель взаємодії держави і бізнесу при активізації соціального підприємництва, зводиться до розподілу ролей: роль приватного сектора полягає у реалізації певного бізнесу, до розвитку якого залучаються відповідні категорії громадян, роль держави – у сприянні створення інфраструктури і сприятливих інституційних умов для провадження такої діяльності приватними компаніями. Це дасть змогу ще на етапі планування передбачити можливість виходу з проєкту соціального підприємця чи соціального підприємства з проєктів державно-приватного партнерства, оскільки такі проєкти за такого партнерства зводитимуться до його змістовної суті соціального проєкту. Тобто, саме соціальний проєкт буде реалізований на умовах державно-приватного партнерства. У цьому контексті доцільно зазначити, що соціальний проєкт в своїй основі вміщує напрями «реформування системи соціального забезпечення, охорони здоров'я, соціальний захист незабезпечених верств населення, подолання наслідків стихійних лих і соціальних струсів» [35]. Такі проєкти найбільш невизначені та мають свою специфіку, яка проявляється у наступному [35]:

- цілі проєкту лише намічаються і мають коригуватися впродовж всього періоду його реалізації й досягнення проміжних результатів;
- кількісна та якісна їх оцінка таких проєктів суттєво ускладнена;

- строки і тривалість проєкту залежать від ймовірних факторів, які лише намічаються та згодом підлягатимуть уточненню;
- витрати на проєкт зазвичай залежать від розміру бюджетних асигнувань;
- ресурси виділяються у міру потреби в межах можливого.

Порівняно з іншими видами договірних взаємин між державним та приватним секторами при реалізації соціального підприємництва, суттєва перевага ДПП полягає в оптимальному розподілі прав, відповідальності та обов'язків у частині контролю за перебігом спільної діяльності з надання соціальних послуг населенню, в результаті обидві сторони отримуватимуть бажаний результат. Таке збалансування можливе за рахунок розподілу ризиків, ролей і винагород на договірних засадах з наявною мотивацією якісного виконання кожною стороною своїх обов'язків для отримання бажаних результатів [37, с. 16].

Розглянемо механізм регулювання забезпечення розвитку соціального підприємництва з використанням державно-приватного партнерства, що і передбачає запропонована у п. 3.1 партнерська модель регулювання (рис. 3.7).

Співробітництво між державними інститутами та соціальними підприємцями/підприємствами сприяє розвитку економіки країни, покращенню її соціального стану за рахунок впровадження та реалізації соціальних проєктів. Як основне джерело фінансування соціальних проєктів на засадах ДПП є інвестиційний ресурс банківського сектора.

Цілями оптимізації механізму повинні бути: надання умов для ефективної та результативної реалізації стратегічних планів соціального розвитку з урахуванням відповідного рівня соціальної вразливості та соціальної стабільності, застосування ефективних джерел ресурсів для проєктів, використання інструментів підтримки розвитку соціального підприємництва.

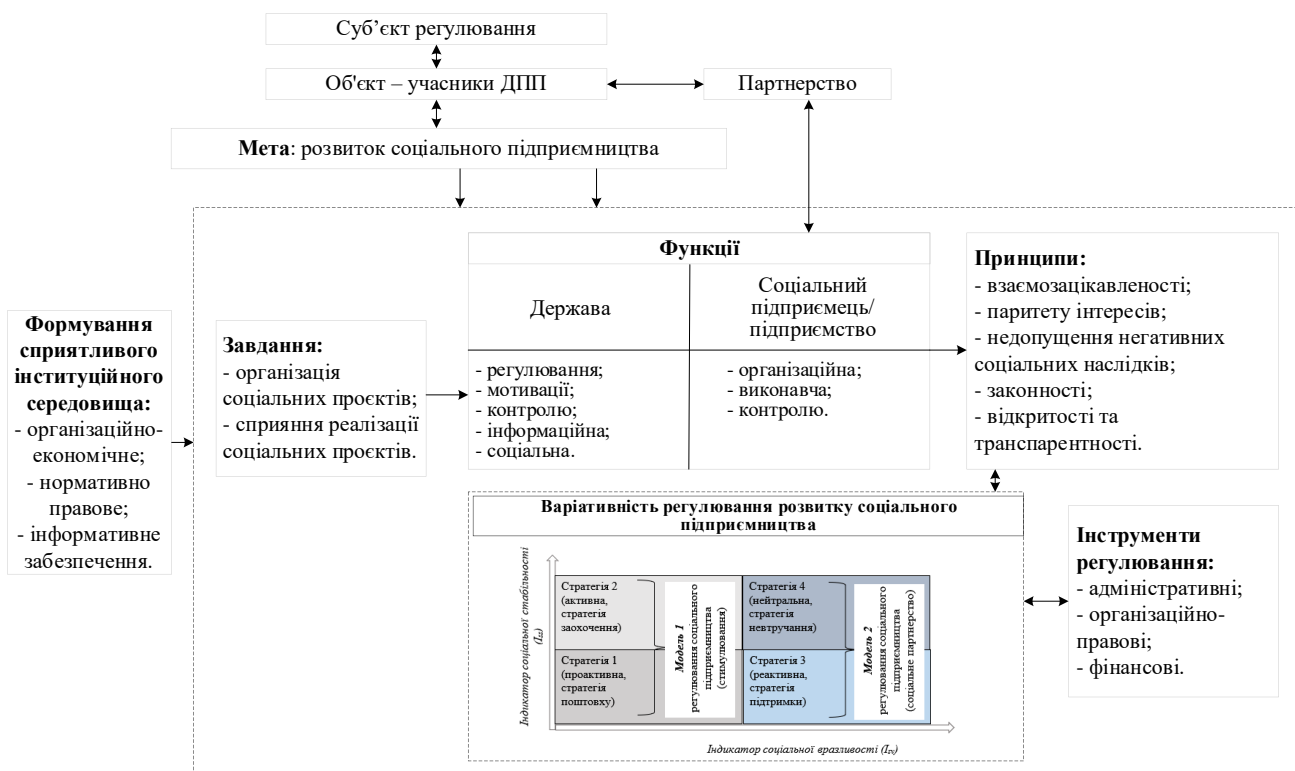

Рис. 3.7. Структура механізму регулювання розвитку соціального підприємництва з використанням ДПП

Джерело: розроблено автором.

Перспективних напрямом державно-приватного партнерства, а водночас – і стимулом регулювання розвитку соціального підприємництва в національній економіці, є передача частини функцій, які зараз належать державі, соціальним підприємцям. Зокрема, здійснення певної державної підтримки у сфері реалізації соціальних проєктів бізнесу шляхом надання прав на користування об'єктами комунальної власності, поручительства при отриманні кредитів, створення прозорих умов ліцензування.

Таким, чином на основі запропонованого в роботі науково-методичного підходу та на основі принципу таргетування соціальних проблем доведена важливість формування відповідної моделі регулювання розвитку соціального підприємництва в національній економіці.

Висновки до третього розділу

У роботі акцентовано на важливості формування специфічних умов для розвитку соціального підприємництва в національній економіці, що потребує виявлення причинно-наслідкових зв'язків між основними параметрами даного явища.

Використовувати відповідні заходи впливу для розвитку соціального підприємництва доцільно залежно від чинників, які визначають наслідки: посилення позитивних впливів розвитку соціального підприємництва на соціально-економічні процеси, запобігання негативним проявам зловживань соціальними підприємцями своїми перевагами та перевагами, проявляти ставитися нейтральною позицію до вибору сфер та видів економічної діяльності для реалізації проєктів соціального підприємництва. Слід зазначити, що такий підхід до регулювання розвитку соціального підприємництва в країні створить відповідні зрозумілі та єдині «правила гри» для кожного з учасників.

Виявлено, що сучасна наукова спадщина як в національному науковому середовищі, так і міжнародному, нараховує численну варіативність методичних підходів до оцінювання рівня соціального розвитку країни. При цьому, при визначенні індикаторів як відправної позиції формування соціальної політики вагомим є використання відповідного аналітичного матеріалу та логіки його підбору з належним рівнем інформаційно-статистичного забезпечення аналізу основних параметрів та конкретних показників для ідентифікації соціальних проблем. У даному ракурсі має бути відібрана сукупність таких показників, якими описується соціальний розвиток, особливо у частині характеристики соціальної стабільності у суспільстві. Це дало підстави обґрунтувати висновок про важливість оцінювання індикаторів соціального розвитку шляхом відбору конкретних індикативних показників, які визначають в цілому його досягнутий стан.

Розроблення політики розвитку соціального підприємництва внаслідок відсутності достатнього власного досвіду його реалізації в Україні, та з огляду на початковий етап його розвитку, потребує імплементації позитивного світового досвіду. Своєю чергою, для адекватного сприйняття та узагальнення позитивних міжнародних практик у цілях їх запровадження в національній економіці на рівні політики чи стратегії вимагає вибору тих показників, які не міститимуть суттєвих розбіжностей у методологічних підходах та доступності у країновому розрізі.

Таким чином, за таких обставин, критеріальними ознаками вибору має стати значимість та суттєвість конкретного показника, щоб мати змогу адекватно визначити не лише досягнутий рівень розвитку соціального підприємництва, але й можливість виявити конкретні детермінанти його розвитку та орієнтири для формування й реалізації сукупності заходів державного регулювання розвитку соціального підприємництва в країні.

Доведено, що державне регулювання розвитку соціального підприємництва доцільно зорієнтувати на формування відповідних стратегій, які найбільшою мірою сприятимуть вирішенню соціальних проблем у суспільстві, стимулюючи залучення представників вразливих верств населення до економічних процесів, а не лише вирішуватимуться шляхом збільшення витрат на їх соціальне дотування. За такого підходу вирішуватиметься одночасно проблема підвищення рівня соціальної свідомості населення, а з іншої – ефективність використання фінансових ресурсів платників податків, за рахунок яких і фінансуються соціальні програми країни.

Обґрунтовано, що формування та вибір відповідної стратегії регулювання розвитку соціального підприємництва потребує розроблення відповідного методичного забезпечення. Така методика має одночасно слугувати двом цілям. По перше, дати змогу ідентифікувати чинний перелік соціальних проблем та поточний стан їх вирішення (*«індикатор соціальної*

вразливості (social vulnerabilities)»). По друге, систематизувати та узагальнити існуючий світовий та український досвід методичного обґрунтування переліку та змісту індикаторів, їхніх значень для аналізу й моделювання соціальних орієнтирів для національної економіки («індикатор соціальної стабільності (social stability)»). Співвідношення між значеннями цих агрегованих індикаторів та їх графічна візуалізація дасть змогу сформуванню ядра регулювання та деталізувати відповідні варіанти стратегій розвитку соціального підприємництва у вигляді матриці вибору таких стратегій, та обґрунтувати моделі регулювання розвитку соціального підприємництва.

Запропоновано застосування «Індикатора соціальної стабільності» (I_{ss}), який узагальнює перебіг соціальних процесів у країні відповідно до еталонних показників ряду країн за міжнародними порівняннями та дає змогу ідентифікувати чинний перелік соціальних проблем, які накопичились в країні та поточний стан їх вирішення. Основу розрахунку даного індикатора складають загальновідомі та найбільш поширені міжнародні показники у сфері оцінювання соціальних процесів. Значення самого «Індикатора соціального розвитку» можна розрахувати на основі застосування середнього значення основних показників: індекс людського розвитку (*Human Development Index (HDI)*), світовий рейтинг добробуту (*The Legatum Prosperity Index (LPI)*), індекс щастя (*Happiness Index (HI)*) та індекс соціального прогресу (*Social Progress Index (CPI)*).

З метою ідентифікувати вразливі місця соціального розвитку, відповідні соціальні проблеми для національної економіки, на які доцільно спрямувати соціальне підприємництво, запропоновано застосування «Індикатора соціальної вразливості» (I_{sv}) за даними існуючого стану в країні. Обчислення здійснюється на основі відповідних показників за сформованим переліком показників соціального розвитку. Для застосування запропонованого підходу до розробки методики запропоновано обирати сукупність показників, які найбільшою мірою характеризують чотири групи

появи «вразливостей» для прояву соціальних проблем та визначення цілей соціального підприємництва («бідність», «безробіття», «смертність», «неосвіченість»), які представлені офіційною статистикою.

Для визначення ядра стратегій, з урахуванням умов нормального розподілу, діапазони для відповідних видів стратегій та моделей регулювання соціального підприємництва подано у роботі розроблені критерії обґрунтування та вибору стратегій розвитку соціального підприємництва та моделі регулювання для національної економіки. Залежно від співвідношення індикаторів соціальної стабільності та соціальної вразливості для країни, що в комплексі дало змогу конкретизувати заходи участі державних органів у процесах забезпечення розвитку соціального підприємництва в рамках двох основних моделей регулювання та за чотирма основними стратегіями. I. Модель регулювання соціального підприємництва, що передбачає активне застосування заходів стимулювання його розвитку. Дана модель вміщує дві стратегії: 1) *«стратегія поштовху»*, доцільна до реалізації у випадку низьких показників для індикаторів соціальної вразливості та соціальної стабільності, що свідчить про накопичення значної кількості невирішених соціальних проблем; 2) *«стратегія заохочення»*, доцільна для реалізації у разі високих показників соціальної стабільності та низькому рівні соціальної вразливості. Основу такої стратегії формують заходи регулювання, орієнтовані на заохочення розвитку соціального підприємництва. II. Модель регулювання підприємництва, що передбачає налагодження партнерських відносин між учасниками соціального підприємництва, особливо у частині взаємовідносин «бізнес-влада». Дана модель містить наступні дві стратегії: 3) *«стратегія підтримки»*, доцільна у разі низьких розрахункових значень для індикатора соціальної вразливості та високих значень для соціальної стабільності. Дана стратегія вимагає формування сприятливого інституційного середовища, підтримки у ефективності використання базових можливостей національної економіки

за рахунок застосування заходів підтримки ініціаторів соціального підприємництва; 4) *»стратегія невторчання»*, застосовується у випадку високих значень для індикаторів соціальної стабільності та соціальної вразливості. Потребує підтримання на належному рівні сприятливості інституційного середовища, а також профілактичні заходи з недопущення зловживань перевагами соціального підприємництва за одночасного уникнення надмірного впливу на діяльність соціальних підприємців.

За результатами апробації методики, виявлено, що для України за підсумками 2021 року характерним є «посередні» індикатор соціальної стабільності та індикатор соціальної вразливості склалися такі вихідні умови доцільною, що уможливають реалізацію *стратегії підтримки за моделлю регулювання партнерства*.

Дотримуючись загальної логіки встановлено, що державне регулювання розвитку соціального підприємництва реалізується через відповідну модель чи механізм, структура якого відповідає за елементним складом механізму державного регулювання в цілому. До структури такого механізму варто включити низку принципів, додержання яких слугуватиме основою його ефективного функціонування та чітко відобразатиме загальний перебіг регуляторних процесів в країні.

Розглядаючи державні управлінські питання у сфері соціального підприємництва, та формуючи відповідні моделі регулювання, запропоновано звертатися до формування відповідного напрямку з його підтримки також у межах загальнодержавної соціальної політики. Такий підхід дасть змогу забезпечити конкретизацію відповідних заходів підтримки та активізації розвитку соціального підприємництва з практичної сторони. Доведено, що саме з позицій вирішення соціальних проблем та забезпечення добробуту громадян, соціальна політика та соціальне підприємництво мають спільні дотичні. Соціальна політика визначає орієнтири та конкретні цілі, а соціальне підприємництво стає своєрідним практичним інструментом досягнення цілей соціальної політики. Виявлено,

що саме економічний розвиток стає головною передумовою реалізації соціальних проєктів у країні. У цьому контексті роль держави без сумніву зростає у визначенні відповідних напрямів розвитку соціального простору та забезпечення соціальних стандартів життя громадян на рівні кращих європейських практик.

Державну політику щодо розвитку соціального підприємництва запропоновано визначити як взаємоузгоджену діяльність держави та ринкових інститутів, що поєднує заходи організації та координації основних учасників соціального підприємництва задля створення сприятливих умов для розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, належного інституційного середовища для вирішення соціальних проблем та унеможливлення появи негативних соціальних наслідків, всебічного розкриття та використання потенціалу особистості, найповніше її залучення до суспільних процесів, досягнення в країні стабільності та суспільної злагоди. Основною метою такої політики має стати забезпечення високого рівня інституційного середовища для задоволення суспільних потреб населення. Сутність регулювання розвитку соціального підприємництва доцільно розглядати через сукупність напрямів, форм та методів цілеспрямованого впливу органів державної влади на поведінку суб'єктів підприємництва.

Державний вплив здійснюється з метою забезпечення реалізації заходів державної політики, спрямованої на зниження рівня соціальної напруженості у суспільстві; а модель такого регулювання є способом організації взаємодії органів державної влади з приводу вибору та застосування відповідних засобів, які орієнтовані на формування сприятливого середовища для активізації соціального підприємництва.

Обґрунтування моделі регулювання розвитку соціального підприємництва за відповідних інституційних умов має передбачати комплексний підхід, що поєднує в собі загальні методи державного регулювання діяльності всіх суб'єктів господарювання та селективні методи

стимулювання створення сприятливого інституційного середовища для розвитку соціального підприємництва. Стимулююча роль держави полягає в окресленні загальних орієнтирів розвитку та сприянні узгодженню інтересів бізнесу з інтересами суспільства при вирішенні чинних соціальних проблем та профілактика соціальних негараздів у подальшому.

Критичний аналіз законодавчого забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні дав змогу констатувати законодавчий нігілізм щодо питань даного виду підприємницької діяльності, відсутність адекватних підходів до визначення норм національного законодавчого у розумінні та закріпленні суті такого виду підприємництва, закріплення формування сприятливого середовища розвитку даного виду бізнесу та соціальних підприємств, оскільки більшою мірою сформоване нормативне підґрунтя не лише не дає змогу чітко визначити суть соціального підприємництва, але й унеможливорює застосування адекватних заходів стимулювання його розвитку.

Обґрунтовано, що умовами активізації розвитку соціального підприємництва доцільно визначити: селективний характер – підтримка соціальних підприємств, орієнтованих на вирішення вагомих соціальних проблем на інноваційних засадах; локалізований протекціонізм з пріоритетом застосування непрямих форм підтримки, які не спотворюють дію ринкових механізмів; системна підтримка, яка базується на використанні програмно-цільового підходу – комплексу загальнодержавних, регіональних та місцевих програм сприяння розвитку соціальних підприємств з розмежуванням повноважень між центральними та місцевими органами влади; державними, недержавними й громадськими організаціями; гарантування – підтримка, яка закріплюється договірними відносинами та взаємною відповідальністю сторін.

Основними інструментами підтримки розвитку соціального підприємництва запропоновано визначити: удосконалення нормативно-правового забезпечення соціального підприємництва, у частині створення

спеціальної нормативної бази, ідентифікація статусу «соціальне підприємство» та «соціальне підприємництво»; інституційне забезпечення та супровід функціонування – наявність урядових установ щодо реалізації заходів підтримки соціального підприємництва; чітке розмежування функцій щодо підтримки соціального бізнесу між центральними та місцевими органами влади; налагодження взаємодії різних рівнів органів влади з об'єднаннями підприємців, громадських, волонтерських, благодійних організацій, меценатів тощо; застосування фінансових та кредитних важелів – державна та недержавна пряма фінансова підтримка, кредитування, гарантування кредитів; надання соціальним підприємствам в оренду на пільгових засадах (або на безоплатних умовах) приміщень, що знаходяться на балансі області, району чи міста та не використовуються; державне та місцеве фінансування реалізації програм та проєктів підтримки розвитку соціальних підприємств; запровадження державних (регіональних) замовлень (контрактів); податкове стимулювання діяльності соціальних підприємств та соціальних підприємців; запровадження податкових преференцій, з посиленням контролю та запобіганням схемам мінімізації податкових зобов'язань, з метою унеможливлення дискредитації цієї організаційної форми ведення бізнесу; удосконалення організаційних інструментів підтримки розвитку соціального підприємництва – формування консультаційних центрів з питань оподаткування, фінансування, юридичних питань тощо із залученням наявних структур при міських, районних радах та адміністраціях; маркетинг, залучення до співпраці з крупними підприємствами за схемами аутсорсингу; популяризація та просвітництво щодо переваг соціального підприємництва.

Розв'язання основних соціальних проблем України потребує змін у формуванні соціальної політики на рівні держави, яка б узгоджувала інтереси основних учасників процесу соціального розвитку. Основною формою співпраці та взаємодії у цьому напрямі між бізнесом та владою може стати public-private partnership (PPP) / державно-приватне партнерство

(ДПП).

Для досягнення успішності застосування ДПП та за умови реалізації соціального підприємництва на умовах державно-приватного партнерства, його основу формуватимуть не комерційні проекти, а соціальні. Тому ще на етапі планування має передбачатися своєрідна заборона платних суспільних чи соціальних послуг як основного результату проекту. Модель взаємодії держави і бізнесу при активізації соціального підприємництва, зводиться до розподілу ролей: роль приватного сектора полягає у реалізації певного бізнесу, до розвитку якого залучаються відповідні категорії громадян, роль держави – у сприянні створення інфраструктури і сприятливих інституційних умов для провадження такої діяльності приватними компаніями. Це дасть змогу ще на етапі планування передбачити можливість виходу з проекту соціального підприємця чи соціального підприємства з проектів державно-приватного партнерства, оскільки такі проекти за такого партнерства зводитимуться до його змістовної суті соціального проекту.

Таким, чином на основі запропонованого в роботі науково-методичного підходу та на основі принципу таргетування соціальних проблем доведена важливість формування відповідної моделі регулювання розвитку соціального підприємництва в національній економіці.

Основні висновки, результати та положення третього розділу дисертації опубліковані автором у роботах [40, 45-47].

Перелік використаних джерел до третього розділу

1. Шапошников К. С. Сучасні особливості прийняття управлінських рішень: креативний аспект. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2013. № 2 (71). 93-95.

http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2013/2_2013/20.pdf (дата звернення: 15.06.2021).

2. Human Development Index (HDI). URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> (дата звернення: 15.06.2021).

3. The Legatum Prosperity Index™ URL: <https://li.com/reports/2020-prosperity-index> (дата звернення: 15.06.2021).

4. 2018. Social Progress Index. URL: https://glavcom.ua/pub/pdf/49/4938/10_1.pdf (дата звернення: 15.06.2021).

5. World Happiness Report. 2022. URL: <https://worldhappiness.report/ed/2022> (дата звернення: 15.02.2023).

6. Вітлінський В. В. Моделювання економіки: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2003. 408 с. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Вітлінський.pdf> (дата звернення: 15.10.2022).

7. 2022 Social Progress Index® Methodology Report. URL: socialprogress.org (дата звернення: 15.02.2023).

8. Горобінська І. В. Механізм реалізації державної регуляторної політики в сфері транспортної діяльності. *Вісник Національного транспортного університету*. 2011. № 24 (1). С. 232–236.

9. Погрібняк М. А. Механізм державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2008. 20 с.

10. Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності. Указ Президента України від 3 липня 1998 року № 817/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817/98#Text> (дата звернення: 16.03.2021).

11. Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності. Указ Президента України від 3 лютого 1998 року № 79/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79/98#Text> (дата звернення: 17.04.2021).

12. Бакуменко В. Д., Безносенко Д. О. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та

євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами : науково-дослідна робота. URL: <http://www.napa-eurostudies.org.ua/2-2.rtf> (дата звернення: 13.05.2020).

13. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посібн. 2-ге вид., доп. та перероб. К. : Атіка, 2003. 576 с.

14. Кравченко О. М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління». *Державне управління: удосконалення та розвиток* : електронне наукове фахове видання. 2009. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=56> (дата звернення: 19.03.2021).

15. Одінцова Г. С. Мельтюхова Н. М. Теорія і історія державного управління. Х. : УАДУ (ХФ), 2001. 136 с.

16. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності Закон України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

17. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2002. № 1. С. 31-37.

18. World Development Indicators. URL: <https://datacatalog.worldbank.org/search/dataset/0037712/World-Development-Indicators> (дата звернення: 15.01.2023).

19. Світовий банк. Сайт. URL: <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/worldwide-governance-indicators> (дата звернення: 15.01.2023).

20. Мельник О. В. Соціальне підприємництво: засади та можливості розвитку. *Економіка підприємства: теорія і практика: зб. матеріалів VI Міжнар. наук. -практ. конф.*, 13 жовт. 2016 р. ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ: КНЕУ. 2016. С. 46–47.

21. Про державно-приватне партнерство. Закон України від 1 липня 2010 року № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (дата звернення: 11.07.2019).
22. Hammami M., Ruhashyankiko J.-F., Yehoue E.B. Determinants of Public-Private Partnerships in Infrastructure. IMF Working Paper. 2006. June. URL: <http://www.imf.org> (дата звернення: 20.12.2021).
23. McKee M., Edwards N., Atun R. Public-private partnerships for hospitals. Bulletin of the World Health Organization. 2006. 893 с.
24. Розвиток партнерства між місцевою владою та недержавним сектором у сфері надання громадських послуг: монографія / О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, М. Д. Василенко та ін.; за ред. Ю. П. Лебединського. Ужгород : Патент, 2003. 192 с.
25. Мельник А. Ф., Підгаєць С. В. Державно-приватне партнерство в системі інститутів національної економіки: механізми розвитку. Тернопіль : Крок, 2017. 267 с.
26. Старченко Г. В. Необхідність інституційно-управлінських та інституційно-правових змін в сфері управління публічними проектами та програмами. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування* 2021. № 1. С. 100–104. <https://doi.org/10.54929/pmtl-issue1-2021-15> (дата звернення: 17.02.2022).
27. Мартякова О. В., Трикоз І. В. Державно-приватне партнерство у сфері охорони здоров'я. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2011. №1 (13). С. 37–43.
28. Жуковська А. Державно-приватне партнерство в соціальній сфері: зарубіжний досвід та перспективи запровадження в Україні. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. № 3. с. 21–37.
29. Сидуняк А.В. Державно-приватне партнерство у соціальній сфері як необхідна складова соціалізації економіки у сучасних умовах.

Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Випуск 9-1. Частина 3. С. 148-151.

30. Александрова М. М., Довгалюк В. В. Державно-приватне партнерство в соціальній сфері. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 8. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.8.23.

31. Косович Б. Державно-приватне партнерство як один з важливих інструментів забезпечення цілей сталого розвитку. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 4. С. 51-59. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.051>.

32. Карий О. І., Процак К. В., Мавріна А. О. Проекти державно-приватного партнерства: ключові проблеми практичної реалізації. *Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”*. 2015. Т. 20. С. 35–44.

33. Єгоричева С. Б., Лахижа М. І. Публічно-приватне партнерство в посткомуністичних країнах : монографія. Київ: ІПК ДСЗУ, 2020. 304 с.

34. Зуєва Ю. Закордонні кейси з ДПП: порівняльний аналіз. *Юридична газета online*. 21 січня 2020. №1(707). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/derzhavnoprivatne-partnerstvo/zakordonni-keysy-z-dpp-porivnyalniy-analiz.html> (дата звернення: 15.07.2021).

35. Старченко Г. В. Управління проектами: теорія та практика : навч. посіб. Чернігів : видавець Брагинець О. В., 2018. 306 с.

36. Старченко Г. В. Управління проектами в публічній сфері. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2021. № 2. С. 84–89. DOI: <https://doi.org/10.54929/pmtl-issue2-2021-15>.

37. Винницький Б., Лендшел, М., Онищук, Б., Сегварі, П. Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном. Київ : «К.І.С.», 2008. 146 с.

38. Дука А.П. Інноваційний етап розвитку та проблема технологічного імпорту в економіці України. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. Наукових праць*. Вип. 24. 2014. С. 110–116.
39. Покатаєва О.В., Томарева-Патлахова В.В., Юшков П.О. Організаційно-економічний механізм проєктного управління розвитком національної економіки: *Причорноморські економічні студії*. 2021. Вип. 63. С. 154–159. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.63-24>.
40. Баженова О., Чернодід І., Ярмоленко Ю., Голубєв О. Система раннього попередження щодо зовнішньої стійкості економіки (на прикладі України). *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. Т.4, №39. С. 503–511. DOI: 10.18371/fcaptr.v4i39.241436. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3399> (дата звернення: 15.02.2022).
41. Shaposhnykov, K., & Holovko, O. State regulation and governance in the field of small entrepreneurship. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2019. 5 (4), September, 236–242. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-236-242>.
42. Трохимець О.І., Небога Т.В., Котлубай В.О. Методичні основи оцінки та управління розвитком інноваційної інфраструктури національної економіки. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*, 2021 р., № 4 (121), С. 123-129. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2021-4-20>.
43. Tomareva-Patlakhova V., S. Dorohon, L. Savchuk, A. Navolokina, I. Bondar. Comparative analysis of economic development and models by the state support of higher medical education and their institution. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research*. 2021. No. 11/01/-XVII. P. 63-71.
44. Дука А.П. Проблеми та перспективи державного регулювання розвитку малого бізнесу в національній економіці. *Інфраструктура ринку*. Випуск 35, 2019. С.518-524, DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct35-81>.
45. Голубєв О.В. Методичні аспекти вибору стратегічних альтернатив для обґрунтування моделі регулювання розвитку соціального

підприємництва. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 4. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-03-09>.

46. Голубєв О.В. Регулюючий вплив соціального підприємництва у вирішенні соціальних проблем суспільства. *Наукові та освітні трансформації в сучасному світі: збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 15 липня 2021 року) / Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій, м. Чернігів. Суми: ТОВ НВП «Росток А. В.Т.». 2021. С. 477-480. URL: https://reicst.com.ua/asp/article/view/19/pc_2021_15_07 (дата звернення: 15.02.2022).

47. Голубєв О.В. Перспективні напрями удосконалення державного регулювання соціального підприємництва в умовах військового стану. *Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду. Збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 10 червня 2022 року). Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2022. С.116-118 DOI: <https://doi.org/10.54929/confmult-06-2022>.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що полягає у поглибленні теоретичних, науково-методичних засад державного регулювання розвитку соціального підприємництва в національній економіці та розроблення практичних рекомендацій щодо забезпечення дієвості основних інструментів його підтримки та стимулювання розвитку у сучасних умовах. За результатами дисертаційної роботи сформульовано такі основні висновки:

1. Розвинуто наукові погляди на сутність, змістоутворюючі ознаки та критерії соціального підприємництва. Виявлено, що у світовій науці та практиці не існує єдиного визначення поняття соціального підприємництва, але воно є мультидисциплінарним явищем, оскільки основу його розуміння формують моральні, соціальні, психологічні, етичні, економічні елементи, питання соціальної справедливості. Встановлено, що основу соціального підприємництва складає процес вирішення соціальних проблем відповідних верств населення з метою їх соціалізації та залучення до економічної діяльності. Запропоновано авторське визначення соціального підприємництва як систематичну самостійну соціально орієнтовану господарську діяльність підприємців, підприємств, яка здійснюється на основі інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем та забезпечує можливість отримання доходу, який спрямовується на вирішення/пом'якшення соціальних проблем, створення соціальних та економічних благ та на основі цього забезпечення позитивних зрушень у суспільстві.

2. При виокремленні особливостей регулювання діяльності основних суб'єктів соціального підприємництва, встановлено, що основні причини складності регулювання в Україні криються у відсутності чітких нормативно-поавових вимог до соціальних підприємців та/чи соціальних підприємств, а також відсутності законодавчого визначення терміну

«соціальне підприємництво». Акцентовано, що лише поодинокі визначення окремих ознак, як то зазначення в статунних документах соціальної місії, отримання статусу неприбутковості тощо не достатньо для ідентифікування суб'єкта соціальним підприємством чи соціальним підприємництвом. Обґрунтовано важливість *одночасної відповідності всім змістоутворюючим ознакам, притаманним соціальному підприємництву та створює умови виокремлення суб'єктів соціального підприємництва серед інших господарюючих суб'єктів соціальної сфери задля втілення основних цілей регулювання*. Обґрунтовано, що до основних суб'єктів соціального підприємництва можуть бути віднесені представники малого та середнього бізнесу, громадські організації та благодійні організації.

Узагальнюючи наявні наукові напрацювання, сформульовано авторське визначення *державного регулювання соціального підприємництва* як комплексну цілеспрямовану діяльність державних органів влади та управління всіх рівнів із поєднання, узгодження, комбінування різноманітних форм, інструментів, методів та важелів регулювання діяльності суб'єктів соціального підприємництва.

Основними напрямками практичного поширення державного регулювання на сферу соціального підприємництва запропоновано визначити такі: координування, підтримка та стимулювання, а вплив держави на розвиток суб'єктів соціального підприємництва реалізувати шляхом нормативно-правового, фінансово-інвестиційного, бюджетно-податкового, інфраструктурного та інформаційно-консультативного блоку методів регулювання.

3. Проведено теоретичне узагальнення зарубіжного досвіду регулювання розвитку соціального підприємництва. Виявлено, що організаційно-правовими формами соціальні підприємства у різних країнах різняться, проте спільною для них формою слугують кооперативи. Встановлено, що у більшості країн, роботу соціальних підприємств та

форму їх функціонування легалізовано та закріплено на рівні законодавства (Великобританії, Угорщині, Чеській Республіці, Словацькій Республіці, Словенії, Литві, Польщі, Іспанії, Португалії, Греції, Бельгії та Франції).

Аналіз правового забезпечення функціонування соціального підприємництва окремих країн, дав змогу виявити, що єдиного уніфікованого варіанту щодо пакету інструментів для регулювання розвитку соціального підприємництва, наразі не сформовано, що пов'язано з особливостями розуміння та можливостями кожної конкретної країни. Аналіз досвіду Великої Британії, Ірландії, Німеччини, Італії, Данії, Фінляндії, Бельгії, США, Канади, Польщі, Латвії засвідчив наявність в них розроблених, прийнятих у дію нормативно-правових актів щодо регулювання соціального підприємництва.

Досвід розвитку соціального підприємництва підтвердив наукову гіпотезу, що розвиток соціальних підприємств у кожній з країн залежить від рівня загального добробуту у цій країні, але й впливає на підтримання належного рівня добробуту. Таким чином, виявлено, що чим вище рівень розвитку країни, тим більшою підтримкою характеризується й розвиток соціального підприємництва. І, навпаки, у країнах із високим рівнем підтримки розвитку соціального підприємництва спостерігаються високі позиції для показника ВВП на душу населення, показників людського розвитку, контролю безробіття та бідності, що відображається на загальних міжнародних індикаторах (індекс щастя, індекс соціального прогресу, індекс людського розвитку, показник ефективності уряду тощо).

4. Систематизовані інституційні чинники та середовище регулювання соціального підприємництва в національній економіці. Аналіз інституційних чинників та середовища регулювання соціального підприємництва дав змогу акцентувати, що здебільшого соціальне підприємництво реалізується шляхом утворення соціальних підприємств без чіткого закріплення на законодавчому рівні соціального підприємства як інституційної форми реалізації соціального підприємництва. Серед переваг

такої ситуації для підприємців є можливість вибору будь-якої організаційно-правової форми, яка б оптимально задовольняла інтереси соціального підприємця, зокрема й щодо мінімізації оподаткування. Недоліком – відсутність пільг від держави безпосередньо соціальним підприємствам, що ускладнює запровадження інструментів підтримки та робить їх більш уразливими в конкуренції порівняно з традиційним бізнесом.

Виявлено, що на практиці часті випадки підміни соціального підприємництва *наданням платних соціальних послуг, тобто бізнесом у соціальній сфері*. Доведено, що такі організації для бізнесу в соціальній сфері як приватні медичні центри, клініки, дошкільні дитячі заклади з розвитку дитини, приватні заклади освіти, приватні пансіонати з догляду для людей похилого віку, приватні служби з надання соціальних послуг для різноманітних верств населення тощо, соціальним підприємництвом не є, оскільки передбачає запровадження плати за вирішення суспільнозначимої соціальної проблеми та отримання компенсації за створення та надання відповідної соціальної послуги.

5. У роботі обґрунтовані наукові пропозиції для формування та вибору відповідної стратегії регулювання розвитку соціального підприємництва та відповідне методичне забезпечення. Така методика має одночасно слугувати двом цілям. По перше, дати змогу ідентифікувати чинний перелік соціальних проблем та поточний стан їх вирішення (запропоновано обчислювати *«індикатор соціальної вразливості (social vulnerabilities)»*). По друге, систематизувати та узагальнити існуючий світовий та український досвід аналізу й моделювання соціальних орієнтирів для національної економіки (запропоновано обчислювати *«індикатор соціальної стабільності (social stability)»*). Співвідношення між значеннями цих агрегованих індикаторів дасть змогу сформулювати ядро регулювання та деталізувати відповідні варіанти стратегій розвитку соціального підприємництва, а також обґрунтувати моделі регулювання розвитку соціального підприємництва.

Запропоновано методики обчислення та розроблені розрахункові моделі для індикаторів: «Індикатора соціальної стабільності» (I_{ss}) на основі застосування середнього значення основних показників: індекс людського розвитку (*Human Development Index (HDI)*), світовий рейтинг добробуту (*The Legatum Prosperity Index (LPI)*), індекс щастя (*Happiness Index (HI)*) та індекс соціального прогресу (*Social Progress Index (CPI)*); «Індикатора соціальної вразливості» (I_{sv}) за сукупністю показників офіційної статистики, які найбільшою мірою характеризують чотири групи «вразливостей» для прояву соціальних проблем та визначення цілей соціального підприємництва («бідність», «безробіття», «смертність», «неосвіченість»).

6. Обґрунтовані напрями формування моделі державного регулювання розвитку соціального підприємництва. Доведено, що державне регулювання розвитку соціального підприємництва доцільно зорієнтувати на формування відповідних стратегій, стимулюючи залучення представників вразливих верств населення до економічних процесів, а не лише шляхом збільшення витрат на їх соціальне дотування. Обґрунтовано, що умовами активізації розвитку соціального підприємництва доцільно визначити: селективний характер – підтримка соціальних підприємств, орієнтованих на вирішення вагомих соціальних проблем на інноваційних засадах; локалізований протекціонізм з пріоритетом застосування непрямих форм підтримки, які не спотворюють дію ринкових механізмів; системна підтримка, яка базується на використанні програмно-цільового підходу – комплексу загальнодержавних, регіональних та місцевих програм сприяння розвитку соціальних підприємств з розмежуванням повноважень між центральними та місцевими органами влади; державними, недержавними й громадськими організаціями; гарантування – підтримка, яка закріплюється договірними відносинами та взаємною відповідальністю сторін.

Основними інструментами підтримки розвитку соціального підприємництва запропоновано визначити: удосконалення нормативно-правового забезпечення соціального підприємництва, у частині створення

спеціальної нормативної бази, ідентифікація статусу «соціальне підприємство» та «соціальне підприємництво»; інституційне забезпечення та супровід функціонування – наявність урядових установ щодо реалізації заходів підтримки соціального підприємництва; чітке розмежування функцій щодо підтримки соціального бізнесу між центральними та місцевими органами влади; налагодження взаємодії різних рівнів органів влади з об'єднаннями підприємців, громадських, волонтерських, благодійних організацій, меценатів тощо; застосування фінансових та кредитних важелів – державна та недержавна пряма фінансова підтримка, кредитування, гарантування кредитів; надання соціальним підприємствам в оренду на пільгових засадах (або на безоплатних умовах) приміщень, що знаходяться на балансі області, району чи міста та не використовуються; державне та місцеве фінансування реалізації програм та проєктів підтримки розвитку соціальних підприємств; запровадження державних (регіональних) замовлень (контрактів); податкове стимулювання діяльності соціальних підприємств та соціальних підприємців; запровадження податкових преференцій, з посиленням контролю та запобіганням схемам мінімізації податкових зобов'язань, з метою унеможливлення дискредитації цієї організаційної форми ведення бізнесу; удосконалення організаційних інструментів підтримки розвитку соціального підприємництва – формування консультаційних центрів, фінансування, юридичних питань тощо із залученням наявних структур при міських, районних радах та адміністраціях; маркетинг, залучення до співпраці з крупними підприємствами за схемами аутсорсингу; популяризація та просвітництво щодо переваг соціального підприємництва; зміни у формуванні соціальної політики на рівні держави, яка б узгоджувала інтереси основних учасників процесу соціального розвитку активізацією public-private partnership (PPP) / державно-приватне партнерство (ДПП), основу якого складають соціальні проєкти.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Основні ознаки підприємництва

Головні постулати	Науковці	Ознака
1	2	3
Підприємці здійснюють керівництво своїм підприємством і отримують дохід завдяки своєму вмінню та матеріальним засобам	Кантильон Р., Кене Ф., Сміт А., Сей Ж.-Б., Шумпетер Й., Маршал А., Загородній А.Г., Вознюк Г.Л.	Доходоорієнтованість
Головною рисою підприємця є готовність до ризику	Кантильон Р., Сміт А., Сей Ж.-Б., Шумпетер Й., Маршал А., Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Мочерний С.В.	Ризиковість
Реалізація підприємницької функції потребує не тільки ризикованих вкладень капіталу, але і певних управлінських здібностей	Тюрго А., Сміт А., Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Мочерний С.В.	Самостійність ухвалення господарських рішень
Підприємницький прибуток є компенсацією за ризик. Підприємець сам визначає плани, організацію виробництва, реалізує вигоди, що пов'язані з розділенням праці, розпоряджається результатами виробництва.	Сміт А., Мочерний С.В.	Особиста відповідальність
Підприємці є ключовими чинниками економічного розвитку, здатними взяти на себе відповідальність. Вони є ініціативними діловими людьми, здатними до новаторства, носіями технічного прогресу. Саме своїми нововведеннями вони утворюють новий порядок, і прискорюють процеси, які вже конструктивно дозрівають у суспільстві	Сей Ж.-Б., Маршал А., Шумпетер Й., Загородній А.Г., Вознюк Г.Л.	Новаторство
Незалежно від цілей та мотивів суб'єктів підприємництва служить підвищенню соціального рівня життя суспільства. Внаслідок світових інтеграційних процесів і зростання залежності виробничої діяльності людей від їх рівня соціально-культурного життя зростає зацікавленість підприємств у здійсненні соціальних проєктів, програм та заходів в межах теорії соціальної відповідальності бізнесу	Арсеєнко А., Суїменко Є. (с. 96)	Цивілізованість

Продовження таблиці А.1

1	2	3
Підприємця характеризує постійне прагнення до нового і прагнення «показати свою перевагу над іншими», він повинен бути перш за все хорошим організатором	Зомбарт В., Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Мочерний С.В.	Систематичність
Визначення підприємництва розкрито як: 1) соціальне явище, структурно-функціональні характеристики якого відображають потреби суспільства та процеси відтворення і розвитку ресурсних засад суспільного життя; 2) особлива соціальна та культурна діяльність, основою якої є професійні знання, навички та вміння; 3) специфічна модель трудової поведінки, яка відтворюється на засадах нормативної регуляції, самоорганізації та самодіяльної активності індивідуальних та колективних суб'єктів.	Сірій Є.	Соціокультурність

Джерело: узагальнено за [5-13].

Основні варіанти трактування соціального підприємництва

Головні постулати визначення	ПІБ дослідника /ків
1	2
Діяльність традиційних підприємств, які з одного боку мають за ціль отримання прибутку, а з іншого боку сприяють позитивним змінам у суспільстві, займаючись чисельною благодійністю та розв'язанням наявних соціальних проблем суспільства	Ж.Б. Сей, Й.Шумпетер та П.Друкер [28].
Бізнес спрямований на розв'язання соціальних завдань. соціальні підприємства, які мають підприємницький хист, досвід, працюючі бізнес моделі, інноваційні підходи, беруть на себе вирішення наявних проблем суспільства. Вони роблять це ефективно, генеруючи прибуток, який знов таки реінвестують у соціальну підприємницьку діяльність. Цим самим соціальне підприємництво, беручи частину навантаження з вирішення соціальних проблем на себе, стає таким інструментом, який дозволяє державі заощаджувати бюджетні кошти і направити їх на інші важливі цілі.	М. Теплюк [28].
У сутності соціального підприємництва присутні дві складові економічна і соціальна цінність. Соціальне підприємництво проявляється в створенні сукупного блага, використовуючи ринкові механізми.	К. Альтер [29].
Соціальне підприємництво є процесом об'єднання за новим способом ресурсів, яке сприяє створенню соціальної цінності, з метою вивчення та використання можливостей, для прискорення соціальних змін і задоволення соціальних потреб. Соціальне підприємництво розглядається як процес, який може відноситися до виробництва товарів і послуг, а також створення нових організацій	Дж. Майр і І. Марті [30].
Соціальне підприємництво – це дія особи чи взаємодія групи осіб націлена на створення та поширення соціальної цінності і відбувається з прийняттям на себе ризику вище середнього, використовуючи інновації, за умов обмеженого обсягу ресурсів з використанням наявних ресурсів.	М. Маклін та А. Передо [31]
Соціальне підприємництвом є лише така діяльність, об'єктом якої є певна соціальна проблема або група людей потенційних споживачів продукції або послуг, що спрямовані на задоволення гострої соціальної потреби	К. Лідбітер, Ф. Шваб [32].
Неприбуткова організація, яка знаходить і впроваджує шляхи самофінансування в структурі джерел фінансування. Соціальні підприємці, діючи в рамках своєї місії, використовують зароблений ними дохід, безпосередньо відповідають на проблеми соціуму. Тобто отриманий дохід реінвестується на виконання соціальної мети. Тому результати їх діяльності мають дуальний характер: поєднання економічної та соціальної вигоди	Дж. Босчі і Дж. МакКлерг [33].
становить розуміння індивідуума пріоритетних і особисто цінних потреб та усвідомлення його обов'язку перед суспільством	З. Галушка [34].

Продовження таблиці А.2

Головні постулати визначення	ПІБ дослідника /кiв
1	2
Соціальне підприємництво – це діяльність задля розв’язання гострих проблем суспільства інноваційними методами з використанням ресурсів держави, бізнесу, іноземних партнерів та неурядових організацій	І. Кузьмук [35].
Створення і діяльність значущих соціально – економічних структур, інституцій, які відбуваються не заради прибутку, а спрямовані на досягнення соціальної мети. Такими структурами можуть бути державні соціальні організації, громади, волонтерські, неприбуткові організації, традиційні підприємства, які мають у своїй діяльності переважаючу соціальну складову	Е. Шоу, А. Фоулер, Г.Морт, Дж. Віравардена [36].
Соціальне підприємництво в Україні має три основні аспекти. По-перше, соціальне підприємництво це рентабельний бізнес, з чітко вираженими соціальними цілями, які зазначені у статуті. Це може бути діяльність підприємства у сфері виробництва чи послуг, з використанням інновацій або з традиційними бізнес-підходами. По-друге, прибуток такої організації реінвестується у її діяльність з метою досягнення визначених соціальних цілей. По-третє, в основі соціального підприємництва є забезпечення прозорості функціонування соціального підприємства шляхом демократичного управління зацікавлених сторін	В. Назарук [37].
В основі явища концепція «змішаної цінності», яка складається з трьох компонентів: соціальної, економічної і екологічної цінності	Дж. Емерсон [38].
Це поєднання у своїй діяльності задоволення базових потреб суспільства, і можливість підприємця отримувати оптимальний прибуток. У понятті вміщено два аспекти: виявлення нових невирішених іншими структурами (традиційним бізнесом, державними інституціями) важливих соціальних проблем і креативне застосування бізнес підходів для їх розв’язання; по-друге, сприяння прискоренню позитивних соціальних змін, шляхом створення соціальних цінностей для уразливих груп населення.	М. Наумова [38].
Соціальне підприємництво є каталізатором соціальної трансформації, яке базується на активізації соціальних суб’єктів, котрі втілюють економічні, культурні і політичні зміни у суспільстві	С. Алворд, Л. Браун та К. Леттс [38].
Діяльність традиційних комерційних організацій, що планомірною мірою розв’язують наявні проблеми незахищених верств населення, задовольняючи потреби суспільства і при цьому одержують оптимальний дохід	А. Курило і Е. Немкович [39].
Акцентують увагу на використанні інноваційних підходів до розв’язання чисельних соціальних проблем.	Дж. Мейр, Е. Нобoa, Дж. Вей-Скіллерн, Е. Остін Х. Стівенсон [43, с. 163].

Головні постулати визначення	ШБ дослідника /кїв
1	2
Соціальне підприємництво – це діяльність зареєстрованої юридичної організації, яка заснована на принципах рівної спільної власності, що розв’язує гострі суспільні та екологічні питання. Гібридна основа соціального підприємництва, оскільки у своїй діяльності соціальні підприємці використовують комерційні підходи для розвитку життя громади і поліпшенні місцевої економіки	О. Кіреєва [39].
Соціальне підприємництво є специфічна господарська діяльність, яка систематично вирішує соціальні проблеми з використанням інноваційних підходів і виникає на стику сфер діяльності державного, бізнес і третього сектору. Суб’єктами соціального підприємництва за такого визначення можуть бути: представники третього сектору – неприбуткові організації, – що використовують бізнес підходи задля забезпечення фінансування своєї соціальної діяльності; традиційні підприємства, які розділяють і застосовують у своїй діяльності концепцію корпоративної соціальної відповідальності; державні інституції, що надають соціальні послуги на комерційній основі	А. Свинчук [40].
Соціальне підприємництво передбачає соціальне перетворення має такі компоненти: виявлення несправедливої, але стійкої рівноваги, яка обумовлює винятковість, страждання і розкладання певного прошарку суспільства; виявлення можливості для соціального блага всередині несправедливої рівноваги за допомогою сміливості, творчості і рішучої діяльності підприємців; досягнення нової рівноваги, шляхом поступового розкриття прихованого потенціалу або зменшення страждання і забезпечення кращого майбутнього групи населення шляхом народження стабільної екосистеми на основі нової рівноваги	Р. Мартін і С. Осберг [41, с. 71]
соціальне підприємництво є продовженням поняття соціальної відповідальності підприємств і розглядається як налагоджений механізм, що генерує економічний соціальний і природничий результат	П. Мерфі та С. Кумбза [42].
Процес створення нових підприємств, діяльність яких орієнтована на досягнення соціальних і комерційних результатів, тобто досягнення комбінованої підприємницької та суспільної цінності	А. Макміллан і Дж. Робінсон [23, с. 14].
Соціальне підприємництво – це діяльність прибуткових підприємств або неприбуткових організацій із застосуванням інновацій з метою отримання вимірюваної соціальної цінності	А. Корнецький і Д. Нагаївська [23].
Основним аспектом визначення соціального підприємництва є наявність стійкої комерційної моделі господарської поведінки підприємства, що інтегрована у загальну систему суспільства з ціллю задоволення потреб певних груп населення і збільшення суспільного блага	Л. Шергіна, Є. Нотевський, А. Жемба [43, с 164].

Джерело: узагальнено автором

**Узагальнення основних концептуальних підходів до соціальної
відповідальності**

Концептуалізація змісту	Характеристика ідеї	Представники
1	2	3
Загальні постулати гуманності та формування цінностей	Піклування про безпеку та здоров'я членів общини, відстоювання загальноприйнятих норм поведінки, колективізму, взаємодопомоги. Дотримання моральних, етичних і релігійних постулатів. Боротьба з рабством. Активні благодійність, меценатство, соціальна допомога. Відстоювання прав і свобод людини, відповідальність за дотримання суспільних законів, визначених суспільною мораллю та державою.	Релігійні документи різних конфесій (Біблія, Коран тощо), Демокрит, Сократ, Арістотель, Платон, І. Кант, Дж. Локк, М. Вебер та інші
Гуманізація умов праці	Створення гуманних умов праці, скорочення тривалості робочого дня, покращення житлових умов працівників, обмеження дитячої праці; фінансування освітньо-виховної діяльності, благодійність	Р. Оуен, Г. Форд, Дж. Рокфеллер, Е. Карнегі
Концепція корпорації	Визначення бізнесу як соціально гуманітарного інституту	П. Друкер
Соціально-етичний підхід	Соціальна відповідальність розглядається елементом корпоративної культури, а відповідальність є добровільною	К. Левін, Е. Шайн, Г. Мінцберг
Соціальна відповідальність бізнесмена	Відповідальність носить персоніфікований характер щодо діяльності окремого бізнесмена	Н. Боуен
Соціальна відповідальність бізнесу	Розгляд корпоративної соціальної відповідальності, її стратегічний управлінський аспект і необхідність взаємодії бізнесу, держави, профспілок для вирішення соціальних проблем	К. Девіс, Дж. Макгуайр, К. Велтон
Концепція «розумного егоїзму»	Соціальна відповідальність покладається на державу, а для бізнесу обмежується виконанням моральних норм і дотриманням прав людини	Л. Улі, Т. Дональдсон, Н. Боуі
Концепція «корпоративного егоїзму»	Передбачає добровільність за власний рахунок менеджерів	М. Фрідман

Продовження таблиці А.3

1	2	3
Концепція «корпоративного альтруїзму»	Соціальна функція розглядається однією з цілей бізнесу як задоволення потреб суспільства	Е. Фріман, Дж. Баумоль, Комітет з економічного розвитку США
Підхід з позицій стейкхолдерів	Носить вибірковий характер, тобто залежно від значущості стейкхолдера для компанії індивідуально визначається рівень соціальної підтримки	Е. Фріман
Концепція корпоративної соціальної сприйнятливості	Здатність компанії сприймати і реагувати на запити стейкхолдерів, розкривається у взаємозв'язку між типами соціальної залученості з типами корпоративної відповідальності та реагування	Д. Вуд, Р. Аккерман, А. Керолл
Концепція соціально відповідального споживання	Відповідальність корпорацій при реалізації недобросовісних соціальних ініціатив, орієнтація на проактивні соціальні дії, що відповідають існуючому іміджу компанії	Т. Браун, М. Бароне, Е. Крейер, В. Росс, Е. Шрьодер
Концепція корпоративної соціальної діяльності	Поєднання принципів соціальної відповідальності, процесів соціальної сприйнятливості і положень соціальної політики	С. Вартік, Ф. Кохнер, Д. Вуд, Д. Свансон
Концепція корпоративного громадянства	Можливість об'єднання прав, відповідальності, розвиток партнерства між бізнесом і суспільством у вирішенні соціальних, екологічних та економічних проблем. Виділені соціальна, екологічна, етична, економічна складові	Дж. Андріоф, М. Макінтон, А. Керолл, А. Крейн, Д. Маттена та інші
Концепція створення колективної цінності	Взаємозв'язок між ефективністю бізнесу та рівнем благополуччя його стейкхолдерів	М. Портер, М. Креймер
Концепція потрібної результативності діяльності	Бізнес має відповідально ставитися до визнання прав людини, довкілля, контролювати економічні, соціальні та екологічні показники діяльності	Дж. Елкінгтон, Штойер
Концепція сталого розвитку	Врахування під час діяльності бізнесу задоволення екологічних, соціальних потреб сучасного суспільства і його майбутніх поколінь	Світова рада зі сталого розвитку

Джерело: складено автором на основі робіт [63, 68, 65, 66, 69, 70, 71, 72, 73]

**Підходи дослідників до визначення поняття «соціальна
відповідальність»**

Варіант трактування	Автор
1	2
реалізація такої політики, прийняття таких рішень або дотримання такої лінії поведінки, які були б бажані для цілей і цінностей суспільства	Г. Боуен [75]
діяльність підприємства, спрямована на отримання прибутку, яка здійснюється в межах чинного законодавства та без порушень правил конкурентної боротьби	М. Фрідмен [72]
обов'язок керівництва організації приймати рішення й виконувати дії, які збільшують рівень добробуту й відповідають інтересам як суспільства, так і самої компанії	П. Друкер [73]
суспільна відповідальність, очікування того, що компанії повинні діяти в інтересах суспільства і робити свій внесок у вирішення суспільних і соціальних проблем	І. Савченко [76]
сфера діяльності корпорації, компанії, підприємства, фірми, установи, організації, що діє на тристоронній основі (роботодавці, органи виконавчої влади, профспілки) шляхом вирішення соціально значущих проблем як у самому бізнесі, так і за його межами (на муніципальному, регіональному, національному, глобальному рівнях); добросовісна ділова практика, розвиток персоналу підприємства, охорона здоров'я працівників і безпечні умови праці, охорона довкілля, використання ресурсозберігаючих технологій	С. Мельник [77]
соціальне явище, що являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їх порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами	О. Охріменко [78]

Джерело: складено автором.

Визначення соціальної відповідальності, наведені в міжнародних стандартах

Організація	Варіант трактування
1	2
Всесвітня ділова рада за всебічний розвиток у рамках ініціативи «Корпоративна соціальна відповідальність» Стандарт ISO 26000:2010	Соціально відповідальний бізнес – це бізнес, що бере на себе зобов’язання вести діяльність відповідно до етичних норм, і робити внесок в економічний розвиток за рахунок поліпшення якості життя як власних співробітників і їхніх сімей, так і всього місцевого населення і суспільства в цілому
Business for Social Responsibility («Бізнес за соціальну відповідальність»)	Корпоративна соціальна відповідальність орієнтована на комерційний успіх компанії за рахунок реалізації заходів, що ґрунтуються на етичних нормах і повазі до людей, спільнот, навколишнього середовища
Європейська комісія з корпоративної соціальної відповідальності «Зелена Книга» ЄС	Корпоративна соціальна відповідальність передбачає відповідальність компанії за вплив на суспільство. Виражається через вирішення компанією соціальних, екологічних та етичних питань, а також дотримання прав людини і ставлення до споживача
Міжнародна некомерційна організація «Бізнес задля соціальної відповідальності»	Соціальна відповідальність бізнесу означає досягнення комерційного успіху засобами, які передбачають дотримання моральних цінностей і повагу до людей, спільнот і навколишнього середовища

Джерело: складено на основі робіт [79-82].

**Окремі варіанти визначення характеристик та змісту поняття
«державне регулювання»**

Варіант наведення характеристики та розкриття змісту поняття	Науковець
1	2
<p>У широкому сенсі <i>державне регулювання господарської діяльності</i> тотожне державному управлінню, тобто являє собою самостійний вид державної діяльності, що має організуючий, виконавчий, розпорядчий, підзаконний характер, особливої групи державних органів (посадових осіб) щодо практичної реалізації функцій та завдань держави, яка має своїми функціями: прогнозування й планування, організацію, керівництво, координацію, контроль та регулювання у вузькому сенсі.</p> <p>У вузькому сенсі <i>державне регулювання господарської діяльності</i> – це функція державного управління, що полягає у упорядкуванні, налагодженні взаємозв'язків між елементами керованої системи (господарської діяльності) шляхом встановлення загальних правил, нормативів, які є обов'язковими для всіх учасників господарської діяльності (як суб'єктів господарювання, так і органів державної влади).</p>	Бевз С. [99]
<p><i>Державне регулювання господарської діяльності</i> – це система типових заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, які здійснюються уповноваженими державними установами і спрямовані на скерування суб'єктів господарської діяльності в напрямі, необхідному для досягнення необхідного соціально-економічного результату.</p>	Гарагонич О. [100]
<p><i>Державне регулювання підприємницької діяльності</i> – це окрема функція державного управління, що являє собою діяльність органів державної влади, яка спрямована на розвиток підприємницької активності суб'єктів господарювання та оптимізацію регуляторних процедур відповідно до норм і стандартів, прийнятих у розвинених економіках, а також із врахуванням динаміки розвитку внутрішнього та зовнішнього середовища.</p>	Жарая С. [101]
<p>Головне призначення <i>державного регулювання у сфері підприємницької активності</i> є викорінення недоліків та проблем саморегулювання ринку і встановлення порядку у діяльності суб'єктів бізнесу, що націлено на процеси забезпечення інтересів суспільства та налагодження економіки, орієнтованої на соціум.</p>	Ісаков М. [103]
<p><i>Державне регулювання підприємницької діяльності</i> – це реалізація об'єктивності економічної необхідності координування, узгодження діяльності підприємницьких структур з метою досягнення загальної мети макроекономічного розвитку – задоволення суспільних потреб. При цьому досягнення цієї мети в значній мірі залежить від відповідності форм і методів державного регулювання підприємницької діяльності умовам суспільства.</p>	Шраменко О. [108]

Джерело: складено автором.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Основні соціальні підприємства України

Назва підприємства	Сфера діяльності	Регіон / Область	Соціальна місія
Навчання_IT_SEO	Видавнича діяльність	Харківська	Надання специфічних послуг особам з особливими потребами, у складних життєвих обставинах, переселенцям; волонтерські послуги для підприємців
Горіховий дім	Харчова промисловість	Львівська	Працевлаштування вразливих груп (жінки). Реінвестування прибутку
Кав'ярня Horizontal	Заклади харчування	Дніпропетровська	Фінансування соціальних програм та ідеї розвитку сучасних культурних просторів, міської культури. Реінвестування прибутку
ДивоГрай	Видавнича діяльність	Київська	Соціальна діяльність для незахищених груп населення
Dzin Space	Відпочинок і дозвілля	Івано - франківська	Організація і реалізація соціальних проєктів щодо : екології, культури та мистецтва, освіти, переробки відходів, туризму, фізична культури
«Майстерня мрії»	Харчова промисловість	Львівський	Соціалізація молоді з ментальними порушеннями
Раненько	Дитячі товари та послуги	Київський	Надання специфічних послуг, Реінвестування прибутку
«Добрик»	Легка промисловість	Івано-франківська	Профорієнтація і працевлаштування. Надання специфічних послуг особам з особливими потребами. Реінвестування прибутку
UAMAZE	Культура та мистецтво	Київська	Популяризація культурної спадщини
«Ми є те, що ми їмо»	Сільськогосподарська продукція	Київська	Працевлаштування вразливих груп

Продовження таблиці Б.1

1	2	3	4
«Маленькими кроками»	Харчова промисловість	Чернівецький	Працевлаштування вразливих груп, переробка відходів, соціальна діяльність незахищених груп
InStrum Fest	Культура та мистецтво	Київський	Надання специфічних послуг, Реінвестування прибутку
Кава зі Схрону	Харчова промисловість	Івано - франківський	Працевлаштування вразливих груп, соціальною реабілітацією учасників АТО
«Іграшки зі Схрону»	Дитячі товари та послуги	Івано - франківський	Працевлаштування вразливих груп, соціальною реабілітацією учасників АТО
«Системні Рішення»	Швейне виробництво	Вінницький	Працевлаштування вразливих груп населення, людей з особливими потребами
ТОВ ДОДПРОСТІРЙ	Заклади харчування	Київський	50% прибутку компанії спрямовано на реалізацію житлових програм для молоді, переселенців чи тих, хто потребує даху над головою.
«Освітогра»	Дитячі товари та послуги	Київський	Працевлаштування вразливих груп, Реінвестування прибутку
Future Development Agency тм	Освіта	Київський	Надання специфічних послуг, залучення та управління інвестиціями в проекти соціального впливу, Реінвестування прибутку
«RE: лабораторія ресайклінгу»	Переробка відходів	Івано - франківський	Реінвестування прибутку в розвиток простору, просвітницьку діяльність, розвиток міської інфраструктури
ІнваФішки Shop	Охорона здоров'я	Київський	Надання специфічних послуг для людей з інвалідністю. Працевлаштування вразливих груп. Реінвестування прибутку
Контакт - центр Simka	Профорієнтація і працевлаштування	Тернопільський	Працевлаштування вразливих груп, соціалізація осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах
Інклюзивна кондитерська школа «Золоті серця Закарпаття»	Харчова промисловість	Закарпатський	Освіта, профорієнтація і працевлаштування вразливих груп населення - повнолітні люди з ментальною інвалідністю
Inclusive IT	Інтернет та ІТ	Львівський	Працевлаштування вразливих груп, соціалізація людей з особливими потребами

Продовження таблиці

1	2	3	4
Кав'ярня «Поруч» Центру ветеранів АТО та їх сімей	Заклади харчування	Донецький	Працевлаштування вразливих груп: ветеранів АТО, переселенців. Реінвестування прибутку
ІТ-школа Beetroot Academy	Освіта	Полтавський	Надання стипендіальних програм для вразливих груп: ветерани АТО та переселенці. Гендерна рівність: підтримка жінок в ІТ
ГО - Громадська спілка соціальне підприємство Центр реінтеграції	Виготовлення і ремонт меблів	Черкаський	Працевлаштування вразливих груп
Мануфактура шоколада Дунцевъ та синь	Харчова промисловість	Миколаївський	Працевлаштування вразливих груп- дітей-сиріт, сільської молоді, людей у важкій життєвій ситуації. Реінвестування прибутку
Громадська спілка - Соціальне підприємство – Навчально- виробничий центр	Освіта, Виготовлення і ремонт меблів, Швейне виробництво	Полтавський	Працевлаштування вразливих груп: людей у конфлікті із законом, у складних життєвих обставинах, переселенці
SHEREKH: Global Ukrainian hub	Коворкінг	Харківський	Підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проєктів, програм
Авторські іграшки ручної роботи Наталії Держипільської	Майстерня	Донецький	Підтримка закладів/ організацій для вразливих груп населення
Адвокатське бюро «Сергєєв та Партнери»	Консалтинг	Київський	Працевлаштування представників вразливих груп, підтримка закладів/організацій для вразливих груп населення
Альтернативний засіб жіночої гігієни «MeLuna»	Охорона здоров'я	Чернігівський	Працевлаштування представників вразливих груп, підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проєктів, програм
Ательє-студія «Ranpamoda»	Швейне виробництво	Вінницький	Працевлаштування представників вразливих груп
Платформа Дві Башти	Культура та мистецтво	Запорізький	Підвищення рівня впевненості і відкриття власних талантів вразливих верств населення через мистецтво творення.

Продовження таблиці

1	2	3	4
NaSCo – освітня платформа європейської мобільності	Освіта	Київський	Надання специфічних послуг: підтримкою українсько-чеських освітніх проектів та обміном досвідом між країнами.
Кранчі з любов'ю	Харчова промисловість	Чернівецький	Працевлаштування вразливих груп, Реінвестування прибутку
«Соціальної майстерні «Woodluck»	Виготовлення і ремонт меблів	Львівський	Профорієнтація і працевлаштування вразливих груп: людей у конфлікті із законом, у складних життєвих обставинах, учасників АТО та їхні родини
Кляйн – логопедичний центр	Дитячі товари та послуги	Рівненська	Надання специфічних послуг, Реінвестування прибутку
Taccat Casualty Care – курси першої допомоги	Охорона здоров'я	Київський	Вирішення соціальної проблеми, зменшення кількості загроз життю та здоров'ю людей
«Рукомисли»	Профорієнтація і працевлаштування	Львівський	Працевлаштування вразливих груп; соціальна та трудова реабілітація осіб, що опинились в складних життєвих обставинах Реінвестування прибутку
Наррусowood – виготовлення дитячих майданчиків	Дитячі товари та послуги	Київський	Реінвестування прибутку: 20% усього прибутку направляється на виготовлення дитячих майданчиків
Хата гончара	Відпочинок і дозвілля	Запорізький	Надання специфічних послуг
Особлива подорож	Відпочинок і дозвілля	Київський	Надання специфічних послуг, Соціалізація людей з особливими потребами. Реінвестування прибутку
«Synergy Development Consulting»	Консалтинг	Київський	Надання специфічних послуг, Працевлаштування вразливих груп, Реінвестування прибутку
Дитячий клуб Alpha Generation Kids Club	Дитячі товари та послуги	Дніпропетровський	Надання специфічних послуг, Працевлаштування вразливих груп
Моя Дія	Платформа	Полтавський	Реінвестування прибутку

Продовження таблиці

1	2	3	4
CityMums	Коворкінг	Дніпропетровський	Надання специфічних послуг для батьків з дітьми
Содружество Sun&Life	Платформа	Дніпропетровський	Сприяння розвитку і підтримка соціальних підприємців
IB-Nails	Сфера послуг	Київський	Працевлаштування вразливих груп, Реінвестування прибутку
Здравія	Сфера послуг	Івано - Франківський	Працевлаштування вразливих груп, Соціальна діяльність незахищених груп: незрячих людей
«Accounting for Good»	Консалтинг	Харківський	Надання специфічних послуг некомерційним громадським організаціям (НГО) та підприємцям (ФОП). Реінвестування прибутку
УВВ Інжиніринг	Будівництво	Вінницький	Працевлаштування вразливих груп: ветеранів
«Форвард-Орто»	Охорона здоров'я	Харківський	Забезпечення медтехнікою безкоштовно за наявності направлення від Управління праці та захисту населення
Trava.UA	Виготовлення (фасування) і реалізація трав'яних чаїв.	Донецький	Розвиток території. Соціальна діяльність незахищених груп. Реінвестування прибутку
Інтернет-магазин футболук «33%»	Інтернет магазин	Київський	Реінвестування прибутку: 33% від прибутку спрямовується на фінансування соціальних або екологічних проблем
«Ясна річ»	Благочинна крамниця	Харківський	Працевлаштування вразливих груп, Реінвестування прибутку
Музей у темряві - Третя після опівночі	Відпочинок і дозвілля	Київський	Профорієнтація і працевлаштування, просвітницька діяльність щодо життя незрячих людей
Eco_level	Екологія	Запорізький	Вирішення екологічної проблеми
Сніг на голову	Заклади харчування	Харківський	Працевлаштування вразливих груп: людей з ментальною інвалідністю
«Булавка»	Благочинна крамниця	Черкаський	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації

Продовження таблиці

1	2	3	4
Білоцерківське виробниче підприємство «Весна» Українського товариства глухих	Швейне виробництво	Київський	Працевлаштування і реабілітація соціально вразливих груп населення. Реінвестування прибутку
«Шафа добра»	Благочинна крамниця	Харківський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг
«Емаус-Оселя»	Благочинна крамниця	Львівський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, екологічний захист навколишнього середовища. Реінвестування прибутку
«Доброслон»	Благочинна крамниця	Київський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
«Даруй добро»	Благочинна крамниця	Запорізький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
«Ласка»	Благочинна крамниця	Київський	Генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг
« Terra Dei»	консалтинг	Закарпатський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення та навчання
Відкрита багетна майстерня «Фабрика Позитивних Емоцій»	Легка промисловість	Чернігівський	Працевлаштування вразливих груп, Реінвестування прибутку
Газета «Світло маяка»	Видавнича діяльність	Донецький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
«Майстерня мрії»	Виготовлення (фасування) і реалізація трав'яних чаїв.	Львівський	Реінвестування прибутку
«Житомирська Асоціація науковців та бізнес-консультантів»	консалтинг	Житомирський	Реінвестування прибутку

Продовження таблиці

1	2	3	4
«Об'єднання переселенців України в м. Кам'янець Подільський»	Культура та мистецтво	Хмельницький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення; сім'ї учасників АТО, ВПО, багатодітні сім'ї, самотні матері, школярі та студенти, люди похилого віку, Реінвестування прибутку
«Центр соціального лідерства»	Консалтинг	Київський	Реінвестування прибутку в соціальні програми
Громадський ресторан «Urban Space 100»	Заклади харчування	Івано - франківський	Генерування прибутку для підтримки інших громадських ініціатив
Дитяче кафе «Капітошки»	Заклади харчування	Луганський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
Дитячий садок «Баловастики»	Освіта	Київський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
Дніпропетровське учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих	Трудова, медична та соціальна реабілітація людей	Дніпропетровський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Екстрим-клуб «EKVITAS»	Відпочинок і дозвілля	Донецький	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації
«iCoffeeCo»	Інтернет магазин	Київський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
«Зелена Кремінна»	Відпочинок і дозвілля	Луганський	Генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг
Кав'ярня «Veterano Coffee»	Заклади харчування	Київський	Генерування прибутку для соціальних проектів ГО Асоціація підприємців ветеранів АТО
Кафе «Печерський РЕДУТ»	Заклади харчування	Київський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг
Кінний клуб «Айвенго»	Відпочинок і дозвілля	Одеський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення

Продовження таблиці

1	2	3	4
Клініка ім. Гальченко В. В., відділення № 5	Охорона здоров'я	Чернігівський	Генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг
Клуб краси і спорту «Біоритм»	Охорона здоров'я	Сумський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
«GoodLook Цех»	Коворкінг	Київський	Генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Колективне підприємство виробничо-торговельна фірма «Львів»	Надомна робота	Львівський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Командний коучинговий центр	Спорт	Київський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, Реінвестування прибутку
«Наш Будинок Волнохаха»	Благоустрій	Донецький	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, Реінвестування прибутку
Кондитерська «Добра Цукерня»	Харчова промисловість	Київський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, Реінвестування прибутку
Краматорське учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих	Трудова, медична та соціальна реабілітація людей	Донецький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Краудінвестингова платформа SIG	Платформа	Київський	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Криворізьке учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих	Трудова, медична та соціальна реабілітація людей	Криворізький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Лікувальнооздоровчий центр «Ельбрус»	Охорона здоров'я	Житомирський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, Реінвестування прибутку

Продовження таблиці

1	2	3	4
Кропивницьке учбово- виробниче підприємство Українського товариства глухих	Легка промисловість	Кіровоградський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Спільнота взаємодопомоги Оселя	Виготовлення і ремонт меблів	Львівський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Масажний кабінет «Кіборг масаж»	Охорона здоров'я	Київський	Окремі умови для учасників бойових дій та членів сімей загиблих
Мелітопольське учбово-виробниче підприємство №2 Українського товариства сліпих	Трудова, медична та соціальна реабілітація людей	Запорізький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Миколаївське учбово- виробниче підприємство Українського товариства сліпих	Трудова, медична та соціальна реабілітація людей	Миколаївський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Міжгалузевий науково-технічний центр «Екологія- 2005»	Екологія	Чернігівський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
Молодіжна громадська організація «АРТ-Село»	Культура та мистецтво	Житомирський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Молодіжна громадська організація «Вулик ідей»	Освіта	Київський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Навчальний центр іноземних мов «COOL English»	Освіта	Бердянський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення

Продовження таблиці

1	2	3	4
Міжгалузевий центр реабілітації «Спортивно оздоровчий центр інвалідів Українська мрія»	Трудова, медична та соціальна реабілітація людей	Черкаський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
Об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Чернігівщина екологічна»	Сільськогосподарська продукція	Чернігівський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Обласний центр трудової і соціальної реабілітації інвалідів Всеукраїнської організації інвалідів	Трудова, медична та соціальна реабілітація людей	Кіровоградський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Освітній простір «Education HUB»	Освіта	Київський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
Пейнтбольний клуб «Top gun»	Відпочинок і дозвілля	Луганський	Підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проєктів, програм
Перша благодійна торгова платформа «Мурахи»	Торгівля	Київський	Генерування фінансування для благодійних та громадських організацій
«Час Є!»	Відпочинок і дозвілля	Бердянський	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Підприємство «Магнат» Харківської обласної ради	Швейне виробництво	Харківський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки громадської організації
Підприємство «Медтехніка Донбас сервіс» Громадської організації жінок-інвалідів	Трудова, медична та соціальна реабілітація людей	Донецький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення

Продовження таблиці

1	2	3	4
Підприємство об'єднання громадян «Агропристань» Всеукраїнської громадської організації інвалідів «Велід»	Сільськогосподарська продукція	Херсонський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Підприємство об'єднання громадян «Алекса»	Легка промисловість	Київський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Підприємство об'єднання громадян «Альнур»	Виготовлення і ремонт меблів	Харківський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Підприємство об'єднання громадян «Лемур» харківської міської громадської організації інвалідів «Соціально-реабілітаційний центр незрячих»	Трудова, медична та соціальна реабілітація людей	Харківський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
Піцерія «Veterano Pizza»	Заклади харчування	Київський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, благодійність
Полтавське виробниче підприємство «Універсал» Українського товариства глухих	Трудова, медична та соціальна реабілітація людей	Полтавський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Полтавське навчально виробниче підприємство «Полтаваелектро» Українського товариства сліпих	Легка промисловість	Полтавський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
«Regata Club»	Швейне виробництво	Київський	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації

Продовження таблиці

1	2	3	4
Приватна багатогалузева виробничо комерційна фірма «Електронасос Сервіс»	Виробництво	Полтавський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
«Вітуся»	Дитячі товари та послуги	Полтавський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення: малозабезпечені жінки, матері одиначки, жінки-переселенці
«Дотик музи»	Виробництво та реставрація музичних інструментів	Хмельницький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
Приватне підприємство «КІР»	Виробництво	Донецький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
«Малиновий рай»	Сільськогосподарська продукція	Львівський	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації
«Мар'їнська Міні-пекарня»	Харчова промисловість	Донецький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг
«Настка Україна»	Охорона здоров'я	Житомирський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
«Селиська сироварня»	Харчова промисловість	Закарпатський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, захист біорізноманіття та зовнішнього середовища
«Lobby X»	Рекрутінг	Київський	Реінвестування прибутку, Підтримка діяльності громадських організацій
«Горливі»	Сфера послуг	Донецький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації

Продовження таблиці

1	2	3	4
«Сімейний добробут»	Швейне виробництво	Херсонський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, підтримка програм та проектів регіонального та місцевого розвитку ГО «Центр сімейного добробуту»
«Зелений Птах»	Переробка відходів	Київський	Генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг, для підтримки переробки вторинної сировини
«Майстерня веселих ельфів»	Дитячі товари та послуги	Черкаський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
Простір переселенців IDP hub	Освіта	Київський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг, підтримка ВПО та ветеранів АТО
Револьверний фонд підтримки ОСББ, структурний підрозділ Громадської організації «Агентство економічного розвитку»	Фінансові послуги	Миколаївський	Генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг
Рубіжанське учбово-виробниче підприємство №1 Українського товариства сліпих	Виробництво	Луганський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Садиба зеленого туризму «Дивосвіт»	Туризм	Запорізький	Допомога в самозабезпеченні соціально незахищених верств населення та надання їм можливості до саморозвитку
Санаторій - Східницькі Карпати	Охорона здоров'я	Львівський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг

Продовження таблиці

1	2	3	4
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Агросвіт»	Сільськогосподарська продукція	Львівський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Агрофрут»	Сільськогосподарська продукція	Львівський	Надання сезонних робочих місць у депресивному районі з низьким рівнем зайнятості населення, Генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «БОРТНІВЕКОПРОДУКТ»	Сільськогосподарська продукція	Волинський	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Господар-2015»	Сільськогосподарська продукція	Сумський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, надання послуг своїм членам в галузі тваринництва та рослинництва.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Дари Гуцульщини»	Сільськогосподарська продукція	Чернівецький	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Дари Ланів»	Сільськогосподарська продукція	Тернопільський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Жовтневе»	Сільськогосподарська продукція	Запорізький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Каїр»	Сільськогосподарська продукція	Херсонський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації

Продовження таблиці

1	2	3	4
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Київський»	Сільсько господарська продукція	Київський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Кринички»	Сільсько господарська продукція	Тернопільський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Радодар»	Сільсько господарська продукція	Хмельницький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Шепітчанка»	Сільсько господарська продукція	Тернопільський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Сімейний клуб «Долоні»	Соціальний супровід дітей з обмеженими можливостями	Дніпропетровський	генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення: дітей з обмеженими можливостями
Сімейний простір «KidsHub»	Освіта	Київський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг
Соціальна майстерня	Виготовлення і ремонт меблів	Львівський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
«Soft Profit»	Виготовлення і ремонт меблів	Черкаський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
«ГоРодина»	Сільськогосподарська продукція	Львівський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації

Продовження таблиці

1	2	3	4
«Барвіста»	Швейне виробництво	Житомирський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
«Здорова кулінарія»	Харчова промисловість	Полтавський	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації, генерування прибутку для підтримки соціальних ініціатив
«Мангуст»	Охорона здоров'я	Херсонський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, 50 % прибутку на реалізацію профілактичних програм серед уразливих до ВІЛ груп населення
«Миті»	Косметична продукція	Київський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
«Навчально-виробничий центр» Громадської спілки	Виготовлення і ремонт меблів	Полтавський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності
«Натуральні соки з Екологічно чистих фруктів Карпат»	Харчова промисловість	Івано-Франківський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
«Університет третього віку - Європейський»	Освіта	Київський	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації, Підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм
Соціальне підприємство для «дітей вулиць» WordART	Виробництво	Харківський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, навчання дітей-підлітків із неблагополучних сімей самостійно заробляти
Соціальний магазин «Місток»	Благочинна крамниця	Вінницький	Генерування прибутку для міських ініціатив та соціально вразливих груп населення

Продовження таблиці

1	2	3	4
Спортивна школа гун-фу «Дракон і Тигр»	Спорт	Луганський	Спортивно-педагогічний вплив на молодь
СТО «На Всі 100»	Автосервіс	Донецький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, Встановлення енергозберігаючого обладнання на автомобілі, яке дозволяє зменшити шкідливі викиди в атмосферу планети
Столярна майстерня «Папа Карло»	Виготовлення і ремонт меблів	Чернівецький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Студія «Pan Chocolatier»	Харчова промисловість	Миколаївський	Організація стажування та перепрофілювання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування
Студія розвитку дитини «Віконечко»	Освіта	Луганський	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Творча майстерня «Еко Стил»	Майстерня	Полтавський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Товариство з обмеженою відповідальністю «Fuse Foods»	Харчова промисловість	Київський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг
«Solar Family»	Енергозбереження	Херсонський	Вирішення екологічних проблем
«Synergy development consulting»	Консалтинг	Київський	Генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг
«Ватерлінія»	Сантехнічне та водогрійне обладнання	Дніпропетровський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
«Вихід»	Розведення, вирощування та продаж акваріумних риб та рослин	Миколаївський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
«ВП-ЕЛЕКТРИК»	Будівництво	Київський	Працевлаштування представників вразливих груп

Продовження таблиці

1	2	3	4
«Вінницька ІТАкадемія»	Освіта	Вінницький	Працевлаштування представників вразливих груп, навчання представників вразливих груп
«ТРІНІТІ»	Швейне виробництво	Київський	Працевлаштування ВПО із зони АТО та окупованих територій
«Україна без сміття»	Переробка відходів	Київський	Вирішення екологічних проблем
УКРРОСПРОМ ПОСТАЧ	Сільськогосподарська продукція	Харківський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
«Учасники АТО»	Сільськогосподарська продукція	Миколаївський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, реінвестування прибутку
«ЮСІЕФ ГРУП» (UCF Group)	Консалтинг	Київський	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації
«Му Atelier»	Швейне виробництво	Дніпропетровський	Генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
«ЛавГав»	Благоустрій	Київський	Генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг, створення органічної екосистеми
Туристично спортивний клуб «Манівці»	Відпочинок і дозвілля	Львівський	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації, ГО+ФО-П
Ферма «Святогірська коза»	Сільськогосподарська продукція	Харківський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення
Фермерське господарство «Гармонія СМ»	Сільськогосподарська продукція	Київський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, реабілітація учасників АТО
Фермерське господарство «Костів»	Сільськогосподарська продукція	Львівський	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації, член громадської спілки «Карпатський Смак»
Фонд «Професійний розвиток»	Профорієнтація і працевлаштування	Дніпропетровський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації

Закінчення таблиці Б.1

1	2	3	4
Центр відновної медицини, психологічної та соціальної допомоги Благодійного Фонду «ВАМ»	Трудова, медична та соціальна реабілітація людей	Черкаський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення
Центр підтримки соціального підприємництва Громадської організації «Мое Закарпаття»	Консалтинг	Закарпатський	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг, популяризація соціально підприємництва
Чернівецьке учбово-виробниче підприємство Українського товариства глухих	Виготовлення і ремонт меблів	Чернівецький	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Школа Свідомого Батьківства «Лелека»	Освіта	Запорізький	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації
Школа Традиційного Карате «Окінава»	Спорт	Черкаський	Генерування прибутку для підтримки діяльності організації

Джерело: узагальнено за даними [Каталог соціальних підприємств України 2016–2017 рр.].

Додаток В

Таблиця В.1.

Базові показники для обчислення індикаторів соціальної вразливості для Великобританії, Швейцарії, Польщі, Сінгапуру, України за період 2015-2021 рр.

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Poland	Adequacy of social protection and labor programs (% of total welfare of beneficiary households)	66,853	66,853	66,853	66,853	66,853	66,853	66,853
2	Poland	Adjusted net enrollment rate, primary (% of primary school age children)	96,114	96,114	97,160	97,160	97,160	97,160	97,160
3	Poland	Adolescents out of school (% of lower secondary school age)	4,155	3,312	3,213	2,078	3,289	3,289	3,289
4	Poland	Children out of school (% of primary school age)	3,608	3,608	2,604	2,158	1,143	1,143	1,143
5	Poland	Coverage of social insurance programs (% of population)	43,917	43,917	43,917	43,917	43,917	43,917	43,917
6	Poland	Coverage of social protection and labor programs (% of population)	61,084	61,084	61,084	61,084	61,084	61,084	61,084
7	Poland	Coverage of social safety net programs (% of population)	31,350	31,350	31,350	31,350	31,350	31,350	31,350
8	Poland	Current education expenditure, primary (% of total expenditure in primary public institutions)	94,970	94,766	93,670	91,786	91,786	91,786	91,786
9	Poland	Current education expenditure, secondary (% of total expenditure in secondary public institutions)	97,188	97,051	95,291	93,369	93,369	93,369	93,369
10	Poland	Current education expenditure, tertiary (% of total expenditure in tertiary public institutions)	83,321	91,610	90,941	87,823	87,823	87,823	87,823

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	Poland	Current education expenditure, total (% of total expenditure in public institutions)	92,628	94,797	93,493	91,418	91,418	91,418	91,418
12	Poland	Current health expenditure (% of GDP)	6,395	6,535	6,560	6,328	6,447	6,447	6,447
13	Poland	Current health expenditure per capita (current US\$)	803,960	813,473	909,578	978,736	1014,038	1014,038	1014,038
14	Poland	Death rate, crude (per 1,000 people)	10,400	10,200	10,600	10,900	10,800	12,600	12,600
15	Poland	GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$)	27797,060	28682,694	30064,503	31674,131	33185,158	32398,705	34363,019
16	Poland	GDP per capita, PPP (current international \$)	26862,053	28322,107	30064,503	31953,035	33797,767	34286,985	37502,560
17	Poland	Gini index	31,800	31,200	29,700	30,200	30,200	30,200	30,200
18	Poland	Hospital beds (per 1,000 people)	6,630	6,640	6,620	6,540	6,540	6,540	6,540
19	Poland	Incidence of HIV, all (per 1,000 uninfected population)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
20	Poland	Incidence of tuberculosis (per 100,000 people)	19,000	19,000	17,000	16,000	15,000	9,600	9,600
21	Poland	Life expectancy at birth, total (years)	77,451	77,851	77,754	77,602	77,905	76,600	76,600
22	Poland	Literacy rate, adult total (% of people ages 15 and above)	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900
23	Poland	Literacy rate, youth total (% of people ages 15-24)	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900
24	Poland	Mortality from CVD, cancer, diabetes or CRD between exact ages 30 and 70 (%)	19,400	18,600	18,200	17,400	17,000	17,000	17,000
25	Poland	Mortality rate, neonatal (per 1,000 live births)	2,900	2,900	2,800	2,800	2,700	2,700	2,700

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
38	Poland	Proportion of population spending more than 25% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	1,463	1,316	1,316	1,316	1,316	1,316	1,316
39	Poland	Rural population (% of total population)	39,722	39,822	39,895	39,942	39,963	39,957	39,925
40	Poland	School enrollment, primary (% net)	95,785	95,785	95,785	95,785	95,785	95,785	95,785
41	Poland	School enrollment, secondary (% net)	92,668	93,446	94,084	94,084	94,084	94,084	94,084
42	Poland	Self-employed, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)	21,230	20,720	20,420	20,270	20,010	20,010	20,010
43	Poland	Social contributions (% of revenue)	40,858	41,360	40,625	40,279	40,601	40,814	40,814
44	Poland	Subsidies and other transfers (% of expense)	45,347	44,517	43,925	44,458	44,608	47,287	47,287
45	Poland	Suicide mortality rate (per 100,000 population)	15,900	13,800	13,300	12,700	11,300	11,300	11,300
46	Poland	Tuberculosis case detection rate (% , all forms)	87,000	87,000	87,000	87,000	87,000	87,000	87,000
47	Poland	Tuberculosis treatment success rate (% of new cases)	53,000	54,000	54,000	54,000	54,000	54,000	54,000
48	Poland	UHC service coverage index	73,000	73,000	74,000	74,000	74,000	74,000	74,000
49	Poland	Unemployment with advanced education (% of total labor force with advanced education)	3,960	3,260	2,440	2,010	2,000	1,950	1,770
50	Poland	Unemployment with basic education (% of total labor force with basic education)	16,750	14,410	11,930	9,850	8,260	8,510	8,110

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8	Singapore	Current education expenditure, primary (% of total expenditure in primary public institutions)	87,638	87,638	88,168	89,722	93,778	93,778	93,778
9	Singapore	Current education expenditure, secondary (% of total expenditure in secondary public institutions)	97,835	97,835	97,048	97,357	97,186	97,186	97,186
10	Singapore	Current education expenditure, tertiary (% of total expenditure in tertiary public institutions)	93,668	93,668	97,746	97,675	98,818	98,818	98,818
11	Singapore	Current education expenditure, total (% of total expenditure in public institutions)	93,668	93,668	97,746	97,675	98,818	98,818	98,818
12	Singapore	Current health expenditure (% of GDP)	4,181	4,392	4,364	4,085	4,082	4,082	4,082
13	Singapore	Current health expenditure per capita (current US\$)	2302,600	2476,175	2625,004	2667,675	2632,714	2632,714	2632,714
14	Singapore	Death rate, crude (per 1,000 people)	4,800	4,800	5,000	5,000	5,000	5,200	5,200
15	Singapore	GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$)	89160,727	91146,096	95310,334	98336,956	98283,309	94505,636	106032,225
16	Singapore	GDP per capita, PPP (current international \$)	86974,748	89436,598	95310,334	100686,237	102431,316	99681,294	116486,473
17	Singapore	Gini index	34,500	34,500	34,500	34,500	34,500	34,500	34,500
18	Singapore	Hospital beds (per 1,000 people)	2,400	2,480	2,490	2,490	2,490	2,490	2,490
19	Singapore	Incidence of HIV, all (per 1,000 uninfected population)	0,070	0,060	0,050	0,040	0,030	0,020	0,010
20	Singapore	Incidence of tuberculosis (per 100,000 people)	45,000	50,000	47,000	47,000	41,000	46,000	46,000
21	Singapore	Life expectancy at birth, total (years)	82,744	82,846	83,095	83,298	83,595	83,744	83,744

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
47	Singapore	Tuberculosis treatment success rate (% of new cases)	79,000	79,000	79,000	80,000	79,000	79,000	79,000
48	Singapore	UHC service coverage index	84,000	84,000	85,000	85,000	86,000	86,000	86,000
49	Singapore	Unemployment with advanced education (% of total labor force with advanced education)	3,720	3,720	4,120	4,120	4,120	4,850	3,380
50	Singapore	Unemployment with basic education (% of total labor force with basic education)	3,490	3,490	3,530	3,530	3,530	5,440	4,000
51	Singapore	Unemployment with intermediate education (% of total labor force with intermediate education)	4,080	4,080	4,630	4,630	4,630	5,980	4,490
52	Singapore	Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)	3,790	4,080	4,200	3,643	3,100	4,100	3,624
53	Singapore	Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate)	3,790	4,080	4,200	4,200	3,100	4,100	3,540
54	Singapore	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (modeled ILO estimate)	9,326	9,112	9,631	8,645	7,678	10,583	9,116
55	Singapore	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (national estimate)	9,350	9,130	7,700	7,700	7,700	10,600	7,480
1	Switzerland	Adequacy of social protection and labor programs (% of total welfare of beneficiary households)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
2	Switzerland	Adjusted net enrollment rate, primary (% of primary school age children)	99,626	99,759	99,623	99,623	99,623	99,623	99,623

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3	Switzerland	Adolescents out of school (% of lower secondary school age)	0,296	0,446	1,484	0,977	0,615	0,615	0,615
4	Switzerland	Children out of school (% of primary school age)	0,169	0,013	0,146	0,082	0,085	0,085	0,085
5	Switzerland	Coverage of social insurance programs (% of population)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
6	Switzerland	Coverage of social protection and labor programs (% of population)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
7	Switzerland	Coverage of social safety net programs (% of population)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
8	Switzerland	Current education expenditure, primary (% of total expenditure in primary public institutions)	87,553	87,800	87,942	87,894	87,894	87,894	87,894
9	Switzerland	Current education expenditure, secondary (% of total expenditure in secondary public institutions)	92,224	92,224	92,224	91,176	91,176	91,176	91,176
10	Switzerland	Current education expenditure, tertiary (% of total expenditure in tertiary public institutions)	90,112	89,660	89,660	89,660	89,660	89,660	89,660
11	Switzerland	Current education expenditure, total (% of total expenditure in public institutions)	89,757	89,404	89,404	89,404	89,404	89,404	89,404
12	Switzerland	Current health expenditure (% of GDP)	11,008	11,300	11,481	11,380	11,291	11,291	11,291
13	Switzerland	Current health expenditure per capita (current US\$)	9382,791	9439,425	9606,350	9870,664	9666,338	9666,338	9666,338
14	Switzerland	Death rate, crude (per 1,000 people)	8,200	7,800	7,900	7,900	7,900	8,800	8,800
15	Switzerland	GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$)	68025,920	68663,244	69103,570	70597,292	70944,355	68755,437	70792,657

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
31	Switzerland	Poverty gap at \$6.85 a day (2017 PPP) (%)	0,000	0,100	0,000	0,100	0,100	0,100	0,100
32	Switzerland	Poverty headcount ratio at \$2.15 a day (2017 PPP) (% of population)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
33	Switzerland	Poverty headcount ratio at \$3.65 a day (2017 PPP) (% of population)	0,000	0,100	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
34	Switzerland	Poverty headcount ratio at \$6.85 a day (2017 PPP) (% of population)	0,100	0,100	0,100	0,200	0,200	0,200	0,200
35	Switzerland	Proportion of population pushed below the \$1.90 (\$ 2011 PPP) poverty line by out-of-pocket health care expenditure (%)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
36	Switzerland	Proportion of population pushed below the \$3.20 (\$ 2011 PPP) poverty line by out-of-pocket health care expenditure (%)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
37	Switzerland	Proportion of population spending more than 10% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
38	Switzerland	Proportion of population spending more than 25% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
39	Switzerland	Rural population (% of total population)	26,282	26,261	26,239	26,203	26,151	26,085	26,004
40	Switzerland	School enrollment, primary (% net)	93,319	93,538	93,196	93,196	93,196	93,196	93,196
41	Switzerland	School enrollment, secondary (% net)	85,134	85,828	85,329	85,329	85,329	85,329	85,329

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
42	Switzerland	Self-employed, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)	14,870	15,060	14,860	14,750	14,370	14,370	14,370
43	Switzerland	Social contributions (% of revenue)	37,167	37,507	36,098	36,383	36,409	39,041	39,041
44	Switzerland	Subsidies and other transfers (% of expense)	75,129	74,682	75,438	75,583	75,553	77,941	77,941
45	Switzerland	Suicide mortality rate (per 100,000 population)	15,000	14,100	14,600	14,500	14,500	14,500	14,500
46	Switzerland	Tuberculosis case detection rate (% , all forms)	87,000	87,000	87,000	87,000	87,000	87,000	87,000
47	Switzerland	Tuberculosis treatment success rate (% of new cases)	68,000	68,000	78,000	82,000	68,000	68,000	68,000
48	Switzerland	UHC service coverage index	84,000	84,000	86,000	86,000	87,000	87,000	87,000
49	Switzerland	Unemployment with advanced education (% of total labor force with advanced education)	3,520	3,320	3,740	3,480	3,250	3,510	3,490
50	Switzerland	Unemployment with basic education (% of total labor force with basic education)	8,720	9,160	8,170	8,070	7,980	8,270	9,560
51	Switzerland	Unemployment with intermediate education (% of total labor force with intermediate education)	4,490	4,830	4,620	4,710	4,360	5,010	5,190
52	Switzerland	Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)	4,800	4,920	4,800	4,710	4,390	4,820	5,321
53	Switzerland	Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate)	4,800	4,920	4,800	4,710	4,390	4,820	5,100
54	Switzerland	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (modeled ILO estimate)	8,817	8,578	8,058	7,922	7,979	8,597	9,106

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
55	Switzerland	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (national estimate)	8,820	8,580	8,070	7,950	8,000	8,610	8,820
1	Ukraine	Adequacy of social protection and labor programs (% of total welfare of beneficiary households)	38,615	30,448	30,448	35,043	35,043	35,043	35,043
2	Ukraine	Adjusted net enrollment rate, primary (% of primary school age children)	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900
3	Ukraine	Adolescents out of school (% of lower secondary school age)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
4	Ukraine	Children out of school (% of primary school age)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
5	Ukraine	Coverage of social insurance programs (% of population)	51,422	50,316	50,316	49,764	49,764	49,764	49,764
6	Ukraine	Coverage of social protection and labor programs (% of population)	70,308	67,602	67,602	69,308	69,308	69,308	69,308
7	Ukraine	Coverage of social safety net programs (% of population)	36,628	34,745	34,745	30,167	30,167	30,167	30,167
8	Ukraine	Current education expenditure, primary (% of total expenditure in primary public institutions)	90,717	90,717	90,791	92,404	92,423	92,423	92,423
9	Ukraine	Current education expenditure, secondary (% of total expenditure in secondary public institutions)	90,717	90,717	90,791	92,224	92,423	92,423	92,423
10	Ukraine	Current education expenditure, tertiary (% of total expenditure in tertiary public institutions)	91,119	91,119	94,031	94,554	93,671	93,671	93,671

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	Ukraine	Current education expenditure, total (% of total expenditure in public institutions)	91,589	91,589	92,295	93,389	93,501	93,501	93,501
12	Ukraine	Current health expenditure (% of GDP)	7,776	7,545	7,433	7,520	7,099	7,099	7,099
13	Ukraine	Current health expenditure per capita (current US\$)	157,577	157,538	187,395	222,475	248,133	248,133	248,133
14	Ukraine	Death rate, crude (per 1,000 people)	14,900	14,700	14,500	14,800	14,700	15,900	15,900
15	Ukraine	GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$)	11216,118	11536,316	11860,561	12336,927	12804,955	12407,790	12943,614
16	Ukraine	GDP per capita, PPP (current international \$)	10164,327	11148,196	11860,561	12631,657	13345,383	13087,310	14219,790
17	Ukraine	Gini index	25,500	25,000	26,000	26,100	26,600	25,600	25,600
18	Ukraine	Hospital beds (per 1,000 people)	7,800	7,500	7,400	7,300	5,500	5,500	5,500
19	Ukraine	Incidence of HIV, all (per 1,000 uninfected population)	0,230	0,220	0,210	0,190	0,180	0,160	0,150
20	Ukraine	Incidence of tuberculosis (per 100,000 people)	91,000	87,000	84,000	80,000	77,000	73,000	73,000
21	Ukraine	Life expectancy at birth, total (years)	71,190	71,476	71,781	71,583	71,827	71,185	71,185
22	Ukraine	Literacy rate, adult total (% of people ages 15 and above)	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900
23	Ukraine	Literacy rate, youth total (% of people ages 15-24)	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900
24	Ukraine	Mortality from CVD, cancer, diabetes or CRD between exact ages 30 and 70 (%)	26,200	26,000	25,100	26,100	25,500	25,500	25,500
25	Ukraine	Mortality rate, neonatal (per 1,000 live births)	5,600	5,400	5,300	5,100	5,000	4,800	4,800

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
26	Ukraine	Part time employment, total (% of total employment)	14,030	13,530	15,270	15,270	15,270	15,270	15,270
27	Ukraine	People using at least basic sanitation services (% of population)	97,399	97,569	97,733	97,741	97,742	97,743	97,743
28	Ukraine	Population growth (annual %)	-0,261	-0,331	-0,386	-0,466	-0,531	-0,574	-0,722
29	Ukraine	Poverty gap at \$2.15 a day (2017 PPP) (%)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
30	Ukraine	Poverty gap at \$3.65 a day (2017 PPP) (%)	0,200	0,100	0,100	0,100	0,100	0,000	0,000
31	Ukraine	Poverty gap at \$6.85 a day (2017 PPP) (%)	3,100	2,800	2,200	1,700	1,300	1,300	1,300
32	Ukraine	Poverty headcount ratio at \$2.15 a day (2017 PPP) (% of population)	0,100	0,100	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
33	Ukraine	Poverty headcount ratio at \$3.65 a day (2017 PPP) (% of population)	0,900	0,700	0,600	0,500	0,300	0,200	0,200
34	Ukraine	Poverty headcount ratio at \$6.85 a day (2017 PPP) (% of population)	15,000	15,400	10,800	9,400	7,100	7,100	7,100
35	Ukraine	Proportion of population pushed below the \$1.90 (\$ 2011 PPP) poverty line by out-of-pocket health care expenditure (%)	0,006	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
36	Ukraine	Proportion of population pushed below the \$3.20 (\$ 2011 PPP) poverty line by out-of-pocket health care expenditure (%)	0,049	0,018	0,033	0,013	0,000	0,000	0,000
37	Ukraine	Proportion of population spending more than 10% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	7,133	8,934	7,304	7,783	8,319	8,319	8,319

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
38	Ukraine	Proportion of population spending more than 25% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	0,629	1,312	1,050	1,231	1,153	1,153	1,153
39	Ukraine	Rural population (% of total population)	30,939	30,846	30,754	30,648	30,527	30,392	30,243
40	Ukraine	School enrollment, primary (% net)	97,300	97,300	97,300	96,300	98,300	95,300	95,300
41	Ukraine	School enrollment, secondary (% net)	97,300	97,300	97,300	96,300	98,300	95,300	95,300
42	Ukraine	Self-employed, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)	15,930	15,640	15,710	15,830	14,940	14,940	14,940
43	Ukraine	Social contributions (% of revenue)	26,544	18,117	18,937	20,229	21,838	21,805	21,805
44	Ukraine	Subsidies and other transfers (% of expense)	64,291	60,985	61,119	59,537	57,904	53,898	53,898
45	Ukraine	Suicide mortality rate (per 100,000 population)	21,600	21,400	20,600	21,900	21,600	21,600	21,600
46	Ukraine	Tuberculosis case detection rate (% , all forms)	74,000	75,000	73,000	75,000	75,000	55,000	55,000
47	Ukraine	Tuberculosis treatment success rate (% of new cases)	75,000	76,000	76,000	77,000	79,000	79,000	79,000
48	Ukraine	UHC service coverage index	63,000	63,000	70,000	70,000	73,000	73,000	73,000
49	Ukraine	Unemployment with advanced education (% of total labor force with advanced education)	8,240	8,170	8,370	7,700	7,060	7,990	7,990
50	Ukraine	Unemployment with basic education (% of total labor force with basic education)	12,230	8,040	1,080	10,310	9,950	11,820	11,820

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8	United Kingdom	Current education expenditure, primary (% of total expenditure in primary public institutions)	97,289	97,703	97,482	97,641	97,641	97,641	97,641
9	United Kingdom	Current education expenditure, secondary (% of total expenditure in secondary public institutions)	97,590	97,758	97,451	97,716	97,716	97,716	97,716
10	United Kingdom	Current education expenditure, tertiary (% of total expenditure in tertiary public institutions)	97,384	97,697	97,492	97,685	97,685	97,685	97,685
11	United Kingdom	Current education expenditure, total (% of total expenditure in public institutions)	97,384	97,697	97,492	97,685	97,685	97,685	97,685
12	United Kingdom	Current health expenditure (% of GDP)	9,901	9,873	9,808	9,904	10,154	10,154	10,154
13	United Kingdom	Current health expenditure per capita (current US\$)	4477,286	4067,176	3966,058	4270,221	4312,889	4312,889	4312,889
14	United Kingdom	Death rate, crude (per 1,000 people)	9,200	9,100	9,200	9,200	9,000	10,400	10,400
15	United Kingdom	GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$)	45041,057	45712,783	46372,387	46853,201	47368,584	42820,565	45839,153
16	United Kingdom	GDP per capita, PPP (current international \$)	42912,875	44635,300	46372,387	47573,488	49041,464	46526,912	49675,305
17	United Kingdom	Gini index	33,200	34,800	35,100	35,100	35,100	35,100	35,100
18	United Kingdom	Hospital beds (per 1,000 people)	2,610	2,570	2,540	2,500	2,460	2,460	2,460
19	United Kingdom	Incidence of HIV, all (per 1,000 uninfected population)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
20	United Kingdom	Incidence of tuberculosis (per 100,000 people)	10,000	9,800	8,800	8,000	8,000	6,900	6,900

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
21	United Kingdom	Life expectancy at birth, total (years)	80,956	81,156	81,256	81,256	81,205	80,902	80,902
22	United Kingdom	Literacy rate, adult total (% of people ages 15 and above)	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900
23	United Kingdom	Literacy rate, youth total (% of people ages 15-24)	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900	99,900
24	United Kingdom	Mortality from CVD, cancer, diabetes or CRD between exact ages 30 and 70 (%)	11,300	11,300	10,800	10,500	10,300	10,300	10,300
25	United Kingdom	Mortality rate, neonatal (per 1,000 live births)	2,700	2,700	2,800	2,800	2,800	2,700	2,700
26	United Kingdom	Part time employment, total (% of total employment)	42,330	41,490	41,410	41,710	41,110	41,110	41,110
27	United Kingdom	People using at least basic sanitation services (% of population)	99,113	99,111	99,110	99,109	99,108	99,107	99,107
28	United Kingdom	Population growth (annual %)	0,792	0,758	0,679	0,606	0,564	0,365	0,365
29	United Kingdom	Poverty gap at \$2.15 a day (2017 PPP) (%)	0,100	0,100	0,200	0,200	0,200	0,200	0,200
30	United Kingdom	Poverty gap at \$3.65 a day (2017 PPP) (%)	0,200	0,200	0,300	0,300	0,300	0,300	0,300
31	United Kingdom	Poverty gap at \$6.85 a day (2017 PPP) (%)	0,300	0,300	0,500	0,500	0,500	0,500	0,500
32	United Kingdom	Poverty headcount ratio at \$2.15 a day (2017 PPP) (% of population)	0,100	0,200	0,300	0,300	0,300	0,300	0,300
33	United Kingdom	Poverty headcount ratio at \$3.65 a day (2017 PPP) (% of population)	0,300	0,300	0,500	0,500	0,500	0,500	0,500
34	United Kingdom	Poverty headcount ratio at \$6.85 a day (2017 PPP) (% of population)	0,900	0,700	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
35	United Kingdom	Proportion of population pushed below the \$1.90 (\$ 2011 PPP) poverty line by out-of-pocket health care expenditure (%)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
36	United Kingdom	Proportion of population pushed below the \$3.20 (\$ 2011 PPP) poverty line by out-of-pocket health care expenditure (%)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
37	United Kingdom	Proportion of population spending more than 10% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	2,088	2,088	2,197	2,274	2,274	2,274	2,274
38	United Kingdom	Proportion of population spending more than 25% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	0,508	0,508	0,509	0,369	0,369	0,369	0,369
39	United Kingdom	Rural population (% of total population)	17,374	17,114	16,857	16,602	16,348	16,097	15,848
40	United Kingdom	School enrollment, primary (% net)	99,934	99,652	99,492	99,492	99,492	99,492	99,492
41	United Kingdom	School enrollment, secondary (% net)	98,135	98,135	97,132	97,132	97,132	97,132	97,132
42	United Kingdom	Self-employed, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)	14,990	15,440	15,370	15,110	15,570	15,570	15,570
43	United Kingdom	Social contributions (% of revenue)	18,130	18,377	18,548	18,644	19,240	20,416	20,416
44	United Kingdom	Subsidies and other transfers (% of expense)	52,982	52,166	50,350	49,546	49,941	53,712	53,712

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
45	United Kingdom	Suicide mortality rate (per 100,000 population)	8,800	8,500	8,200	8,100	7,900	7,900	7,900
46	United Kingdom	Tuberculosis case detection rate (% , all forms)	89,000	89,000	89,000	89,000	89,000	89,000	89,000
47	United Kingdom	Tuberculosis treatment success rate (% of new cases)	79,000	81,000	81,000	80,000	78,000	78,000	78,000
48	United Kingdom	UHC service coverage index	87,000	87,000	87,000	87,000	88,000	88,000	88,000
49	United Kingdom	Unemployment with advanced education (% of total labor force with advanced education)	2,940	2,920	2,760	2,510	2,480	2,480	2,480
50	United Kingdom	Unemployment with basic education (% of total labor force with basic education)	9,460	8,170	7,180	6,310	6,520	6,520	6,520
51	United Kingdom	Unemployment with intermediate education (% of total labor force with intermediate education)	5,970	5,340	4,770	4,620	4,000	4,000	4,000
52	United Kingdom	Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)	5,300	4,810	4,330	4,000	3,740	4,472	4,526
53	United Kingdom	Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate)	5,300	4,810	4,330	4,000	3,740	3,740	3,740
54	United Kingdom	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (modeled ILO estimate)	14,573	12,937	12,028	11,227	11,088	13,505	13,226
55	United Kingdom	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (national estimate)	14,630	13,010	12,110	11,300	11,160	11,160	11,160

Джерело: складено автором.

Таблиця В.2.

Гриничні значення показників для обчислення індикаторів соціальної вразливості

№	Назва показника	wi=1/n	best	worst	best-worst
1	2	3	4	5	6
1	Adequacy of social protection and labor programs (% of total welfare of beneficiary households)	0,01818	100	0	100
2	Adjusted net enrollment rate, primary (% of primary school age children)	0,01818	100	0	100
3	Adolescents out of school (% of lower secondary school age)	0,01818	0	100	-100
4	Children out of school (% of primary school age)	0,01818	0	100	-100
5	Coverage of social insurance programs (% of population)	0,01818	100	0	100
6	Coverage of social protection and labor programs (% of population)	0,01818	100	0	100
7	Coverage of social safety net programs (% of population)	0,01818	100	0	100
8	Current education expenditure, primary (% of total expenditure in primary public institutions)	0,01818	100	0	100
9	Current education expenditure, secondary (% of total expenditure in secondary public institutions)	0,01818	100	0	100
10	Current education expenditure, tertiary (% of total expenditure in tertiary public institutions)	0,01818	100	0	100
11	Current education expenditure, total (% of total expenditure in public institutions)	0,01818	100	0	100
12	Current health expenditure (% of GDP)	0,01818	10	0	10
13	Current health expenditure per capita (current US\$)	0,01818	10000	0	10000
14	Death rate, crude (per 1,000 people)	0,01818	5	20	-15
15	GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$)	0,01818	106 032,22	0	106032
16	GDP per capita, PPP (current international \$)	0,01818	116 486,47	0	116486
17	Gini index	0,01818	100	0	100
18	Hospital beds (per 1,000 people)	0,01818	10	0	10
19	Incidence of HIV, all (per 1,000 uninfected population)	0,01818	0	10	-10
20	Incidence of tuberculosis (per 100,000 people)	0,01818	0	95	-95

№	Назва показника	wi=1/n	best	worst	best-worst
1	2	3	4	5	6
21	Life expectancy at birth, total (years)	0,01818	100	50	50
22	Literacy rate, adult total (% of people ages 15 and above)	0,01818	100	0	100
23	Literacy rate, youth total (% of people ages 15-24)	0,01818	100	0	100
24	Mortality from CVD, cancer, diabetes or CRD between exact ages 30 and 70 (%)	0,01818	0	50	-50
25	Mortality rate, neonatal (per 1,000 live births)	0,01818	0	10	-10
26	Part time employment, total (% of total employment)	0,01818	0	50	-50
27	People using at least basic sanitation services (% of population)	0,01818	100	0	100
28	Population growth (annual %)	0,01818	5	-5	10
29	Poverty gap at \$2.15 a day (2017 PPP) (%)	0,01818	0	10	-10
30	Poverty gap at \$3.65 a day (2017 PPP) (%)	0,01818	0	5	-5
31	Poverty gap at \$6.85 a day (2017 PPP) (%)	0,01818	0	5	-5
32	Poverty headcount ratio at \$2.15 a day (2017 PPP) (% of population)	0,01818	0	5	-5
33	Poverty headcount ratio at \$3.65 a day (2017 PPP) (% of population)	0,01818	0	5	-5
34	Poverty headcount ratio at \$6.85 a day (2017 PPP) (% of population)	0,01818	0	40	-40
35	Proportion of population pushed below the \$1.90 (\$ 2011 PPP) poverty line by out-of-pocket health care expenditure (%)	0,01818	0	2	-2
36	Proportion of population pushed below the \$3.20 (\$ 2011 PPP) poverty line by out-of-pocket health care expenditure (%)	0,01818	0	5	-5
37	Proportion of population spending more than 10% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	0,01818	0	25	-25
38	Proportion of population spending more than 25% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	0,01818	0	2	-2
39	Rural population (% of total population)	0,01818	20	80	-60
40	School enrollment, primary (% net)	0,01818	100	0	100
41	School enrollment, secondary (% net)	0,01818	100	0	100
42	Self-employed, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)	0,01818	25	0	25
43	Social contributions (% of revenue)	0,01818	50	0	50

№	Нахва показника	$w_i=1/n$	best	worst	best-worst
1	2	3	4	5	6
44	Subsidies and other transfers (% of expense)	0,01818	80	0	80
45	Suicide mortality rate (per 100,000 population)	0,01818	0	25	-25
46	Tuberculosis case detection rate (% , all forms)	0,01818	100	0	100
47	Tuberculosis treatment success rate (% of new cases)	0,01818	100	0	100
48	UHC service coverage index	0,01818	100	0	100
49	Unemployment with advanced education (% of total labor force with advanced education)	0,01818	0	25	-25
50	Unemployment with basic education (% of total labor force with basic education)	0,01818	0	25	-25
51	Unemployment with intermediate education (% of total labor force with intermediate education)	0,01818	0	25	-25
52	Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)	0,01818	0	35	-35
53	Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate)	0,01818	0	35	-35
54	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (modeled ILO estimate)	0,01818	0	50	-50
55	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (national estimate)	0,01818	0	50	-50

Джерело: розраховано автором

Нормалізовані (стандартизовані) значення базових показників для обчислення індикаторів соціальної вразливості для Великобританії, Швейцарії, Польщі, Сінгапуру, України за період 2015-2021 рр.

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Poland	Adequacy of social protection and labor programs (% of total welfare of beneficiary households)	0,669	0,669	0,669	0,669	0,669	0,669	0,669
2	Poland	Adjusted net enrollment rate, primary (% of primary school age children)	0,961	0,961	0,972	0,972	0,972	0,972	0,972
3	Poland	Adolescents out of school (% of lower secondary school age)	0,958	0,967	0,968	0,979	0,967	0,967	0,967
4	Poland	Children out of school (% of primary school age)	0,964	0,964	0,974	0,978	0,989	0,989	0,989
5	Poland	Coverage of social insurance programs (% of population)	0,439	0,439	0,439	0,439	0,439	0,439	0,439
6	Poland	Coverage of social protection and labor programs (% of population)	0,611	0,611	0,611	0,611	0,611	0,611	0,611
7	Poland	Coverage of social safety net programs (% of population)	0,313	0,313	0,313	0,313	0,313	0,313	0,313
8	Poland	Current education expenditure, primary (% of total expenditure in primary public institutions)	0,950	0,948	0,937	0,918	0,918	0,918	0,918
9	Poland	Current education expenditure, secondary (% of total expenditure in secondary public institutions)	0,972	0,971	0,953	0,934	0,934	0,934	0,934
10	Poland	Current education expenditure, tertiary (% of total expenditure in tertiary public institutions)	0,833	0,916	0,909	0,878	0,878	0,878	0,878
11	Poland	Current education expenditure, total (% of total expenditure in public institutions)	0,926	0,948	0,935	0,914	0,914	0,914	0,914
12	Poland	Current health expenditure (% of GDP)	0,639	0,653	0,656	0,633	0,645	0,645	0,645
13	Poland	Current health expenditure per capita (current US\$)	0,080	0,081	0,091	0,098	0,101	0,101	0,101
14	Poland	Death rate, crude (per 1,000 people)	0,640	0,653	0,627	0,607	0,613	0,493	0,493
15	Poland	GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$)	0,262	0,271	0,284	0,299	0,313	0,306	0,324
16	Poland	GDP per capita, PPP (current international \$)	0,231	0,243	0,258	0,274	0,290	0,294	0,322
17	Poland	Gini index	0,318	0,312	0,297	0,302	0,302	0,302	0,302
18	Poland	Hospital beds (per 1,000 people)	0,663	0,664	0,662	0,654	0,654	0,654	0,654

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
38	Poland	Proportion of population spending more than 25% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	0,268	0,342	0,342	0,342	0,342	0,342	0,342
39	Poland	Rural population (% of total population)	0,671	0,670	0,668	0,668	0,667	0,667	0,668
40	Poland	School enrollment, primary (% net)	0,958	0,958	0,958	0,958	0,958	0,958	0,958
41	Poland	School enrollment, secondary (% net)	0,927	0,934	0,941	0,941	0,941	0,941	0,941
42	Poland	Self-employed, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)	0,849	0,829	0,817	0,811	0,800	0,800	0,800
43	Poland	Social contributions (% of revenue)	0,817	0,827	0,813	0,806	0,812	0,816	0,816
44	Poland	Subsidies and other transfers (% of expense)	0,567	0,556	0,549	0,556	0,558	0,591	0,591
45	Poland	Suicide mortality rate (per 100,000 population)	0,364	0,448	0,468	0,492	0,548	0,548	0,548
46	Poland	Tuberculosis case detection rate (% , all forms)	0,870	0,870	0,870	0,870	0,870	0,870	0,870
47	Poland	Tuberculosis treatment success rate (% of new cases)	0,530	0,540	0,540	0,540	0,540	0,540	0,540
48	Poland	UHC service coverage index	0,730	0,730	0,740	0,740	0,740	0,740	0,740
49	Poland	Unemployment with advanced education (% of total labor force with advanced education)	0,842	0,870	0,902	0,920	0,920	0,922	0,929
50	Poland	Unemployment with basic education (% of total labor force with basic education)	0,330	0,424	0,523	0,606	0,670	0,660	0,676
51	Poland	Unemployment with intermediate education (% of total labor force with intermediate education)	0,665	0,724	0,776	0,824	0,855	0,861	0,842
52	Poland	Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)	0,786	0,824	0,860	0,890	0,906	0,910	0,904
53	Poland	Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate)	0,786	0,824	0,860	0,890	0,906	0,910	0,904
54	Poland	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (modeled ILO estimate)	0,586	0,648	0,705	0,765	0,803	0,784	0,732
55	Poland	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (national estimate)	0,585	0,647	0,704	0,765	0,803	0,783	0,761

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Singapore	Adequacy of social protection and labor programs (% of total welfare of beneficiary households)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
2	Singapore	Adjusted net enrollment rate, primary (% of primary school age children)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
3	Singapore	Adolescents out of school (% of lower secondary school age)	0,999	0,999	0,999	0,994	0,997	0,997	0,997
4	Singapore	Children out of school (% of primary school age)	1,000	1,000	1,000	0,998	0,999	0,999	0,999
5	Singapore	Coverage of social insurance programs (% of population)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
6	Singapore	Coverage of social protection and labor programs (% of population)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
7	Singapore	Coverage of social safety net programs (% of population)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
8	Singapore	Current education expenditure, primary (% of total expenditure in primary public institutions)	0,876	0,876	0,882	0,897	0,938	0,938	0,938
9	Singapore	Current education expenditure, secondary (% of total expenditure in secondary public institutions)	0,978	0,978	0,970	0,974	0,972	0,972	0,972
10	Singapore	Current education expenditure, tertiary (% of total expenditure in tertiary public institutions)	0,937	0,937	0,977	0,977	0,988	0,988	0,988
11	Singapore	Current education expenditure, total (% of total expenditure in public institutions)	0,937	0,937	0,977	0,977	0,988	0,988	0,988
12	Singapore	Current health expenditure (% of GDP)	0,418	0,439	0,436	0,409	0,408	0,408	0,408
13	Singapore	Current health expenditure per capita (current US\$)	0,230	0,248	0,263	0,267	0,263	0,263	0,263
14	Singapore	Death rate, crude (per 1,000 people)	1,013	1,013	1,000	1,000	1,000	0,987	0,987
15	Singapore	GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$)	0,841	0,860	0,899	0,927	0,927	0,891	1,000
16	Singapore	GDP per capita, PPP (current international \$)	0,747	0,768	0,818	0,864	0,879	0,856	1,000
17	Singapore	Gini index	0,345	0,345	0,345	0,345	0,345	0,345	0,345
18	Singapore	Hospital beds (per 1,000 people)	0,240	0,248	0,249	0,249	0,249	0,249	0,249
19	Singapore	Incidence of HIV, all (per 1,000 uninfected population)	0,993	0,994	0,995	0,996	0,997	0,998	0,999
20	Singapore	Incidence of tuberculosis (per 100,000 people)	0,526	0,474	0,505	0,505	0,568	0,516	0,516
21	Singapore	Life expectancy at birth, total (years)	0,655	0,657	0,662	0,666	0,672	0,675	0,675

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
40	Singapore	School enrollment, primary (% net)	0,997	0,997	0,997	0,997	0,997	0,997	0,997
41	Singapore	School enrollment, secondary (% net)	0,995	0,995	0,998	0,998	0,998	0,998	0,998
42	Singapore	Self-employed, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)	0,560	0,565	0,586	0,561	0,538	0,538	0,538
43	Singapore	Social contributions (% of revenue)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
44	Singapore	Subsidies and other transfers (% of expense)	0,003	0,297	0,286	0,274	0,286	0,260	0,260
45	Singapore	Suicide mortality rate (per 100,000 population)	0,640	0,636	0,640	0,624	0,552	0,552	0,552
46	Singapore	Tuberculosis case detection rate (% , all forms)	0,870	0,870	0,870	0,870	0,870	0,870	0,870
47	Singapore	Tuberculosis treatment success rate (% of new cases)	0,790	0,790	0,790	0,800	0,790	0,790	0,790
48	Singapore	UHC service coverage index	0,840	0,840	0,850	0,850	0,860	0,860	0,860
49	Singapore	Unemployment with advanced education (% of total labor force with advanced education)	0,851	0,851	0,835	0,835	0,835	0,806	0,865
50	Singapore	Unemployment with basic education (% of total labor force with basic education)	0,860	0,860	0,859	0,859	0,859	0,782	0,840
51	Singapore	Unemployment with intermediate education (% of total labor force with intermediate education)	0,837	0,837	0,815	0,815	0,815	0,761	0,820
52	Singapore	Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)	0,892	0,883	0,880	0,896	0,911	0,883	0,896
53	Singapore	Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate)	0,892	0,883	0,880	0,880	0,911	0,883	0,899
54	Singapore	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (modeled ILO estimate)	0,813	0,818	0,807	0,827	0,846	0,788	0,818
55	Singapore	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (national estimate)	0,813	0,817	0,846	0,846	0,846	0,788	0,850
1	Switzerland	Adequacy of social protection and labor programs (% of total welfare of beneficiary households)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
2	Switzerland	Adjusted net enrollment rate, primary (% of primary school age children)	0,996	0,998	0,996	0,996	0,996	0,996	0,996
3	Switzerland	Adolescents out of school (% of lower secondary school age)	0,997	0,996	0,985	0,990	0,994	0,994	0,994

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4	Switzerland	Children out of school (% of primary school age)	0,998	1,000	0,999	0,999	0,999	0,999	0,999
5	Switzerland	Coverage of social insurance programs (% of population)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
6	Switzerland	Coverage of social protection and labor programs (% of population)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
7	Switzerland	Coverage of social safety net programs (% of population)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
8	Switzerland	Current education expenditure, primary (% of total expenditure in primary public institutions)	0,876	0,878	0,879	0,879	0,879	0,879	0,879
9	Switzerland	Current education expenditure, secondary (% of total expenditure in secondary public institutions)	0,922	0,922	0,922	0,912	0,912	0,912	0,912
10	Switzerland	Current education expenditure, tertiary (% of total expenditure in tertiary public institutions)	0,901	0,897	0,897	0,897	0,897	0,897	0,897
11	Switzerland	Current education expenditure, total (% of total expenditure in public institutions)	0,898	0,894	0,894	0,894	0,894	0,894	0,894
12	Switzerland	Current health expenditure (% of GDP)	1,101	1,130	1,148	1,138	1,129	1,129	1,129
13	Switzerland	Current health expenditure per capita (current US\$)	0,938	0,944	0,961	0,987	0,967	0,967	0,967
14	Switzerland	Death rate, crude (per 1,000 people)	0,787	0,813	0,807	0,807	0,807	0,747	0,747
15	Switzerland	GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$)	0,642	0,648	0,652	0,666	0,669	0,648	0,668
16	Switzerland	GDP per capita, PPP (current international \$)	0,567	0,585	0,593	0,615	0,618	0,616	0,664
17	Switzerland	Gini index	0,323	0,330	0,327	0,331	0,331	0,331	0,331
18	Switzerland	Hospital beds (per 1,000 people)	0,473	0,469	0,465	0,463	0,463	0,463	0,463
19	Switzerland	Incidence of HIV, all (per 1,000 uninfected population)	0,995	0,996	0,997	0,997	0,997	0,997	0,997
20	Switzerland	Incidence of tuberculosis (per 100,000 people)	0,922	0,917	0,924	0,933	0,943	0,951	0,951
21	Switzerland	Life expectancy at birth, total (years)	0,658	0,672	0,671	0,675	0,678	0,662	0,662
22	Switzerland	Literacy rate, adult total (% of people ages 15 and above)	0,999	0,999	0,999	0,999	0,999	0,999	0,999
23	Switzerland	Literacy rate, youth total (% of people ages 15-24)	0,999	0,999	0,999	0,999	0,999	0,999	0,999
24	Switzerland	Mortality from CVD, cancer, diabetes or CRD between exact ages 30 and 70 (%)	0,824	0,830	0,836	0,838	0,842	0,842	0,842
25	Switzerland	Mortality rate, neonatal (per 1,000 live births)	0,700	0,710	0,710	0,710	0,720	0,720	0,720

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
26	Switzerland	Part time employment, total (% of total employment)	0,116	0,129	0,103	0,101	0,099	0,047	0,147
27	Switzerland	People using at least basic sanitation services (% of population)	0,999	0,999	0,999	0,999	0,999	0,999	0,999
28	Switzerland	Population growth (annual %)	0,614	0,609	0,593	0,574	0,571	0,571	0,571
29	Switzerland	Poverty gap at \$2.15 a day (2017 PPP) (%)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
30	Switzerland	Poverty gap at \$3.65 a day (2017 PPP) (%)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
31	Switzerland	Poverty gap at \$6.85 a day (2017 PPP) (%)	1,000	0,980	1,000	0,980	0,980	0,980	0,980
32	Switzerland	Poverty headcount ratio at \$2.15 a day (2017 PPP) (% of population)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
33	Switzerland	Poverty headcount ratio at \$3.65 a day (2017 PPP) (% of population)	1,000	0,980	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
34	Switzerland	Poverty headcount ratio at \$6.85 a day (2017 PPP) (% of population)	0,998	0,998	0,998	0,995	0,995	0,995	0,995
35	Switzerland	Proportion of population pushed below the \$1.90 (\$ 2011 PPP) poverty line by out-of-pocket health care expenditure (%)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
36	Switzerland	Proportion of population pushed below the \$3.20 (\$ 2011 PPP) poverty line by out-of-pocket health care expenditure (%)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
37	Switzerland	Proportion of population spending more than 10% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
38	Switzerland	Proportion of population spending more than 25% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
39	Switzerland	Rural population (% of total population)	0,895	0,896	0,896	0,897	0,897	0,899	0,900
40	Switzerland	School enrollment, primary (% net)	0,933	0,935	0,932	0,932	0,932	0,932	0,932
41	Switzerland	School enrollment, secondary (% net)	0,851	0,858	0,853	0,853	0,853	0,853	0,853
42	Switzerland	Self-employed, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)	0,595	0,602	0,594	0,590	0,575	0,575	0,575
43	Switzerland	Social contributions (% of revenue)	0,743	0,750	0,722	0,728	0,728	0,781	0,781

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
44	Switzerland	Subsidies and other transfers (% of expense)	0,939	0,934	0,943	0,945	0,944	0,974	0,974
45	Switzerland	Suicide mortality rate (per 100,000 population)	0,400	0,436	0,416	0,420	0,420	0,420	0,420
46	Switzerland	Tuberculosis case detection rate (% , all forms)	0,870	0,870	0,870	0,870	0,870	0,870	0,870
47	Switzerland	Tuberculosis treatment success rate (% of new cases)	0,680	0,680	0,780	0,820	0,680	0,680	0,680
48	Switzerland	UHC service coverage index	0,840	0,840	0,860	0,860	0,870	0,870	0,870
49	Switzerland	Unemployment with advanced education (% of total labor force with advanced education)	0,859	0,867	0,850	0,861	0,870	0,860	0,860
50	Switzerland	Unemployment with basic education (% of total labor force with basic education)	0,651	0,634	0,673	0,677	0,681	0,669	0,618
51	Switzerland	Unemployment with intermediate education (% of total labor force with intermediate education)	0,820	0,807	0,815	0,812	0,826	0,800	0,792
52	Switzerland	Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)	0,863	0,859	0,863	0,865	0,875	0,862	0,848
53	Switzerland	Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate)	0,863	0,859	0,863	0,865	0,875	0,862	0,854
54	Switzerland	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (modeled ILO estimate)	0,824	0,828	0,839	0,842	0,840	0,828	0,818
55	Switzerland	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (national estimate)	0,824	0,828	0,839	0,841	0,840	0,828	0,824
1	Ukraine	Adequacy of social protection and labor programs (% of total welfare of beneficiary households)	0,386	0,304	0,304	0,350	0,350	0,350	0,350
2	Ukraine	Adjusted net enrollment rate, primary (% of primary school age children)	0,999	0,999	0,999	0,999	0,999	0,999	0,999
3	Ukraine	Adolescents out of school (% of lower secondary school age)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
4	Ukraine	Children out of school (% of primary school age)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
5	Ukraine	Coverage of social insurance programs (% of population)	0,514	0,503	0,503	0,498	0,498	0,498	0,498
6	Ukraine	Coverage of social protection and labor programs (% of population)	0,703	0,676	0,676	0,693	0,693	0,693	0,693
7	Ukraine	Coverage of social safety net programs (% of population)	0,366	0,347	0,347	0,302	0,302	0,302	0,302

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
30	Ukraine	Poverty gap at \$3.65 a day (2017 PPP) (%)	0,960	0,980	0,980	0,980	0,980	1,000	1,000
31	Ukraine	Poverty gap at \$6.85 a day (2017 PPP) (%)	0,380	0,440	0,560	0,660	0,740	0,740	0,740
32	Ukraine	Poverty headcount ratio at \$2.15 a day (2017 PPP) (% of population)	0,980	0,980	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
33	Ukraine	Poverty headcount ratio at \$3.65 a day (2017 PPP) (% of population)	0,820	0,860	0,880	0,900	0,940	0,960	0,960
34	Ukraine	Poverty headcount ratio at \$6.85 a day (2017 PPP) (% of population)	0,625	0,615	0,730	0,765	0,823	0,823	0,823
35	Ukraine	Proportion of population pushed below the \$1.90 (\$ 2011 PPP) poverty line by out-of-pocket health care expenditure (%)	0,997	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
36	Ukraine	Proportion of population pushed below the \$3.20 (\$ 2011 PPP) poverty line by out-of-pocket health care expenditure (%)	0,990	0,996	0,993	0,997	1,000	1,000	1,000
37	Ukraine	Proportion of population spending more than 10% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	0,715	0,643	0,708	0,689	0,667	0,667	0,667
38	Ukraine	Proportion of population spending more than 25% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	0,686	0,344	0,475	0,384	0,424	0,424	0,424
39	Ukraine	Rural population (% of total population)	0,818	0,819	0,821	0,823	0,825	0,827	0,829
40	Ukraine	School enrollment, primary (% net)	0,973	0,973	0,973	0,963	0,983	0,953	0,953
41	Ukraine	School enrollment, secondary (% net)	0,973	0,973	0,973	0,963	0,983	0,953	0,953
42	Ukraine	Self-employed, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)	0,637	0,626	0,628	0,633	0,598	0,598	0,598
43	Ukraine	Social contributions (% of revenue)	0,531	0,362	0,379	0,405	0,437	0,436	0,436
44	Ukraine	Subsidies and other transfers (% of expense)	0,804	0,762	0,764	0,744	0,724	0,674	0,674
45	Ukraine	Suicide mortality rate (per 100,000 population)	0,136	0,144	0,176	0,124	0,136	0,136	0,136
46	Ukraine	Tuberculosis case detection rate (% , all forms)	0,740	0,750	0,730	0,750	0,750	0,550	0,550
47	Ukraine	Tuberculosis treatment success rate (% of new cases)	0,750	0,760	0,760	0,770	0,790	0,790	0,790

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8	United Kingdom	Current education expenditure, primary (% of total expenditure in primary public institutions)	0,973	0,977	0,975	0,976	0,976	0,976	0,976
9	United Kingdom	Current education expenditure, secondary (% of total expenditure in secondary public institutions)	0,976	0,978	0,975	0,977	0,977	0,977	0,977
10	United Kingdom	Current education expenditure, tertiary (% of total expenditure in tertiary public institutions)	0,974	0,977	0,975	0,977	0,977	0,977	0,977
11	United Kingdom	Current education expenditure, total (% of total expenditure in public institutions)	0,974	0,977	0,975	0,977	0,977	0,977	0,977
12	United Kingdom	Current health expenditure (% of GDP)	0,990	0,987	0,981	0,990	1,015	1,015	1,015
13	United Kingdom	Current health expenditure per capita (current US\$)	0,448	0,407	0,397	0,427	0,431	0,431	0,431
14	United Kingdom	Death rate, crude (per 1,000 people)	0,720	0,727	0,720	0,720	0,733	0,640	0,640
15	United Kingdom	GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$)	0,425	0,431	0,437	0,442	0,447	0,404	0,432
16	United Kingdom	GDP per capita, PPP (current international \$)	0,368	0,383	0,398	0,408	0,421	0,399	0,426
17	United Kingdom	Gini index	0,332	0,348	0,351	0,351	0,351	0,351	0,351
18	United Kingdom	Hospital beds (per 1,000 people)	0,261	0,257	0,254	0,250	0,246	0,246	0,246
19	United Kingdom	Incidence of HIV, all (per 1,000 uninfected population)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
20	United Kingdom	Incidence of tuberculosis (per 100,000 people)	0,895	0,897	0,907	0,916	0,916	0,927	0,927
21	United Kingdom	Life expectancy at birth, total (years)	0,619	0,623	0,625	0,625	0,624	0,618	0,618

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
36	United Kingdom	Proportion of population pushed below the \$3.20 (\$ 2011 PPP) poverty line by out-of-pocket health care expenditure (%)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
37	United Kingdom	Proportion of population spending more than 10% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	0,916	0,916	0,912	0,909	0,909	0,909	0,909
38	United Kingdom	Proportion of population spending more than 25% of household consumption or income on out-of-pocket health care expenditure (%)	0,746	0,746	0,746	0,815	0,815	0,815	0,815
39	United Kingdom	Rural population (% of total population)	1,044	1,048	1,052	1,057	1,061	1,065	1,069
40	United Kingdom	School enrollment, primary (% net)	0,999	0,997	0,995	0,995	0,995	0,995	0,995
41	United Kingdom	School enrollment, secondary (% net)	0,981	0,981	0,971	0,971	0,971	0,971	0,971
42	United Kingdom	Self-employed, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)	0,600	0,618	0,615	0,604	0,623	0,623	0,623
43	United Kingdom	Social contributions (% of revenue)	0,363	0,368	0,371	0,373	0,385	0,408	0,408
44	United Kingdom	Subsidies and other transfers (% of expense)	0,662	0,652	0,629	0,619	0,624	0,671	0,671
45	United Kingdom	Suicide mortality rate (per 100,000 population)	0,648	0,660	0,672	0,676	0,684	0,684	0,684
46	United Kingdom	Tuberculosis case detection rate (% , all forms)	0,890	0,890	0,890	0,890	0,890	0,890	0,890
47	United Kingdom	Tuberculosis treatment success rate (% of new cases)	0,790	0,810	0,810	0,800	0,780	0,780	0,780
48	United Kingdom	UHC service coverage index	0,870	0,870	0,870	0,870	0,880	0,880	0,880
49	United Kingdom	Unemployment with advanced education (% of total labor force with advanced education)	0,882	0,883	0,890	0,900	0,901	0,901	0,901

№	Країна	Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
50	United Kingdom	Unemployment with basic education (% of total labor force with basic education)	0,622	0,673	0,713	0,748	0,739	0,739	0,739
51	United Kingdom	Unemployment with intermediate education (% of total labor force with intermediate education)	0,761	0,786	0,809	0,815	0,840	0,840	0,840
52	United Kingdom	Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)	0,849	0,863	0,876	0,886	0,893	0,872	0,871
53	United Kingdom	Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate)	0,849	0,863	0,876	0,886	0,893	0,893	0,893
54	United Kingdom	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (modeled ILO estimate)	0,709	0,741	0,759	0,775	0,778	0,730	0,735
55	United Kingdom	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (national estimate)	0,707	0,740	0,758	0,774	0,777	0,777	0,777

Джерело: розраховано автором.

**Міжнародні індекси для обчислення соціальної стабільності (I_{ss}) для
Великобританії, Швейцарії, Польщі, Сінгапуру, України за період
2015-2022 рр.**

Social Progress Index (<https://www.socialprogress.org/>)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Швейцарія	0,8805	0,882	0,8701	0,8731	0,896	0,8984	0,9024	0,9026
Сінгапур	0,8185	0,8226	0,8279	0,8283	0,8336	0,8346	0,8379	0,8378
Польща	0,8069	0,8102	0,8133	0,8099	0,8122	0,8108	0,8074	0,8017
Україна	0,7016	0,7048	0,7179	0,7189	0,7238	0,732	0,7395	0,7417
Великобританія	0,8665	0,8662	0,8673	0,8689	0,8653	0,863	0,8628	0,8613

Human Development Index (<https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/>)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Швейцарія	0,954	0,96	0,957	0,959	0,956	0,956	0,962	0,962
Сінгапур	0,93	0,934	0,935	0,94	0,943	0,939	0,939	0,962
Польща	0,868	0,872	0,875	0,877	0,881	0,876	0,876	0,962
Україна	0,774	0,779	0,782	0,783	0,786	0,775	0,773	0,962
Великобританія	0,924	0,927	0,93	0,929	0,935	0,924	0,929	0,962

The Legatum Prosperity Index (<https://www.prosperity.com/rankings>)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Швейцарія	0,8238	0,8238	0,8254	0,8281	0,8324	0,8314	0,8289	0,8289
Сінгапур	0,7848	0,7873	0,7924	0,7923	0,7887	0,7922	0,7905	0,7905
Польща	0,7015	0,7003	0,6994	0,6974	0,6983	0,6996	0,7032	0,7032
Україна	0,5386	0,5248	0,523	0,5376	0,5483	0,5636	0,5785	0,5785
Великобританія	0,7972	0,8029	0,8059	0,8067	0,8062	0,7998	0,796	0,796

World Happiness Index (<https://worldhappiness.report/>)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Швейцарія	0,7587	0,7509	0,7494	0,7487	0,748	0,756	0,7571	0,7512
Сінгапур	0,6798	0,6739	0,6572	0,6343	0,6262	0,6377	0,6377	0,648
Польща	0,5791	0,5835	0,5973	0,6123	0,6182	0,6186	0,6166	0,6123
Україна	0,4681	0,4324	0,4096	0,4103	0,4332	0,4561	0,4875	0,5084
Великобританія	0,6867	0,6725	0,6714	0,6814	0,7054	0,7165	0,7064	0,6943

Джерело: узагальнено автором

Таблиця В.5

**Узагальнені значення індикатору соціальної вразливості (I_{sv}) для
Великобританії, Швейцарії, Польщі, Сінгапуру, України за період
2015-2021 рр.**

Країна	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Швейцарія	0,776	0,778	0,781	0,783	0,781	0,778	0,779
Сінгапур	0,760	0,766	0,768	0,770	0,773	0,762	0,765
Великобританія	0,742	0,747	0,746	0,750	0,752	0,750	0,751
Польща	0,710	0,727	0,734	0,740	0,746	0,743	0,746
Україна	0,673	0,664	0,679	0,681	0,688	0,675	0,676

Джерело: розраховано автором

Таблиця В.6

**Узагальнені значення індикатору соціальної стабільності (I_{ss}) для
Великобританії, Швейцарії, Польщі, Сінгапуру, України за період
2015-2022 рр.**

Країна	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Швейцарія	0,851	0,850	0,847	0,849	0,855	0,857	0,859	0,857
Сінгапур	0,798	0,799	0,797	0,791	0,789	0,793	0,794	0,802
Польща	0,730	0,733	0,738	0,742	0,746	0,745	0,744	0,759
Україна	0,608	0,594	0,589	0,594	0,606	0,618	0,634	0,677
Великобританія	0,814	0,811	0,813	0,816	0,824	0,822	0,819	0,823

Джерело: розраховано автором

Додаток Д

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділи у колективних монографіях:

1. Голубєв О.В. Актуалізація регулювання розвитку соціального підприємництва в умовах воєнного стану / International Partnership and Cooperation of Ukraine in Wartime: Collective monograph / edited by D. Nascimento, G. Starchenko. University of Coimbra, Portugal - Chernihiv: REICST, 2022. URL: <https://reicst.com.ua/asp/monographs> (1,1 д.а.).

Статті в наукових фахових виданнях та виданнях, внесених до наукометричних баз даних:

2. Чорнодід І.С., Голубєв О.В. Теоретичні засади дослідження соціального капіталу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. №11(210). С. 85–90. URL: <http://dndiime.org/wp-content/uploads/2019/01/11-2018.pdf>. DOI: 10.5281/zenodo.2537315. (0,55 д.а., авторський внесок – 0,3 д.а. – обґрунтування зв'язку формування соціального капіталу та розвитку соціального підприємництва у частині вирішення соціальних проблем для нарощення соціального капіталу).

3. Голубєв О.В. Розвиток соціального підприємництва в світі та можливості для України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. №10 (221). С. 105–111. URL: <http://dndiime.org/wp-content/uploads/2020/01/10-2019.pdf>. DOI:10.5281/zenodo.3564335 (0,61 д.а.). (*Index Copernicus International (ICI)*).

4. Баженова О., Чорнодід І., Ярмоленко Ю., Голубєв О. Система раннього попередження щодо зовнішньої стійкості економіки (на прикладі України). *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. Т.4, №39. С. 503–511. DOI: 10.18371/fcaptr.v4i39.241436. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3399>. (0,94 д.а. – авторський внесок – 0,3 д.а. – обґрунтування соціальних параметрів забезпечення зовнішньої стійкості економіки) (*Web of Science*).

5. Голубєв О.В. Оцінювання потенціалу розвитку соціального підприємництва в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. №3. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-3-03-07> (0,61 д.а). (*Index Copernicus International (ICI)*).

6. Голубєв О.В. Методичні аспекти вибору стратегічних альтернатив для обґрунтування моделі регулювання розвитку соціального підприємництва. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 4. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-03-09>. (0,61 д.а). (*Index Copernicus International (ICI)*).

Матеріали конференцій:

7. Голубєв О.В. Розвиток соціального підприємництва в Україні. «Шевченківська весна 2018: Економіка» (м. Київ, 27-29 березня 2018 р.). Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка. 2018. С.252 (0,12 д.а.).

8. Голубєв О.В. Деякі питання розвитку соціального підприємництва в Україні. *Концепція соціальної безпеки в Україні : тези доп. учасників наук.-практ. конф.* (Харків, 6 лист. 2020 р.). Харків: Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук, с. 15-18. URL: http://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201106/article/view/golubiev (0,21 д.а.).

9. Голубєв О.В. Специфічність регулювання соціального підприємництва. *Сучасні суспільні трансформаційні процеси. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 12 листопада 2020 року). Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2020. URL: <https://reicst.com.ua/asp/article/view/237> (0,17 д.а.).

10. Голубєв О.В. Регулюючий вплив соціального підприємництва у вирішенні соціальних проблем суспільства. *Наукові та освітні трансформації в сучасному світі: збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 15 липня

2021 року) / Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій, м. Чернігів. Суми: ТОВ НВП “Росток А. В.Т.”. 2021. С. 477-480. URL: https://reicst.com.ua/asp/article/view/19/pc_2021_15_07 (0,20 д.а).

11. Голубев О.В. Перспективні напрями удосконалення державного регулювання соціального підприємництва в умовах військового стану. *Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду. Збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 10 червня 2022 року). Чернігів : ГО “Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій”, 2022. С.116-118. URL: https://reicst.com.ua/asp/issue/view/conf_mult_06_2022/conf_mult_06_2022. DOI: <https://doi.org/10.54929/confmult-06-2022>. (0,18 д.а).

Додаток Є

**КРЕДИТНА СПІЛКА «ОСВІТА»
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

03127, м. Київ, пр-т. Голосіївський, 93, оф.641
тел. (063) 579-0434
e-mail: ksosvita@online.ua

р/р UA833226690000026002300607052 в Головному
Управлінні по м. Києву та Київській області АТ
«Ощадбанк» МФО 322669, код 24075089

№ 15/11/22-3 від 15.11.2022 р.

від "15" листопада 2022 р.

ДОВІДКА

**про використання наукових результатів дисертаційної роботи
Голубєва Олександра Володимировича
на тему «Державне регулювання розвитку соціального підприємництва в
національній економіці»**

Основні положення, наукові результати, висновки та практичні рекомендації з поглиблення проблем удосконалення заходів та інструментів регулювання соціального підприємництва в національній економіці за дисертаційною роботою Голубєва О. В. знайшли своє практичне застосування Спостережною радою КС «Освіта» Київського національного університету імені Тараса Шевченка при підготовці методичних обґрунтувань з організації внутрішньої політики ідентифікації проектів соціального підприємництва з метою пошуку можливостей подальшої фінансової підтримки в діяльності кредитних спілок.

Цим засвідчуємо, що проведені наукові дослідження здобувачем щодо розвитку науково-практичних засад удосконалення заходів та інструментів регулювання соціального підприємництва в національній економіці були корисними для вирішення практичних питань функціонування КС «Освіта» та розробки пропозицій задля активізації розвитку системи кредитної кооперації.

Заст. Голови спостережної ради

О.В. Жильцова

Додаток Ж

Класичний
Приватний
Університет

Україна, 69002 тел. (061) 787-33-96
м. Запоріжжя, (061) 764-67-50
Жуковського, 70 "Б" факс (061) 228-07-78

CLASSIC
PRIVATE
UNIVERSITY

70 "B", Zhukovskogo st., tel. (061) 787-33-96
69002 Zaporizhja, (061) 764-67-50
UKRAINE fax (061) 228-07-78

№ 833

"08 09 2022р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційної роботи здобувача ступеня доктора філософії Голубева
Олександра Володимировича на тему «Державне регулювання розвитку
соціального підприємництва в національній економіці»

Цим актом довідкою засвідчуємо, що основні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи Голубева О.В. знайшли своє впровадження в Класичному приватному університеті

– у науково-дослідній діяльності – при виконанні досліджень за темами «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (Державний реєстраційний номер: 0116U000798) та «Формування механізмів стабілізації функціонування промислових підприємств на засадах антикризового управління» (Державний реєстраційний номер: 0121U111281) в частині удосконалення процесу державного регулювання соціальних проблем національної економіки та розроблення пропозицій стосовно державного регулювання розвитку соціального підприємництва;

– у навчальному процесі – при викладенні низки навчальних дисциплін національної економіки та державного регулювання циклу професійної підготовки здобувачів вищої освіти. При розробці складових навчальних дисциплін здобувачем розвинуті науково-практичні засади удосконалення відповідних важелів, методів і механізмів впливу держави на розвиток національної економіки, соціального підприємства, виявлення та нейтралізацію деструктивних соціально-економічних явищ і процесів як-то соціальні проблеми, групування соціально вразливих верств населення в частині економічного обґрунтування удосконалення інструментів вирішення соціальних проблем засобами соціального підприємства.

Перший проректор
з науково-педагогічної та наукової роботи,
доктор економічних наук,
професор

Ольга ПОКАТАЄВА